

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

ОЗОД ВАТАН САОДАТИ

Беш жилдли

4-жилд

Бадий публицистика

*Адабиёт ашаса —
миллат ашар.
Ўзбекистон*

Тошкент
“ADIB” нашриёти
2013 йил

УЎК: 821.512.133.1/-9

КБК: 84(5Ў)6

О-36

Таҳрир хайъати:

*Муҳаммад Али
Сирожиддин Саййид
Маҳмуд Тоир
Иқбол Мирзо
Аҳмаджон Мелибоев
Ҳамидулла Болтабоев
Шухрат Ризаев
Улуғбек Ҳамдам
Уйғун Рўзиев*

Нашрга тайёрловчи:

Аҳмаджон Мелибоев

Масъул муҳаррир:

Алишер Назар

Озод Ватан саодати: Беш жилдли. [Таҳрир хайъати: М.Али, С.Саййид ва бошқ. Нашрга тайёрловчи: А.Мелибоев; масъул муҳаррир: А.Назар; Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси]. – Тошкент: ADIB, 2013.

Ж.4. Бадиий публицистика. – 2013. – 408 б.

УЎК: 821.512.133.1/-9

КБК: 84(5Ў)6

ISBN 978-9943-4165-4-3

© “ADIB” нашриёти, 2013

Инсонни, унинг маънавий оламини кашф этадиган яна бир қудратли восита борки, у ҳам бўлса, сўз санъати, бадиий адабиётдир. Адабиётнинг инсоншунослик деб, шоир ва ёзувчиларнинг эса инсон руҳининг муҳандислари, деб таърифланиши бежиз эмас, албатта.

Халқимиз орасидан мана шу зоят машаққатли соҳага бутун ҳаёти ва ноёб истеъдодини бағишлаб, адабиётимиз хазинасидан муносиб ўрин эгаллаган ўлмас асарлар яратган буюк сўз санъаткорлари – уларни барчасининг номларини зикр этиш, албатта, кўп вақтни талаб қилган бўлур эди – этишиб чиққани билан барчамиз ҳақли равишда фахрланамиз.

Ислом КАРИМОВ

“Юксак маънавият – энгилмас куч” асаридан

СЎЗБОШИ

Азиз китобхон!

Ушбу тўплам бир гуруҳ фаол ижодкорларимизнинг сўнги йилларда ёзган энг сара бадиий публицистик мақолаларидан жамланди.

Бадиий публицистика жамиятда кечаётган ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий жараёнларга, дунё минтақаларида юз бераётган, одамлар онг-шуурига, дунёкараши ва турмуш тарзига таъсир кўрсатаётган воқеа-ҳодисаларга ҳозиржавоблик билан муносабат билдирувчи ижодий тафаккур маҳсулидир. Бу жанр ўқувчи онгига самарали таъсир кўрсатиши, жамият олдида турган долзарб вазифаларни шарҳлашда муҳим аҳамият касб этиши, жамоатчилик фикрини юзага келтиришдаги имкониятларининг кенглиги билан ажралиб туради. Янада муҳими, публицистика одамларни фикрлашга, воқеа-ҳодисалар моҳиятини тўғри англашга, ҳар қандай вазиятда ҳам ҳолис хулосалар чиқаришга, яхшиликлардан, эзгу ишлардан ибрат олишга, ўқувчини ўзининг жамият олдидаги маънавий бурчини янада тўларок англашга даъват этади, жамоатчилик фикрини аниқ мақсад йўналишида ривожлантиради.

Публицистик асарда муаллиф адабий-бадиий ифода усуллари билан самарали фойдаланади, ижодкорнинг образли мушоҳадаси, ҳиссий-эмоционал туйғулари, ижтимоий-эстетик қарашлари, конкрет воқеликка нисбатан ижобий ёки танқидий муносабати ўз ифодасини топади. Чинакам публицистик асар замондошларимизни ижтимоий фаолликка, баҳс-мунозарага даъват этади. Тадқиқотчи олимларнинг таъкидлашича, бу жанрда даврнинг ижтимоий, маънавий-ахлоқий қиёфасини, ютуқ ва муаммоларини, жамият олдида турган муҳим вазифаларни, бу вазифаларни ҳал этиш йўллари аниқ-равшан кўриш мумкин. Шу маънода бадиий публицистикани даврнинг ижтимоий солномасига ўхшатиш мумкин.

Озод Ватан сардаши

Публицистика бадий адабиёт каби даврга ҳамоҳанг қадам ташлайди, жамият олдида турган вазибалар ижросига хизмат қилади, ютуқ-камчиликларни очиқ, рўй-рост, куюнчаклик билан ифодалаб беради.

Истиклол йилларида ўзбек бадий публицистикаси моҳият эътибори билан янги сифат босқичига кўтарила олди, дея бемалол айтиш мумкин. Буни ушбу тўпلامдан жой олган турли мавзулардаги мақола, очерк ва эсселарда ҳам кўриш мумкин. Уларнинг қахрамонлари – дунёқараши, онг-тафаккури, янгича турмуш тарзи мустақиллик даврида шаклланган, давлат – жамият – инсон муносабатларидаги янги ҳолатларни юракдан ҳис этган замондошларимиз. Меҳнат жаҳдалари, касб-корлари ва ҳатто ҳаётий тажрибалари ҳам турлича, бироқ ҳаммаларини умумий бир хусусият – ўзликни англаш ва намоён этиш, Ватан учун яшаш, яратиш, истиклол ғояларига садоқат, фаол фуқаролик ҳисси, куюнчаклик, изланувчанлик, эришилган ютуқлар билан чекланиб қолмаслик туйғуси бирлаштириб туради.

Айни мана шундай ёруғ фазилятлар бугунги кун кишилари – сизу биз билан ёнма-ён яшаётган, меҳнат қилаётган, маънавий чашмаларнинг кўзларини очётган, халқимиз учун янада муносиб ҳаёт тарзини яратишга ўз ҳиссаларини қўшаётган, озод ва обод Ватан иморатини бегаётган қахрамонларнинг ички дунёсини, руҳий оламини белгилаб турибди. Улар, бир қарашда, оддий одамлар, аммо мустақил Ўзбекистонимизнинг буюк келажигига ишончи мустаҳкам, ғайрат-шижоатли, шахди баланд кишилардир.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, ижодкорларимиз томонидан ёзилаётган, “Ватан учун яшайлик”, “Энг улуғ, энг азиз” ва шу каби бошқа кўплаб танловларда эътироф этилаётган, вилоятларимизда эълон қилинаётган ҳамма мақолаларни бир тўплагга жойлашнинг иложи йўқ. Вақт шиддат билан ўтиб бормоқда. Ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий ҳаётимизда ҳар кун бир янгиликнинг, ибратли бир ютуқнинг, янги ташаббус ёки ихтироннинг гувоҳи бўлиб турибмиз. Жа-

хоннинг турли мамлакатларидан ўзбекистонлик ёшлар эришаётган ғалабалар ҳақида хушxabарларнинг келиши эса оддий воқеа бўлиб қолди. Кўз ўнгимизда халқимизнинг, мамлакатимизнинг янада буюк келажаги, бугунги улўвор ишларнинг давомчилари бўлган янги авлод вояга етмоқда. Улар ҳақида ҳам, албатта, ёзилади. Ўйлаймизки, ҳурматли китобхонларимиз бу тўғридаги завқли ҳикояларни келгуси тўпламларимиздан ўқиб билиб оладилар.

*Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
Бадий публицистика кенгаши*

Абдулла ОРИПОВ

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири

(1941 йилда туғилган)

ЮКСАЛИШ

Инсон фарзандида кечаётган ўз ҳаётини мозий билан таққослаш имконияти мавжуд. Шунингдек, унга келажак томон назар ташлаш қобилияти ҳам берилган. Агар биз мустақилликкача ўтган ҳаётимизни таҳлил қиладиган бўлсак, чиндан ҳам кўпгина ғайритабиий воқеа ва ҳодисаларга дуч келамиз.

Бундан ўттиз йиллар муқаддам бир делегация таркибида Ғарбдаги ривожланган мамлакатлардан бирига боришимга тўғри келган. Сафар олдидан бизни собиқ иттифок ташки ишлар вазирлигида қабул қилишиб, ўзимизни қандай тутишимиз ҳақида батафсил йўл-йўриқ беришар экан: “Уларда баланд иморатлар, чиройли магазин-дўконлар кўп. Тағин ўшаларга маҳлиё бўлиб юрманглар. Бу жуда катта сиёсий хато бўлади”, дейишганди. Сал ўтмай америкалик астронавт Ойга қадам қўйди. Бу оламшумул ҳодисага ҳам, табиийки, шўролар тарафидан айтарли шарҳ берилмади.

Мен гоҳида ўйлаб қоламан: наҳотки, инсоният ўзининг муштарак маънавияти, маданиятини ўз қўли билан парчалаб ташласа, наҳотки ўз ютуқларини бир-биридан пинҳон тутса, қизганса, ичи қоралик қилса?! Бундоқ десак, ўша даврларда

собик иттифок худудида жойлашган қанчадан-қанча ёдгорлик, маданий мерос обидалари, қадимий илм-фанимиз намуналари ҳам ўзимиздан сир тутилар эди. Имом Бухорий ҳазратларидан тортиб, Соҳибқирон Темур бобомизнинг номларигача қатағон этилганди. Демак, миллатимиз қаттақон дунёдан ҳам, айна чоғда, ўз илдизларидан ҳам узила бошлаган эди.

Инсонда ўз ҳаётини мозий билан таққослаш имконияти бор дейишимнинг исботи мана шудир. Демак, мустақиллигимиз учун Яратганга қанчалик шукрона айтсак, шунчалик оз. Истиклолнинг самаралари авваламбор давлатчилигимизда намоён бўлди. Шу билан бирга истиқлолнинг асосий нишонлари одамларимиз онгида, демак, маънавиятимизда бўй кўрсата бошладики, бу ҳол ҳар биримизга бетакрор руҳ бағишлади. Адибларимиз авваллари ман қилинган мавзуларни қаламга ола бошладилар. Диний эътиқодимизга йўл очилди.

Моддий бойликнинг бори яхши, лекин унинг эгаси маънавий жиҳатдан ҳам бой бўлса, албатта, нур устига нурдир. Худди мана шу олижаноб сиёсат янги Ўзбекистонимиз тараккиётида устувор йўналишга айланди. Истиклол йилларида мамлакатимизда муҳтарам Юртбошимиз раҳбарлигида кенг қўламли иқтисодий ислохотлар ўтказилди ва ўтказилаётир, қадимий ҳалқимизнинг дунё тамаддунидаги қонуний мақоми тикланиб бормоқда. Кўпгина мамлакатларда маънавият ва ахлоқ тушунчалари кадрланмай турган бир даврда, бизнинг юртимизда инсон руҳиятига, унинг зақосига эҳтиром ва муруват кўрсатилиши ғоятда аҳамиятлидир.

Юртбошимиз “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобида айтганларидек: “Заминимизда яшаб ўтган буюк алломаларимиз, мутафаккир боболаримизнинг ибратли ҳаёти ва фаолияти, бемисл илмий-ижодий кашфиётлари бугун ҳам жаҳон аҳлини ҳайратга солаётганини ғурур билан таъкидлаш лозим”. Ҳақиқатан ҳам, хурриятимиз шарофати билан юртимизда тарихий адолат тикланди, юзлаб қадимий қўлёзмалар нашр этилиб, буюк алломаларимизнинг қадамжолари обод қилинди, улуғ ва беназир шаҳарларимизнинг тўйлари жаҳоншумул даражада нишонланди.

Албатта, ҳар бир халқнинг жаҳонга кўз-кўз қиладиган турфа бойликлари бўлади. Жумладан, Франция, Италия, Буюк Британия сингари қадимий мамлакатлар ўзларининг осори атиқалари билан қанчалик фахр этсалар, биз ҳам балки улардан юксакроқ миқёсда ва ҳақли равишда ўз ўтмишимиз билан ифтихор этамиз. Айниқса, бизнинг кўҳна шаҳарларимиз жаҳоннинг кўркига айланган. Самарқанду Бухоро, Хиваю Шаҳрисабз ва бошқа шаҳарларимиз бунга мисол бўла олади. Тошкент эса наинки қадимий маърифат ва илм маскани, балки мамлакатимизнинг мухташам пойтахтидир. Мустақиллик йилларидаги энг катта бунёдкорлик ишлари айнан мана шу шаҳардан бошланиб кетгани асло бежиз эмас. Тошкентнинг ўтмиши ҳақида сўз юритадиган бўлсак, бу кўҳна манзилда яшаб, истиқомат этган ўнлаб алломаларнинг номларини эслаймиз. Кейинги даврларда ҳам маънавий тараққиёт, мустақиллик учун кураш мана шу шаҳарда куч олиб, рўёбга чиқди. Адабиёт ва санъатимизнинг неча-неча унутилмас сиймолари шу шаҳарда яшаб ўтдилар. Мустақиллик майдонимизда бир замонлар мустамлакачиликнинг ҳарбий машиналари юрарди. Ҳозир эса ушбу масканда ўзбекнинг мунис ва меҳрибон онаси, келажагимизни ўзида мужассам этган беғубор болакай қиёфаси нурланиб турибди. Буларнинг барчасида ҳеч шубҳасиз истиқлол нафаси бор.

Албатта, ота-боболаримизнинг ютуқларини бошимизга тож қилсак арзийди. Лекин биз ўзимиз ҳам юксалиб бораётган бу улуғ иморатга олтин ғиштлар қўймоқдамиз. Мана шу маънода ёш авлоднинг келажаги учун барча имкониятлар ишга солинмоқда. Деҳқонободлик кечаги чўпон бола кўҳна тоғлари орасига етиб келган поездни бошқаришни ўрганиб, компьютер билан тиллашмоқда, нефть ва газ конларида хизмат қилмоқда. Биргина “Шўртангаз” мажмуида энг мураккаб техника асбобларини ялпи маҳаллий йигит-қизлар ишлатиб турибди. Жаҳоннинг қайси бир олий ўқув даргоҳига борсангиз, у ерда ўзбек талабаларини учратасиз. Фақат тўйлар миқёсида қолиб кетган миллий курашимиз жаҳонга чиқиб, Олимпиада ўйинлари дастурига киришга талабгор

бўлиб турибди. Бу гапларни спортимизнинг бошқа турлари, жумладан, шахмат ва бокс соҳасида ҳам айтиб ўтишимиз мумкин.

Халқимиз азалдан топганини бунёдкорликка бағишлаган, тинимсиз уй-жой курган, ниҳол эккан, боғ яратган. Бугунги кунда агар фазодан туриб юртимиз ҳудудига назар ташласангиз, уни, ҳеч шубҳасиз, улкан қурилиш майдони дердингиз. Ҳар куни ҳар нафасда нимадир қурилмоқда. Беназир юртимиз чирой очиб, кўркамлашиб бормоқда. Шаҳар ва қишлоқларимизга айнан меъмор кўзи билан қараш ажойиб урф бўлди. Барчасининг тагида битта сабаб бор. У ҳам бўлса ҳурриятимиз берган чексиз имконият.

Бунинг акси бўлган бир мисолни айтиб ўтай. Бир вақтлар Қибрай тарафларда қуш қўнмас тепалиқда адибларга дала-ҳовли учун ер ажратилди-ю, у ерда домламиз Озод Шарафиддинов қўналға қурадиган бўлдилар. Амал-тақал тикланган қўналғага шамол тегиб турсин деб болохона ҳам қуриладиган бўлди. Ажабки, болохона ўша даврда ман этилган кўп қаватли уй ҳисобига ўтиб қолди ва домланинг болохонаси буржуйлик белгиси сифатида бузиб ташланди.

Бу воқеага балки ҳозирги ёшлар ишонишмас. Ҳозир эса қишлоқларимизда лойпахса ўрнига пишиқ ғиштдан умрбоқий иморатлар қуриш анъанага айланмоқда. Чиндан ҳам, одамларимиз эртага бошқа ёққа кўчиб кетишни ўйлаб омонат яшаётган кимсалар эмас. Улар мана шу заминда томир отган, етти пушти ҳам шу тупроқда дориломон ва бахтли умр кечирिशга ҳақлидир. Айниқса, ёшларимиз бу улуғ иморатнинг янада юксалишига ҳисса қўша оладиган салоҳиятга етишиб бормоқдалар. Биз уларни кўзимиз қораси деганмиз, киприкларимиз деганмиз. Бу ғамхўрлик айнан ёш ижодкорларга ҳам бевосита тааллуқлидир. Мамлакатимиз аҳолисининг катта қисмини ёшлар ташкил этади. Бундан буён ҳам миллатимиз шаъни-шарафини ҳимоя қилиш, унинг шавкатига шавкат қўшиш биринчи даражали вазифадирким, бу масъулиятни энди ёшлар ҳам тўла-тўқис ҳис қилмоқдалар.

Агар бугунги кунларимизга келажакдан туриб назар ташласак, ажойиб бир ҳолатга кўзимиз тушган бўларди. Албатта, ҳеч кимдан кам бўлмаган юртимиз ҳеч кимдан кам бўлмас даражада юксалмоқда. Ўша нурли чўққилардан боккан наби-раларимиз кўз ўнгида, албатта, бизлар намоён бўламиз. Ахир шу иморатларнинг пойдеворларини бизлар қурган эдик, шу азамат чинорларнинг ниҳолини биз ўтқазган эдик, шу дарёларга биринчи мироб бўлган биз эдик. Буюк Соҳибқирон бобомиз отининг жиловидан тутиб, она диёримизга бошлаб келган ҳам ўзимиз.

Халқимиз бисотида доно ва ибратли ақидаю ўғитлар кўп: ҳар бир юртнинг ўз эгаси бўлсин, иморат меъморсиз тикланмас. Дарҳақиқат, у ёки бу хонадоннинг пасту баландини уни тузган соҳибидан кўра яхшироқ биладиган киши бўлмайди. Шу маънода мамлакат ҳам улкан бир хонадонки, унинг икболини бундан ўн саккиз йил муқаддам ҳуррият байроғини дадил кўтарган муҳтарам Юртбошимиз белгилаб берган эдилар.

*Гоҳо ёш болага ўхшайди Ватан,
Содда, норасида, пок ва бегубор.
То озор етмасин унга дафъатан,
Бегона кўзлардан асрамоқ даркор.*

*Ватан улуг пирга ўхшайди гоҳи,
Қўллагай, аритгай кўздан ёшларни.
Юрса товонига ботмасин токи,
Йўлдан олиб қўйинг ҳар хил тошларни.*

*Ким унинг хизматин этолса адо,
Икки дунёда ҳам бўлмагайдир кам.
Ўзини таъмасиз қилдимиди фидо,
Ўша зот Ватанга фарзанд чинакам.*

Эркин ВОҲИДОВ

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири
(1936 йилда туғилган)

ТИРИК ХАЗИНА

ёхуд жаҳонгашта сўз

Шоир, ёзувчилар йиғилиб қолса, баҳс-мунозара кўпинча сўз устида кетади. Негаки, бизни бинокор деса гиштимиз, деҳқон деса даламиз, ғаввос деса уммонимиз, учувчи деса осмонимиз – Сўз. Дунёда канча ижодкор бўлса, шунча тафаккур тарзи, шаклланган кўзкараш бор. Айниқса, сўздек рангин, мураккаб, серкирра мавзу устида гап кетганда фикрларнинг бир жойдан чиқиши қийин. Ҳар кимда бир нуқтаи назар ва ҳар нуқтаи назарда бир ҳақиқат бўлади.

Ижодкорлар баҳси одатда кизғин, кизиқарли кечади. Турли хангомалар ўртага тушади. Сўзни телба-тескари ишлатганларнинг мазаммати, таржимадаги баъзи ажабтовурликлар хангомаси баҳсга енгил рух беради. Талашиб-тортишсак ҳам кулиб, яйраб қайтамиз. Лекин тилшунос олимлар билан тортишув жуда мушкул иш. Араб, форс тилларини сув қилиб ичиб юборган тадқиқотчилар сўзнинг энг чуқур илдизига етиб аслиятни маҳкам тутиб оладилар. Дунё хатога тўлиб кетганидан жонфигон бўладилар. Риштон эмас, Рошидон; Бувайда эмас, Биби Убайда; арава эмас, ароба деб ёзиш ва айтиш-

ни талаб қиладилар. Айниқса, ахборотлар сўзини эшитсалар борми, сочлари тик бўлади. Ҳақиқатан ҳам, хабарнинг жамъи – ахбор. Ахборотга айланиб яна бир кўплик кўшимчаси ортди. Ахборотлар десак, энди хабар учта “лар”дан лорсиллаган бўлади.

Азалий кадриятлар тикланаётган замонда тилшунос олимларимизнинг бу жонбозликлари адолатлидир.

Лекин орзу бошқа-ю, ҳаёт бошқа экан. Мен ҳам она тилимизнинг ҳазрат Навоий замонидаги кўрки, бўй-бастига қараб ҳавас қиламан. Қани эди, буюк шоирнинг сўз бойлиги шу кунда ҳам тўлиғича тасарруфимизда истифода бўлса, дея орзулар қиламан. Не иложки, жамиятнинг ҳам, тилнинг ҳам тараққиёт қонунлари бизнинг ихтиёримизда эмас экан. Оғиздаги тилга хўжайинлик қилишимиз мумкин, лекин жамият ҳодисаси бўлган Тилга ҳукм ўтказиш иложсиз.

Устоз Абдулла Қаҳҳор драматургиянинг бир қонуни устида сўзлаб, янги пьесага киритиш учун мўлжаллаб ёзган бир дафтар жуда ёрқин ва ўткир жумлаларни бизга ўқиб берган ва афсус билан айтганди:

– Кўнгилда кўпдан сақлаб юрган бу гапларимнинг бирор-тасини пьесага киритолмадим. Қайси қаҳрамоннинг оғзига солсам, туфлаб ташлади.

Улуғ адибнинг бу сўзларини тўла асос билан тил қонуниятларига кўчириш мумкин.

Биз илму ижод аҳли қанча талашиб тортишмайлик, бир фикрда ҳаммамиз яқдилмиз: тил ёлғиз мутахассисларнинг мулки, хусусий томорқаси эмас. Уни бойитиш, гўзал қилиш, хас-хашақлардан тозалаб бориш – умумхалқ ишидир.

Мен ҳам шу буюк хазинанинг битта баҳраманди сифатида Сўз ҳақида кўнгил сўзларимни айтиб, сиз азиз муштарийларни баҳсга чорламоқчи бўлдим.

Улғайган сўзлар

Сўз бамисоли тирик жондек ҳаёт кечирар экан. Унда ҳам туғилиш, камол топиш, қариб заволга юз тутиш бор экан.

Умр давомида инсон неча қайта ўзгаради. Болаликда бир, йигитликда ўзга, улуг ёшга етганда яна бошқа киёфа касб этади. Дунё кезиб баъзан ўз юртига бошқа одам бўлиб қайтади. Сўзнинг ҳам ўз қисмати, таржимаи ҳоли бўларкан. Гоҳ узоқ-яқин элларда макон тутиб, тамоман бошқа маъно олиб юртга қайтар экан.

Тилимизда истак, хоҳишни англатувчи ирода сўзи бор. Бир пиёла сув ичишни ирода қилдим, десак аслида хато бўлмайди. Лекин биз шундай демаймиз. Чунки бу сўз истак маъносидан ўсиб, қалб қудратини, инсон табиатидаги мустаҳкамлик, қатъиятни англатувчи атамага айланибди. Иродали инсон энди хоҳиш эгаси эмас, балки ўз хоҳишини бошқара олган, керак бўлса, кўнгилнинг хою ҳавасларига қарши тура оладиган инсондир. Сўз асл маъносидан узоқлашмаган ҳолда улгайиб, бўйига бўй, кўркига кўрк қўшилибди.

Лекин шундай сўзлар борки, вақт уларни таниб бўлмас даражада ўзгартириб юборган, асл маънодан деярли нишон қолмаган.

*Ёд этмас эмиш кишини гурбатда киши,
Шод этмас эмиш кўнгулни меҳнатда киши.*

Бу Мирзо Бобурнинг фарёди. Меҳнат сўзига эътибор беринг. Аслида азоб-уқубатни билдирган бу сўзга замон тамоман терс мазмун бағишлади, бахт-саодат омилига, шон-шараф ишига айлангирди, қонун билан ҳуқуқий мақом берди.

*Қаро кўзум, келу мардумлиг эмди фан қилгил,
Кўзум қаросида мардум киби ватан қилгил.*

Ҳазрат Навоийнинг машҳури олам бўлган бу шоҳбайтидаги ҳар уч ўзак сўз – мардум, фан, ватан бизнинг замонга келиб улгайган, камол топган, асл маъно қобиғларини ёриб чиқиб, янги микёсга кўтарилган атамалардир.

Мардум – инсон. Фан қилмоқ – аён қилмоқ, намоён этмоқ, билдирмоқ. Мардумнинг яна бир мазмуни кўзнинг гавҳари. Байтнинг маъноси – билсангиз ҳам яна қайтарай – эй, қора кўзлимиз, кел, бир инсонийлик кўрсатгини кўзим қорасида

гавхар бўлиб жойлашгин. Қора кўз ва кўз қораси, мардумнинг икки маъноси, шакл ва мазмуннинг гўзал ва олижаноблиги байтни шеъриятнинг аршига кўтариб қўйган.

Мардум сўзининг кўз гавҳари маъноси бугун унут бўлди. Унинг инсон маъноси эса халқ тушунчасига айланди. Сўз кенг миқёсга чиқди, жўнгина қилиб айтадиган бўлсак, ўзидан кўпайди.

Фан сўзининг бугунги камолоти ҳайратлидир. Унинг ҳунар, санъат маънолари ҳам, фан қилмоқ шакли ҳам энди йўқ. Фан бугун билимлар мажмуига, илмий тафаккурнинг умумлашма номига айланди.

Байтнинг яна бир ўзак сўзи – ватан. Бу ерда у жой, масканни англатади.

Ҳозирда ҳам уй қурган, жой сотиб олган одамни биз ватанли бўлди, деймиз. Лекин менинг ватаним фалон кўча, фалон хонадон, деб айтмаймиз. Ҳовлисини сотган одам, мен ватанимни сотдим, демайди. Шундай деб кўрсин-чи?!

Бугунги инсон онгида Ватан мукаддас тушунчага айланди. Миллат учун у – мамлакат, инсоният учун қурраи замин қадар юксалди.

Москва, Токио шаҳарларида буюк бобомиз ҳайкаллари очиларкан, ўша мўътабар издиҳомда туриб, ҳазратнинг бу ўлмас байтларини хаёлда такрорлаган эдим. Қарангки, устоз Навоийнинг ўзлари ўзбек халқи учун Ватан тимсолига айланибдилар!

Бир пас неча дақиқа?

Болаликдаги шеърий машқларимнинг бирида, шаббода, тўхта бир пас, деб ёзган эканман. Деворий газета муҳаррири, ўзбек адабий тилида бир пас деган сўз йўқ, бир нафас дейиш керак, деб ўзи қизил қалам билан тўғрилаб қўйган.

Кўп йиллар ўтиб Навоийнинг “Лайли ва Мажнун”ида шундай байтни кўрдим:

*Бир пас чу тундин ўтди ул хайл,
Тушлуқ туши қилди уйқуға майл.*

Луғатларга қарадим. Пос – туннинг саккиздан бири, деб шархланибди. Демак, тахминан бир соатга тенг тунги муддат – пос, бир соатлик тунги соқчи – посбон, русча часовой маъносидаги атама бўлиб чиқди.

Ажабки, ўз сўзимиз бўлган пос жаҳон кезиб, яна ўзимизга пост шаклида, кўриқланадиган жой, соқчининг ўрни ҳамда лавозим маъноларини олиб қайтибди.

Пос – ўзимизнинг сўз, деб хато айтмадим. Асли форсча ёки арабча ўзакка эга бўлган, асрлар давомида тилимиз таркибида яшаб бизга хизмат қилаётган сўзлар ҳам, албатта, ўз сўзларимиздир.

Худди шундай, рус, моjar, араб, тожик ва бошқа тилларда хизмат қилаётган ўзбек сўзлари ҳам ҳозирги эгаларига буюрсин.

Биз бир пас деб ишлатадиган пос – жайдари сўзимизнинг жаҳон сахнида топган юксак мартабаси кечаги чопқиллаб юрган бўз боланинг аскар бўлиб, ҳарбий кийимда виқор билан қайтганини эслатади.

Демак, ўзбекнинг бир паси бир соат бўлар экан. Гапимни бир пасда тугатаман, деган сўзнинг маъносини ўзингиз тушунаверинг.

Фуқаролар дейиш тўғрими?

Бамисоли уламо, фузало олиму фозилнинг кўплик шакли бўлганидек, фуқаро ҳам фақирлар, яъни камбағаллар, йўқсиллар демакдир. Қоидага кўра, фуқарога ҳам “лар” қўшиш хато бўлади.

Илмий, мантикий нуқтаи назардан ҳам, шаклу мазмун жиҳатдан ҳам бу ҳуқуқий атама устида турли баҳслар юради. Лекин замон кўзи билан қарасак, фуқаро ҳам меҳнаткаш атамаси билан қисматдош экан. Ҳар икки сўз мажруҳлик, тубанлик, бахтсизлик чоҳидан озод бўлиб, кадр-қиммат минбарига юксалибди. Шундай камол топган сўзларга дуч келганимда, ўзбекнинг сўзи – ўзбекнинг ўзи, деган фикр кўнглимдан ўтади.

Қадим замонларда Миср султонлари асирликка олиб, ўз мулкига айлантирган, яъни мамлук қилган аскарлар вақт ке-

либ султонларни кулатгани, беш юз йил Мисрда ҳукм сургани тарихдан маълум. Аслида кул маъносини англатувчи мамлук – Мамлуклар салтанати бўлиб, соҳиблик мақомини олган эди.

Келиб чиқиши фақир бўлган фуқаронинг бугунги соҳиблик мақоми, юрт эгаси даражасига кўтарилгани ана шу тарихни эслатади. Фарқ шуки, фуқаро ҳозирги мақомга қадам-бақадам кўтарилган. Фақирлик – тобеликка, тобелик даражама-даража юқорилаб, аввал хожанинг фуқароси, сўнг амиру султоннинг, бора-бора мамлакатнинг фуқароси қадар етиб келган.

XIX аср бошларида Кўконда яшаб ижод этган ўз замонининг малик уш-шуароси бўлган Фазлийнинг: “Сенга арз этар фуқароларинг”, – деган сўзлари бор. Бу ғазалга шоир Вола боғлаган мухаммас “Бозургоний” куйига солиб ҳали ҳамон айтилади. Демак, бундан икки аср аввал фуқаро амирликка тобе инсон маъносида ишлатилган ва фуқаролар шакли ҳам мавжуд бўлган.

Бугун энди фуқаро сўзи жулдур тўнини ечиб, замонавий либосда қад кўтарган. Бир кўли билан русча гражданин, иккинчи кўл билан инглизча citizen сўзларини маҳкам ушлаб, дунё сахнида мағрур турибди.

Зотан, гражданин ҳам, citizen ҳам ўзининг аввалги шахарлик, деган маънони аллақачон тарк этган.

Мадина ва маданият

Маданият арабча мадина, яъни шаҳар сўзидан олинганини биламиз. Қадим замонлардан сахройи араблар бадавий, шаҳарликлар маданий бўлганлар. Ўзбек тилига ҳам айни маънода кириб келган. Аёнки, ҳамма давр, ҳамма эл-элатларда шаҳарлар маданият ўчоғи ҳисобланган. Биз бугун кишлок маданияти деганда ҳам кишлокнинг шаҳарлашувини тушунамиз.

Мадина ва маданият ҳақидаги ўйлар мени маданият ўзи аслида нима, деган саволга рўбарў қилди.

Маданият оқ кўйлак кийиб, галстук тақиш, тавозе ва мулозаматни ўхшатишдами? Ёки рисоладагидек уй тутиш, саранжом-саришталикми у?

Замон шаҳар ва шаҳарлик атамаларига ҳам, маданият тушунчасига ҳам ўзгача маъно берди. Аввало, шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги тафовут йўқолиб бормоқда. Қишлоқлик энди илгариги қишлоқи эмас. Кийинишда, муомаллада, юриштириш ва рўзгор тутишда бугунги қишлоқларимизда яшовчилар ҳеч бир шаҳарликдан кам эмаслар.

Қолаверса, маданият ҳам энди шаклий, маиший маъноларини йўқотиб, эстетик-ахлоқий тушунчага айланиб бормоқда. Маданият деганда бугун биз кўпроқ ички маданиятни кўзда тутамиз, юксак фазилатлар мажмуини тушунамиз.

Агар бугун барча инсоний фазилатлар ичида энг олий, энг қадрлиси нима, деб сўров ўтказилса, ишонаманки, ер юзи халқларининг асосий қисми меҳр-шафқатни айтади. Зотан, бу замонда одамзот энг муҳтож бўлган, лекин жуда камёб, жадал тараққиёт баробарида кўпайиш ўрнига озайиб кетаётган туйғу – меҳр-шафқатдир.

Мабодо сўровни давом эттириб, меҳр-шафқат қаерда кўп ва қаерда кам, дея сўралса, ҳамма баробар шаҳарда камроқ, қишлоқда кўпроқ, деб жавоб беради. Худбинлик ва бегоналик ошиёни бўлиб бораётган мегаполисларда истиқомат қилувчиларнинг ўзлари шу сўзни айтадилар.

Меҳр-шафқат инсоний маданиятнинг энг олий даражаси экан ва бу ноёб туйғу қишлоқларда макон тутган экан, маданият сўзининг мадинага эгизлиги қаёқда қолди?

Шоирлар қишлоқларда туғиладилар, шаҳарларда яшаб ўтадилар, деган гап машҳур бўлиб кетган. Лекин, аслида, шаҳардан чиққан маданият ўз масканидан бош олиб қишлоққа кўчиб кетибди, десак ҳақиқатга яқин мажоз бўлар экан...

Ғариб, ғаройиб сўзлар...

Сўзнинг бошига ҳам яхши-ёмон кунлар тушар экан.

Йигит сўзи Россияга кетиб, джигит бўлди, баҳодир – боғатир бўлиб қадр топди. Лекин полвон – болванга, паҳлавон – ахламонга айланиб, хор-зор, шармандаи шармисор бўлдилар.

Туркиялик бир дўстимиз бор. Ўзбек адабиётининг катта билимдони, тарғиботчиси. Кўп китобларимизни туркчага таржи-

ма қилиб нашр эттирган. Исми нима денг? Ёвуз! Ёвуз Окбинор. Усмонли турк тилида ёвуз сўзи ботир, баҳодир маъносини билдиради. Туркия тарихида Ёвуз исми султонлар ўтган.

Қарангки, бизнинг полвон ва паҳлавон сўзларимизга келган кўргилик қардош тилдан ўтган ёвуз сўзининг ҳам бошига тушибди.

Уста таржимонлар кўпинча қардош тиллардан таржима қилишни унча хуш кўрмайдилар, бу ишдан иложи борича қочадилар. Юзаки қарашда осон кўринган бу иш аслида жуда мураккаб экан. Негаки таниш сўзинг сени чалғитиб, уялтириб кўйиши ҳеч гап эмас. Бундай ҳолатга мисол қилиб ўзбек муҳожирларининг бир ажиб саргузаштини ҳикоя қиладилар.

Инқилоб йилларида Туркистондан қувғин бўлган бир гуруҳ ватандошларимиз Истанбулда паноҳ топган эканлар. Шаҳар волийси уларни ҳузурига чорлаб, ҳурмат кўрсатибди, қандай истак-орзулари борлигини сўрабди. Шунда меҳмон ўзбекларнинг улуғи тавозе билан бундай дебди: “Илтифотингиз учун ташаккур, жаноб волий, ҳар нарсамиз етарли. Фақат бекормиз, бизга қорхона керак”.

Бизга аждод бўлган ўша содда ўзбек қаердан билсин, Туркияда бекорнинг маъноси бўйдоқ, қорхонанинг маъноси эса ишратхона, исловатхоналигини.

Ана кўринг хангомани! Шундай табаррук юртдан келган иззатли мусофирлар биз бўйдоқмиз, ишратхона керак деб турса, волийнинг аҳволини кўз олдингизга келтиринг.

Москванинг Воровская кўчасидаги ёзувчилар уюшмаси биноси бир вақтлар доим гавжум бўлар, пойтахтга йўли тушган ижодкорлар кўниб ўтадиган қарвонсарой эди. Ҳиндистонга борадиган тошкентлик аввал Москвага бориб, ҳужжат расмийлаштириб, яна уч минг километр учиб қайтар, Тошкентга кўниб, кейин Ҳиндистонга учарди-да.

Осиё – Африка ёзувчилар бирдамлик ҳаракатининг котибияти жойлашган мўъжазгина кабинетда бўлиб ўтган бир суҳбат ҳеч ёдимдан чикмайди.

– Мен кўп таъна эшитаман, – деганди Чингиз Айтматов ёнида ўтирган Мустай Қаримга, – қирғиз тилида ёзмайсан,

деб танкид қилишади. Не қилайки, ўз она тилимда ҳатто ҳақиқат маъносини билдирувчи сўз йўқ.

Улуғ ёзувчи шундай деб кўлидаги газетани машҳур шоирга узатди. Газетанинг номи “Фрунзе правдаси” эди.

– Ҳасрат қилма, азизим, – деди Мустай оға ўзига хос назокат ва маданият билан, – менинг бошқирд тилим олдида қирғиз тилини улуғ ва қудратли деса бўлади. Яқинда бир журналимизда мақола чикди. Номи шундай: Советлар Россиясинда крестьянлар положениеси!

Суҳбатга Ибройим Юсупов кўшилди:

– Қорақалпоқнинг бош газетаси яқин-яқинларда ҳам “Қизил Қорақалпоғистон” бўлган...

Тилнинг жони бор

Ҳа, тилнинг жони бор экан. Бекорга жонли тил, деб аталмас экан.

Агар тилни хазина десак, у кўмиб кўйилган ё сандиқда сақланадиган хазина эмас, балки ипак курти каби тирик хазина экан.

Ҳозирги замонда кичкина флешкаларга сиғиб кетган неча юз минг сўзлик луғатлар менга гугурт қутисига жо бўлган сонсиз пилла уруғини эслатади. Хитойдан қадимда бу уруғни ҳасса ичида яширин олиб чиққан сайёҳ ангишвонадек тешикчадан оламга битмас хазина тарқатган эди. Ўша сайёҳ ўзбек бўлганига менда шубҳа йўқ.

Ажабо, тарикдек уруғдан жонивор униб чиқиб, пилла ўраши, капалакка айланиб учиши биз юкорида тилга олган ва тилга олмаган минг-минг сўзларнинг замон ва макондаги эврилишларини эслатмайдими?

Тил – хазина. Улкан адибимиз Пиримқул Қодиров ёзганидек, эл ганжинаси. Ҳеч биримиз, мен тилшунос ёки ёзувчи эмасман, деб ўзни четга олмаслигимиз керак. Бу ганж соҳиблари ҳам, посбонлари ҳам барчамиз.

Мустақиллик йилларида маънавиятимизнинг узвий қисми бўлган она тилимиз ривожини учун талай амалий ишлар

қилинди. Беш томли “Изоҳли луғат” улкан жамоа меҳнатининг маҳсули бўлди. Саноқсиз илмий ишлар чоп этилди, издиҳомлар ўтказилди.

Лекин қилинадиган ишлар беҳисоб. Мухтарам Президентимиз Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” номи асарида тил маданияти тўғрисида айтилган фикрлар, адолатли танқидий мулоҳазалар бизни ўйлатмоғи, сафарбар қилмоғи керак: “Биз аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг ворислари сифатида она тилимизни асраб-авайлашимиз, уни бойитиш, нуфузини янада ошириш устида доимий ишлашимиз зарур...”

Айни вақтда жамиятимизда тил маданиятини ошириш борасида ҳали кўп иш қилишимиз лозимлигини ҳам унутмаслигимиз керак. Айниқса, баъзан расмий мулоқотларда ҳам адабий тил қоидаларига риоя қилмаслик, фақат маълум бир ҳудуд доирасида ишлатиладиган шева элементларини қўшиб гапириш ҳолатлари учраб туриши бу масалаларнинг ҳали-ҳануз долзарб бўлиб қолаётганини кўрсатади. Бу ҳақда сўз юритганда, бобомиз Алишер Навоийнинг “Тилга эътиборсиз – элга эътиборсиз” деган сўзларида нақадар чуқур ҳаётий ҳақиқат мужассам эканига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз”.

Бу сўзлар ёлғиз тилшунос олимлар ёки қалам аҳлига эмас, балки барча зиёлиларга, миллатнинг барча вакилларига қарата айтилган мурожаатдир.

Дарҳақиқат, тилни англаш, Сўзни идрок этиш ўзликни англашнинг узвий қисми ҳисобланади.

Олдиндан оққан сувнинг кадри йўқ дегандай, биз баъзан ўз она тилимиз бойликлари, назокати, ҳусну тароватини теран ҳис этолмаймиз. Оғзимиздан чиққан сўзнинг тағзаминига етмаймиз. Гап кўп, кўмир оз, деб қўямиз-у, нега шундай дейишимизни чуқур ўйлаб ўтирмаймиз.

Шундай китоб ёзилишини орзу қиламан. Унинг номи “Сўзнинг қисмати” бўлса. Она тилимиздаги сўзларнинг узок босиб ўтган йўллари, бошдан кечирганлари, зафар ва мағлубиятлари, гоҳ шуҳрат топиб, гоҳ унут бўлишлари, камолу за-

воллари тасвир этилса... Дунёда бундан қизик асар бўлмасди.

У китобнинг илмий номи ҳам бор: “Этимологик луғат”. Ғоят мушкул ва мураккаб, юз Сукротнинг билими, минг Алпомишнинг кучини талаб қиладиган меҳнат. Ишонаманки, ўзбекнинг шундай тафаккур пахлавонлари бор. Саксонда ҳам тиниб тинчимаган, бундай луғат тузиш ишига астойдил бел боғлаб дастлабки залворли қадамни қўйган, “Буюк хизматлари учун” ордени соҳиби устоз Шавкат Раҳматуллаев, “Сўз ҳақида сўз” китоби аллақачон библиографик ноёбликка айланган Алибек Рустамовдек сукротлару алпомишларимиз, уларнинг ғайратли ва истеъдодли шогирдлари бор.

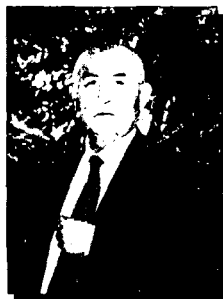
Она тилимиз меҳри ва ғурури кўнгилларга илҳом, тоғларни талқон қилгудек куч-қувват бағишласа ажаб эмас.

Муҳаммад АЛИ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси,
Давлат мукофоти лауреати

(1942 йилда туғилган)

СУЛОЛА

I

Бухоро аэропортида мени дўстим, таниқли шоир ва адиб, Ёзувчилар уюшмасининг Бухоро вилоят бўлими масъул котиби Тошпўлат Аҳмад кутиб олди. Дарҳол машҳур “Кўҳна ва боқий Бухоро” монументи томон йўналдик. Теран мазмуни жуда йироқларга, тарихимизнинг туб-тубига бориб тақаладиган, боққанда қалбингнинг ич-ичидан буюк туйғулар уйғотадиган бетакрор ёдгорлик ақлни лол қолдирар даражада мукамал яратилган эди! Қошимизда мудом жаранг бериб турадиган кўнғирокда (*бу халқимиз қалбининг тимсоли!*) бутун тарихимиз гўё ошиқиб-тошиқиб мозийдан сўзлаб турарди... Фикримча, энди Бухорога келган одам даставвал зиёратини шу майдондан, тарих ва маданият марказидан бошлаши одат тусига кирса ажаб эмас.

Фурсатни ўтказмай, Қоровулбозорга, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводига караб жўнадик. Биз завод директори, вилоят халқ кенгаши депутати Шамшиддин Мухторович Сайдахмедов билан учрашишимиз лозим эди.

Қоровулбозор шаҳри Бухородан 65 километр жануби-шарқда (*мен негадир уни аксинча Бухородан ғарбда деб юрар эканман*) жойлашган, ундан Бухоро – Қарши темир йўли, автомобиль йўли ўтади. Шу ерда мавжуд сардоба номидан Қоровулбозор деб аталган. Яхши сақланган бу сардобани ўн олтинчи асрда яшаган Бухоро хони Абдуллахон II бунёд этган, тарихда машҳур қирқ сардобадан бири. Эсимга тушди, бир неча йиллар аввал биз дўстлар жам бўлиб Қашқадарёнинг Касби туманидан ўтиб, Қизилкум ичида савдо карвонлари йўлида барпо қилинган, ҳозир ҳам сувга лиммо-лим бўлиб ишлаб турган Чилгумбаз сардобасини бориб кўргандик ва чой қайнатиб ичиб, қайтгандик.

Бухоро тарихини яхши биладиган ва у билан астойдил ғурурланадиган шоир Тошпўлат Аҳмад йўл-йўлакай Қоровулбозор ҳақида бир неча ривоятлар айтиб берди. Эмиш, бир пайтлар бу сардоба ёнида карвонсарой қурилган, бозорча пайдо бўлган. Яқиндаги тепаликдан эса Бухоро амирининг қоровуллик буржи кўриниб турган. Бошқасида, гўё бу ерда даставвал кўп қора ўтовлар тикилган, натижада овул вужудга келган, шундан “Қора овул” деган ном тарқалган. Учинчисида, бу ер Бухоро амирининг божхона хизмати жойлашган, хориждан келаётган савдо карвонларини назоратдан ўтказадиган манзилдир, карвонлар шундан ўтиб мамлакатга киритилган. Ижозатнома ололмаганлари молини тушириб шу ердаги бозорда сотганлар ва ортларига қайтганлар. Шундан жойнинг номи ўз-ўзидан Қоровулбозорга айланиб кетган...

– Фикримча, мана шу учинчиси ҳақиқатга яқинрок... – деди Тошпўлат сўзининг охирида.

– Менга ҳам шундай туюлди. Ҳарқалай бежиз жойлар эмас... Афсоналар, тахминлар, ривоятлар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди – дедим мен.

Чиндан, бу ерларнинг умуман хосиятли жойлар эканлигини кейин ўз кўзим билан кўрдим.

Ҳаммаси 1993 йил 12 январдан бошланди. Шу куни Бу-

хоро вилоятида Қоровулбозор тумани ташкил этиш ҳақида муҳим қарор қабул қилинди.

Озодликка чиққанига эндигина икки йил бўлган давлатимиз хали дон билан нефтни хориждан валюта ҳисобига сотиб олар эди. Мустамлака замонида юртимизда, бошқа нарсаларни қўййлик, ҳатто мих ҳам, гугурт ҳам ишлаб чиқарилмас, бари четдан олиб келинарди. Бу ҳам ўзига хос қарамликда тутиб туришнинг синалган бир усули. Бизга иқтисодий мустақиллик керак эди, иқтисодий мустақиллик, дондан ҳам, нефтдан ҳам! Бу заруратлар заруратига айланган эди. Расмий маълумотларга қараганда, шу вақтлар мамлакатимизга четдан йилига тўрт миллион тонна дон, икки миллион тоннадан ортик нефть маҳсулотлари сотиб олинар экан.

Ўтиш даврининг танглиги, машаққатлари, ноқулайликларига қарамай, Давлатимиз раҳбари 1992 йил август ойида “ЎзДЭУавто” қўшма корхонасини ташкил этиш ҳақида расмий хужжатга имзо чекди. Автомобиль заводини Андижон вилоятининг Асака шаҳрида барпо этиш мўлжалланди. 1993 йил август ойида эса иқтисодий мустақиллигимизга хизмат қиладиган Бухоро нефтни қайта ишлаш заводини қуриш бўйича махсус 389-қарор эълон этилди. Унда келажакда мазкур заводда автобензин, авиакеросин, дизел ва қозонхона ёқилғиси ҳамда олтингугурт ишлаб чиқариш вазифа қилиб белгиланди.

Булар келажакда чинакам истиқлолимиз мўъжизасига айланадиган қудратли корхоналар эди.

Даставвал нефтни қайта ишлаш заводи қуриладиган жойлар обдан ўрганиб чиқилди: уларнинг қулай-ноқулайлиги, иқлим шароити, сейсмик ҳолати, катта йўлга узоқ-яқинлиги ва бошқа жаъми табиий талабларга ҳар томонлама мос келиш-келмаслиги билимдон мутахассислар томонидан назардан ўтказилди, кўздан кечирилди. Оқибатда Қоровулбозор туманидан уч юз гектар жой танланди, завод туман марказидан етти километр кунботишда, қип-қизил чўлнинг ичида (*ростдан ҳам Қизилқум!*) Аму – Бухоро канали ҳамда Бухоро

– Қарши темир йўли бўйида барпо этиладиган бўлди. Бундан узоқ мақсад кўзланганди – токи завод битгандан кейин, Кўкдумалокдан, Шўртан ва бошқа худудлардан нефть ҳамда газ конденсати маҳсулотлари ташиб келиш қулай бўлсин.

Заводнинг бу ерда қурилишига бошқа ҳаётий сабаблар ҳам бор эди. Биринчидан, бу атроф музофотда турфа хил хомашё манбалари нефть, газ кўп, янгидан-янги конлар очилмоқда, хомашёни шу ернинг ўзида қайта ишлаш кўп жиҳатдан афзалликлар туғдирарди, чунончи, маҳсулот қулай ва арзонга тушарди. Иккинчидан, завод зиммасига Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро, Самарканд, Қашқадарё, Сурхондарё, Хоразм ва Навоий вилоятлари учун зарур бўлган нефть маҳсулотларини ишлаб чиқариш, таъминлаш вазифаси ҳам юклатилганди.

Чинакамига халкимиз жасоратлари тарихини безайдиган, халқнинг қудратига ёрқин мисол бўларлик улкан ҳаракат, кураш бошланиб кетди... Йўллар солиниши, темир йўл ётқизирилиши, эстакадалар қурилиши, шаҳарча барпо этилиши, тураржойлар, чиройли бинолар тикланиши, инфратузилма тармоқлари тортилиши... Бу ердаги одамларнинг шижоатини, саъй-ҳаракатларини, бемисл жанг бораётгандай туюладиган суронли майдонни кузатган одам, келажак учун улкан кураш кетаётганига имон келтирган бўларди. Ажабо, бу ерда бунёдкорлик мўъжизалари шунчалар кўпки, бирини таърифлай десанг, бошқаси қолиб кетади. Сўзни қай биридан бошлашни ҳам билмай қоласан киши.

– Чиндан ҳам кўп ўтмай, бор-йўғи икки йил ичида 93 километрлик газ конденсати келтириладиган қувур ва темир йўли Кўкдумалок билан Қоровулбозорни бир-бирига маҳкам боғлади... Бу завод учун жуда муҳим эди. Шу – 1995 йил 20 май кuni мамлакатимиз ҳаётида эътиборли бўлган воқеа ҳам рўй берди: завод худудида автоматик тарзда ишлайдиган эстакададан илк марта 54 вагон-цистерналарга қуйилган газ конденсати мамлакатимиздаги йирик корхоналардан бири бўлган Фарғона нефтни қайта ишлаш заводига хома-

шە сифатида юборилди! Маълумки, мазкур завод шу пайтгача хомашёни хориждан жарақ-жарақ валюта ҳисобига харид қиларди. Энди нефт хомашёси ўзимизда ишлаб чиқарилади! Энди четдан сотиб олинмайди! Бу кунни озод Ўзбекистонда нефть мустақиллигига асос солинган кун, деб баҳолайдилар. Агар таъбир жоиз бўлса, бу кунни мустақил Ватаннинг нефть солномасини бошлаб берган, номи катта ҳарфлар билан ёзиладиган кун дейиш мумкин.

– Мен ўша кунларнинг гувоҳи бўлганман, – деди Тошпўлат. – Ҳа, ўз кўзим билан кўрганман, ёзганман ҳам. Байрам бўлиб кетган. Бунинг аҳамиятини халқимиз жуда яхши англайди...

Заводнинг барпо этилишида дунёнинг ўндан ортиқ мамлакатидан келган мутахассислар иштирок этди. Даставвал етук нефть мутахассислари жамланган махсус гуруҳ ҳамкор кидириб, дунёдаги машҳур нефть заводларининг қурилишларида қатнашган номи чиққан фирмалар ва компаниялар фаолиятини бирма-бир синчковлик билан ўрганиб чиқди. Жуда кўп мулоҳазалар, хулосалар тарозига қўйиб кўрилди, оғир-енгили, фойда-зиёни босиқлик билан теран таҳлилдан ўтказилди, шундан кейингина етти ўлчаб бир кесилди: ҳамкор сифатида Франциянинг энг илғор замонавий техника ва технологиялар, фан ютуқлари асосида иш олиб борадиган машҳур “Текнип” фирмасини танлаб олишга келишилди. “Текнип” фирмаси завод қурилишида 262 миллион доллар миқдорда ўз хиссаси билан қатнашадиган бўлди. Озод Ўзбекистон давлати ўз тамойилига содиқ қолди: хорижий давлатлар билан ҳамкорлик қилишда тенг манфаатлар, муносабатлар йўлидан борди ва бунда ўзининг юксак салоҳиятини намоиш этди. Заводнинг мураккаб лойиҳаларини амалга оширишда дунёнинг кўп мамлакатларидаги ташкилотлар ўртасида холисона тендер ўтказилди, унда Туркиядаги машҳур халқаро пудратчи ташкилот “Гама”нинг олдига тушадигани топилмади.

Орадан бор-йўғи тўрт йил ўтиб, 1997 йилда кип-кизил чўл ўртасида Нефтчилар кўрғони бўй кўргизди, бир юз қирк учта коттеж қурилди. Бу ҳақда сўз кейинроқ келади.

Заводни барпо этиш асносида, келажакда у ерда ишлайдиган мутахассисларни тайёрлаш ишлари ҳам бирга қўшиб олиб борилганини айтиб ўтиш керак. 147 нафар мутахассис, – уларнинг ичида механиклар, технологлар, нурчилар ва бошқа касб эгалари бор эди, – Фарғона нефть ва газ техникумига юборилиб, махсус тузилган дастур асосида етук мутахассислар дарсларида қатнашдилар ва ўз билимларини оширдилар. Кейинроқ 67 нафар мутахассис Франция, Бельгия, Англия, Корея, Япония, Голландия, Греция ва Австриядаги олий ўқув юртларида, йирик фирмаларда ўз билиму малакаларини киёмига етказиб қайтдилар.

Бухоро нефтни қайта ишлаш заводининг 1997 йил 22 августга белгиланган ишга туширилиш куни яқинлашмоқдайди. Жамоат вакиллари, оддий фуқаролар, давлат ходимлари, узоқ-яқин хорижий мамлакатлардан келган меҳмонлар – бари Қоровулбозор томон оқиб келарди. Ростдан ҳам, шу куни барча йўллар Қоровулбозорга элтарди, дейилса муболаға бўлмас. Ҳаммада юксак кайфият ҳукмрон, мусиқа садолари янграб турибди. Ана, заводга биринчи директор бўлиш насиб этган И. Сайдахмедов, бош муҳандис Р. Абдукаримов, қурилиш дирекцияси директори Ю. Кочнев, Франция “Текнип” компанияси раҳбари П. Вайо, завод қурилишида қатнашган франциялик мутахассислар гуруҳи раҳбари Жан Клод Адам, Туркиянинг “Гама” компанияси вакили, заводнинг технологик қурилиш директори Метин Эрдўгмуш, “Бухоронeftқурилиш” хиссадорлик жамияти раиси А. Ражабов ва бошқа кўп меҳмонлар, бемисл қилинган меҳнат самарасини кўриш иштиёқида ҳаяжон ичида тантанали онларни кутишарди.

– Бундан бир неча йил олдин Қизилкум саҳросининг ўртасида, ажодларимиз тили билан айтганда, “одам юрса оёғи, қуш учса қаноти қуядиган” чўлу биёбонда энг замона-

вий, энг улкан завод қад кўтаради, деб айтганимизда, баъзи бировлар афсона, деб ўйлагани ҳеч кимга сир эмас, – деди Президентимиз Ислоҳ Каримов Бухоро нефтни қайта ишлаш заводининг тантанали очилиш маросимида сўзлаган нутқида. – Мана бугунги кунда халқимиз иродаси билан, хорижий дўстларимизнинг фаол иштирокида афсона ҳақиқатга айланди. Мустақиллигимизни мустаҳкамлаш йўлида яна бир дадил қадам қўйилди. Барчангизни нафақат бугунги ҳаётимизда, балки келажак ҳаётимизда ҳам муҳим ўрин тутадиган, иқтисодий салоҳиятимиз юксалишига улкан ҳисса қўшувчи мана шу завод ишга тушиши муносабати билан чин кўнгилдан табриклайман!

Гулдурос қарсақлар садоси атрофни тутиб кетди.

Давлатимиз раҳбари ўз нутқида ҳар йили 2,5 миллион тонна газ конденсатини қайта ишлаб чиқаришга мўлжалланган заводни микёс ва техник жиҳозланиши бўйича бемалол XXI аср иншоотлари сафига қўшиш мумкинлигини урғулаб, мамлакат учун стратегик аҳамиятга эга эканлигини алоҳида таъкидлади. Айниқса: “Барчангизни Ўзбекистон тарихидагина эмас, ҳар биримизнинг таржимаи ҳолимиз ва тақдиримизда юз берган кутлуғ воқеа – Бухоро нефтни қайта ишлаш заводининг ишга тушиши билан яна бир бор муборакбод этаман!” – сўзлари жаранглаганда ҳамманинг юраги фахру ифтихордан тўлқинланиб кетди!

Ҳа, мустақил Ўзбекистонда барча нарса – йўл солинишидан тортиб, бино қурилишигача, улкан иншоотларгача бари Инсон учун қилинади. Мустақил Ўзбекистонда барча нарса, воқеа, бунёдкорлик, шараф ишлари унинг озод фуқароси юрагидан ўтади, тақдири саҳифаларига зарҳал ҳарфлар билан ёзилади, бир сўз билан айтганда, унинг тақдирига айланади. Озод Ватанда барча нарса – барчага дахлдор!

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов ва Франция “Текнип” фирмаси раҳбари П. Вайо заводнинг ишга тушганлигини эълон қилиб, ипак тасмани қирққанларида гулдурос қарсақлар янгради. Ниҳоят, яна ҳам кўнгилларни

хаяжонларга чулғайдиган онлар етиб келади: Давлатимиз раҳ-
 бари заводнинг бошқарув тугмасини босади! Шу ондаёқ ул-
 кан иншоот бамисли жон киргандай гувиллаб ҳаракатга кел-
 ди! Қийкириклар тутиб кетди! Фараҳли лаҳзалар! Қувончдан
 жуда кўпларнинг кўзларидан ёш чикиб кетди ўшанда! Мил-
 лион йиллардан бери ястаниб ётган Қизилкум саҳроси ҳали
 бундай издиҳому шодиёнани кўрмаганди.

Журналист Б. Солиевнинг “Бухоро нефтни қайта ишлаш
 заводи” китобида жуда кўп маълумотлар келтирилган. Жум-
 ладан, франциялик мутахассислар гуруҳи раҳбари Жан Клод
 Адам шундай ёзади:

“Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қурилишида фан ва
 техника тараккиётининг сўнгги ютуқларини технологиянинг
 барча босқичларида қўллашга ҳаракат қилдик. Эндиликда
 чўл бағрида қад кўтарган йирик корхона ҳавозаларига назар
 ташлаб, инсон нақадар буюк ишларга қодир эканлигига яна
 бир қарра ишонч ҳосил қиласан киши.

Ўзбекистонда эса чинакамига бунёдкор инсонлар яшар
 эканлар. Кейинги ўн олти йил мобайнида, биз французлар,
 уларнинг сабр-бардоши, ғайрат-матонатига қойил қолдик.
 Улар ёзнинг жазирамаси, қишнинг изғирини, эндигина мус-
 тақиллик йўлида тетапоя бўлаётган республиканинг иқ-
 тисодий қийинчиликлари оқибатидаги молиявий тақчиллик-
 ларни назар-писанд қилмай кеча-кундуз мардонавор меҳнат
 қилдилар. Эндиликда улар машаққатли меҳнат самаралари-
 дан баҳраманд бўладилар. Қоровулбозордаги корхона асрлар
 мобайнида ўзбек халқи фаровонлиги йўлида хизмат қилади,
 деб умид қиламан. Бухоро ва унинг ажойиб фуқаролари тўғ-
 рисида илиқ фикрларни билдирмоқчиман.

Ҳамюртларим бу қадимий шаҳар кишиларини бир умр
 эздан чиқармайдилар. Ҳар ҳафта иш куни тугаши билан биз
 Қоровулбозордан Бухорога ошиқардик. Бу ердаги тарихий
 ёдгорликлар, музейлардаги ноёб ашёлар халқ даҳосидан ни-
 шонадир...”

“Қоровулбозордаги завод таржимаи ҳолимдаги ўн бирин-

чи корхона курилиши – деб ёзади Туркиянинг “Гама” компанияси вакили Метин Эрдўтмуш. – Анкара университетининг мухандислик-техниклик куллиётини тугатганимдан кейин ўз ҳаётимни мамлакатимиздаги таниқли “Гама” фирмаси билан боғладим. Дастлаб Туркия, кейин Ироқ, Иордания, Ливия, Арабистон мамлакатларида йирик нефть заводлари ускуналарини ўрнатиб ишга созлашда қатнашдим.

Қоровулбозордаги нефтни қайта ишлаш заводи бу соҳадаги технологиянинг энг юксак нуқтаси, десам муболаға бўлмайди. Бу ерда ўрнатилган асбоб-ускуналар хомашёдан ниҳоятда юқори самара билан маҳсулот олиш, шу билан бирга атроф-муҳитга зиён етказмасликка имкон беради.

Ҳамкасбларим деярли икки йилдан буён ота юртга муносиб корхонани турк биродарларидан хотира сифатида қолдириш илинжи билан яшадилар. Кейинги ойларда 1600 турк мутахассиси бу ерда асбоб-ускуналарни ўрнатиш ва ишга созлаш билан машғул бўлди. Бу ишлар сидқидилдан бажарилганига кафолат берамиз.

Ота юртнинг маданияти бизга азалдан маълум. Абу Али ибн Сино, Баҳоуддин Нақшбанд, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек номларини болаликдан эъзозлаб келамиз...”

Булар сидқидилдан айтилган дил изҳорлари эди.

II

Икков гурунглашиб Қоровулбозордаги заводга қандай келиб қолганимизни ҳам билмабмиз. Ҳаво совуқ бўлмаса ҳам, ёқимсиз, битта-ярим ёмғир томчилай бошлаган эди. Машинадан тушаётганимизда, завод дарвозасида ичкаридан бир йигитнинг шахдам қадам ташлаб бизга пешвоз чиқаётганини кўрдик. “Заводнинг директори Шамшиддин Мухторович Сайдахмедов, бизларни кутиб олишга одам чиқарибди-да!” – дедим ичимда мамнуният билан. Чунки аксарият ҳолларда, борганда идоралар олдида ҳеч ким бўлмайди, ўзимиз сўраб-суриштириб ичкарига кириб борамиз.

Тошпўлат ҳалиги йигит билан аввалдан таниш эканми, қуюқ кўриша кетди, кейин менни таништирди. Саломлашдик.

– Хуш келибсизлар! Қани, ичкарига марҳамат! – деди йигит жилмайиб очикчехралик билан.

– Бу киши мана шу заводнинг директори Шамшиддин Мухторович Сайдахмедов бўладилар! – деди Тошпўлат Аҳмад менга қараб.

– Ие! Шунақами? Ўзлари овора бўлибдилар-да!

“Йигит” деганимиз ўша биз қидириб келаётган, мамлакатнинг етук нефть мутахассисларидан бири, улкан заводнинг директори, нефтчи олим, техника фанлари доктори Шамшиддин Сайдахмедовнинг ўзи экан! Кўнглимиз ажабтовур сув ичгандай бўлди. У чиндан ҳам серғайрат, йигитлардай чакқонлик билан ҳаракат қиларди, ундаги кичикфеъллик, камтарлик, очикюзлиликни кўриб, унинг нечоғлик инсоний фазилатларга эга эканлигини ҳис этдик.

– Завод дастлаб очилганида икки минг атрофида ишчи ўрни яратилган эди, – дейди Ш.Сайдахмедов. – Яқиндагина кип-қизил чўл ҳисобланган ерда бугун 3200 та одам меҳнат қилади. Кўпроқ ишчи ўринларини етказишни ўйлаяпмиз... Президентимизнинг 2006 йил 5 январда қабул қилган “Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосида ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони айни муддао бўлди. Фақат заводнинг ўзида эмас, балки вилоятда ҳам ишсиз кишиларни иш билан таъминлаш мақсадида вилоятимизнинг аҳолиси зич Шофиркон ва Гиждувон туманларида касаначилик тикув корхоналарини очдик. Уларда ишчи коржомалари, енгил автомобилларга ғилофлар, ички кийим, сочиқлар, пой-афзаллар, инсон ҳаёти учун зарур бўлган жами ўттиз икки хил маҳсулот ишлаб чиқарилмоқда. Завод бўйича 632 касаначи бўлса, кўпчилиги аёллар, шундан Шофиркон билан Гиждувонда 250 киши уйда ўтириб меҳнат қилади. Барчаси меҳнат дафтарчасига эга. Касаначиларимиз кейинги пайтда жами 1 миллиард 350 минг сўмлик маҳсулот ишлаб чиқардилар...

Завод директори ўз суҳбатини машҳур корxonанинг залворли кўрсаткичлари, халқаро алоқалардаги муваффақиятлар, маҳсулотлар ҳажми, юқори сифати ҳақидаги таърифлардан бошламади, қатор-қатор рақамларни келтирмади ёки ўзи ҳақида ҳикоя қилишга киришиб кетмади, балки даставвал заводда ишлаётган одамларнинг турмуш тарзи, шароити, уларнинг оғирини енгил қилиш, кўмак бериш каби ёруғ ташвишлардан сўз юритди. “Одамларнинг ғамини емок, ўзимга тилаган роҳат-фароғатдан ортиқроқдир!” деган эди Соҳибкирон Амир Темур бобомиз. Ҳамма нарса инсон учун эканлигини таъкидлаб келади Юртбошимиз Ислоҳ Каримов.

– Шаҳарчамизда қурилган коттежлар сони 700 тага етди... – деди Шамшиддин Сайдахмедов. – Шаҳарчамиз жуда обод, мен нефтчилар шаҳарчасида яшаётган аҳолининг турмуш тарзи шаҳардагилардан қолишмасин дейман. Уларнинг барчаси заводимиз одамлари. Ҳозир уларни кимки кўрса ҳаваси келади. Улар сўлим шаҳарларда одамлар қандай қулайликка эга бўлсалар, шунга эришганлар.

Бориб шаҳарчани кўрдик. Ҳақиқатда ҳам, завод билан шаҳарчани ҳисобга олса, Қизилқумдаги мўъжиза, дейиш ўринли. Равон кўчаларга бокиб кўз яйрайди. Бу ерда бугун шифохона, поликлиника, дорихона, дам олиш масканлари, маиший-соғломлаштириш мажмуи, почта алоқаси бўлими, меҳмонхона, коллеж, мактаб, мусиқа мактаби, “Бойчечак” болалар боғчаси, 725 ўринга мўлжалланган маданият саройи ва ҳоказо иморатлар кўзга ташланади. Янги туғруқхона ишлаб турибди. Тирик жон учун зарур бўлган маданий-маиший, тиббий, транспорт, ҳаммом, нон минизаводи, деҳқон бозори, турли дўконлар хизмати йўлга қўйилган. Ёшлар маркази ҳамиша ёшлар билан обод. Ораста шаҳарчани кўрган одам у ердаги саришталикка, тозаликка назар ташлаб, ободончиликни кўриб ҳавас қилиб, дабдурустдан курорт шаҳар эканми, деган хаёлга ҳам боради.

Соғломлаштириш мажмуида бўлганимизда, унинг заллари ёш спортчилар билан гавжум эканини кўрдик. Мажмуа мутасаддиси Бобошер Раҳимовдан:

– Мажмуага қанча одам қатнашади? – деб сўрадим.

– Ҳозир залда 400 дан ортиқ бола машқлар билан шуғулланмоқда – деди у. – Шаҳарча спортчилари ўртасида турли мусобақалар ўтказиб турилади. Завод ишчи-хизматчилари учун волейбол, шашка, шахмат, стол тенниси, арқон тортиш бўйича мунтазам мусобақалар уюштирилади. Соғломлаштириш мажмуининг спорт йўриқчиси Матлуба Муродова мамлакатимиз Мустақиллигининг 20 йиллиги муносабати билан “Буюк ва муқаддасан Ватан” шиори остида ўтказилган VI анъанавий Республика “Аёллар спорт фестивали”даги фаол иштироки учун Республикаси Хотин-қизлар кўмитаси ҳамда Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг дипломи билан тақдирланди...

Ҳали Қоровулбозорга келмай туриб, шаҳарчада барпо этилган беш гектарли зилол сувли кўлнинг шаҳарчани безаб, кўрк бўлиб тушгани таърифини эшитгандик. Ростдан ҳам, мақтанса мақтангудек кўл экан. Унга завод маъмурияти бир миллиард икки юз миллион сўм сарфлаганини кейин сўраб-суриштириб билдим.

– Кўлимизга ҳали ном қўймадик... Номи ҳозирча “Нефтчиларнинг “Қора денгизи”... – жилмайиб дейди Шамшиддин Сайдахмедов. – Бор-йўғи икки йил аввал бу ерлар ўт-ўланлар босган юлғунзор жойлар эди. Кум барханлари, гармсел ҳукмронлик қиларди бу ерларда. Жазирама иссиқда дам оладиган оромгоҳимиз бўлишини кўпдан ўйлардик. Икки юз минг куб метр тупроқ ташиб келинди. Чиройли асфальт йўлкалар солинди, пляж қилинди. Кўл соҳилларига кўргандаёқ кишининг кўнглини кўтарадиган, аллақандай масъуд туйғулар уйғотадиган, ёқимли қайфият бағишлайдиган махсус денгиз куми тўшалди. Одамлар ўзларини денгиз бўйида юргандек ҳис этсинлар, дедик-да... Келганлар кўлда сув велосипедлари, эшаккли ва моторли қайиқларда сайр қиладилар. Ўзим ҳам ёз оқшомларида рафиқам Манзурахоним билан соҳилда кўл ушлашиб, ёшлигимизни эслаб кезиб юришни ёқтираман. Кўлнинг салқин ҳавоси юзга уфуриб туради. Шаҳарча буткул

нурга чулганган. Узоқда нурафшон завод чироклари кўзга ташланади. Шу паллалар ўша уч юз гектар ерга ёйилган заводга қарасам, унда чарақлаб атрофга нур сочиб турган кудратли прожектор, чироклардан чаманзор бўлган масканни кўриб, ўзим ҳам дабдурустан: “Бу қандай шаҳар экан?” дея хайратга тушаман, кўнглимни шукроналик туйғуси камраб олади...

Ҳа, ҳамма нарса инсон учун, инсон ҳаёти фаровонлиги учун йўналтирилган. Кўриб қувонасан киши.

III

Шамшиддин Сайдахмедовнинг ҳаётига назар ташланса, ўзбек зиёлисининг илму урфонга ва ҳалол меҳнатга йўғрилган умр манзараларини кўриш мумкин. Ростдан ҳам шундай.

Фарғона водийсининг, нафақат водий, балки мамлакатимизнинг ҳам хушманзара жойларидан бири бўлган Чимён шаҳарчаси номини эшитган заҳотиёқ кишида илиқ туйғулар уйғонади. Чунки Чимён деганда – даставвал бу ердаги машхур курорт кўз олдинга келади. Курортнинг минерал суви шифобахшдир, таркибига кўра Кавказдаги Сочи-Мацеста минерал сувларига тенглашади. “Чимён” санаторийси ҳам машхур. Лекин Чимённинг бошқа фазилати ҳам бор, бу – унда гуркираб турган нефть қонида мужассамдир.

Маълумки, Чимёнда 1904 йилда нефть қони очилган эди. Швециялик ихтирочи ва саноатчи ака-ука Нобеллар ҳамкорлиги томонидан ташкил қилинган “Фарғона ойл”, рус ишбилармони Пашковнинг “Чимён” фирмаси ва бошқа корхоналар нефть қазиб олиш ишлари билан шуғулланган.

Ака-ука Нобеллар деганда, ука Альфред Бернхард Нобель (1833 – 1896) билан (*кейинчалик унинг сармоялари ҳисобига дунёда машхур Нобель мукофоти таъсис қилинган*) ака Людвиг Нобелларни (1831-1888) назарда тутамиз. Альфред Нобель дунёда биринчи динамит ишлаб чиқаришни йўлга қўйган, кўп мамлакатларда унинг динамит заводлари бор эди. Людвиг Нобель станоклар конструктори, ака-ука-

лари билан ҳамкорликда Бокуда нефть саноати корхонасига асос солган. Агар ўз вақтида минг-минг тонналаб (*афсуски, аниқ ҳисобини олиш қийин*) қора олтинимиз йиллар давомида ака-укалар томонидан ташиб кетилганини, улар бойлигини оширганини эътиборга олсак, ҳозиргача ҳар йили жаҳоннинг турли мамлакатлари олимлари, адибларига бериладиган Нобель мукофотларида бизнинг ҳам улушимиз борлигини ҳис этиб турамыз. Она тупроғимиз неъматни жаҳон фани, маданияти ривожига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келаётгани исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатдир.

Худди шу шаҳарчада 1955 йилда қирқ ёшли нефтчи Мухторхўжа ака оиласида бир фарзанд дунёга келди. Унга Шамшиддин деб от қўйдилар.

Мухторхўжа аканинг ўзи Чимёнда нефть кони очилганидан ўн йил кейин, яъни 1914 йилда туғилган экан. Болалигиданок унда конда ишлашга, нефть казиб олишга қаттиқ ҳавас уйғонган. Оддий ишчиликдан касб ўрганиб мастер даражасига етишди, сидкидил меҳнати эвазига кўп орден ва медаллар билан тақдирланди. Эллик беш йил ҳормай-толмай меҳнат қилди, давлат, жамоат ва хўжалик ишларида алоҳида самарали хизмат кўрсатгани учун Мухторхўжа Сайдахмедовга шахсий нафақа тайинланди.

Оилада, табиийки, кун ора нефть конида бўлаётган ишлар ҳақида суҳбат кетар, Шамшиддин ва укаси Эгамберди бу суҳбатларни жон-қулоқ бўлиб эшитардилар.

– Нефть, қора мой ўзи қора бўлгани билан инсонга фақат оклик, яъни яхшилик олиб келади, ўғилларим! – дерди ота. – У Ернинг қаърида қаерларда ётади-ю, қаерлардан чиқиб келади... Бу Оллохнинг мўъжизаси. Яхши ўқиб ўргансангиз, зўр олим бўлиб етишасизлар...

– Болаларим ўқиб олим бўлишади ҳали, дадаси! – дерди Қорияхон ая фарзандларига меҳр билан тикиларкан.

Тийрак болалар отанинг, онанинг ҳар бир сўзини диққат билан эшитишар, дилларига жойлашга ҳаракат қилишарди. Вакт-бевақт тез-тез Нефтпром (*қонни оддий тилда шундай дейишарди*) томонларга боришар, заводнинг қандай ишлаёт-

ганини томоша қилишарди. Ўз-ўзидан ёш кўнгилларида ёруғ орзулар туғилар, келажакда ким бўлиш керак, деган саволларга жавоб излашарди. Бутун шаҳарча одамлари ўйинқарок болаларга кўп ҳам қўшилавермайдиган, ўқишнинг изидан қувган бир-биридан ажралмас ака-укаларга хавас билан қарашарди.

Шамшиддин мактабда аъло баҳоларга ўқирди. Ўқитувчиларга энг кўп савол берадиган ҳам Шамшиддин эди, у кўпроқ билишни истарди. Уни, айниқса, кимё, физика фанлари кўпроқ қизиктирар, масалалар ечишни ёқтирарди. Кимдир бирон масалани еча олмаса, албатта Шамшиддиндан кўмак сўрарди. У ўқитувчиларини ҳайрон қолдириб, ҳар қанча қийин бўлса ҳам масалаларни шариллатиб ечиб ташларди.

– Сен ким бўлмоқчисан? – сўради бир куни саккизинчи синфда ўқир экан Шамшиддин укаси Эгамбердидан. – Мен отамизнинг касбига хавас қиламан, олдимга катта мақсад қўйдим: албатта нефтчи бўламан! Ўқийман, ўрганаман!

Эгамберди мактабдошлари орасида жуда тиришқоқлиги билан ажралиб турар, ўқишга жиддий ёндашар, доим аълочилар ичида юрарди.

– Уре-е-е! – кичкириб юборди Эгамберди. – Мен ҳам отам изидан бораман, акажон! Нефтга жуда қизиқаман-да! Мен ҳам ўқийман!

– Биласанми, – деди Шамшиддин. – Нефтпрома келган кишилардан сўраб билиб олдим. Москвада Губкин номидаги Нефть-кимё ва газ саноати институти бор экан. Дунёда машхур эмиш. Зўр институт экан-да! Худо хоҳласа, ўшанга бораман! Отамга айтгандим, хурсанд бўлиб, ”Баракалла, ўғлим!” дедилар. Сен ҳам ўшанга кирасан-а, хўпми?

– Хўп!

– Қўлни ташла!

– Мана! Чин сўзим!

Иноқ ака-укалар ана шундай аҳд-паймон қилдилар. Болаликнинг орзулари беғубор бўлади, болалар ният қилганда, фаришталар ҳам омин деяр эмиш.

1972 йилда ўн етти ёшли Шамшиддин ўрта мактабни

аъло баҳоларга битириб, Губкин номидаги нефт-кимё ва газ саноати институти (ҳозирги Губкин номидаги Россия давлат нефть ва газ университети)га хужжат топшириш учун Москвага жўнади. У пайтлар водий боласининг Москвада ўқиши жуда катта обрў саналарди. Турли мамлакатлар, музофотлардан келган абитуриентлар орасида кириш имтиҳонларини муваффақиятли топширган Шамшиддин институтга қабул қилинди. Қувончли хабарни етказиш учун дарҳол отасига телеграмма юборди. Кейин Мухторхўжа ака ўша кунларни эслаб, кулиб бундай деганди: “Ўқишга кирганингни эшитишиб, ўғлим, ўртоклар... бизни чойхонада “ювдилар”...”

Шамшиддин ўз одатига кўра иштиёқ билан ўқишга киришди. Катта мақсадлар этагини тутган киши ўзи ўрганаётган илмни чуқур, бошидан пухта ўрганиши кераклигини тушунарди. Уни нефть геологияси тарихи қизиқтириб қолди. Бу ерда Россия нефть геологиясининг асосчиси, бу соҳада илмий мактаб яратган академик Иван Михайлович Губкиннинг сермазмун асарлари унинг диққатини ўзига тортди. У машҳур олимнинг ҳаёти ва фаолиятини синчиклаб ўрганишга киришди.

Иван Михайлович Губкин (1871 – 1939) бутун умрини нефть саноатини ривожлантиришга бағишлаган олим эди. У “Нефть ҳақида таълимот” (1932) тадқиқотида нефтнинг келиб чиқиш назарияси ҳамда нефть конларининг шаклланиш босқичларини ишлаб чиқди ва балчиқ вулконларининг пайдо бўлиши ҳамда таркалиши, уларнинг нефть конлари билан боғлиқлиги ҳақидаги таълимотни яратди. Олим Қора денгиз бўйида Майкопда нефть конини кашф этди, Кавказда нефть конларининг очилиши, Волга ва Урал дарёлари оралиғида “Иккинчи Боку” деб аталадиган нефть базасини ташкил этиш ишлари билан шуғулланди, Курск магнит аномалиясида олиб борилган текширув ишларини бошқарди, нефть геологиясига оид асарлар ва дарсликлар ёзди...

Шамшиддинни машҳур олимнинг тин билмаслиги, изланувчанлиги, топқирлиги, улкан мамлакатда қора олтин саноати ишларини мувофиқлаштиришдаги моҳирлиги, раҳбарлик лаёқати, зукколиги қойил қолдирди. Ўз Ватани учун фидойи-

лик намунасига айланган олим ва инсон номидаги олий ўқув даргоҳида сабоқ олиши эса уни бағоят ғурурлантирар, айни пайтда, унда масъулият ҳиссини оширар эди.

Ҳар бир инсон ёшлигидан ўзи учун намуна бўладиган устозни танлаб олади ва ўшанга ўхшашга интилади. Бу жуда ҳаётий тамойил. Шамшиддин, худо хоҳласа, ўқишини битирса, илмий ишлар қилса, кейин бутун кучи, шижоатини Губкинга ўхшаб, у ҳам ўз Ватани учун хизмат қилишга қаратишни дилига қаттиқ тугиб қўйди.

Институтни битириб қайтгач, йигирма икки ёшли Шамшиддинга Фарғона нефтни қайта ишлаш заводида аввал қузатувчилик, кейин қурилма бошлиғи вазифасини ишониб топширдилар. Ёш йигит ўз меҳнат фаолиятини қизғин бошлаб юборди.

Ҳаш-паш дегунча уч йил ўтиб кетди.

– Отажон, – деди бир куни Шамшиддин Мухторхўжа акага. – Агар ижозат берсангиз, ўзим ўқиб келган институтнинг аспирантурасига ўқишга кирсам, илмий иш қилсам, девдим...

– Албатта, ўғлим, ўқишинг керак! Ўзим ҳам айтмоқчи эдим. Лекин мен айтгандан кўра, ўзингнинг шундай фикрга келганинг афзалдир, ўғлим. Хурсандман, шуни тушунибсан. Ўқи, билимингни ошир! Инсон, аввало, ўзига ишонсин, ишонч бўлса ҳамма нарсага эришиши мумкин, – маъқуллади Мухторхўжа ака. – Мана, Эгамберди уканг ҳам ўша ерда ўқияпти. У ҳам ўзи шунга қарор қилди. Бу йил учинчи курс. Ҳали кучим етарли, худога шукур. Кучимнинг борида ўқиб олинглар, болаларим.

Бу фарзандлари камолини ўзиникидан юқорироқ қўйган меҳрибон отанинг юракдан чиққан сўзлари эди.

Қорияхон ая бўлса: “Бир ўғлим ўзи узокдайди, энди буниси ҳам кетмоқчи... Майли, ўқишсин...” деди ичида ноилож, аммо ташига чиқармади. Худди бағри узилгудай бўлиб жавоб берди:

– Бошинг тошдан бўлсин. Омон-эсон бориб келгин, болам!

Шамшиддин “Юқори нефть қолдиқларидан кокс олиш технологияси” мавзусида номзодлик тадқиқотини бош-

лаб юборди. Яна китоб титишлар, кутубхоналарда қолиб кетишлар, тадқиқотни кучайтирадиган илмий далиллар излаш, яна атоқли олим, геолог Иван Губкин асарлари мутолаасига киришиш, топилган илмий янгиликлар ҳақида конференцияларда маърузалар ўқиш, мубоҳасаларда иштирок этиш, мақолалар эълон қилиш... Уфа нефть ва газ саноати институти ректори, профессор З.И.Суняев унинг раҳбари эди, ёш тадқиқотчига кўп жўяли маслаҳатлар берди, йўл-йўрик кўрсатди.

Шамшиддин Сайдахмедов илмий ишини муваффақиятли ҳимоя қилди ва 1983 йилда юртига қайтди.

Ўзбекистонда келажаги порлоқ нефть мутахассиси бўлиб етишаётган, йигирма саккиз ёшида фан номзоди унвонига эга бўлган навқирон олимни интиқ кутиб турардилар. Шамшиддин қайтгандан сўнг, дарҳол Фарғона нефтни қайта ишлаш заводида катта муҳандис, кўп ўтмай техника бўлими бошлиғи, кейин эса бош технолог этиб тайинланди. 1985 йилдан Олтиариқ нефтни қайта ишлаш заводи директори лавозимига кўтарилди. Ҳамма жойда ўзининг талабчанлиги, ҳалол меҳнати билан обрў қозонган, ишнинг кўзини биладиган раҳбарлик ҳавосини олиб бораётган Шамшиддин Сайдахмедов аста-секин хизмат пиллапояларидан юқорига кўтарилди. 1992 йилда “Фарғонанефторгсинтез”, “Ўзнефтникайтаишлаш” давлат ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директори бўлди, етти йилдан кейин “Ўзнефтникайтаишлаш” акциядорлик компанияси бош директори лавозимига тайинланди.

Меҳнат қилган обрў топади, деган мақол бежиз айтилмаган экан. 2003 йилда Республика ҳукумати Ўзбекистон харитасини қафтдагидек кўришга қодир, Ватанимизнинг нефть ва газ конларини кўзини юмиб туриб ҳам айтиб бера оладиган даражада яхши биладиган Шамшиддин Сайдахмедовни эндигина оёққа турган Бухоро нефтни қайта ишлаш завоидига Қоровулбозорга ишга юборди. Мана, тўққиз йилдирки, Шамшиддин бухоролик бўлиб қолди.

IV

Шамшиддин Мухторович бизни уч юз гектарга ёйилган заводни кўрсатиш учун машинага таклиф этди. Мақсадимиз ҳам шу эди, тезроқ заводни кўрсак, дердик. Бу шунчаки завод эмас, дўстлар, манаман деган дунё кўрганларни ҳам хайратда қолдирадиган завод-гигант экан!

Ёмғир ҳали ҳам томчилаб турар, қорнинг ҳавоси келар эди.

Корхонада Асосий ишлаб чиқариш цехи, Хомашё ва тайёр маҳсулотлар, Буг, ҳаво ва газ таъминоти, Электр таъминоти, Сув таъминоти ва оқава, Таъмир-механика, Ўлчов назорати асбоблари ва автоматика, Автонақлиёт, Темир йўл цехлари мавжуд. Ўнта бўлим, бошқарма, турли хизмат шўъбалари бор. Буларни ўқувчи тасаввур этиши учун келтирдик.

Ёнимизда бўйи бир терак, икки терак чиқадиган улкан нимтатир кўк рангдаги маҳобатли иссиқлик ўчоқлари бўй чўзган. Агрофида турли хил ўлчамдаги йиғма конструкциялар, ҳар хил симлар, жуда кўп ингичка, ўртача калинликда, ундан йўғон бўлган бир-бирига боғланиб кетган қувурлар, қувурчалар кўзга ташланади. Барининг ўз хизмати бор.

– Бу заводнинг технология қисми, – деб изоҳ беради Шамшиддин Мухторович. – 27 минг куб метр бетон ётқизилган, 3200 тоннадан ортик қувур, саккиз минг тонна йиғма конструкциялар ўрнатилган. Махсус қопламали асбоб-ускуналарнинг ўзи 75 минг квадрат метрни ташкил қилади. Бир нарсани айтсам, завод учун зарур бўлган 20 минг тонна юкни Америка Кўшма Штатлари, Япония, Италия ва бошқа кўпгина мамлакатлардан бир қисмини самолётда, бир қисмини кемаларда, бир қисмини поездларда ташиб олиб келинган. Бунда Франциянинг “Текнип” фирмасининг хизмати катта бўлди.

Биз Тошпўлат Аҳмад билан бу рақамларни эшитиб хайратга тушдик. Бир жойга борганда машинамиз тўхтади, Шамшиддин Мухторович бизни жуда ҳам улкан, терак бўйли иссиқлик ўчоғи томон бошлади. Чиройли зинадан бироз юқорига кўтарилдик. Шамшиддин Мухторович ўчоқ девори-

га ўрнатилган кичкина дарча қопқоғини кўтарди. Улкан ўчок ичида қарасангиз ҳайбати босадиган пурқудрат ўт, олов гувиллаганча бемисл шиддат билан юкорига ўрларди!

– Олов атрофида ўтга чидамли мустаҳкам қувурларда нефть, газ конденсати оқяпти. Мана шу жуда кучли иссиқлик (*нақ саккиз юз-тўққиз юз даража!*) таъсирида ундан бензин, керосин, дизель ёғи, мазут ва бошқа маҳсулотлар ажралиб чиқади, кейин ҳов анови тепадаги ҳар хил қувурларга бориб қуйилади...

– Аниқликни яхши кўрамиз-да... – сўрадим мен. – Завод, масалан, бир соатда қандай ҳажмда ишлай олади?

– Завод бир соатда 250 тонна нефть ва газни қайта ишлаб чиқариш қувватига эга. Уч сменада ишлаймиз. Йилига 2,5 миллион тонна нефть ва газ қайта ишлаб чиқарилади. Маҳсулотларимиз ичида А-80, А-91, А-93, А-95, авиакеросин, дизель ёкилғиси, мазут бор.

Асосий ишлаб чиқариш цехи бошлиғи Аброр Худойбердиев, у 2001 йилда “Шухрат” медали соҳиби бўлди, Тошкент давлат техника университетининг нефть-газ факультетини битирган.

– Заводимизда машҳур “Honeywell” компанияси бошқарув тизими ўрнатилган. – дейди. – Мазкур тизим жуда қулай ва ишончли.

Пультоператор Ўткир Маҳмудов, қандай ишляпсиз, деган саволимизга:

– Жуда соз! Ўз касбимни яхши кўраман, – деб жавоб беради у. – Мехнат қилиш чинакамига биз учун роҳат!

Смена бошлиғи Аброр Худойберганов эса Тошкент давлат Техника университети аспиранти, хизмат баробарида ишдан ажралмаган ҳолда илмий иш билан ҳам шуғулланмоқда.

– Агар илмимизни ошириб бормасак, бу ердаги техника тизимини бошқара олмай қоламиз. – дейди кулиб Аброр. – Шу сабабдан мунтазам изланиб, ўқиб-ўрганишимиз керак.

Ишчилар билан яқиндан танишганда шу нарса маълум бўлдики, аслида, бу ерда ишлаётган мутахассислар шунча-

ки ишчилар эмас, балки илмли, тадқиқот олиб бораётган, келажакда олим бўлишни ният қилган ёшлар экан. Юз-юзлаб ёшлар, барчаси қора кўзлар. Дарвоқе, бошқа бир очеркимда ҳам шундай ёзгандим. Чиндан ҳам, ўзбек йигитлари бугун ана шундай ўта мураккаб технологияли корхоналарда муваффақият билан меҳнат қилишмоқда. Шуниси эътиборлики, улар корхона мутахассисларининг асил ўзагини ташкил қилади. Барининг кўзларида эртанги кунга бўлган ишонч, порлок умидлар ёниб турибди.

Қайси цехга ёки бўлимга бормайлик, ҳамма жойда Шамшиддин Мухторович одамлар билан бир хил кўришар, барча билан таниш эди, дарҳол ҳол-аҳвол сўрашиб киришиб кетарди. Ишчилар уни дарҳол ўраб олишар, учрашганларидан самимий қувонганларини яширмасдилар. Чунки бари бошлиқнинг дилкашлигини, айтган сўзида туришини, беҳудага бировни ранжитмаслигини, оз сўзлаб кўп тинглашини, саховатпешалигини яхши билардилар. Юқорида корхонада уч мингдан ортиқ одам меҳнат қилишини таъкидлагандик. Шамшиддин Мухторович, айтиш мумкинки, уларнинг ҳар бири билан таниш, ҳар бирининг туриш-турмушидан хабардор, оғир-енгилини билади, ўз ходимларининг ғаму қувончларига баб-баравар шерик бўлади.

– Ҳозир нефть ва газ конденсатидан 82 фоиз маҳсулот олмақдамиз. Бу етарли эмас. Тасдиқланган дастур асосида корхонада 2012-2015 йилларга мўлжалланган модернизация ишлари ўтказилади – дейди Шамшиддин Мухторович. – Мақсадимиз олинадиган маҳсулотни 95 фоизга кўтаришдан иборат. Бунга албатта эришамиз.

Заводнинг ҳомийлик борасидаги ишлари алоҳида диққатга сазовор. Жуда кўп қилинган эзгу ишларни санаб ўтирмай, бир-иккита мисол айтилса кифоя, деб ўйлайман. Кейинги йилларда Бухоро шаҳрида адо этилган бунёдкорлик, тарихий-маданий ёдгорликларни асраб-авайлаш борасидаги кўп қутлуғ ишларни Бухоро нефтни қайта ишлаш заводининг

молиявий мададисиз тасаввур этиб бўлмайди. Завод “Бухоро” футбол клубининг бош ҳомийси ҳисобланади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 23 мартдаги “Шахсий ёрдамчи деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларини кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори ижросини таъминлаш ниятида Қоровулбозор тумани кишлоқларида яшовчи ўнлаб кам таъминланган оилаларга соғин сигирлар олиб берилди. Заводнинг ўзида ҳам ёрдамчи хўжаликларга эътибор кучайди. Жумладан, 2008 йилда Украинадан махсус Қизилқум чўлларида яшашга мослашган минг бош “Қизилқум” зотдор қорамоллари олиб келинди. 720 гектар яйлов бор. 2011 йилда ўн гектар ерга боғ қилинди. Интенсив технологияга асосланиб, Словакиядан 22 800 туп олма, нок, гилос кўчати олиб келиб ўтказилди, уларнинг 95 фоизи томир ёйди. Яқинда 4 гектар иссиқхона ишга тушди. Иссиқхонани бориб кўрдик. Ташқарида қор учкунлаб турибди, бу ер ям-яшил, худди айни пишиқчилик авжига минган қайноқ ёзнинг ўзи! Бодринг ва помидорлар пишиб ётибди. (Бу саҳронинг қок ўртасида эканлигини эсдан чиқармайлик!). Ичкарида эркак-аёллар бодринг териб, яшиқларга жойлашмоқда. Бари билан саломлашдик. Боғ ва парник туфайли кўшимча олтмиш иш жойи яратилганини эшитиб қувондик.

– Парнигимиз келажакда ўн гектар бўлиши мўлжалланган – дейди Шамшиддин Мухторович. – Чорвамиз ҳам, боғимиз, парнигимиз ҳам – бари ишчиларимизнинг фаровон турмуши учун хизмат қилади.

– Ҳозиргача харидорларга 20 тонна бодринг етказиб бердик, – дейди иссиқхона мутасаддиси Улуғбек Эшонқулов. – Мўлжалимиз юз тоннадан ошиши керак, худо хоҳласа...

V

Шамшиддин Сайдахмедов жуда ажойиб оила бошлиғи. Рафикаси Манзураҳон Сулаймоновна Сайдахмедова педагог-биолог, Бухоро юқори технология институти қошидаги аниқ фанларга ихтисослашган 2-академик лицей директори.

Уларнинг уч кизи, бир ўғиллари бор. Катта кизлари Мавлудахон Дадажонова иқтисод фанлари номзоди, иккинчи кизлари Жамила Ҳақимова ҳам иқтисодчи. Учинчи кизлари Одинахон Сайдахмедова эса заводда меҳнат қилади.

Шамшиддин Мухторович бошлаган ишини охирига етказиб қўядиган инсонлардан эканини яна бир бор исботлади. 1983 йилда номзодлик тадқиқотини ёқлаган олим, хизмат вазибалари билан банд эканлигига қарамай, тунлари уйқудан воз кечиб, докторлик ишини давом эттирди, изланишларини тўхтатмади. Бунинг яна бир сабаби бор эди.

Бир куни ёши бир жойга бориб қолган бўлса ҳам хали тетик Мухторхўжа ота эрталаб ишга боришда ҳар куни отасидан фотиҳа олиб кетадиган ўғли Шамшиддинни дуо қиларкан, бундай деди:

– Кечкурун эртароқ келгин. Гап бор...

– Хўп бўлади, отажон!

“Бирон набираси тўйи ҳақида маслаҳатлашмоқчи шекилли...” деб ўйлади Шамшиддин. У кун бўйи отасининг қандай гапи бор экани ҳақида ўйлади-ю, аммо тополмади.

Кечкурун ишдан қайтганда, падари бузруквори ишком тагидаги сўрида паркув ёстикка ёнбошлаб олган экан. Қорияхон ая сўрининг бу четида атлас тўшакча устида ўтирар, дамбадам гулдор чойнақдан пиёлага чой қуйиб отага узатарди.

– Айтасан, деб кутдим. Биласан-ку, ўзларингиз бир фикрга келмагунча индамайман. Энди айтмасам бўлмайди... – деди Мухторхўжа ота синчковлик билан ўғлига тикилиб. – Бу... докторлик ишингни қачон битирасан? Йиллар ўтиб кетяпти... Ёки, биздан ёрдам керакми?

– Айтавер, ўғлим. Отанг ёрдам берадилар. – деди Қорияхон ая.

– Йўқ, йўқ, ёрдам керакмас! Энди киришаман, отажон. Ўзим ҳам ўйлаб юрибман... – деди Шамшиддин хижолат чекиб. – Аввал ҳам бир айтган эдингиз. Ҳамма нарсани тахлаб қўйганман. Анжуманларда изланишларим бўйича тўртта маъруза қилганман. Тажрибалар хулосалари ҳам тайёр... Бирок, ишдан узулолмай қоляпман... Вақт дегандай...

– Тезда бунга киришинг, хўпми, ўғлим! – деди ота қатъий оҳангда. – Аввало, мана, онанг билан биз сизлардан миннат-дормиз, сендан ҳам, уканг Эгамбердидан ҳам. Менинг касбим-ни олиб зўр мутахассис бўлиб етишяпсизлар. Яқинда набирам Нуриддинни гапга солдим дегин. Мактабни битиряпти-да. Унга ким бўлмоқчисан, десам, буважон, мен ҳам нефтчи бўламан дейди! Хурсанд бўлиб кетдим! Мухторхўжа ота нефтчи, унинг болалари нефтчи, набиралари ҳам нефтчилар! Ўзбек нефтчилари сулоласи! Бу менинг орзум, ўғлим! Ёдингда тут!

Шамшиддиннинг кўнгли алланечук бўлиб кетди ўшанда.

2005 йилда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ҳузуридаги Органик ва ноорганик кимё институтида “Маҳаллий хомашёдан техник ёғлар олиш технологияси” мавзусида докторлик диссертациясини ҳимоя қилди ва техника фанлари доктори илмий унвонига эга бўлди. Бу пайт Мухторхўжа ота 91 ёшга кадам кўйган эди, ўғлини катта ютуқ билан чин дилдан қутлади ва пешонасидан ўпиб кўйди. Чунки Шамшиддин элликка кирса ҳам, ота назарида ҳали ёш бола-да...

Шамшиддиннинг укаси Эгамберди Сайдахмедов ҳам техника фанлари доктори, Республика Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутаты бўлиб сайланган, “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган саноат ходими” фахрий унвонига эга. Ҳозир Губкин номидаги Россия давлат нефть ва газ университетнинг Тошкент филиали ижрочи директори лавозимида ишламоқда. Турмуш ўртоғи З.Сайдахмедова – тиббиёт фанлари доктори, уч фарзандлари ҳам илм йўлини танлашган.

Ака-ука Сайдахмедовлар авлодлари халқимизнинг зиёли фарзандлари бўлиб вояга етишди, халқ хизматига камарбаста бўлиб, Мухторхўжа ака асос солган нефтчилар сулоласининг обрў-эътиборини ошириш йўлида ҳормай-толмай меҳнат қилишмоқда.

Президентимиз 2012 йилни “Мустаҳкам оила йили” деб эълон қилди. Бир-бирига ҳурмат, қатъий интизом, ҳалоллик ва меҳнатсеварлик, меҳр-оқибат, ота-она эъзози, тўғри берилган тарбия – бари-бари қўшилиб мустаҳкам оилани бар-

по этади. Мухторхўжа ака оиласи халқимизнинг ана шундай пойдевори мустаҳкам, тарбия рукнлари устивор, фақат эзгуликни ният қилган мустаҳкам оилаларидан бири. Яна ҳам аник айтсак, мустаҳкам оилага энг ёрқин мисол бўладиган хонадонлардан ҳисобланади.

Шамшиддин Мухторовичнинг ўғли Нуриддин Сайдахмедов ота изидан бориб Москвадаги И.М.Губкин номидаги нефт ва газ саноати университетини битирди, сўнг аспирантурага кирди, ҳозир иккинчи курсда изланишларини давом этдирмоқда.

Куни кеча Нуриддиндан қувончли хабар келди. Ўғли номзодлик диссертациясини муддатидан олдин ёзиб тугатибди! Буни эшитиб мамнун бўлган саксон етти ёшли Қорияхон аянинг юзларига майин табассум ёйилди, дарҳол набирасининг ишларига омад тилаб қўлларини дуога очди.

Шамшиддин Мухторович ўғлининг интилувчанлигидан, меҳнатсеварлигидан ичида бағоят ғурур туйди, онаси Манзураҳоннинг эса юраги қалқди, кўргиси келиб соғиниб қолган жигарбандининг тезроқ Ватанга қайтажагини, яқин кунлардаёқ суйиб-суйиб бағрига босажагини ўйлаб кўзлари ёшланди.

Сулоланинг шарафли умри давом этаверади...

Абдуғафур РАСУЛОВ

(1937 йилда туғилган)

ГЛОБАЛ ЖАРАЁНЛАР ВА МАЪНАВИЯТ

Бугун биз XXI асрнинг иккинчи ўнйиллигида яшамокдамиз. Янги асрнинг моҳияти ва қиёфаси ҳақида турлича қарашлар мавжуд. “Кимдир уни юксак технологиялар замони деса, кимдир тафаккур асри, яна биров ялпи ахборотлашув даври сифатида изоҳламоқда... Аммо кўпчиликнинг онгида бу давр глобаллашув даври тариқасида таассурот уйғотмоқда” (Ислом Каримов. “Юксак маънавият – енгилмас куч”, 110-бет).

Глобаллашув – инсоннинг онгу шуури, тафаккури самараси сифатида вужудга келган жаҳон микёсидаги умумий жараён, таъбир жоиз бўлса, инсоният бошидаги яна бир синов. Қадимда одамзот эзгуликка интилиб, боғ-роғлар, шаҳарлар, бекиёс меъморий обидаларни бунёд этгани, ёвузлик йўлини Искандар девори сингари воситалар билан тўсгани маълум. Тарихий тараққиёт давомида яхлит жаҳон турли иқлим ва минтакаларга, қитъа ва давлатларга ажралди. Лекин XXI асрга келиб чегара ва ҳудудларни, тузумларни тан олмайдиган, узлуксиз кучайиб бораётган глобаллашув жараёни дунё ахлини ўйга толдирмоқда, бу ҳақда Ер юзининг турли бурчакларида ранг-

баранг фикрлар билдирилмоқда. Шу маънода, айтиш мумкинки, Юртбошимизнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” китоби, аввало, Ўзбекистон халқига мўлжалланган бўлса-да, бутун инсоният тақдирига қуюниб ёзилгани билан алоҳида аҳамиятга эга.

Китобнинг икки фазилати, айникса, кўзга яққол ташланади. Биринчидан, бу асар кенг қамровли, чуқур фалсафий ва ҳаётий маъноси билан китобхоннинг диққатини ўзига тортади. Асар қатга ҳаёт бўсағасидаги ёш китобхоннинг ҳам, бой тажрибага эга сиёсатдону иқтисодчининг, файласуфу рухшуноснинг, ҳуқуқшуносу тадбиркорнинг ҳам – барчанинг диққатини бирдек ўзига жалб этади.

Иккинчидан, китоб изчил қиёсий услубда битилган. Муаллиф ўтмиш ва ҳозирги кунни; шўро замонидаги ҳаётни ва мустақиллик даврини; аждодлар ва авлодлар ўртасидаги анъаналарни; эзгулик ва қабоҳатни; диний ва дунёвий қарашни; илмий салоҳият ва юксак маънавиятни изчил қиёслаб боради. Асарда назарий қарашлар билан ҳаётий мисоллар ўртасида ажиб бир мувозанат уйғунлигига эришилганини алоҳида қайд этиш ўринлидир.

Китобнинг муқаддимасида Шарқ ва Ғарб кишисининг асосий хусусиятлари аниқ тасвирланган: “...Шарқ оламида, жумладан, ўзимизнинг Ўрта Осиё шароитида жамоа бўлиб яшаш туйғуси ғоят муҳим аҳамият касб этади ва одамларни бир-бирига яқинлаштиришга, бир-бирини қўллаб-қувватлаб ҳаёт кечиришга замин туғдиради... Ғарб оламида эса одамларнинг ҳаёт тарзида жамоавийликдан кўра индивидуализм, шахсий манфаат тамойиллари устунлик қилишини кузатамиз. Бу ҳам муайян объектив, ижтимоий-тарихий омиллар туфайли шаклланган воқелик бўлиб, уни ҳам инкор этиб бўлмайди” (7-8 ва 10-бетлар).

Муаллиф нима ҳақида, ким тўғрисида фикр юритмасин, зинҳор узил-кесил хулоса билдирмайди: хулоса чиқаришни зукко китобхоннинг ўзига ҳавола қилади. Бугунги кунда дунёдаги айрим қудратли давлатлар ўз миллий манфаатларини амалга оширишда глобаллашув жараёнидан устамонлик билан фойдаланиб қолишга уринмоқда. Бу манфаатларнинг

шакли, кўриниши, соҳаси, йўналиши турлича. Китоб муаллифи бунга чуқур ҳис этган ҳолда, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш лозимлигини уқтиради. Айни пайтда – ҳар бир халқ, миллат глобаллашув жараёнига киришар экан, аввало сиёсий, мафкуравий, иқтисодий тажовузлардан ўзини ҳимоя қилиши, иккинчидан, бу ҳаракат моҳиятига ўзининг илғор қарашлари, миллий удумлари, юксак маънавиятини сингдириб бориши зарурлигини таъкидлайди.

Асарда узоқни ўйлаб яшаш, халқ ва келажақ олдидаги масъулият масаласига алоҳида урғу берилади. Айниқса, мана бу фикрлар эътиборга сазовор: “...Қайси давлат бизга қанча ва қандай шартлар билан сармоя ва қарз беради? Қарз берган давлатларнинг сиёсий шартлари бўлмайдими? Бировдан қарз олиб, кейин унинг сиртмоғига тушиб қолмаймизми? Олган қарз-кредитларимиз бўйнимизда оғир юк бўлиб қолиб кетмайдими?.. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки эртани, келажақ авлодларни ҳам ўйлашимиз керак. Биз ҳозир хато қилиб қўйсақ, фарзандларимиз келажақда қоқилиб қолишини ҳисобга олмасак, бу катта гуноҳ бўлади” (104-бет).

Бугунги кунда ён-атрофимизда, минтақамиздаги айрим мамлакатларда рўй бераётган иқтисодий-молиявий вазиятни эътиборга оладиган бўлсак, бу сўзларнинг замиридаги ҳаётий ҳақиқат яққол аён бўлади.

Китобда замонавий тараққиётга асосланган турмуш тарзининг қадимий анъаналаримиз билан узвий боғланиб кетадиган жиҳатлари атрофлича ёритиб берилади. Жамоа ва жамоавийликнинг энг юксак кўриниши бу – маҳалла. Маҳалла тушунчаси халқимизнинг руҳига, онгу шуурига сингиб кетган. Ота-боболаримиз бежиз “Отанг – маҳалла, онанг – маҳалла”, демаган. Маҳалла – катта, аҳил оила. Одамнинг яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам маҳалла керак. Маҳалла оқсоқоли кўпни кўрган, бағрикенг, кўзи тўқ, холис ва адолатли шахс бўлиши зарур.

Эски тузум даврида беписанд караб келинган, унутилаёзган ана шундай гўзал кадриятларимиз мустақиллик йилларида қайта тикланди. Жумладан, маҳалланинг ҳуқуқий мақоми белгиланиб, унинг жамият ҳаётидаги ўрни ва нуфузи оширилди. Китобда маҳалла тушунчасининг тарихимизда биринчи бор Конституциямизда ўз ифодасини топгани фахр билан таъкидлаб ўтилади.

Ушбу асарда диний кадриятлар, буюк зотлар, муқаддас китоблар, асрий удумлар қанчалик улуғланса, ҳозирги кунда дин никобидаги кўпоровчилик, тажовузга қарши узлуксиз, жиддий кураш олиб бориш зарурлиги ҳам такрор-такрор уқтирилади. Ёш авлод чуқур англаб олиши лозимки, биз диний, дунёвий, миллий кадриятларимиздан зинҳор воз кечмаймиз. Айни вақтда, биз демократик давлат барпо қиляпмиз. Демакки, интилишларимизнинг камрови кенг, улар эзгу ва улуғ мақсадларга қаратилган. Китобда бу масала алоҳида таъкид билан тилга олинади: “Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга. Бу масаланинг кишини доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйик бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйикни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин” (113-бет).

Шунингдек, асарда маънавиятнинг инсоний негизини ташкил қиладиган тушунчалар кенг талқин ва таҳлил қилинади. Меҳр-оқибат, меҳр-мурувват, меҳр-муҳаббат, ҳалоллик, поклик, адолат, инсоф сингари эзгу фазилатлардан юксак маънавият пайдо бўлади. Инсон қалби ниҳоятда нозик: у доимий эътибор, парваришни талаб қилади. Ўзбек халқи болам деб яшайди, жигарбандига ҳамиша меҳр-муҳаббат кўрсатади. “Қуш уясида кўрганини қилади”, деган гап бор. Ота-она меҳрини кўрган фарзанд ўз авлодига яна ҳам меҳрибон бўлади. Диний ва дунёвий адабиётларда ота-онани эъзозлаган, фарзандига яхшиликни қунт билан ўргатган зотлар ҳақида кўп ибратли гаплар битилгани бежиз эмас.

Муаллиф ўз китобида лоқайдлик, нопоклик, худбинлик, манфаатпарастлик, маҳаллийчилик, соткинлик каби ярамас иллатлар ҳақида куйиб-ёниб ёзади, ўқувчини улардан огоҳ бўлишга ундайди. Барчамизга маълумки, лоқайд одам на куяди, на ёнади, на елади, на югуради. Аммо кўпчилик бирон натижага эришса, уялмай-нетмай шу неъматдан биринчи бўлиб фойдаланишга уринади. Ҳолбуки, ҳар бир инсон ўз вазифасини сидқидилдан бажарса, нафақат ўз манфаатига, айти пайтда, умумий мақсадга эришиш учун фаоллик ва фидойилик кўрсатса, ҳаётдаги кўпгина муаммолар тезроқ ечим топган бўларди.

Китобда ҳаётда учраб турадиган айрим салбий одатлар, жумладан, соткинлик энг ёмон иллат сифатида кескин қораланади.

Муаллиф бу ҳақда фикр юритар экан, ҳаётдаги кўпгина нохушликлар айнан соткинлик туфайли юз беришини таъкидлайди: “Мен ҳар қандай ёвузликни соткинликдан кўраман. Эзгулик ва ҳақиқатга садоқати бўлмаган, уларга ишонмаган одам кўрқинчлидир. Табиатида соткинлик хусусияти бўлган одам раҳбарлик курсисига ўтириб қолса борми, у ерда осойишталик йўқолди, деяверинг. Иккита одамнинг, иккита мамлакатнинг ўртасидаги урушни ҳам айнан шундай одамлар бошлаб беради. Шу боис, бундай одамлардан огоҳ бўлишимиз, уларга ёнимизда жой бўлмаслиги лозим” (122-бет).

“Юксак маънавият – енгилмас куч” китобида ўлмас илмий, диний асарлар ҳақида ҳам самимий фикрлар айтилади. Муаллиф оламга машҳур аждодларимиз ҳақида қандай тўлқинланиб гапирган бўлса, XX асрда етишиб чиққан буюк олим, адиб ва санъаткорларимиз ҳақида ҳам шундай ғурур билан сўз юритади: “Гап шундаки, тарихимизда бундай беназир сиймоларнинг мавжудлиги – тақроран айтишга тўғри келади – ўзига хос бир феномен, яъни ўта ноёб ҳодисадир. Бу эса нафақат бугунги, айти пайтда эртанги авлодларимизнинг ҳам маънавий бойлигига айланиб, халқимизга ҳеч нарса би-

дан ўлчаб бўлмайдиган руҳий куч-қувват ва мадад бериши мукаррар” (50-бет).

Маънавият илм-фан, маданият, адабиёт, санъат билан узвий боғлиқ, улар билан ўзаро муштарак тушунчадир. Айниқса, Шарқда илм, санъат ва адабиётни маънавиятдан, имону эътиқоддан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Узок ва яқин тарихимизда яшаб ўтган қанчадан-қанча улуғ зотлар (*китобда улар ҳақида батафсил сўз юритилган*) учун ўз ҳаётий принципларига садоқат ҳар нарсадан устун бўлгани мазкур асарда ибрат тариқасида кенг талкин қилинган. Жумладан, муаллиф уч ёрқин сиймо – академик Яҳё Ғуломов, хассос шоирамиз Зулфия, адабиётшунос Озод Шарафиддинов ҳақида катта ҳурмат ва эҳтиром билан алоҳида тўхталади.

Машҳур археолог Яҳё Ғуломов фанимиз дарғаларидан бири эди. Нафақат қадимшунослар, тарихчилар, балки фаннинг бошқа соҳа вакиллари ҳам бу донишманд инсонга тортинмасдан, юракларини очиб сўзлай олар эдилар.

Собиқ шўролар даврида юртимизга фақат пахта етиштириб берадиган бир ўлка сифатида қаралгани, маънавий ва маданий бойликларимиз оёқости қилиб топталганини ўша оғир кунларга гувоҳ бўлганлар яхши эслайди. У замоннинг талаби бошқача, ҳаммаёқ пахта, пахта ва яна пахта бўлиши керак эди. Ўша вақтларда Фарғона водийси туманларидан бирида бўлганимда, райком котибининг “Нега мана бу ерга пахта экилмади? Очик қолиб кетибди-ку!”, дея бўйрадек бўш ерни кўрсатиб, бригадирга дағдага қилганини эшитганман. Пахта масаласида сиёсат шунақа эди. Аҳвол шу даражага бориб етган эдики, ҳатто археологик ёдгорлик ҳисобланмиш қадимий тепаликлар устига ҳам пахта экмोकчи бўлишади. Шунда жасур олим Яҳё Ғуломов: “Йўқ, мумкин эмас, халқнинг тарихи, ўтмишимиз ётибди бу ерда”, дея бундай номаъқул кампания-бозликка мардона қарши чиқади ва шу ҳаракатлари, ўзининг ҳаётий ва илмий қарашларида собит тургани учун турли тазйиқларни бошидан кечиради.

Муаллиф аллома ватандошимизнинг бу борадаги маънавий жасоратини юксак кадрлаб, жумладан, куйидагиларни ёзади: “Мен ўйлайманки, адолатни ҳамма нарсадан устун деб биладиган, тарих ва келажак олдидаги масъулиятни ҳис этадиган, ҳақиқий ватанпарвар одамгина шундай мардликка кодир бўлади” (166-бет).

Китобда ўзбек халқининг фидойи фарзандларидан яна бири, атоқли шоира Зулфияхоним ҳақида ҳам эҳтиром билан сўз юритилади. Баъзан, Зулфия дунё кезган, умрини роҳат-фароғатда ўтказган, деб юзаки фикрлайдиган одамлар ҳам учраб қолади. Йўқ, ҳассос шоирамизнинг юрагида ҳеч кимга ошкор этилмаган оғир дардлар, зилдек армонлар бор эди. Зулфия опа босиқ, сипо, иболи, тўғрисўз инсон сифатида хотирамизда қолган. Мустақилликни қувонч билан кутиб олган шоира, “Хуррият, келдинг-ей, ал-омон келдинг, Сени қалбим, кўзим, сўзларим кучар”, дея қалбидаги қат-қат армонларни “Хотирам синиклари” дostonи сатрларига жойлади.

“Мен билган ва ҳурмат қиладиган маънавий жасорат соҳибларидан яна бири атоқли олим ва жамоат арбоби Озод Шарафиддинов эди”, (167-бет) дейилади китобда. Биз – шоғирдлари Озод акани олим сифатида, кўп жисмоний азобларни бошидан кечирган одам сифатида яхши биламиз. Ҳаётининг аксарият қисми шифокорлар назоратида, оғир муолажалар остида ўтган жасоратли олим шу аҳволда ҳам мустақилликнинг маънавий асосларини мустаҳкамлашга муносиб ҳисса қўшди. Шу аҳволда “Жаҳон адабиёти” журналининг юзта сонини чиқарди, матбуотда кўплаб чиқишлар қилди, жаҳон адабиётининг дурдона асарларини она тилимизга юксак маҳорат билан ўғирди, ўнга яқин салмоқли китоб ёзди. Мамлакатимиз раҳбари бу фидойи инсонга ҳамшиша эътиборли бўлди, қийин дамларда ундан ёрдамни аямади.

Ёдимда, 2002 йилнинг 5 декабри. Пойтахтимизнинг мухташам “Туркистон” саройида Ўзбекистон Конституцияси кuni нишонланаётган эди. Юртбошимиз ногиронлар арава-часида ўтирган Озод Шарафиддиновга алоҳида эҳтиром кўр-

сатиб: “Биродарлар, залда қаҳрамонимиз Озод ака ўтирибдилар. Келинг, у кишини бир олқишлайлик”, деганида ҳамма оёкка калкиб, устозни олқишлаган эди.

Дарҳақиқат, бу мунаввар инсонни Ўзбекистон Президенти олим, мураббий, матонатли сиймо сифатида улуғлади. Бу давлатимиз раҳбарининг бир умр илм йўлида заҳмат чеккан, ҳаётининг сўнгги дақиқасигача маънавий жасорат кўрсатиб яшаган инсонга нисбатан самимий меҳри, юксак эътибор ва эҳтиромининг ёрқин ифодаси эди.

Китобда ҳозирги ўзбек адабиёти, санъати ҳақида ҳам янги ва теран фикрлар айтилган. Шахсан мен муаллифнинг ҳозирги монументал санъат – ҳайкалтарошлик ҳақидаги фикрларини катта қизиқиш билан марокланиб ўқидим.

Шу борада биргина мисол келтирмоқчиман. Маълумки, мустақилликка эришганимиздан кейин Тошкент, Самарқанд ва Шаҳрисабзда Амир Темур бобомизга муаззам ҳайкаллар ўрнатилди. Жумладан, Тошкент шаҳрининг марказида ўрнатилajak ҳайкалнинг дастлабки лойиҳасида Соҳибкирон кўлида найза тутган ҳолда тасвирланган экан.

Муҳокама чоғида Юртбошимиз Амир Темур кўлида найза эмас, отнинг жilовини тортиб турса, мақсадга мувофиқ бўлиши ҳақида ўз фикрини билдиради. Чунки жilов – бу салтанат тизгини. Найзани ҳамма кўтариши мумкин. Лекин салтанат тизгинини кўлда маҳкам тутиб туриш учун Амир Темурдек буюк ирода, азму шижоат соҳиби бўлиши керак. Қаранг, қандай теран фалсафа.

Китобда, шунингдек, заргарона сайқал берилган Аҳмад Фарғоний, Муҳаммад Мусо Хоразмий, Жалолиддин Мангуберди, Алишер Навоий, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор, Зулфия сингари алломаларимиз, ёзувчи ва шоирларимиз ҳайкаллари, Термиз шаҳридаги Алпомиш, Қарши шаҳридаги “Эл-юрт таянчи” ва бошқа ўнлаб монументал асарларнинг яратилиш тарихи ҳақида, умуман, мустақиллик давридаги монументал санъат ривожи хусусида жуда муҳим ва ибратли фикрлар баён қилинади.

Юртбошимизнинг деярли ҳар бир чиқишида, маъруза ва суҳбатида ёшларга юксак эътибор ёрқин акс этиб туради. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, ушбу китоб ҳам юртимиз ёшларига нисбатан меҳр, уларнинг бугунги ва эртанги тақдири учун қуюниш ҳисси билан йўғрилган. Шундан боисдан ҳам, китоб юртимиз аҳолисининг катта қисмини ташкил этадиган, барчамизнинг умид ва ишончимиз бўлган навқирон ёшларимиз учун мураккаб ҳаёт йўлларида дастуриламал бўлиб қолди.

Ўтқир ҲОШИМОВ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси

(1941 – 2013)

УММОНДАГИ ХАЗИНА

Сўз – қудратли, таъсирчан ва масъулиятли қурол. Ижод-корнинг сўз бойлиги қанча катта бўлса, ёзиш жараёни шунча тез ва табиий кечади. Бу борада, четроқдан бўлса ҳам, иккита мисол айтиш мумкин. Бундан анча йил аввал денгизга дам олишга борганимда, савдо кемасида капитан ёрдамчиси бўлиб ишловчи одам билан ҳамхона бўлиб қолдик. Кўпни кўрган, билимдон киши экан. Унинг бир одати бор эди. Ҳар куни чўмилишга борганда бир қўли билан газетани боши устида баланд кўтариб олади-да, иккинчи қўли билан ёнбошлаб сузган кўйи денгиз ичкарасига юз-икки юз қулоч жойга сузиб боради. Сўнг сув устига чалқанча тушиб, соатлаб газета ўқиб ётади. Нима учун чўқиб кетмаслигини сўраганимда ғалати гап айтди: “Оддий одамлар ерда юрганида ўзини қанчалик эркин сезса, ҳақиқий денгизчи ҳам уммонда ўзини шундай эркин хис қилиши шарт. Денгиз менинг ўз уйим, ўз дардим”.

Яна бир мисол. Ўтган асрнинг етмишинчи йиллари шўро хоккейчилари билан канадаликлар ўртасида аёвсиз жанглар бўларди. Канадаликлар орасида Бобби Ҳалл деган жуда моҳир ва жангариси бор эди. Ракиблари билан муштлаша-

вериб соғ жойи колмаган, “Минг чандикли одам” лақабини олган Боббидан “Хоккейчи бўлиш учун нима қилиш керак?”, деб сўрашганида, бошқалар текис йўлда юрганда ўзини қандай эркин ҳис қилса, хоккейчи ҳам муз устида шундай юриши, оёғида конки борлиги хаёлига келмаслиги керак”, деб жавоб қилган эди.

Шу мантиқдан келиб чиқадиган бўлсак, ҳақиқий қаламкаш ҳам сўзлар уммонида ўзини денгизчидек эркин ҳис этмоғи, қачон, қандай сўз ишлатишни билмай иккиланиб қолмаслиги керак. Одатда, асар туғилиши жараёнида керакли сўзларнинг ўзи қуйилиб келади. Бирок “қуйилиб келган” сўзларнинг дуч келганини ишлатиш тўғри эмас. Чинакам ижодкор ўнта муқобил сўз орасидан битта энг кераклигини танлаб олиши, яъни сўз уммонида сузаётиб, “бўш чиғаноқ”ни эмас, “ичида гавҳари бор” чиғаноқни олиб чиқиши лозим.

Ўзига талабчан қаламкаш ҳар бир сўзнинг маъносинигина эмас, келиб чиқишини ҳам яхши билмоғи шарт. Ўринсиз ишлатилган битта сўз бутун бошли асар хуснини бузиши мумкин. Ҳақиқий бадиий, публицистик асарда фикр билан бирга, манзара ва муҳит, ранг ва оҳанг, инсон қиёфаси ва феъл-атвори яққол кўриниб туради. Шоир ёки адиб гуллаган шафтолизорни шундай тасвирлайдики, китоб ўқиётганингизда боғ ичига кириб сайр қилаётгандек, енгил шамол эпкиннида устингизга шафтолининг пуштиранг гуллари унсиз ёғилаётгандек бўлади. Ярим кечаси олисдан ўтиб бораётган поезд ғилдираклари овозини шундай тасвирлайдики, ўша товушни сиз ҳам эшитиб, олис-олисларга кетиб қолгингиз келади. Қовун полизини кўз ўнгингизга шунақанги аниқ келтириб кўядики, димоғингизда ҳандалак иси гуркираб кетади. Публицистик асар эса кўнгилда фикр-мулоҳаза уйғотади.

Сюжет қурилиши, воқеалар ривожи, деталлардан тўғри фойдаланиш, руҳий ҳолатнинг аниқ ва теранлиги, характер яратиш – буларнинг ҳаммаси тил маҳорати билан боғлиқ мураккаб муаммолар. Ҳатто бир қарашда анчайин осон юмуш-

дек кўринган портрет чизишда ҳам катта истеъдодлар ажралиб туради. Асар қаҳрамони қиёфаси шунчаки портрет эмас, тирик одамга айланади. Бундан ташқари бадиий асарда сўзнинг ички мусикаси – оҳанги бўлиши шарт.

Истеъдодли қаламкаш учун табиат тасвири ҳам шунчаки пейзаж эмас. Асардаги одамнинг аҳвол-руҳияси, кечинмалари, динамикаси ва ҳатто талай тағмаъноларни ҳам оддий пейзажга бемалол жойлаш мумкин.

Дейлик, саҳар чоғи чимилдикдан чиқиб келган бахтиёр куёвга тонготар манзараси қандай кўринади? “Тонг ёришган, тоғ устида куёшнинг олтин гардиши яраклаб турар эди...”. Ҳозиргина жанг майдонидан чиққан, кун бўйи автоматларнинг қасира-қусир отилиши-ю, снарядлар портлашидан асаблари тамом бўлган, устига устак яқин дўстининг қонга беланган жасадини кўриб, жонидан тўйиб кетган аскар йигит кўзига ботиб бораётган офтоб қандай кўриниши мумкин? “Ҳаммаёк тутунга тўлган, осмонда чанг-тўзон муаллақ туриб қолган... Олисида қонга ботган калладек кип-қизил куёш уфққа чўкиб борар эди...”.

Бир манзаранинг ўзи қаҳрамон руҳиятидан келиб чиқиб икки хил маъно ташиши мумкин. “Осмонда юлдузлар ёрқин-ёрқин порлаб, уч кунлик ҳилол тиллақошдек яраклаб турар эди”. Бу – бир ҳолат. “Қирланган доқадек хира булут ортида шом еган ой маънос мунғайиб турибди”. Буниси – бошқа ҳолат.

“Қор учқунлади” деган ибора билан “Тупиллатиб қор ёғди” деган иборада бир хил табиат ҳодисаси – қор ёғиши тасвирланяпти. Аммо динамика, ҳаракат икки хил. Ёки “Шабда эси, дераза ортидаги бир туп терак япроқлари эркаланиб рақсага тушди” деган жумла билан “Тўсатдан қаттиқ шамол турди, дераза ортидаги бир туп терак япроқлари жонсарақ калтираб қолди” деган жумлада икки хил ҳолат бор. “Ойдин кечалари гуллаган ўрик тагида ётсангиз, осмоннинг аллақайси бурчида учиб бораётган турналарнинг шодон қийқириғи эшитилади” ёки “Ойдин кечалари япроғи сарғайган ўрик тагида ётсангиз, булут қоплаган осмоннинг аллақайси бурчида учиб бораётган турналарнинг хорғин но-

ласи кулоққа чалинади” деган жумлаларда икки хил фасл, икки кайфият, икки хил туйғу мавжуд...

Сўз бойлигини ошириш учун нима қилиш керак, деган савол ҳам табиий. Ижодкор қанча кўп ўкиса, сўз бойлиги шунча ошади, деганлари рост. Бироқ факат китоб ўқиш билан сўз хазинасини тўлдириш кийин. Бу хазина халкнинг ўзида ётибди. Бир сўзга ўнта маънони юклайдиган аския деган санъат факат ўзбекда бор!

Сўзнинг тагин бир хазинаси – бозор! Бозорга кириб, ақалли икки соат айлансангиз, шунақанги теша тегмаган гапларни эшитасизки, бунақасини йигирма жилдли изоҳли луғатдан ҳам тополмайсиз. Персонаж тилини индивидуаллаштираман деб бош қотириб ўтиришга ҳожат қолмайди. Диктофонга муҳраб олсангиз бир вақтлар Абдулла Қодирий қаҳрамон тилидан ўзини ҳам, атрофдагиларни ҳам қойилмақом қилиб тасвирлаган ҳикояларнинг замонавий намуналарини ёзишингиз мумкин. Афсуски, биз оёғимиз остидаги хазинани кўравермайсиз. Албатта, бундай имкониятдан фойдаланиш керак. Бироқ бундай хазина соф олтин дегани эмас. Бир вагон қумдан бир мисқол олтин ажратиб ололсангиз ҳам катта гап!..

Бошида айтганимиздек, асар туғилиши жараёнида керакли сўзларнинг ўзи қуйилиб келади. Бироқ бу муаллифни “қайта ишлаш” деган оғир, қора меҳнатдан халос қилолмайди. Ҳар қандай пухта кўлёзмада ҳам такрор сўзлар, тавтология, бирининг ўрнига бошқа – аниқроқ ва чуқурроқ маъно ташийдиган иборани қўллаш зарурати бўлиши мумкин. Асар тили устида ишлаш борасида Қаҳҳор домлачалик ўзига талабчан ёзувчи бўлмаса керак. Ўз ибораси билан айтганда, “сўзни тонналаб олиб, граммлаб сотадиган” адиб саҳифадаги битта сўз ўзгарса, ўша варақни ташлаб юбориб, қайтадан ёзиши, шу тарика ҳар бир саҳифани ўртача ўн беш мартадан қайта кўчиришини эслатиб ўтади. Балки шунинг учундир Абдулла Қаҳҳор асарларида бирон сўзни қисқартириш ёки кўшиш у ёқда турсин, бирон сўзнинг ўрнини алмаштиришнинг ҳам

иложи йўқ. Бу ҳам ёзувчилик меҳнати нақадар масъулиятли эканидан дарак беради.

Хуллас, сўз – қалам аҳлининг энг қудратли, нозик ва ай-тиш мумкин, муқаддас қуролидир.

Ўтган асрнинг буюқ ёзувчиларидан бири Михаил Шолоховнинг гапи бор: “Китобхон деразанг рўпарасида қандай дарахт ўсишини, станицанинг олдидан қандай дарё оқиб ўтишини билмаса, сен қандай ёзувчи бўлдинг?”

Бу гапда теран ҳақиқат бор. Аввало, асар тилининг ўзи миллий колорит. Негаки, шоир ва адиб асарларида миллий тил бойлиги, товланишлари акс этади. Қолаверса, қаҳрамонлар портрети, пейзаж, удумлар китобхонда ўша халқ, ўша миллат ҳақида тасаввур уйғотади. Асарда замон ва макон тушунчаси бўлмоғи табиий. Ҳозир ер юзида 1600 дан ортиқ миллат яшайди. Ҳар бирининг ўз тили, ирки, либоси, урф-одатлари бор. Дейлик, ўзбек дўппи кийса, мексикалик сомбреро кияди. Инглизлар майитни тахта тобутга солиб дафн этса, ҳиндлар жасадни ёкиб юборади. Марказий Осиё деҳқони қовун экса, Жанубий Америка фермери шакарқамиш ўстиради... Булар ҳам колорит. Бироқ улар миллийликнинг ташки зоҳирий кўриниши. Миллий характер теран тасвирланган асарда, аввало, одамларнинг ўзига хос руҳий олами акс этади. Буниси, энди, анча мушкул юмуш...

Бошқалар қатори ўзбек адабиётида ҳам миллатнинг ўзига хос олами чуқур ва ишонарли тасвирланган асарлар доим бўлган ва бугунги авлод вакиллари – ёш, истеъдодли шоир, адиблар ижодида ҳам давом этаётир.

Устозлар асарларидан баъзи мисоллар келтириш мумкин. Менимча, ўзбек халқининг бетакрор оламини энг гўзал ва ишонарли тасвирлаган адиб – Абдулла Қодирийдир!

“Ўтган кунлар” романининг бошида шундай тасвир бор. Марғилонда, Отабек қўнган қарвонсарой хужрасига Раҳмат билан Ҳомид кириб келади. Бироздан кейин хонага Ҳасанали ҳам киради. Отабек унга “ота” деб мурожаат қилади, хол-аҳвол сўрайди. Шундан сўнг “Баъзи юмушлар буюрсам майлими...

бизга чой кайнатиб берсангиз”, деб илтимос қилади. Ҳасанали чикқач, Раҳмат Отабекдан бу киши кимлигини сўрайди.

Адибнинг кейинги тасвирига эътибор беринг. “Отабек Раҳматнинг саволига жавоб бермай, эшикка қаради. Ҳасаналини хужрадан узоклатиб, сўнгра жавоб берди: – Қулимиз...”

Кизик, Отабек нима учун ўзининг қулига салом беради? “Ота” деб мурожаат қилади? Юмуш буюришдан олдин “майлими” деб рухсат ҳам сўрайди? Бу ҳам етмагандек, Раҳматнинг саволига чолни узоклатиб, шундан кейин жавоб беради? Бошқа адабиётда, дейлик, Европа адибининг асариди шундай вазият тасвирланса, хўжайин қулига “ота” деб мурожаат қилиш у ёқда турсин, “сен”лаб гапирган, бояги саволга эса унинг ўзини олдида “Буми, бу менинг қулим” деб жавоб берган бўлур эди. Отабек эса ундай қилолмайди. Негаки, у – ўзбек.

Бир эмас, минг қарра қул бўлган тақдирда ҳам, Ҳасаналининг ёши улуғ. Оиланинг ўз аъзосидек бўлиб қолган. Отабек унинг дилини оғритишни хаёлига ҳам келтирмайди...

Бошқа мисол. Гафур Гуломнинг “Менинг ўғригина болам” ҳикоясида ғаройиб воқеа тасвирланган. Етим набираларини қандай боқилини билмай хаёл суриб ўтирган кампирниқига ўғри оралайди. Кампир уни кўриб қолгач ўғри – томда, кампир – айвонда ўтириб, замонанинг оғирлигидан ҳасратлашиб кетадилар. Иккови хўб дардлашгач, кампир ўғрига девор четигаги дарахтга осилиб пастга тушишини, “она-бола” ўтириб, бир пиёлагина чой ичиб кетишини таклиф қилади. Ўғри эса шундай жавоб қилади: “Чой ичолмайман. Тонг ёришиб қолса, мени таниб қоласиз. Уяламан...”. Мана буни ҳақиқий “ўзбек ўғриси” деса бўлади!

Миллий характер тасвирини Саид Аҳмаддан ҳам ўрганиш керак. “Уфқ” романида кизик эпизод бор. Ҳамма урушда жон олиб, жон бериб юрибди, Иноят оксоқол исмли имонсиз чол эса чайқовчилик қилиб, бойлик тўплаш билан овора. Қунлардан бирида уни мелиса бир тўп газлама билан қўлга туширади. Ҳибсхонага олиб кетаётганида чол айтади: “Мени

қўйиб юбормасанг қарғайман. Боланг ўлсин, дейман. Қўйиб юборсанг дуо қиламан”. Мелисанинг ҳам ёши ўтиб қолган. Яқинда урушда юрган катта ўғлидан “қора хат” келган. Олдида кичик ўғли – ёш бола қолган, холос... Мелиса ўйлаб туради-да, чайковчини сўкиб-сўкиб қўйиб юборади. Балки бошқа миллат вакили бу тасвирга ишонмаслиги, ҳатто мелисани қоралаши мумкин. Аммо болажон ўзбек китобхони воқеа тагида ҳақиқат ва айнан ўзбекона феъл-атвор борлигига ишонади...

Романда Азизхон деган ўт-олов йигит яхши кўрган қизи Лутфинисани тўй бўлаётган жойидан олиб қочади. Албатта, бу – ўзбек халқи учун бегона ҳолат. Бундай воқеа мингтадан битта бўлса – бўлади, бўлмаса – йўқ. Бироқ ёзувчининг маҳорати шундаки, асар давомида китобхон бутунлай бошқача манзарага дуч келади. Икки ошиқ-маъшук, икки қочоқ неча ойлаб пана-пастқам жойларда юришади, бировларникида ётиб қолади, канал қазишда ишлашади... Азизхон бирон марта севиклиси Лутфинисанинг билагидан ҳам ушламайди: никоҳ ўқитмасдан бировнинг қизига қўл тегизиш мумкин эмас! Башарти бошқа адабиётда шундай ҳолат тасвирланса, киз роман охирига боргунча бир эмас, иккита болали бўлиши мумкин эди.

Миллий колорит шунчаки экзотика эмас, халқнинг асрлар давомида шаклланган дунёқараши, тафаккури, феъл-атвори, боринги, қисматини кўрсатувчи воситадир. Бундай асарлар узок умр кўради.

Иброҳим ҒАФУРОВ

(1937 йилда туғилган)

МАЪНАВИЯТ – ЯРАТИШ КЎНИКМАСИ

Миллий истиклолга эришилгани туфайли мамлакатимизда ижтимоий ҳаракатлар авж олиб, миллат ҳаётида биринчи даражада аҳамиятга эга демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар бирин-кетин дунёга келиб, одамларга янги фаолият майдонлари очилди. Жамиятда фақат биттагина партия ҳукмрон бўлганда ва сиёсат юритганда бу партия эмас, балки мустабидликка асосланган тоталитар режимнинг ҳукм суриш курали, усули ва инструментига айланишини аччиқ, аламли воқеа-ҳодисаларда аниқ-гиник кўрилди. Якка фикр ҳукмронлиги, якка шахслар ҳукмронлиги, бир халқнинг бошқа халқлар устидан устунлиги ва ҳукмронлиги кўпгина миллатлар ҳаётида ўта оғир фожиаларни келтириб чиқарди. Оти меҳнаткашларнинг озодлиги деб юритилса ҳам, аслида, бу – тизимлари маккорона тарзда ишлаб чиқилган бошқети кўринмас қарамликдан бошқа нарса эмасди. Биргина мисол. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши ўша замонларда фақат ва фақат ички масалаларни ечиш билангина шуғулланарди. У ташқи сиёсатда мутлақо ҳеч нарсани ҳал қилмас, мустақил тарзда бирор масалани кўришга ожиз

эди. Яъни мустақилликнинг оти бору ўзи аслида йўқ эди. Бу миллатнинг хўрлиги ва хорлигидан бошқа нарса эмасди. Миллий истиқлол Ўзбекистон учун мислсиз буюк йўллар ва имкониятлар очди. Тақдирни яратиш халқнинг ўз ирода-си ва эркига, ихтиёрига ўтди. Одамнинг униб-ўсиши ўтган замонларда кишининг ўз ихтиёрида эмас, балки фақат партиянинг қўлида ва инон-ихтиёри, измида эди. Партиянинг изнисиз, рухсатсиз ҳеч ким ҳеч қачон бир қарич ҳам олға силжий олмас ё бир поғона ижтимоий пиллапоярлардан кўтарила олмас эди. Етилган ижтимоий фикр ва шароит таъсирида бир гуруҳ атоқли зиёлилар билан бирга Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партиясини тузишга муваффақ бўлди. Зиёли манфаатларни ифодаловчи тамомила янги, миллий асосга эга сиёсий партия юзага келди. Шу сиёсий партиянинг фаол аъзолари ва етакчиларидан бири сифатида истиқлол манфаатлари учун ишлаётганимиздан ўзимда беҳад мамнунлик ва инсоний бир нуқтаи назардан қониқиш сезаман. Кўппартиявийликнинг вужудга келганлигини истиқлолимизнинг энг катта ғалабаларидан бири деб биламан. Чунки эркин демократик жамият ранг-баранг партиялар, ранг-баранг қарашлар, нуқтаи назарларнинг ҳаракати ва амалиётидагина юзага келади, миллат ва мамлакат тараққиётига хизмат қилади. Демократик институтлар жонсиз бўлган ерда жамият ҳаракатдан тўхтади, тараққиёт ўлади. Мафкураларнинг хилма-хиллиги сиёсий партиялар, нодавлат ташкилотлар, жамоатчилик муассасаларининг хилма-хиллиги ва фаолиятга қодирлиги билан ўлчанади. Инсоният жамият тараққиётининг бошқа йўлини топган эмас. Менга дўстларим танқидчилик қолиб кетди-ку, деб кўп таънали сўзларни айтишади. Лекин кимлардир миллат учун сиёсий партияларнинг оёққа туриши, ривожланиши, ўз сиёсий табиати ва бурчига кўра ҳаракат қилиш учун шуғулланиши ҳам керак-ку!

Жамият ва етилиб келаётган насллар мамлакатнинг эҳтиёжларига ярайдиган ҳаракатчан ва қобил демократик ме-

ханизмларга эгалик қилишлари, улар доирасида иш юри-тишлари керак-ку! Бундан ташқари, миллий истиқлол биз зиёлиларга тарихий меросимизнинг маданий қатламларига чуқур кириш, маънавиятимизнинг ранг-баранг қирраларини кашф этиш, иқтисодий ислохотларда маънавият ва маърифатнинг ўрни ва аҳамиятини аниқлаш, белгилаш ва бу йўлда тинимсиз тарзда тадқиқотлар олиб боришга чорлади. Маънавият миллатнинг менталитети билан нақадар чирмашиб кетганлиги, у турмуш ва яшаш тарзи билан бирга узвий ўзгариб янгиланиб бориши, халқаро муносабатларнинг ҳар томонлама ривожланиб бориши замирида янги-янги ва гоҳо ўта қутилмаган қирралар ва хусусиятларни касб этиши, яъни маънавият қотиб қолган бир ҳодиса бўлмай, балки тамомила бошдан оёқ ўсиб-ўзгаришдаги ҳодиса эканлигини англай бошладик. Маънавият ўз-ўзича ҳеч нарса эмас. Ўз-ўзича унинг қиммати баланд бўлолмайди. Маънавият ҳаракат кўникмасига айлангандагина қиммат касб этади. Яратиш кўникмаси сифатидагина маънавият қимматга эга. “Бобурнома”ни яратиш Мирзо Бобурнинг буюк маънавияти. “Хамса” яратиш Навоийнинг мангу тирик маънавиятидан дарак беради.

Шуни яхши билиб олайликки, миллийликни намоён қилиш, унга интилиш бу асло миллатчилик ёки миллатпарварлик ҳам эмас. Тил хусусан бу – миллатнинг намоён бўлиши. Тил йўқолса, миллат ҳам йўқолади. Ҳар бир миллий тил неча минг, балки неча миллионлаб йилларнинг маҳсули, маданий ҳосиласи. Уни ноёб, беҳад қимматли ҳодиса каби асраш, авайлаш, ривожлантириш ҳар бир миллат фарзандининг тўғридан тўғри биринчи даражали бурчи, вазифаси. Истиқлол учун ишлайдиган одам аввало тил учун ишлайди. Фақат яна шуни ҳам билиб қўйликки, бир тилни бошқа тилдан устун қўйиш, афзал қўриш, зўрлаб ёйишга уринишларгина миллатчилик ва шовинизмга олиб боради.

Соғлиқни сақлаш тизими маънавият тизимлари билан чамбарчас боғлиқ. Булар халққа қанчалар яқин бўлса, шунча яхши. Одамлар врачлардан жуда кўп нарсаларни кутадилар.

Улуғ умид билан врач ҳузурига кирадилар. Врачнинг сўзини ўта диққат билан тинглайдилар. Одам ўз соғлиғини энг қимматли бойлиги деб билади. Яхши врач ҳузуридан одамнинг юзи ёришиб чиқади. Касалхоналар, поликлиникалар, тиббий пунктлар, санаторийлар одамларнинг эҳтиёжларига тўла мосланганми? Биз бутун халқ кириб чиқадиган бу даргоҳлар, бу эшикларнинг мукамал бўлишини жуда истаймиз.

Врачлари зўр мамлакатдан касал қочади. Касал кам ерда билинги, врачлар зўр. Зўр врач бўлиш учун катта иктидор, лаёқат, теран билим керак. Чала билим билан яхши врач бўлиш мумкинлигига сира ишонмайман. Врач бўлишни орзу қилган ёшлар алоҳида танланишдан ўтишлари зарур деб ўйлайман. Назаримда, малакали врач, малакали ўқитувчи, малакали ишчи деган сўзлар одам боласи учун энг олий мақтовли сўзлардир. Ёш йигит-қизлар, ҳақиқатан ҳам, малакали врач бўламан, шунга лаёқатим, иктидорим етади, матонатим етади деб ўзларига ҳисоб берсалар, жонларини аямай замонавий медицина илмларини ўзлаштирасалар, охир-окибатда касб маҳоратига эга бўлсалар, бундан ортиқ яна нимани орзу қилиши мумкин врач бўлажак киши!

Ўзбекистонда тиббиётнинг корифейлари оз эмас. Наби Мажидовнинг лептоменингитлар таснифини яратганлиги дунё микёсида тан олинган. Ўктам Ориповнинг инсон органларини кўчириб ўтказиш соҳасида ўтган асрнинг 60-70 йилларда олиб борган изланишлари медицинамизнинг олтин кашфиётларидан. Унинг дунёда биринчилар қатори буйракни кўчириб ўтказганлиги бебаҳо жасорат, врачлар маҳоратининг буюк чўққиси эди. Ёлқин Тўракулов, Ражаб Ислombeковларнинг эндокринология соҳасидаги кашфиётлари ҳар қандай миллатнинг фахр-ифтихори бўлолади. Илмда юксак чўққилар бўлмаса, бундай кашфиётлар ўз-ўзидан дунёга келмайди. Маҳмаджон Комилов, Наби Мажидов, Шабот Хўжаев, Абдиманнон Раҳимжонов ва бошқа яна ўнлаб юксак иктидорли врачлар, медицина фанининг улуғ захматкашлари халқимизга қанчадан-қанча яхшиликлар қилдилар. Неча

ўнлаб, юзлаб, минглаб, одамларнинг кўзларини очдилар, Ўлим чангалидан олиб қолдилар. Ўз касбини баланд чўккиларга кўтарган, фан шарафи учун ишлаган, кишиларнинг дардини ҳар жиҳатдан енгил қилган улуғ врачларимиз, шифокор олимларимиз қанчадан-қанча. Уларнинг иктидори, малакаси, заҳматкашлигига ҳар қанча таҳсин айтилса оз. Улар орасида яна Саиджалол Баҳромов, Эркин Қосимов, Карим Усмонхўжаев, Шухрат Эргашев, Турғунпўлат Даминов, Ҳамид Каримов сингари фан фидойиларининг номларини алоҳида ҳурмат билан эслагим келади. Улар яхши врач, олим сифатидагина эмас, шу улуғ соҳанинг жонкуяр ташкилотчилари сифатида ҳам эл-юртга тер тўкиб хизмат қилмоқдалар.

Халқ табобатидан кўз юмиб бўлмайти. Табобатнинг тажрибақорлигига тан бермай илож йўқ. Ўз ўрнида унинг хизматлари асқотади. Аммо касалликларни, эпидемияларни фақат замонавий медицинагина енгиб чиқа олади, фақат угина тўла ҳажмда қоникарли муолажага қодир. Халқ табобати билан замонавий медицина ўзаро рақобатда эмас, ҳамкорликда ишласалар, балки фойда кўпроқ бўлади. Медицина туғма лаёқат бўлишни талаб қилади. Ёшлардаги туғма лаёқат ва қизикишларни аниқлашнинг пухта ишланган тизимлари яратилса, яхши врачлар кўпаяди. Олий ўқув юртларининг малакали экспертлари мактаблар, лицейлар, коллежларда лаёқатли болаларни аниқлаш, таҳсилга жалб этиш учун ҳормай-толмай, эринмай, бунга панжа орасидан қарамай иш олиб борсалар, медицина соҳасидагина эмас, бошқа барча соҳаларда ҳам аниқ ва салмоқли натижаларга эришса бўлади. Қаровсизликда, бепарволикда бўлажак эйнштейнларни ҳам, ўктам ориповларни ҳам оппа-осон йўқотиб қўйиш мумкин.

Аҳолини соғломлаштиришда санитария-гигиена шароитларини яхшилаш биринчи даражали аҳамиятга эга. Овқатланиш, ўзи учун муносиб соғлом муҳит яратишнинг медицинага доир томонлари устида аҳоли ўртасида кенг илмий-тарғибот, ҳатто оқартув ишларини тинмай олиб бориш зарур деб биламан. Атроф-муҳитда соғлом шароит яратадиган

ва шунинг учун курашадиган одам соғломлик асосини яратган одамдир. Ҳаётда ундан кўп улуг ишлар кутса бўлади.

Миллатимиз намояндалари барча замонавий касб-корларни ҳар томонлама мукамал эгалласалар, барча соҳаларда кўплаб аъло даражали мутахассислар етишиб чикса, халқ шу орқали ўз келажагини таъминлаган, ким бўлмасин, бировга, ҳатто давлатга қарам бўлишдан кутулади. Чала-чулпа илм-билим билан давлатманд, бой-бадавлат бўлиб яшашга уриниш бу – ўта ғайриқонуний ва ғайритабиий иш. Лақмалик нафратга лойик.

* * *

Замонамиз шундайки, миямиз ва шууримиз атроф-муҳитнинг турли тусдаги “ҳужумлари”дан бир зум ҳам холи эмас.

Телеканаллар, газеталар, истасангиз-истамасангиз кўча-кўйларда кўзингизга урилаверадиган рекламалар...

Ўз холингизга қўймайди. Одамнинг қулоғига ғалати эшитилади: эшитмайман десангиз ҳам, эшитасиз: психотрон курул дейдилар, ультрамия назорати дейдилар, авомни ялпи зомбига айлантириш (*манқуртликнинг ўзига хос кўриниши, лекин асли моҳияти бир*), парапсихологлар мўъжизалари ҳақида тинмай ёзадилар. Эски асрнинг охири, янги асрнинг аввалида инсоният бошида ўзгаришлар жуда кўп: лекин улар ичида одам миясини ишғол қилишга уринишлар, ҳаммасидан ҳам ўтиб тушади: астрология, парапсихология, оккультизмга қизиқмаган бир жон йўқ ҳисоби... Нима, булар сизу бизнинг бечора миямиз ва шууримизга ҳақиқий маънода “ҳужум” эмасми? Миямизни “ишғол” қилишга уринишлар эмасми?

Кўпчилик бўлиб йиғилиб вирди забон (*медитация*) қилиш, калима қайтариш, узоқ ўтириб гуруҳ-гуруҳ бўлиб ибодатга машғул бўлиш, пайдарпай ўзини оч тутиш – булар ҳаммаси инсоннинг онгига жуда кучли таъсир кўрсатади.

Рақсу самога берилиб зикр тушиш (*сўфийлар тажрибаси*), узоқ вақт давра олиб айланиш ва шунга ўхшаш так-

рор-такрор бир маромда адо этиладиган ҳодисалар одамнинг иродаси, куч-қуввати, хатти-ҳаракатларини ўзгартириб, бошқа ўзанга буриб юборади.

Профессор Андрей Ли айтишича, бундай мақсадга йўналтирилган ритмик хатти-ҳаракатлар натижасида миянинг ички фаолиятида ўзгаришлар рўй беради, кишининг хулқи ҳам, равиш-рафтори ҳам, қолаверса, феъли ҳам бошқача бўлиб қолади. Шундай ҳаракатлар давомида гипнотик таъсирлар билан қўшилиб, одам беҳушлик ҳолатига тушгандан сўнг (*шок*) унга ҳар қандай фикр ва сўзларни қайта-қайта айтиб сингдириш мумкин. Бундай сўзларни қабул қилиш жараёни ҳам кизик. Олдин одам: “Э, шу ҳам гап бўлдим, қип-қизил аҳмоқлик-ку!” – дейди. Кейин: “Тавба, каранг-а, бу гапда жон борга ўхшайди”, дейди. Яна бироздан сўнг: “Э-ҳа! Бу бор гап экан!” – деган хулосага келади. Ана, психологик зарарли вирус сизга шундай усуллар билан “юктирилади”. Вирус юктириш модели бир неча одамдан ташкил топган катта гуруҳларда иш олиб борилганда, тез натижа беради.

Чунончи, айрим шубҳали диний гуруҳлар ўртасида шу каби усуллардан кенг фойдаланадилар. Айниқса, ёш, таъсирчан, маъсум йигит-қизларнинг онги, фикри шу йўл билан тез оғдириб олинади. Уларнинг онгига оғули яширин ахборот (*информация*) усталик билан ўраб-чирмаб сингдирилади. Миянинг тирик нуқталарига “едирилади”. Гуруҳдаги шахслар беҳушлик ҳолатига киргач, оғули хуфя информациялар уларга кучли таъсир кўрсатади ва шу усулда “эътиқодли курашчи” тайёрланади.

Бундай гуруҳларни тузиш ташкилотчилари “Чиллаки чиллакени кўриб чумак уради” деган мақолга амал қиладилар. Ғарзли мақсад эгалари гуруҳ ичида ўта зарарли психологик вирусни урчитиб, вирус онг ҳужайраларида мустаҳкам ўрнашиб олишига тиришадилар. Гуруҳ беҳушлик ҳолатига киргач, ташкилотчилар унга истаганча амру фармон бера биладилар. “Беҳуш”ни истаган мақомга ўйнатиб, “йўрғалатадилар”. Биз баъзан хайрон бўлиб деймиз: “Бу

қандай бўлди?”, “Наҳотки шундай қилиш мумкин?”. Ҳолбуки, соғлом ақлга тўғри келмайдиган, соғлом ақл сира қабул қилолмайдиган хатти-харакатлар ана шундай тарзда урчитилади. Таъсирга тушган беҳушлик ҳолатидаги одам ўзининг нима қилаётганлигини билмайди, ҳисоб бермайди, фақат миясига едирилган амрни адо этади ва тўхтовсиз унга беҳушлик ҳолатида юктирилган сўзларни такрорлайверади. Кўзига на ота-она, на ёр-биродар, на Ватан, на миллат кўринади.

Доктор Александр Ли илмий изланишларида маълум бўлишича, кўз тўқимачалари (*тўрлари*)нинг турли бўлмаларидан ахборот (*информация*) бош миянинг турли бўлмаларига етиб боради. Ва у ерда турлича қабул қилиниб, турлича таҳлилдан ўтади. Мана шундан фойдаланиб, таъсир остига олинган шахс ёки шахсларга исталган йўналишдаги хис-туйғуларни – қувонч, сурур, ғазаб, нафрат, зўравонлик, босқинчилик сингариларни сингдириш мумкин. Бундай таъсир ўтказишда товуш тўлқинларидан, ранглардан ҳам усталик билан фойдаланилади.

Ҳозир информацияни ўз манфаатлари ва ғаразларини кўзлаган ҳолда жуда катта гуруҳларга етказиш, сингдириш, уларни ўз ҳукми остида тутиб туришнинг ана шундай нозик усулларидан фойдаланиш ҳоллари рўй бермоқда.

* * *

Бир замонлар ишқ ҳам тирикликнинг кимёсини кўп қидирган, ажиб шўх, ўйноқи лаҳжали шеърлар ёзган гўзал шоиримиз Саккокий Улуғбекка бағишлаб яратган улуғ унли қасидасида чунончи шундай сатрларни айтган эди:

*Бу кундин сўнгра кўп тинглай раиятлар риоятдин
Улус ҳаққида минг турла атодин меҳрибон келди...
Кўнгуллар бўлди хуш равшан кўруб қолмади би зарра
Қоронғулук кетиб ҳоли чу хуршеди замон келди...*

Миллий ғоя ҳамда миллий мафкура ҳақида айтилган сўзлар, илгари сурилган ғоялар ҳар қандай бир мамлакатнинг эн-

диги тақдири учун узок йилларга етади, тўла кифоя килади. Саккокий замонларида раият деб халқ ва фуқароларни тушунар эдилар. “Риоят” – сақланиш деганидир. Халқнинг тинчлиги, хавфсизлиги, эминлиги, эркин фаровонликка интилиш, унга қадам-бақадам етиши, ҳимояси, муҳофазаси – ҳаммаси ана шу риоят тушунчаси ичида тўла мавжуд. Халқнинг риояти, яъни сақланганлиги, хавфсизлиги, унинг замон бўрилари ва даррандаларидан ҳимояланганлиги бу улуг ғоя Улуғбек мамлакат тепасига келганда яна тирилган эл-юртнинг осмонида умид-уруғлик билан яна кўтарилган эди. Саккокий яна “қоронғулик кетиб...” деган тушунчага урғу бераётганига эътибор қилинг. Раиятнинг тиниши, риоят топиши нотинчлик, қоронғуликлар, хавф-хатарларнинг барҳам топиши билан чамбарчас боғлиқ. Қоронғулик кетганда, халқ кўнгли равшан тортади. Миллий ғоя сифатида халқ учун бундан ортиқ бир нарса йўқ. Ҳар қандай олижаноб интилишлар худди шу ерда қарор топади. Тикланиш, тирилиш, тараққиётнинг ҳам тугал мазмуни ва маъноси шунда.

* * *

Инсониятга янги мингйилликнинг дарвозалари очилди.

Ҳар бир воқеа-ҳодисанинг албатта ўз ҳисоби ва ўз чўққиси – апогейи бўлади.

XX асрнинг нимасини айтасиз, ўтган юз йил Ер юзида яшаган ҳар бир одамнинг юрагини беармон зириллатди. Ҳаётимизга кўп ларзалар солди. Ойга учдик. Марсга етдик. Орада Орол қуриди. Ер юзини шўр босяпти. XX асрнинг тиним билмаган қонли можаролари, инсон телбаликларига, террор ваҳшатларига ҳар биримиз гувоҳ бўлиб турибмиз.

Беҳбудийлар, фитратлар, кодирийлар, чўлпонлар, авлонийлар XX асрнинг эшиқларини озодликни орзу қилиб очган, бу аср Ўзбекистоннинг мустақиллик асри бўлишини ҳар нарсадан ортиқроқ истаган ва шу йўлда ортга қайтмай кураш олиб борган эдилар. Уларнинг муқаддас орзулари, интилишлари аср сўнгида рўёбга чиқди.

Инсонга озодликдан кўра қимматлироқ ва кадрлироқ нарса йўқ. Бошқа барча кадриятлар фақат озодлик бўлгандагина яшайди ва ўсади. Бугун миллий тил озод, тарих озод, маданият, маънавият озод ва ҳар қандай таҳдидли таъсирларга қарши туриш қудратига, ривожланиб бориш лаёқатига эга. Миллий сиёсатимиз тизимлар яратиб, тизимларнинг бир мустақкам учини тарих қаърларига ташлаб, истибдод ва тоталитаризм зулми остида қоронғуликка ботган тарихимиз маконларидан амир темурлар, улуғбеклар, бобурлар, имом бухорийлар, имом термизийлар, фарғонийлар, марғинонийлар, мотуридийлар ва ўзга улул-азм алломаи замонларни бугунги ҳаётимизга етаклаб олиб кирди. Бугун улуғ-азим инсонлар – аждодларимиз биз билан биргаликда истиклолни кўрмоқдалар, давлатимиз ва халқимизнинг туб ўзагини мустақкамламоқдалар. Буларни Ўзбекистон дунё олдида мактаниш, ўз тарихини кўз-кўзлаш учун қилаётгани йўқ. Биз истиклолимизни бутун тарихимизнинг қудрати баробарида қуриш зарурлигини англаб етаётимиз.

XXI аср XX асрга ўхшармикин? Қадим сўзли ўзбекда “Онасини кўриб қизини ол”, деган ҳикмат бор. Янги аср бизнинг асримиздан туғилади. У тамомила ўзгача аср бўладими? Унинг ўзгачалиги Ер юзидаги одамларнинг, сиз билан бизнинг қандай бўлишимизга боғлиқ.

Кўнгилдаги дарду ғам аввалғиларга ўхшамас, дейди Навоий. Ҳаёт ҳеч қачон бир ерда турмайди. Аср бошидаёқ, айтайлик, гўзал шоир Муқимий билан Бехбудий ўртасида ақл бовар қилмас фарқлар бор эди. Биз кечагиларга ўхшамаганимиздек, эртангилар ҳам бизга ўхшамайдилар. Лекин одамийликнинг янги даражаси, маданийликнинг янги даражаси юзага чиқиши тайин. Биз келар наслларга қанчалар мураккаб ва ибтидоий бўлиб кўринмайлик, улар яратадиган, амал қиладиган одамийлик ва маданийлик биздан бошланади.

* * *

Умр ўтаркан, вақт ўтаркан, баъзи мангу саволларга жавоб топиш осон бўлиши керакдек эди. Лекин “Инсон ўзи

нима?” – деймиз ва ҳеч замон аниқ-тиник жавоб беролмай-миз. Бу саволга Зардўшт замонларида ҳам, ундан илгарирок муборак Нил бўйларида ҳам жавоб ахтаришган, лекин жавоб топишолмаган эди. Лекин шу савол қўйилишининг ўзи инсоният тарихида мислсиз фикр гирдобларини яратган эди. Фикр қуюнлари ҳали-хамон тўхтаган эмас. Илк юнон мутафаккирларидан бири Парменид: “Ахир бу борлиқдир” деган экан. XX аср файласуфларидан Мартин Хайдеггернинг ёзишича, Пармениднинг жуда осон, жуда соддагина сўзининг асил маъносига неча минг йиллардан буён ҳали донишмандлар тўла тушуниб етмаган эканлар. Парменид нима демоқчи деб ҳали-ҳанузгача баҳс қиладилар. Шундай чоқларда жуда осонга ўхшаб кўринган нарсалар унчалар ҳам осон эмаслиги ойдин бўлади.

Инсоният – коинотнинг бир бўғини. Самони туганмас, боши ва охири йўқ бир жонзот деб қарасак, инсон шу чексизликдаги жонзотнинг бир сегменти каби яшайди ва ўз тақдири, тарихини яратади. “Хулиқал инсону мин ажалин”. Инсон шошқалок ҳолда яратилгандир – деб хабар беради илоҳий муқаддас КИТОБ. Инсоннинг ҳамиша фикр қуюнлари ичида яшашига ишора бор бунда.

XX асрнинг доврुकли парапсихологларидан бири – Туркистонимизни хўб сайру саргузашт этиб кетган мўъжизакор инсон Журжи Гуржиев ўз асарларида “Инсон – машина” деган ғояни илгари суради ва буни етарлича исботлашга уринади. Исботлай олган ҳам! Асли инсонгина эмас, бутун оламнинг ўзи ҳам етук, барча ҳисоб-китоблари неча минг ва неча миллионлаб йилларга аниқ чиқарилган хайратомуз машина каби қурилган ва ҳар дамда одамни лол қилиб қўядиган ҳаракатларда бўлади...

“Одам машина бўлса, хўш, унинг ҳиссиётлари-чи?” – деймиз. Одам ахир тўксон фоиз ҳиссиётлар, кечинмалардан ташкил топади-ку! Ҳиссиётлар одам – машинани тўхтовсиз ҳаракатга солувчи, унинг барча ҳаракатларини маъноли-маъносиз қилгувчи куч-қудратдир.

Мана шу ҳис-кечинмаларнинг куч-қудратига қараб туриб Амир Низомиддин Алишер Навоий ОДАМДАН ОДАМИЙЛИК ҚИДИРАДИ. Одам яратилиши, борлигининг маъносини унинг одамийлигида кўради. Одамийликка эътиқод қилади. Навоий доим таъкидлаб келтирадиган унинг гўзал ўғитларидаги одамийликни биз бугун мустақил миллат каби бунёд бўлаётиб маънавийлик деб англамоқдамиз ва билмоқдамиз.

Борлик бу – тухфа каби яралган. Одамзот ҳам борликнинг энг нурафшон тухфасидир. Унга борликнинг энг қимматли тухфаларидан бири деб қарасак, унинг одамийлигидан мурод-мақсад қанчалар қимматли ва қанчалар борликқа ҳам, инсониятнинг Ўзига ҳам аҳамиятли эканлигини англай бошлаймиз. Навоий соғлом, идеал ахлоқли инсон ҳақида ўйлайди. У одамийликни қанча улуғламасин, одамнинг бошқа жиҳатларидан ҳам ҳеч қачон кўз юммайди. У одамнинг шошқалоқ тарзда яратилганлигини доим назарда тутди. Шошқалоқликдан пайдо бўладиган элементларни яхши тасаввур қилади ва уларга мудом эътиборни тортади:

*Одам авлодида камдур одамийлик шеваси,
Одам эрмас улки майли одамизод айлагай...*

Бошқа ўринда бу фикрнинг яна бир қиррасини очди:
*Ҳеч иш ўлмас айри Холиқ амридин,
Илтижо махлуққа келтурма кўп...*

Навоий одамийликнинг мазмунини элга хизмат қилишда, эл оғирини енгил қилишда, эл юкини кўтаришда кўради.

Биз бугун маънавиятли халқ, маънавиятли миллат, маънавиятли инсон ва маънавиятли шахс ҳақида орзу қиляпмиз. Тараққиётнинг омилини шунда кўряпмиз.

Сирожиддин САЙИД

Ўзбекистон халқ шоири

(1958 йилда туғилган)

ЭЗГУЛИК АРКАСИ

Ҳар тонг – бир хушхабар

Мамлакатда ҳар куни, ҳар соатда бир хушхабар янграб туради.

Телевидениенинг тонг саҳардаги дастурларидан тортиб то кеч тунги хабарларигача, радиотўлқинлару ҳар тонг ок каптарлар каби Ватанимизнинг барча гўшалари сари парвоз этгучи газеталарга қадар, албатта, ажиб бир янгилик, хуш муждадан дарак беради.

Мана, нима ҳақда сўйлайди улар: Сурхондарёдаги Ҳисор тоғлари бағрида Тўпаланг сув омбори ва янги ГРЭС қурилиши жадал сурьатлар билан олиб борилмоқда; бутун мамлакатда баҳорий ташвиш-юмушлар – экин-тикин ишлари авжида; кўхна Насаф, Навоий бобо ўз асарларида “Нахшаб, Маҳи Нахшаб” – Нахшаб оyi деб гўзал бир ташбеҳ билан таъриф берган Қарши шаҳрининг 2700 йиллик тўйи муносабати билан бошланган улкан тараддуд; ёш санъаткорларимиз, спортчиларимиз халқаро микёсда қўлга киритаётган ютуқлар; дашту далалардан, боғ-роғлардан, корхоналардан келаётган хабарлар, яна ўнлаб, юзлаб сиёсий, маънавий-ижти-

мой ўзгаришлар ва янгиликлар – буларнинг барчаси элу юртимизда эзгу ва улуғвор мақсадлар йўлида ҳаёт жўшқин давом этаётганини кўрсатиб турибди.

Ҳаётнинг муаззам ва бақувват канотларини ҳеч қандай куч қайиролмайди. Халқнинг “Мардлар минган отларинг номардларга хор бўлмас” деган лўнда, жайдари гапи бежиз айтилмаган.

Истиқлолимизнинг ўтган ўн тўртинчи йили ҳам муҳим воқеа-ҳодисаларга бой бўлди. Тараққиёт йўлидаги салмоқли ютуқлар, қувончли воқеалар билан бирга оғир синовларни ҳам бошдан кечирдик. Озод мамлакатимизга мудҳиш балоларни ёғдирмоқчи бўлган қора кучлар Андижон воқеалари мисолида ўз жирканч қиёфаларини яна бир карра кўрсатишга уринди. Жаҳонда эса... бунга қараб дўст-хайрихоҳларимиз астойдил қайғуришди, кимлардир чапак чалди. Ўзбекистоннинг яна қаерида бир тутун чиқаркин, ёинки Тошкентнинг қайси бир маҳалласидаги симёғочда лампочка куяркин, дея жар солишга илҳак турган айрим хорижий радио ва уларнинг чаққон мухбирлари ёлғонни ямламай ютиш маҳоратини намойиш қилишди.

Халқ эса, табиийки, бу фожиадан қайғуга тушди, ўртанди. Лекин йўлини йўқотмади, иродаси букилмади. Бутун инсоний заҳматлару ҳаёт ташвишларини елкасига олиб ўз йўлида давом этмоқда – далаларда, заводларда меҳнат қиляпти, боғча, мактаблар бино этаяпти, кўприклар солиб, темир йўллар қураяпти, фарзандлари, дилбандларини тарбиялаб-ўстириб, ўз танлаган йўлидан ўз истиқболи томон одимляпти.

Хизмат сафари билан Тошкентга келган кекса рус адиби, нозиктаб ва зиёли инсон, “Дружба народов” журнали раҳбарларидан бири Леонид Теракопян Ёзувчилар уюшмасида меҳмон бўлди. Мустақилликдан кейин у киши биринчи маротаба Тошкентга келиши экан. Узоқ суҳбат давомида меҳмон телефонда Москва билан сўзлашишга изн сўради. У томондан Тошкент ҳақида савол бўлди шекилли, оқсоқолнинг кўзлари чакнаб, юзлари ёришиб кетди.

– Ў-ў, Тошкент тамомила бошқача шаҳар бўлган, гуллаб-яшнаб кетибди, – деди меҳмон.

У томондан яна “Ўзбеклар қалай?” дея сўрашдими, меҳмон жиддий тус олди, ўтирганларнинг ҳаммасига бир-бир разм солиб, жиддий, қисқа ва бинойи жавоб қилди:

– Ўзбекларми? Ўзбеклар давлат қураяпти.

Холис бир меҳмоннинг мухтасаргина бу таърифи аини ҳақиқат эди.

* * *

2005 йилнинг 27 июль куни тонготарга яқин, хизмат сафаридан қайтаётиб, йўл чеккасида тўхтадим. Тун ҳали ўз пардаларини йиғмаган, тонг ғира-шира оқариб келаётган пайт. Само айвонида юлдузлар ярқирайди. Илк саҳархез қушлар отаётган тонгни қутлаб, аҳён-аҳён сайраяпти.

Йўлнинг нариги бетида – Мустақиллик майдонида, тун бўлишига қарамай, иш қизғин. Бекорчиликдан эмас, асло, шунчаки бир қаламқаш, кўп йиллардан буён шу шаҳарнинг нону тузини ичиб келаётган, унинг яхши қунига ҳам, ёмон қунига ҳам ўзимни дахлдор, қувончу ташвишларига шерик деб билган бир фуқаро, соғинчу севинчларимга гувоҳ бўлган шу майдонга боргим келди.

Ярим тун, майдондаги баланд ҳавозалардан қатор-қатор қумуш юлдузлар сачраяпти. Юлдуз сочаётганлар, кечаси ишлаётган бедор инсонлар – пайвандчилар.

Осмон тўла юлдузлар. Майдон тўла юлдузлар.

Пайвандчилар тун қўйнида гўё осмон юлдузларини майдон юлдузларига пайванд қилаётгандек: майдон тўла юлдузлар, осмон тўла юлдузлар.

Қатор кетган баланд-баланд устунларни бирлаштирган панжара-панжара темир тўсинлару баланд-баланд ҳавозалар маҳобатли кўринади, ерда, ҳавозаларда, тўсинлар аро меҳнат қилаётган одамлар бу маҳобатга тун кечада ҳам жон бағишлаб турибдилар.

Сочлари оқарган, котма, чайир гавдали, ёши эллик бешларга борган бир киши билан гаплашдим. Панжалари темирдай қаттиқ, шу пайтгача фақат қурилишларда ишлаб келган бу кишининг исми Тойир экан.

– Тойир ака, – дейман дабдурустан қурувчи оғани хангу манг қолдириб, – исмингизнинг маъносини биласизми, нима дегани?

– Билмасам, адам кўйганлар, қанақадир қуш деганими-ей...

– Тўппа-тўғри, эски китобларда кўп учрайди, “тойири давлат” дейди, яъниким, давлат қуши дегани, давлат қуши бошига кўнсин, бошидан кетмасин деган маънода.

Тойир ака бир зум ажабсиниб гапларимга қулоқ тутуди, сал жилмайгандек бўлади, сўнгра қурувчиларга хос чапанилик билан жавоб беради:

– Билмасам, биз эски китобларни кам ўқиганмиз, – дейди. Бирпас жим туриб, яна: – Мана, бизнинг китоб, – дея кенг майдонни кўрсатади.

Биз тонг дедик, хушхабар дедик. Одамзотнинг кундузги ҳаёти эрта тонгдан бошланади. Саҳар туриш, тонгни қаршилаш халқимизда азал-азалдан хайрли, баракали саналган. Лайлаклар ҳам тонгда келадилар. Уларнинг бир манзилу маконга келишлари – ўша манзилу маконга фйзу барака, тинчлик-осойишталик, бахту икболнинг келишидан дарак беради. Хушхабарлардай севинчли, хосиятли оқ, оппоқ лайлаклар. Одамзотга нима керак – эл керак, кетар чоғи фарзандларига қолдириб кетадигани Ватан керак, ор ҳам ғурур керак.

*Ҳар кун умримизнинг бир сафаридир,
Ҳар он кунимизнинг бир гавҳаридир.
Тинчлик, омонликда отган ҳар бир тонг
Оллоҳнинг бизларга хушхабаридир.*

Ватанни англаш

Таъбир жоиз бўлса, бинолар ҳам улуғ зотлар мисол, оналару муаллим, устозлар сингари тарбияладилар, таълим берадилар. Уларнинг, гарчи тилу забонлари бўлмаса-да, эзгуликдан сўйладилар, инсоний, хайрли амалларнинг рамзи,

тимсоллари янглиғ яхшиликларга чорлайдилар, ибрат кўрсатиб турадилар. Шу маънода, Мустақиллик майдонининг остонасида ғоя муаллифи, лойиҳа асосчиси мухтарам Президентимиз ташаббуси билан қад ростлаган яна бир мухташам маъмурий обида – Эзгулик аркаси ўзининг кўрку салобати, маҳобатию моҳияти билан кишини ҳаяжонга солади. Қалб билан, дил билан ўйласангиз – кўксингизни бир нималар тўлдириб келади.

2005 йилнинг 28 январида кечкурун телевидение орқали “Мустақиллик майдони” ҳужжатли фильми намоиш этилди. Мамлакатимиз раҳбари Мустақиллик майдонининг қиёфасини тубдан ўзгартириш ҳақида гапирар экан, шундай деди: “Неча йиллардан буён кечалари уйқум қочиб шу ҳақда ўйлайман, қандай қилиб бу жойни том маънодаги Мустақиллик майдонига айлантириш мумкин, деб бош қотираман...”

Эзгулик аркаси ҳам ана шу мақсад йўлидаги изланиш ва интилишлар, меъморий тафаккур маҳсули сифатида пайдо бўлган, десак, хато бўлмас.

2004 йил 16 декабрда Оқсаройда давлатимиз раҳбари Бош майдондаги иншоотлар лойиҳалари билан танишар экан, бу ерда барпо этилиши кўзда тутилган Эзгулик аркаси лойиҳасига алоҳида эътибор қаратди. Биз у киши аркнинг ҳар бир устунни, равоқи, пештоки тасвирини қайта-қайта чиғиб кўрсатганига гувоҳ бўлдик.

“Мамлакатимизнинг Сурхондарё ва Қашқадарё каби жанубий вилоятлари, Зарафшон воҳаси ёки Фарғона водийси бўладими, Тошкент ва Сирдарё, у ёқда Аму минтақаси бўладими – бутун Ватанимизга, унинг бугунги ва эртанги тараққиётига, таъбир жоиз бўлса, айнан Бош майдонимиздан туриб назар ташланади, холисона баҳо берилади. Шунинг учун ҳам бу маскан ҳақли равишда халқимизнинг ғурурифтхори тимсолига айланиб кетган”.

Мустақиллик майдони

Илгари зулм ва истибдоднинг макони бўлган, маҳаллий халқни кўрқитиш, одамлар қалбига ваҳима, таҳдид-таҳлика

солиш учун танклар, ракеталар ўрмалаган мустабид тузумнинг мустамлакачилик сиёсатини намойиш этиб, дабдабали ҳарбий парадлар ўтказилган жойлар.

Эндиликда – ғурур-ифтихоримиз тимсолига айланган табаррук ва муқаддас майдон. Ўртада – Мустақиллик тимсоли, бир томони – яқиндагина қурилган, истиқлол йилларининг кўркам кошонаси – оқ-оппоқ Сенат биноси, у ёғи ҳам, бу ёғи ҳам узунасига сўлим ва фусункор боғ кетган, яна бир томони – “Хотира майдони”, тоза ва зумрад кўкаламзорлар, текис ва равон йўлаклар. Фавворалар азиз ва қадрдон бу масканга хушхаво, салқин иқлим бағишлаб турибди.

“Арк”, “арка” – катта салтанатларга дахлдор қадимий агама, меъморий тушунча. “Ўзбек тилининг изохли луғати”да ёзилишича “Арка” сўзи меъморий нуктаи назардан, тепаси ярим доира шаклида солинган дарвоза ёки шундай дарвоза шаклидаги ҳашаматли иншоот деган маъно англатади. Одатда, бу каби улуғвор иншоотлар тарихий воқеалар, зафарли юришлар ва ғалабалар шарафига бунёд этилади.

Шу ўринда Самарқанд шаҳрида Соҳибқирон Амир Темур бобомиз ўзи бош бўлиб, бунёд этган Арки Олийни эслаш жоиздир. “Бобурнома”да айтилишича, “Самарқанд аркида Темурбек бир улуғ кўшк солибтур, тўрт ошёнлик. Кўксаройга мавсум ва машхур ва бисёр олий иморатдур. Яна пуштаи Кўҳақнинг доманасида ғарб сари боғе солибтур. Боғи Майдонға мавсум. Бу боғнинг ўртасида бир олий иморат қилибтур. Чилсутун дерлар...” Минг афсуски, Арки Олий XIX асрда мустамлакачилар томонидан бузиб ташланган.

Бухоро арки IX асрдан бошлаб XIII асргача бир неча маротаба қайта қурилган. XV асрда яна бир қарра тикланган арк XVII асрда – Аштархонийлар даврида ва XIX аср охири, XX аср бошларида – Манғитлар даврида тубдан қайта бунёд этилган. Арк деворларининг тепа қисми кунгурадор бўлган.

Наполеон даврида Париж шаҳрида Зафар дарвозаси бунёд этилган. Суриядаги Пальмира Катта колоннадаси икки томонлама монументал дарвоза ва уч қисмли равоқдан иборат бўлган. Ҳозир унинг айрим қисмларигина сакланиб қолган, холос.

Арк сўзининг, лотинчада ёй, арабчада кавс, ўзимизда бў-саға, остона, ўрда, қалға, дарвоза, даргоҳ сингари маънолари бор экан. Яна “аркони давлат” деган ибора ҳам ишлатилади. “Аркон”нинг ўзаги “рукн”, яъни устун, таянч – давлат устунлари, таянчлари маъносини беради. Шундан келиб чиққан ҳолда, айтиш мумкинки, бу мухташам иншоотга Президент томонидан Эзгулик аркаси деб ном бериш ҳақидаги таклиф кўпчиликнинг кўнглидаги айни мўддао бўлди. Арканинг баланд ва мустаҳкам устунлари ҳам рамзий мазмунга эга, улар мустақил мамлакатимизнинг бақувват ва пойдор устунлари тимсолидир.

Нозик кузатувлар, чуқур-пухта ўйланган, сиёсат нуқтаи назаридан ҳам, маънавият, ҳаёт-турмуш тушунчалари бўйича ҳам – ҳар томонлама яхлит асосланган рамзлар, тимсоллар.

Юқорида тилга олинган ўша кўрсатувда арка лойиҳаси билан танишар экан, Президент унинг юқори қисмига ўрнатиладиган лайлак ва турналар ҳайкаллари ҳақида тўхталиб, лайлаклар сокин осудалик, турналар эса парвоз ҳолатини акс эттириб туриши лозимлигини таъкидлаган эди.

Турналар – Ўзбекистоннинг рамзи, қанотини қоқиб, парвозга тайёр бўлиб турган, юксакка кўтарилаётган мамлакатимиз тимсоли. Лайлаклар эса – тинчлик белгисидир. Улар оппоқ рангда бўлиши, шакли бир оёқда турган ҳолатда ишланиши керак. Яъни, лайлаклар битта оёқда турса, ишончи бўлар эканки, атрофида ҳеч нарса уни кўрқитмайди, ҳеч қандай хавф-хатар унга таҳдид солмайди.

Айни пайтда, бу рамзий тимсол мамлакат тинчлигини, элулус тинчлик-осойишталикда ҳаёт кечираётганини англатади.

Эзгулик аркаси – узунлиги 150 метр, икки томони ўн, ўрта пештоқ қисми ўн икки метр баландликка эга, яна қатор кетган ўн олтита оқ мармар устунлардан иборат бўлган бу муаззам меъморий мўъжизадан беихтиёр ҳайратга тушасиз. Аркнинг юқори қисмида, ўртада – пештоқ устида ўрнатилган мўъжаз Ер шари узра уч нафар турнанинг парвозга шайланиб турган ҳолати айланма шаклда ўз рамзий ифодасини топ-

ган. Беҳад жозибали, бағоят ҳаяжонли тимсоллар. Олижаноб мақсаднинг санъатга, нафосатга айланган шакли.

Эзгулик аркаси остонасидан то Мустақиллик монументига қадар – икки ёни кизил маъдантош кошиндан, ўртаси узун оқ пояндоз йўлак барпо этилган. Ёш йигит-қизлар никоҳ шодиёналарида шу йўлакдан юриб борадилар – оқ пояндоз гўёки уларнинг ҳаёт йўли андозасидай, умр йўллари оқ-ойдин бўлишига тилак билдириб, далолат қилиб тургандек.

Никоҳ аввал осмонларда, Яратган томонидан қайд этилгандан кейингина Ерга тушади, дейилади. Табаррук бўсақадан ўтиб, қутлуғ ва муборак пояндоз узра қадам ташлаб бораётган фарзандлар қалбида шундай кунларга етказгани учун Яратганга шукроналар, илоҳий туйғулар жўш уриши табиий.

Ўша кўрсатувда Юртбошимиз, бу майдон нафақат сиёсий, балки илоҳий бир масканга айланишини истардим, дер экан, минг-минглаб ватандошларимиз дилидаги ҳис-туйғуларни ифода этган эди.

Турналар баланд учади

Эзгулик аркаси бу – шунчаки оддий иншоот ёки байрам муносабати билан топширилган навбатдаги қурилиш объекти эмас. Унинг Мустақиллик монументи рўпарасида ўрнатилишидан бошлаб, шакл-шамойили, безакларию кошинлари, устунларидан тортиб пойдевору пештоқларигача, рангию равоқларига қадар – ҳамма-ҳаммасининг рамзий, тимсолий маънолари бор.

Орзу-ҳавас. Ҳар қайси ота-онанинг бу ҳаётдаги орзу-ҳаваси – фарзандли бўлиш, унинг бахту икболини кўриш. Катта ҳаёт ҳам аслида кичик-кичик оилалардан, улуғ элнинг бахт-толеи ҳам ёш оилаларнинг саодатидан бошланади.

Ёш келин-куёвлар янги ҳаёт бошлар эканлар, илк қадамларини шу бўсақадан – Эзгулик аркасидан ташласалар, Эзгулик дарвозасидан ўтиб, эзгу ниятлар билан турмуш курсалар, турналар уларнинг бошлари узра жавлон уриб, рақс тушиб

турса, умрларига оқлик, поклик тилаб, тинчлик ва осойишларига тимсол бўлиб икки елкаларида тургандайин, оналарнинг оқ фотиҳалари янглиғ оқ лайлақлар оқ йўл тилаб қолса... бу ҳаяжонли лаҳзалар, севинч дамлари бир умр ёдда қолмайдими, кўнгишлар шу онларни эслаб бир умр орзиқмайдими?..

Ўзбекистон – қуёш юрти, қуёш диёри. Уйимиз қуёшга қаратиб қурилган, юртимиз – қуёшга қараган юрт. Эзгулик арқаси ҳам қуёшга томон, қуёшга қаратиб қурилган. Қуёш ҳар тонг заррин нурларини аввал турналар, лайлақларга узатади, сўнгра оқ устунлардан аста таралиб тушиб, остонага бош кўяди. Эзгулик дарвозасидан кириб бораётган Эзгулик қуёши.

Турналар баланд учадилар. Улар юртимизга кўклам нафасини олиб келадилар, бахт ва сурур, софлик ва ёшлик келтирадилар.

Сал нарироқда, “Хотира майдони”нинг зарварақларида ўзбекнинг бўстонидан айрилган 450 минг лоласи – 450 минг боласи, 450 минг қайтмаган турнасининг номлари мангуга ёзиб кўйилган. 450 минг ном – 450 минг бонг.

Бейхтиёр, Доғистон халқ шоири Расул Ҳамзатовнинг армонли сатрлари ёдга келади:

*Менга туюлар гоҳ: ботир ўғлонлар –
Жангларда жонини фидолар этган,
Асло ўлган эмас – жанг майдонидан
Оппоқ турналарга айланиб кетган.*

Турналар баланд учадилар.

Лайлақлар тонг сахарда келадилар.

Турнага ҳам, лайлақка ҳам тажовуз қилиб бўлмайди, уларга тош отиш, чўчитиш мумкин эмас. Табиатнинг ҳам, Яратганнинг ҳам бу мўъжизавий қушлари эркинликни яхши кўради, озод самоларда парвоз этишни, озод манзилларда макон қуришни ёқтиради. Озод Ватанимизнинг Озодлик майдонида Эзгулик дарвозаси узра турналар, лайлақларнинг кад ростлаб туриши, Юртбошимиз айтганларидек, иншооллох, шарафли ишларимизга ёр бўлгай, элу юртимизга файзу фароғат келтиргай!

Бугун юртимизда амалга ошрилаётган кенг кўламдаги курилиш, реконструкция ва ободончилик ишлари, аввало, мамлакатнинг моддий-иқтисодий салоҳияти йилдан-йилга ошиб бораётганини, чеккан заҳматларимиз, қилган меҳнатларимиз ўз самарасини бераётганини кўрсатиб турибди. Янги давлат, янги ҳаёт қуришнинг пойдевори бўлмиш бу иқтисодий асослар ўз навбатида эл-улуснинг моддий-маиший фаровонлиги ортиб боришига ҳам хизмат қилмоқда.

Биз – бир замонлар эришиб бўлмасдай туюлган, лекин айни пайтда кўз ўнгимизда ҳар соат, ҳар кун содир бўлаётган бу оддий ҳақиқатларни англаб, тушуниб бормоқдамиз. Тушунганимиз сайин эса она Ватанни, истиқлол моҳиятини янада кенгрок, теранрок англаётимиз.

“Буюк китоб ишлаётир”

Халқда ажиб нақл бор: ҳар қандай узоқ йўл ҳам биринчи қадамдан бошланади. Амир Темур бобонинг “Ҳар қандай баланд минора ҳам ердан, биринчи ғиштдан бошланади” деган ҳикматлари бу сўзлар билан нақадар ҳамоҳанг.

“Янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг” деган чуқур ҳаётий маънога эга сўзларнинг айтилганига ҳам, мана, ўн икки йил бўлибди. Ўшанда туғилган чақалоқлар бугунга келиб ўн икки ёшга тўлди. Оилада ўғил туғилиши билан ота унинг келажаги учун қайғура бошлайди. Бўлажак иморатга деб яхши ниятлар билан терак, тол қаламчаларини қаторлаштириб ерга қадайдди, кўчат экади, ниҳол ўтказади.

Улуғ, қатта юрт, Ватан ҳам худди шундай.

“Ўзбекистон деб аталган шу табаррук заминга эзгу ният билан бир ниҳол экмоқчи бўлсак, уни айнан шу бугун экишимиз керак”. Юртбошимизнинг бу сўзларида мустақил Ватаннинг ёруғ истиқболи учун камарбаста бўлиш, фидойилик даъвати мужассам.

Камтарин, камсуқум қурувчи Тойир ака суҳбат асносида ўзи билмаган, англамаган ҳолда ажиб бир ташбеҳ-тимсолни

ишлатди. У киши “менинг китобим”, деб Мустақиллик майдонини кўрсатди. Соҳибкирон бобонинг ҳикматларини ҳозирги замон – бугунги кунимизга, шу мўътабар майдонга қиёс этадиган бўлсак, айтиш жоизки, ҳар қандай улкан китоб ҳам биринчи саҳифадан бошланади.

Истиклолимиз – Буюк китобимизнинг мухташам, залворли зарварағи, биринчи саҳифаси – Мустақиллик майдони. Хуррият йилларининг барча нашидасию кувончларини, жозибаю тароватини кўрган, завку шодликларимиз, фахру ғуруримизни оламга намоён этган, 1999 йил февраль воқеаларининг тажовузи, доғу ҳасратини ҳам бошидан кечирган мустаҳкам, метин саҳифа.

Бу – биргина Тойир аканинг эмас, у кишига ўхшаган миллион-миллион ўзбекларнинг, уларнинг ўғил-қизлари, шу ўғил-қизларнинг икболи ва истиқболининг азиз, муқаддас мажмуаси, яна қанчадан-қанча келажак авлодларнинг табаррук, тўзимас китоби.

Ватан бир кундаёк бунёд этилмайди, Ватан ўз-ўзидан Ватан бўлмайди. Бунинг учун юрт эгасидан тортиб деҳқону талабагача, боғбондан то шоиру шофёрғача, не-не улуғ зотлару яна неча-неча авлодларнинг, бир юрт, бир элнинг тамоми орзу-ниятлари, мақсад-муддаолари, меҳнати, интилиш ва ҳаракатлари, бедор, беҳаловат юраклар керак бўлади.

Бугунги Ватанимиз, мустақил она диёримиз худди шундай – уриб турган, беором ва уйғоқ улкан қалбга ўхшайди.

Устоз Абдулла Орипов таърифлагандек, биз она Ватанимизнинг буюк китоби – бугуни ва келажagini бунёд этаётимиз.

*Ҳа, бу китоб ишлар мангу,
Чунки ҳақни пешлаётир,
Мисли Темур тузуги бу,
Буюк китоб ишлаётир.
Озод юртнинг метин сафин
Жумла жаҳон хушлаётир,
Алқаб сиздек муаллифин
Буюк китоб ишлаётир.*

Майдоннинг эгаси

Майдон – доимо бедор, у – ухламайди, кечаси ҳам, кундузи ҳам уйғоқ, бардам, баркамол вужуд мисол тўлиб-тошиб нафас оляпти, яшаяпти. Қадам боссангиз – кўнгил жимирлайди, рух ва жисмингизни ҳаяжон коплайди. Бунда ғурур бор, шаъну шавкат, ифтихор бор. Бунда элу юртнинг орзу-мақсадлари мукаддас тимсолларга айланган.

Президентимиз ташаббуси билан янги йил арафасида бу ерда яна бир табаррук рамз – она ва бола сиймоси акс эттирилган ҳайкал ўрнатилди. Сиёсий-ижтимоий жиҳатдан тўқис ва тугал майдон Мустақиллик монументи пойида Бахтиёр она сиймоси пайдо бўлиши билан мушфиқ ва меҳрибон бир кийфа касб этди, мазмун ва моҳияти янада мукаммаллашди.

Кейин, Ўзбекистон Президентининг 2006 йил 3 февралдаги қарорига биноан, Мустақиллик майдонининг ижтимоий-сиёсий ҳаётимизда тутган муҳим ўрни ва аҳамиятини инобатга олиб ҳамда халқимиз, айниқса ёш авлод қалби ва онгига истиқлол ғояларини, миллий ғурур ва ифтихор, ватанпарварлик туйғуларини янада чуқурроқ сингдириш мақсадида бир қатор ташкилотлар, кенг жамоатчиликнинг Мустақиллик майдонида бунёд этилган, ўзида Мустақиллик ҳайкали ва Бахтиёр она сиймосини мужассам этган янги мажмуага Мустақиллик ва эзгулик монументи деб ном берилди.

Мазкур қарор билан умумхалқ байрамлари, давлат микёсидаги бошқа тантанали маросимларда Мустақиллик ва эзгулик монументи пойига гулчамбар қўйиш маросими расмий таомил мақомини олди.

Биргина тимсол, биргина рамз. Болани севадиган миллатнинг, оилапарвар ўзбекнинг, хонадонининг хотиржамлигини, элу юртнинг тинчлиги, осойишталигини доимо ардоқлайдиган ўзбекнинг тимсоли, инсоний муддаоларимизнинг мунис рамзи, ифодаси.

“Хотира майдони” да – мотамсаро она ҳайкали, бу ерда – бахтиёр она сиймоси. Ҳар икки ҳолатда – икки улуғ рамзларда улуғ ҳикматлар яширин.

Биз порлок, мунаввар бу дийдорлашув учун қанча жафоларни бошдан кечирмадик, қанча айрилиқлару не-не ранжу аламларни кўрмадик, не азобли йўллардан ўтиб келмадик. Чеккан захматларимиз зое кетмаётганининг, дўсту душманли дунёда, кийинчилик, машаққатларга қарамай ўз йўлимиздан қатъий қадамлар билан бораётганимизнинг ҳам исботидир бу тимсоллар. Қадам боссангиз – кўнгил жимирлайди бунда, яқинлашганингиз сайин руҳ ва жисмингизни ҳаяжон қоплайди. Орзикасиз, севиначисиз. Болақайларни ҳам, устоз, оқсоқол оқинларни ҳам бирдек тўлқинлантирган бетимсол тимсоллар:

*Майдон мафтун этди кўпларни гоаят,
Бу жойда айтилди қанча ривоят.
Бир кун она-бола кириб келдию
Майдон эгасини топди ниҳоят.*

Тошкентдан Токиога қадар

Ҳар кун – тонг сахардан то кечга қадар майдонга келиб-кетувчиларнинг кети узилмайди. Мактаб ўқувчилари, талабалар, хорижий сайёҳлар, онахонлару севишганлар – ҳар хил касб, ҳар хил соҳадаги одамларни учратиш мумкин. Ҳар бирининг ўзига яраша ташвиш ва юмушлари бор. Лекин бу ерга келганда – кайфият ва ҳолатлари, завку ҳаяжонлари бир хил.

Алпкомат ўғиллари, неваралари билан айланиб юрган Мадирим бобо асли урганчилик экан. Саксон беш яшар соғлом, бақувват бу оқсоқол 1958 йилдан буён бирор марта ҳам Тошкентга келмаган экан. Лекин бобонинг Мустақиллик майдонини кезиб-кўриб, юз-кўзларида балққан қувончу ҳаяжони ёнидаги Қадамбой отлиғ ўн беш яшар неварасиникидан сира ҳам кам эмас эди.

Командирлари билан айланиб юрган аскар йигитларнинг кайфияти ўзгача. Улар яхши хизмат эвазига шаҳарни сайр қилиб келиш мукофоти билан сийланганларидан мамнун. Беш аскардан икки нафарининг исми Шавкат, бири Улуғбек экан. Бойсун, Марғилон, Эллиққалъадан, яна Самарқанд,

Қаршидан хизматга чақирилган болалар. Темурбек, бошқа бировининг исми – Озодбек. Исмлари ҳам қадду қоматларига ғоят ярашган ҳарбий кийимлари каби рамзий, тимсолий. Улуғ боболарига ўхшаб озод ва шавкатли бўлиб юрсин, шаъну шавкат келтирсин деган яхши ниятлар билан кўйилган.

Аждодлар ва авлодлар.

Бу йигитлар ҳеч қачон керилмайди. “Бизлар шавкат келтираяпмиз” деган гапларни икки дунёда ҳам гапирмайди. Лекин ичларида, дилларида эгарланган отлар, тулпорлар бор. Буни биз ғурур деймиз, ор-номус деб атаймиз.

Тошкентдан Токиога қадар, сўраб кўринг – билишади буни. Ҳазрат Алишер Навоийга эъзоз-эҳтиром кўрсатиб, ул зотга ёдгорлик ўрнатган кунчиқар мамлакат элининг қалбидаги эзгулик билан бизнинг қалбимиздаги эзгулик ўртасида қандай фарқ бор? Эзгуликнинг миллати, элати бўлмайди – бани башар буни бирдек англайди, кадрлайди.

Бир япон бобо, эғнида ўзбекча чопон, бошида ўзбек дўпписи, худди ўзимизнинг Жовлимурад бувага ўхшаб қолган япон археологи – мухтарам Като бобо нима дейди?

– Мен неча йиллардан буён ўзбек тупроғида, Термиздаги кўҳна қалъалар орасида, биласизми, нимани излаяпман? Халқимнинг, Ватанимнинг тарихини, шаъну шавқатини қидираяпман. Мен ер остидан мўъжизалар топсам, сизлар ер устида – ўз Ватанингизда мўъжизалар қураяпсизлар. Сизнинг тупроғингиз – мўъжизавий тупроқ...

Беихтиёр ўйлаб кетаман... Като бобо қаҳвасини ичиб, хушҳаво ва сўлим япон ороли соҳилида қарилик гаштини суриб ўтирса ҳам бўларди-ку? Уни бу қумтепалар қаърида чанг-тупроққа беланиб, японча ҳаётнинг бор роҳату фароғатидан кечиб яшамокқа нима мажбур қилди экан?

Ўша ор-номус, ўша Ватан туйғуси, яна ўша ғурур ва шаъну шавкат. Инсонга инсонлик ҳуқуқи ва шарафини берадиган ўлмас туйғулар.

Кунлар, ойлар ўтади, фасллар такрор-такрор алмашилиб, ҳаётга, тирикликка рангу ифорлар таратиб кетади.

Эзгу мақсадлар, яхши ниятларнинг рўёбга чиқмоғи бор.

Келажак уфқларига умид тўшаётган темир йўлларимиз, орзу-мақсадларимизнинг соҳилларини бирлаштираётган кўп-риқларимиз. Буғдойи деҳқон қўлларидан тус олган тупрок, та-баррук замин.

Янги-янги йиллар келади.

Тойчоқларнинг тулпорларга, полапонларнинг сор-бургут-ларга айланмоғи рост.

“Уйинг тинч – юртинг тинч” деган ҳикматни ўрин алиш-тириб ўқинг-чи. Ҳар икки ҳолатда ҳам мазмун ўзгармайди. Бизнинг миллатда уй билан юрт, юрт билан уй – бир яхлит тушунча: жону тан мисол, жисму жон янглиғ.

Бугун бу уйнинг муаззам остонасига муаззам тимсоллар кўйилди. Эзгулик аркаси, Мустақиллик ва Эзгулик монументи бунёд этилди.

Соҳибқирон Амир Темур бобомиз ўз вақтида кўчаларни кенгайтириб, Арки Олий барпо этгани ҳақида сўз юритар экан, буларни ўз кўзи билан кўрган испан элчиси Клавихо: “Қарийб йигирма кун ичида шундай улуғвор ишлар амалга оширилдики, чиндан ҳам бу ҳайратомуздир”, деб ёзади.

Жадал суръатларда Эзгулик аркаси, Мустақиллик ва эз-гулик монументи бунёд этилиши, Эски шаҳардаги, Миллий боғдаги, Самарқанд, Қарши шаҳарларидаги беқиёс ўзгариш-ларга, агар Клавихо тирик бўлганда, бугун ҳам худди шундай деган бўларди.

Янги-янги йиллар, янги-янги авлодлар келадилар.

Ҳаёт боғининг гул-чечакларидай, тириклик бўстонининг навниҳоллари мисол қорақўз, қорақош болақайлару қизалоқ-лар бу остонадан Ватан дарсини оладилар, ифтихорларга, ғурурга тўлиб, юрт тарихини ўрганадилар, Ватанни англай-дилар. Ва шунда улар оғир ва машаққатли йилларда, синов ва

қийинчиликларни матонат билан енгиб, ота маконимиз, муқаддас диёримиз – азиз ва жонажон Ўзбекистон келажагини ўз қўллари билан яратган фидойи инсонларнинг номларини, албатта, миннатдорлик билан ёдга оладилар.

*Яратган бекорга қарам қилмаган,
Отам, онамдайин қуёшим, ойим.
Чингиз, Ботуларга қарам бўлмаган
Бу халқ – меникидир, тугилган жойим,
Етти пуштим шунда, ташвишим, тўйим,
Бу – сенинг уйингдир, бу менинг уйим.
Токи бу тупроқда қолгай изларинг,
Ору номусинг ҳам жисминг тан-батан.
Талпиниб келгувчи ўғил-қизларинг,
Энг азиз, энг порлоқ остонанг – Ватан.
Сенинг ёруғ юзинг, менинг – ранг-рўйим,
Бу – сенинг уйингдир, бу – менинг уйим.*

Анвар ОБИДЖОН

Ўзбекистон халқ шоири

(1947 йилда туғилган)

ТИНЧЛИКНИНГ ТАЪМИ

Бирон-бир мазали таомни татиб кўрсак, шу заҳоти таъбимиз очилиб кетади, хузур қилганимизча ошпазга тасанно айтамыз. Бироқ, минг афсуски, тинчлик ҳукм суриб турган муҳитда яшаб, осойишталикнинг лаззатидан ҳар лаҳзада баҳраманд бўлсак-да, айримларимиз бу таъмни ҳар доим ҳис қилавермаймиз, шундай олий неъматга етказгани учун Яратганга шукроналар айтиш эсимизга тушавермайди.

Бу оламда барча муаммо ўтгучи, бор камчилик битгучи, муҳими – тинчлик бўлса бас, дейди кексаларимиз. Тинчлик эса, биринчи галда, ички тотувликдан бошланади. Ўзимиз тотув бўлмасак, четдагилардан ўпкалашга ҳожат қолмайди.

Республикамиз Президентининг “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма бир йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарорида ҳам бу масалага алоҳида урғу берилиб, жамиятимизда тинчлик ва осойишталик, миллатлар ва фуқаролар ўртасида дўстлик, ҳамжихатлик, ўзаро ҳурмат ва меҳр-оқибат муҳити тобора мустақкамланиб, бу борада фуқаролик жамияти

институтлари, ўзини ўзи бошқариш идоралари, жумладан, маҳалланинг роли ва таъсири кучайиб бораётганини кўрсатиш муҳим аҳамиятга эга эканлиги таъкидлаб ўтилгани бежиз эмас. Зеро, тинчлик йўқ жойда бошқа барча неъматлар ўз кимматини йўкота боради.

Шукроналар бўлсинки, осойишталик соясидаги фарахбахш муҳит юртимизда аллақачондан бери ҳукм суриб келмоқда. Кўп миллатли халқимизни ўзаро биродарлик руҳида тарбиялашга қаратилган оқилона ишлар ҳар қадамда ўз мевасини бермоқда. Яқинда Фарғонада бўлганимизда, азим шаҳарни янада ободонлаштириш йўлида олиб борилаётган улкан ишларни кузатиб, ички аҳилликнинг, бир мақсад йўлида маслакдошга айланишнинг хосияти беқиёслигига, “ободлик” сўзи “тинчлик” каломи билан чамбарчас боғлиқлигига яна бир бор имон келтирдик.

Барчамизга маълумки, Юртбошимизнинг ташаббуси асосида Фарғона шаҳрини 2012-2015 йилларда тубдан қайта куриш, замоннинг барча талабларига жавоб бера оладиган гўшалардан бирига айлантириш юзасидан кенг қўламли тадбирлар белгиланди. Ҳозир 15 километрли ички халқа йўлни куриш, бир йўла йўл ёқасига савдо дўконлари, маиший хизмат шахобчалари, косиблик устахоналари тиклаш, минг ўринли санъат саройи, беш юз ўринли амфитеатр, “Нефтчи” футболчилари учун йигирма минг ўринли янги стадион барпо этишга қаратилган юмушлар жадал бошланиб кетди.

Яратувчанликни томоша қилишнинг ўзи бир олам гашт. Юракни бундан-да тўлқинлантирадигани шуки, вилоят ҳокимлиги ҳукумат томонидан ажратилган мўмай маблағларни ўз муддатида ўзлаштириш, техникаларнинг узлуксиз ишлашини таъминлаш, иш унумини ошириш учун меҳнатчиларга барча зарур шароитларни яратиб бериш борасида керакли чора-тадбирларни кўриб келаётганига қарамай, шаҳар аҳолиси четда томошабин бўлиб тургани йўқ. “Маҳалла” хайрия жамоат фонди, “Нуроний” жамғармаси, Маънавият ва маърифат кенгаши, “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, Хотин-қизлар кўмитасининг ҳудудий ташкилотлари даъвати билан минглаб кишилар озодалик ҳашарига чиқиб, ўзбеклар қаторида украин,

татар, рус, корейс, озар, немис, тожик сингари миллатларнинг вакиллари оға-инилардек елкадошликда меҳнат қилишаётгани кўзни қувонтиргандан-қувонтирадиган манзара эди. Янада хайратга соладигани – хашар бўлаётган жойлардаги хонадонларнинг чол-кампирилари бири мева-чева, бири сомса-патир кўтариб чиқиб, ишлаётганларни сийлашади, болалар каттакон чойнакларда чой улашиб чарчамайди. Бу – хашар эмас, ўз шаҳрини бирдек яхши кўрувчи омманинг байрами гўё.

Бир отахон ҳали йўл битмай туриб кўча четига экиб қўйган икки туп жийдасини суғориш билан овора.

– Жийда жуда кўчабоп дарахт, – деб уктира бошлади отахон. – Барги майда, тўкилгани ерда дўмпайиб ётмайди, ёнига экиладиган арчаларга табиий озуқа яратади. Тўкилган меваси ерни шира қилмайди, териб, пўстини арчиб ейилаверади. Шохда қолганлари қиш бўйи қушларга озик бўлади.

Бу гапни эшитиб, менинг кўнглимда ҳам бир орзу туғилди: шаҳримизда кадрдон далаларимизнинг кўркини эслатиб турувчи лоақал биттагина жийдазор кўча бунёд этилса, қандай бўларкин? Жийда чиройли, фойдали дарахт – ернинг шўрини аритади, меваси шифобахш, гулининг иси ўта ёқимли.

Оҳорли кийимларимни одмироғига алмаштириб, хашарчиларга шартга қўшилиб кетгим келди беихтиёр. Қаранг, уларнинг бари ушбу масканни жонажон уйим, фарзандимнинг ёрқин келажоғи, деб эъозлаши шундоққина кўриниб турибди. Турли миллат вакиллари битта ширин туйғу теграсида бирлашиб, бир кишига айланган-қолган. Онги мана шундай эзгу тушунча билан суғорилган халқни йўлдан адаштириб бўладими? Инокликнинг қиёфаси намуноча гўзал, тинчликнинг таъми намуноча тотли бўлмаса!

...Мақоламни хотиржамлик шукуҳига йўғрилиб битилган янги шеърим билан тугатмоқчиман.

*Асрар азал ўз юртин бўлиб доим шер ўзбек,
Ўз еридан ризқ излар, ҳалол топиб ер ўзбек,
Ҳатто қушнинг уни ҳам бузилмасин дер ўзбек,
Не бордир бу оламда хотиржамликдан аъло?*

Жайронлару булбулларга,
Мажнунтолу сунбулларга,
Меҳмонга пешвоз йўлларга
Тинчлик, тинчлик, тинчлик керак.

Нотинч кимса бағрининг бутунлигин ким кўрган,
Нотинч уйнинг ош-нони ширинлигин ким кўрган,
Нотинч юртнинг хирмони тўкинлигин ким кўрган,
Не бордир бу оламда хотиржамликдан аъло?

Ўйнаб оққан шўх сойларга,
Пайкалдаги бугдойларга,
Тандирдаги ширмойларга
Тинчлик, тинчлик, тинчлик керак.

Боқса фарзандинг хуррам, бу ҳам умринг лаззати,
Дўстлар сен-ла бўлса жам, бу ҳам умринг лаззати,
Халқинг шод қилса байрам, бу ҳам умринг лаззати,
Не бордир бу оламда хотиржамликдан аъло?

Гўдак ётган бешикларга,
Дўстга очиқ эшикларга,
Байрамдаги қўшиқларга
Тинчлик, тинчлик, тинчлик керак.

Иқбол МИРЗО

Ўзбекистон халқ шоири

(1967 йилда туғилган)

БУ БИНОЛАР КЎКДАН БИНО БЎЛИБ ТУШМАГАН

Талабалик – олтин давримдан синашта дўстим бор. Исми Хурсандбек. Мен уни фамилиясини айтиб Қўшматов деб чақираман. Ғайратли, тиниб-тинчимас азамат йигит. Ўзининг таъбирича, ернинг киндигини суғириб оладиганлардан. Бошлаган ишини охирига етказмасдан қўймайди. Ҳозир Фарғона шаҳридаги қуриш-қурилиш ишларига ўз хиссасини қўшяпти. Йўлим тушса, албатта унинг хонадонига қўнаман. Улфатчилик, яъни латиф суҳбат ўтган-кетган хотиралардан бошланиб, юртдаги янгилиниш, ўзгаришларга бориб такалади. Дўстим юраги тўлиб гапиради, жўшиб гапиради. Қизикконлиги ҳам бор. Аслида, катта ишларни ана шунақа қони қайноқ чапанилар қойил қилади. Охириги сафар борганимда шаҳар четига, Аввал қишлоғи томон йўл бошлади. Шаҳар бор бўйи ва эни билан ястаниб, асалари уясидек ғувиллаб қайнаб ётибди. Хурсандбек ўзининг мулки аъмолини кўз-кўз этаётгандек кўксини ҳавога тўлдириб, энтикди: “Мана, янги Фарғона!”

Тор жойда ош егандан кенг жойда мушт еган яхши, дейди машойихлар. Аслида тангликда яшайдиган одамнинг феъли ҳам, дунёқараши ҳам танг бўлади. Кенгчиликка нима етсин!

Бугун фарғоналиклар билан гаплашган киши ана шу кенгчиликни, кенг феъллиликни ҳис этади. Айниқса, кўчаларни айтмайсизми, иккита улов қарама-қарши чикиб қолса, албатта, улардан бири орқага тисланади. Улар ёнма-ён юришга эмас, изма-из ҳаракатланишга одатланиб қолишганди. Ана шу кўникмани янги давр бузди, сочиб ташлади. Ҳақиқатан, энг катта ўзгариш одамларимиз онгидаги ўзгариш, юксалиш ҳам шунақа.

Фарғона ўтмишда юксак мақоми билан гуллаб-яшнаганини тарих битиклари ҳам тасдиқлайди. Бир замонлар Довон дея аталмиш Фарғонанинг “самовий отлар”и Чин ҳоконининг ҳаловатини ўғирлаб, қанчадан-қанча жангу жадалларга сабаб бўлмаган дейсиз. Ҳа, юртимизнинг ҳар бир гўшасида ўзига хос тарихий жозиба бор.

Бугун юртимизда кенг кулоч ёйган бунёдкорлик ишлари республикамизнинг ҳар бир вилоят ва шаҳарларини машҳур қилди. Шубҳасиз, ўзга диёрлар ва “Рим йўллари”дан сафарга отланган ҳар қандай киши Фарғона, Самарқанд, Бухоро каби шаҳарларни қийналмасдан топиб келади. Хусусан, Фарғона шаҳрида олиб борилаётган саъй-ҳаракатлар бугунга келиб кўпчиликнинг ҳайратини оширди. Давлат раҳбаримизнинг Фарғонага ташрифи чоғида, вилоят маркази – гўзал Фарғонада амалга ошириладиган бунёдкорлик ишлари, шаҳарнинг эртанги ҳусни-жамоли қандай бўлиши кераклиги, унинг шаҳарсозлик архитектураси талабларига жавоб берадиган тарзда бунёд этилиши хусусида кимматли маслаҳатларини берган эдилар. Бундай катта ҳажмдаги қурилиш, таъмирлаш ва ободонлаштириш ишларини қисқа вақтда амалга ошириш учун энг биринчи навбатда фуқароларимиздаги ватанпарварлик, буюк бунёдкорлик ишларига дахлдорлик туйғуси муҳим аҳамият касб этади. Биз шаҳримизни замонавий, обод ва гўзал киёфада кўришни, ўзимизга ва фарзандларимизга обод ва ҳар томонлама мукамал кўринишда бунёд этишни истасак, бошланган бунёдкорлик ҳаракатига ўз ҳиссамизни кўшишимиз, фуқаролик ва фарзандлик бурчимиз ҳамда масъулиятимизни

теран англаб етишимиз лозим. Кенг бунёдкорлик ишлари Фарғона шахри ўрнида деярли янги шаҳар бунёд этилишидан далолат бермоқда. Шу ўринда Фарғонани эртасини севиниб кутаётган шаҳар сифатида эътироф этиш мумкин. Бизнинг авлодларимиз қувонч ва ташвишлари, орзу-армонлари ана шу буюк бинокорлик, шаҳарсозлик билан бевосита боғлиқ.

Қадимий Кўқонимизнинг бугунги қадду-бастини кўрган-дирсиз. Сафоли кўчалар, ҳаволи боғлар дил-дилингизни яйратгандир.

Сизга бир воқеани айтиб берай. Айни қурилиш қизиган дамларда бир гуруҳ устозларимиз, ижодкор дўстларимиз билан Кўқонга йўл олдик. Очиғи, ўзим ҳам бу ерларни умуман танимай қолдим. Бир замонлар фақатгина жин кўчалардан иборат бўлган тиғиз Ўрда этагида машиналар дунё стандарти бўйича бир неча қатор бўлиб ҳаракатланяпти. Мен билган Кўқон умуман ўзгариб кетган-у, фақат одамлари ўша-ўша: самимий, меҳнаткаш, ҳозиржавоб... Шабадалар ҳам қулочини кенг ёйиб, яйраб-яйраб кезинади. Агар ҳозир машинадан тушиб, бирор ерга борадиган бўлсам, адашиб қолишим аниққа ўхшаб қолди. Шу ўйлар билан ўтирар эканман, бир онахон менга сўз қотди:

– Айланай болам, Гишткўприкка қандай борилар эди?

Жуда хижолат бўлдим. Гарчи туғилиб ўсган маконим шу ер бўлса-да, ўзимни бироз оқлашга ҳам тўғри келди:

– Онахон, мен Тошкентдан келган эдим.

Кейин ҳайратланиб уларни сўроққа тута бошладим:

– Кечирасиз, ўзингиз қаердансиз?

– Мен-ку шу ерликман. Аммо бундай ўзгаришлардан кейин баъзида уйингни ҳам тополмай қоларкансан, – деди онахон ҳазил оҳангида. Кейин қўшиб қўйди: – Кенгликларга ҳам, яхши шароитга ҳам кўникиш, ўрганиш керак экан...

Юртдошларимиз мамлакатимизнинг бемисл равишда юксак тараққиёт сари юз тутгани, иқтисодий барқарорлигини, бой маънавий дунёси, ҳар бир ютук ва ғалабалари, бекаму кўст рўзғори, осуда ва осойишта, ҳеч кимдан кам бўлмаган

хаётини бевосита Президент Ислом Каримов номи билан ҳақли равишда боғлайди. Юртбошимизнинг 2011 йил 15 ноябрда "Фарғона шаҳрининг бош режасини амалга ошириш, 2012-2015 йилларда ижтимоий ва транспорт-коммунал инфратузилмаси объектларини қуриш ва реконструкция қилиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 1641-қарори асосида вилоят марказида кенг қўламли ишлар амалга ошириляпти. Бугун фарғоналиклар жуда улкан бунёдкорлик ишларининг бошланиши арафасида турибди. Келажакни ўйлаб бошланаётган бу хайрли иш барчамизни бир тану бир жон бўлиб меҳнат қилишга, катта ҳажмдаги қурилиш, ободонлаштириш ва реконструкция ишларини муваффақиятли амалга оширишга ундайди. Бошқача айтганда, вилоят маркази янада шуқуҳли ва фарахбахш кунларга жуда яқин турибди ва ҳадемай бутунлай янгича қиёфа касб этади.

Яқинда ижодкор дўстларимиздан бири қурилиш жараёнлари даврида бўлиб ўтган бир воқеани айтиб қолди. Эшитиб роса таъсирландим. Шаҳримизнинг марказий кўчаларидан бирида ишлаётган ёши улуг йўлсозни суратга олмоқчи бўлишибди, аммо меҳнатдан қўллари қавариб кетган, юзи жикқа терга ботган уста бунга кўнмабди.

– Ҳой, муҳбир ука, бу юмушларни барчамиз елкама-елка туриб бажаряпмиз, менинг бир ўзимни суратга олиб, хижолатга қўймоқчимисан? Йўқ, мен суратга тушсам, барча юмушларни бажариб бўлгандан сўнг тушаман. Агар суратга олгинг келаётган бўлса, ўшанда кел. Барча йўлсозлар биргалашиб тушамиз...

– Унда қачон келай? – дебди дўстимиз. Тажрибали йўлсоз унинг елкасига қўлини кўйиб:

– Унча кўп куттириб қўймаймиз! – дебди фахр билан. – Бугунгидек ғайрат-шижоатимиз жўш уриб турса, бу ишларни ниҳоясига етказиш бизга ортиқча қийинчилик туғдирмайди.

Бу воқеанинг мағзини анчагача ҳазм қилолмай юрдим. Шундай бесарҳад фидойиликни, камтарлик ва сахийликни юрт қурувчиларида кўриб ғурурланиб кетдим.

Фарғона – келажакка кучоғини кенг очган шаҳар. Ҳадемай

ўз кўрку таровати, жозибасини бутун дунёга кўз-кўз этади. Шаҳарларда ўтмиш билан бугунги кун ҳамоҳанг яшайди, деган гап бежизга айтилмаган. Буни Фарғона шаҳри мисолида ҳам кўриш мумкин. Эндиликда бу ердаги ҳар бир ўзгариш ўлкада жаҳон андозалари даражасидаги шаҳарсозлик мактаби анъаналари асосида иш юритилаётганидан далолат беради. Қурувчи-бунёдкорларимизга раҳмат, илгарилари бунақа қурилишлар йиллар давом этарди, ҳозир эса қисқа муддатларда қад ростлаётган ҳашаматли биноларни кўриб, ҳайратланасиз. Аслида замон талаби шундай! ХХI асрнинг шиддати шу йўсинда.

Бугун бутун бўйу басти билан янгиланаётган шаҳримизда улуғворлик, кўркамлиқ, яхшилик, гўзаллик ҳам қад ростлаяпти. Бу ўзгаришларни кузатган сари кўнгил юксалади, баҳри дил очилади. Умуман олганда, қилинаётган ишларнинг кўламини бунёдкорлик, ободончилик ишлари баробарида аҳолининг турмуш фаровонлигини юксалтириш, хусусан, маданий-маърифий иншоотлар, таълим, спорт, соғлиқни сақлаш, баркамол авлод тарбиясига эътибор каби устувор вазифалар ташкил этади. Бундан ташқари, санъат саройи, хизмат кўрсатиш ва сервис шаҳобчалари, маданий-маиший бинолар, дам олиш ва ҳордиқ масканларида етарлича шарт-шароитлар яратишдек амалий ишлар режанинг узвий давомидир. Шаҳарда автоуловлар қатновини тартибга солиш учун замонавий шохбекатлар бунёд этиш, кичик ва катта ҳалқа йўллари, замонавий кўприклар қуриш, канализация тармоқлари, ичимлик суви, иситиш тизимлари каби жиҳатлар ҳам эътибордан четда қолмаган. Эътиборлиси, бу каби изчил саъй-ҳаракатлар бундан юз йиллар кейин ҳам замон талабига жавоб бериши, халқимиз корига яраши кераклигини инобатга олган ҳолда амалга оширилмоқда. “Тақдиримсан, бахтимсан, эркин ва обод Ватан!” деганда ўз қисмати, тақдири, бугунги рўшнолиги Ватан равнақи билан, юрт ободлиги билан боғлиқ дўстим Хурсандбек ва минглаб бошқа хурсандбеклар кўз олдимга келади. Шукрона айтаман, қувонаман. Бугун биз

Ўзбекистонимизнинг қатор шаҳарлари каби Фарғона тарихида янги давр – юксалиш ва тараққиёт даври бошланган кунларнинг бевосита гувоҳи, фаол иштирокчиси бўлиш шарафига муяссар бўлиб турибмиз:

Бу бинолар кўкдан бино бўлиб тушмаган,
Бу лочинлар ўз-ўзидан кўкка учмаган.
Қандай одам санаш мумкин лоқайд кимсани,
Фақат улуш олган, элга ҳисса қўшмаган.
Бу курашда ўз ўрнингни танладингми, ҳей!
Ўзлигинг ва кимлигингни англадингми, ҳей?!

Маҳмуд ТОИР

Ўзбекистон халқ шоири

(1952 йилда туғилган)

ТАРАҚҚИЁТНИНГ ЯНГИ МАРРАЛАРИ

Президентимиз Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисида сўзлаган жуда кенг камровли, дастурий аҳамиятга молик маърузасида давлатимизнинг кейинги қарийб 20 йиллик босиб ўтган йўли, жумладан, сўнгги ўн йиллик давр ҳам тарихий, ҳам ижтимоий-сиёсий жиҳатдан чуқур таҳлил этилди. Шу билан бирга, мамлакатимизни модернизация қилиш, ислохотларимизни чуқурлаштириш, биз барпо этаётган ҳукукий демократик давлат ва фуқаролик жамияти асосларини янада мустаҳкамлаш бўйича кенг кўламли амалий таклиф ва хулосалар, ғоялар илгари сурилди.

Авваламбор, маърузанинг юксак бунёдкорлик руҳи, Ўзбекистонимизни дунёдаги ривожланган давлатлар қаторида кўриш орзуси билан суғорилган маъно-мазмуни бутун халқимиз қатори биз – ижод аҳлини ҳам ғоятда тўлқинлантириб юборди.

Эл-юртимиз келажаги, Ватанимиз истиқболига дахлдор бўлган энг эзгу орзу-интилишлар, олдимизда турган ўта долзарб вазифалар ҳақида давлатимиз раҳбарининг куюниб айт-

ган фикрлари қалби шу муқаддас заминга фарзандлик ҳисси билан тўлган, ўзини унинг ҳақиқий фуқароси деб биладиган ҳар қандай инсонни бепарво қолдирмайди. Айниқса, бизнинг шундай буюк ўзгаришлар даврида яшаётганимиздан, бу жараёнларнинг иштирокчиси бўлаётганимиздан кўксимиз ғурур-ифтихорга тўлмоқда. Айни пайтда фуқаролик масъулияти, она халқимиз олдидаги қарздорлик туйғусини ҳам юрак-юрагимиздан ўтказмоқдамиз.

Албатта, салкам йигирма йиллик давр осонлик билан ўтгани йўқ. Бу йиллар тинимсиз курашлар, қувонч ва изтироблар, баъзан ҳатто оғир йўқотишлар билан ўтди. Юртимиз раҳбарининг ҳар қандай вазиятда ҳам ўз халқининг тинчлиги, бугунги ва эртанги саодатини ўйлаб, жасорат ва фидойилик кўрсатиб амалга оширган изчил ва қатъий ислохотлари туфайли биз бугун улкан натижаларга эришмоқдамиз. Биргина мисол: борди-ю, бундан йигирма йил олдин вақти келиб Ўзбекистонимизнинг икки палатали парламенти бўлади, де-са, бу гапга биров ишонармиди?

Ҳаёт, инсон учун умид ва ишонч рамзи бўлган янги кун мусаффо тонгдан бошланади. Демак, тириклик уйғоқликдан бошланади. Ҳаёт ҳамма замонларда ҳам уйғоқ ва хушёр одамларни хуш кўради. Шу маънода, давлатимиз раҳбарининг барчамизни эришилган натижаларга маҳлиё бўлмасдан, келажакни ўйлаб, маррани янада баландроқ олиб яшашга давват этаётгани бутун халқимиз қатори биз – адабиёт аҳлини ҳам янада фаол бўлишга, диёримиздаги ҳар бир ўзгариш замиридаги меҳнат ва ҳаракатни чуқур ҳис қилиб, шу асосда мазмунли, бадий юксак асарлар яратишга ундайди.

Бугунги шиддатли тараққиёт дунёсида фақат олдинга интилиб, ўзининг бор куч ва салоҳиятини намоён этиб, ўз келажакини ўз кўли билан барпо этадиган халқ, миллатгина муродга етади. Менинг назаримда, Президентимиз маърузасида қизил ип бўлиб ўтадиган асосий ғоялардан бири шундан иборат.

Таъкидлаш жоизки, маърузада келажак ҳаётимизга, фуқаролик жамияти пойдеворини мустаҳкамлашга алоқадор би-

ронга масала эътибордан четда қолмаган. Уларнинг барчаси-ни ҳал этиш йўллари ва воситалари аниқ кўрсатиб берилган. Жумладан, давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш масаласи ҳам алоҳида устувор вазифа сифатида таҳлил этилган. Мамлакатимизда жамият ҳаётини демократлаштиришга эришиш учун нафақат Олий Мажлис депутатлари, сенаторлар, айни пайтда, маҳаллий кенгашлар депутатларининг фаоллиги, улар тимсолида бутун жамиятимиз аъзолари, юртимиз аҳолисининг сиёсий-ҳуқуқий маданияти ва ижтимоий онг даражаси ўсиб бориши муҳим ўрин тутиши алоҳида таъкидланган.

Халқнинг маънавий юксалишида ижтимоий тафаккурнинг бошқа шакллари қатори бадиий адабиёт ҳам беқиёс аҳамият касб этади. Эҳтимол, кимгадир бадиий адабиёт фақат кўнгил дунёси, одамларнинг ички оламини ёритадиган, ижтимоий воқеликдан йироқ соҳа бўлиб туюлиши мумкин. Лекин бу мутлақо нотўғри қараш. Аслида, инсон, халқ, миллат ва жамият қандай улуғ орзу-интилишлар билан яшаса, нафас олса, бу масалаларнинг барчаси адабиётга дахлдордир. Негаки, бадиий адабиётнинг асосий тасвир курали бўлган тилни она халқимиз асрлар, минг йиллар оша қанча-қанча синов ва машаққатлардан безавол олиб ўтган, биз учун бойитиб, сайқаллаб берган. Бугун биз кичик шеър ёки мақола ёзсак ҳам, аввало, ана шу тилдан, унинг бебаҳо бойликларидан фойдаланамиз. Шунинг учун ҳам бадиий адабиётни халқ, жамият ҳаётининг кўзгуси, деймиз. Шундай экан, она тилимиз хазинасидан баҳраманд бўладиган бадиий адабиёт, биз яратадиган ҳар бир асар халқимиз бизга берган ана шундай беқиёс бойлик учун миннатдорлик ифодаси бўлиши керак.

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислоҳот ва ўзгаришларнинг марказида инсон манфаатлари, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги, Ватан тараққиёти, фарзандларимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги каби бир-биридан буюк мақсадлар турибди. Бинобарин, бу жараёнларнинг маъно-моҳиятини сўз санъати орқали тасвир-

лаш адабиёт ахлининг эл-юртимиз олдидаги муқаддас бурчидир. Чунки бу мақсадлар халқимиз қалбининг тубида неча замонлар армон бўлиб келган ва бугун амалий ҳаракатга айланаётган эзгу орзу-интилишлар ифодасидир.

Содда қилиб айтганда, Ватандан ташқарида Ватан адабиёти йўқ ва бўлмайди. Таъбир жоиз бўлса, инсоннинг киндик қони томган ердан Ватан, она юртга меҳр-муҳаббат жўшган кўнгилдан эса адабиёт, ҳақиқий адабиёт бошланади. Шунинг учун ҳам шоир ва ёзувчида, аввало, гражданлик позицияси – оддий қилиб айтганда ўз ери, ўз халқи учун оташин муҳаббат бўлмоғи керак. Бу ҳақда Юртбошимиз “Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор” рисоласида шундай фикрларни билдирган: “Менинг фикримча, ёзувчилик – бу оддий касб эмас, Худо берган истеъдоддир. Бу – Қисмат, пешонага ёзилган тақдир. Бу касбга ҳеч қаерда ўқитиб, ўргатиб бўлмайди. Ёзувчиликнинг мактаби, дорилфунуни ҳам битта. У ҳам бўлса, бир умр ҳаётнинг ичида бўлиш, ўз халқи билан ҳамдарду ҳамнафас бўлиб яшаш, ҳақиқат ва адолатга садоқат билан хизмат қилишдир”.

Кейинги пайтда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси йўлланмасига кўра жойлардаги ислоҳот ва ўзгаришлар натижалари, тобора чирой очиб бораётган шаҳар ва қишлоқларимиз, бунёдкор замондошларимиз билан яқиндан танишиш мақсадида шоир ва адибларимиз мамлакатимизнинг турли вилоятларида сафарда бўлиб қайтишяпти.

Яқинда биз – бир гуруҳ ижодкорлар ҳам Навоий вилоятида шундай сафарда бўлдик. Аввало, шеърят султони, улуғ бобокалонимиз номи билан аталган, бугунги кунда ҳар жиҳатдан юксалиб, обод бўлиб бораётган бу вилоятга қадам қўйишнинг ўзи одамга алоҳида қувонч ва ғурур бағишлайди. Тўғриси, бу заминда амалга оширилаётган улкан ишлар кўлами бизни ҳайратга солди. Авваламбор, Навоий шаҳрининг янада чирой очиб, ўзига хос салобат ва маҳобатга эга бўлиб бораётгани, бу ердаги бутун бир саноат минтақасини ташкил этган йирик корхоналарнинг жадал ривожланаётгани, Навоий аэро-

портида биз олдинлари тасаввур ҳам қилолмаганимиз эркин индустриал-иктисодий зонада амалга оширилаётган ишлар улугвор кўлами билан ногаҳон одамнинг ақлу тафаккури-ни лол қолдиради. Бамисоли Алишер Навоий бобомизнинг қахрамони – Фарҳоднинг азму шижоатидан ҳайратга тушган ўша давр одамларидек бу ўзгаришлардан ҳайратга тушамиз.

Ҳайратимизга ҳайрат кўшган яна бир ҳолат – бу вилоятдаги одамларнинг, айниқса, Навоий кон металлургия комбинати ишчи-хизматчилари, кончиларнинг онгу тафаккуридаги ўзгаришлар, уларнинг адабиётга, шеърятга бўлган муҳаббати бўлди. Биз қаерда бўлмайлик – Навоий давлат кончилиги институтида ёки Зафарободдаги 5-кон бошқармасида, Нуробод, Маржонбулоқ, Зармитан кончиларини жамлаган Жанубий кон бошқармаси ёки Зарафшондаги марказий кон бошқармасида – ҳамма жойда юртдошларимизнинг кўнглидаги, кўзидаги нурни, юзидаги қувончини, дилида, тилида мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларга бўлган улкан ишончини, ўз касбига бўлган муҳаббатни, рўзғори бутлигидан шукроналикни кўрдик, чин дилдан ҳис қилдик. Зафарободдаги болалар боғчасига кириб, ҳайратимизни яшира олмадик. Кичкинтойлар учун қишки чўмилиш ҳавзаси ёки замонавий спорт заллари дейсизми, Ватанимиз тарихидан, неча авлодлар оша яшаб келаётган урф-одатларимиздан ҳикоя қиладиган қизиқарли кўргазмали воситалар, табиатни, жонзотларни асрашга доир бурчаклар дейсизми – умуман, жажжи болақайларнинг жисмоний ва маънавий камоли учун нима зарур бўлса, барча-барчаси муҳайё.

Навоий шаҳридаги “Фарҳод” кончилар санъат саройида бўлиб ўтган якуний учрашувимиз, ҳеч шубҳасиз, бизнинг ёдимизда узок вақт сақланиб қолади. Бу ерда жам бўлган 700 нафардан зиёд адабиёт мухлиси – кончилар, талабалар, коллеж ўқувчилари, турли миллат ва элат вакилларининг санъатга, шеърятга бўлган муҳаббатини, ўзаро ҳамжиҳатлигини кўриб, жамиятимизда меҳр-оқибатни, дўстлик ва аҳилликни мустаҳкамлаш бўйича олиб борилаётган оқилона сиёсатнинг канчалик муҳим ва катта аҳамиятга молик эканини яна бир бор

хис этдик. Ўзбек тилида бурро куйлаётган, шеър ўқиётган русийзабон ёшлар, турли миллат вакилларини ягона мақсад – жонажон Ўзбекистонимизга меҳр ва муҳаббат, унинг келажагига бўлган ишонч бирлаштириб турганини кўриш, ўйлаймизки, ҳар бир ижодкор инсонга ўзгача қувонч ва сурур бағишлайди.

“Одамлар китоб ўқимай кўйди”, дейдиганлар Навоий шаҳрига борсин. “Фарход” санъат саройида уч қаватли муҳташам кутубхона, унинг ўқув залини тўлдириб ўтирган ёшларни кўриб қувондик. Биз учрашув ўтказган кунимиздан икки кун олдин бу кутлуғ даргоҳга Тошкент шаҳридан саккиз миллион сўмлик янги бадий адабиётлар олиб келинган экан.

Навоий вилоятидаги улкан ўзгаришларни ўз кўзимиз билан кўриб кузатар эканмиз, бир пайтлар – собиқ мустабид тузум даврида бу вилоят, бу ердаги кон металлургия комбинатининг келажаги хавф остида қолганини беихтиёр эсга олдик. Факат Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг бутун масъулиятни зиммасига олиб, ўз вақтида кўрган амалий чоратадбирлари туфайли бу вилоят мустақиллик йилларида қайта тикланиб, кон металлургия комбинати сақлаб қолингани миннатдорлик билан таъкидланди. Ана шундай мардлик ва жасорат бўлмаганида бугунги шундай катта ўзгаришларга гувоҳ бўлиб турармидик?

Халқ ичига кирган, меҳнат аҳлига ҳамнафас бўлиб, одамларнинг кўзига қараб шеър ўқиган, саволига жавоб берган ижодкорда масъулият ҳисси янада ортади. Нурободда бўлиб ўтган учрашувда ўзини Абдурахим, дея таништирган бир кончи ушбу учрашувга 150 километрлик масофани босиб келганини айтди ва ҳақли бир савол берди.

– Биз – ер остида ва кун тиғида очик конда ишлайдиган инсонларнинг ишимиз жуда мураккаб. Бир сония диққатни бўлиш, чалғиш мумкин эмас. Мен буни касбимдан нолиб айтаётганим йўқ. Аксинча, Ватанимиз тараққиёти учун зарур бўлган энг муҳим бойликни қазиб олишга ҳисса қўшаётганимдан бахтиёрман. Аммо ёзувчиларимиз, журналистлари-

миз нега кончиларнинг машаққатли меҳнати ҳақида тузукрок бир асар ёзишмайди?

Абдурахим аканинг бу сўзлари бутун кончилар фикрининг ифодаси бўлиб жаранглади ва ҳамкасбларининг олқишига сазовор бўлди.

Албатта, эл-юрт олдидаги ижтимоий бурчини тўғри тушунган ижодкорни бу савол бефарқ қолдириши мумкин эмас. Мен ҳам кўлимга қалам олганда, энг аввало, мана шу бурч ҳақида ўйлайман. Тасаввур этингки, биз ёшлигимизда қандай адабий қахрамонларни ўзимизга идеал образ сифатида қабул қилганмиз ва улардай бўлишга интилганмиз. Қайси асарларнинг қахрамонлари онгу шууримизни забт этиб, ҳаёт ва муҳаббатда, жамият, одамлар орасида комил инсон бўлиб шаклланишимизга беқиёс таъсир кўрсатган? Менинг кўз олдимга дастлаб ҳазрат Навоий бобомизнинг Фарҳоди-ю, халқ қахрамонлик дostonларидаги Алпомиш сингари баҳодир сиймолар, тарих бўронларида миллий озодлик яловини баланд кўтарган Амир Темуру Жалолиддин Мангуберди, Маҳмуд Торобийлар, буюк алломаларимизнинг сиймолари келади. Тарихнинг долғали бурилиш даврларида фаолият кўрсатган Бехбудий ва Фитрат, Абдулла Қодирий ва Чўлпон сингари чин ватанпарвар аждодларимиз ибрати ҳақида ўйлайман. Албатта, ҳар бир даврнинг ўз қахрамонлари, ёшлар ибрат оладиган идеал образлари бўлади. Бироқ биз адибларга савол билан мурожаат қилган Абдурахим ака ҳам бугуннинг қахрамонларини – саҳроларда кон очаётган, неча минг тонналаб кум зарралари орасидан мисқол-мисқол олтин саралаб олаётган, тоғларни кесиб темир йўл ўтказаетган, Устюрт ва Қизилкум саҳроларини кезиб китъалараро автомобиль йўллари кураётган, нефть ва газ конларини очаётган, бу бойликларимиз асосида экспортбоп маҳсулот ишлаб чиқарувчи ноёб корхоналар кураётган, шаҳар ва қишлоқларимиз киёфасини таниб бўлмас даражада ўзгартириб юбораётган ҳақиқий бунёдкорларнинг образлари, уларнинг қалбидаги ўй ва фикрлар, ташвиш ва муаммолар акс этган йирик насрий ва драма-

тик асарларни қачон ўқиймиз, улар асосида яратилган кино-асарларни қачон кўрамиз, демоқда.

Бу саволга амалий иш билан жавоб бермоқ учун биз адиблар бунёдкорлик иншоотларини шунчаки кўриб, бир айланиб кўя қолмаслигимиз лозим, деб ўйлайман. Негаки, тўрт-беш кунлик сафардан долзарб публицистик чиқишларга арзирли мавзу топиш мумкин, бироқ йирик бадиий асарларнинг “лойини пишириш” учун адиб ўша қурилиш жараёнларининг ичида яшаши зарур. Ишчи ва курувчилар, бунёдкор муҳандислар билан ёнма-ён яшаб, уларнинг ташвиш ва муаммолари, ютуқларининг ҳақиқий гувоҳи бўлиб, буни қалб призмасидан ўтказибгина юксак савияли асарлар яратиш мумкин. Буни улуғ адибларимиз ижоди, адабиётимиз тарихи аён кўрсатиб турибди. Абдулла Қодирий йирик нарсий асарларини ёзиш учун ўтмиш воқеалари изидан бориб қанча вақтини сарф этганини ҳаммамиз биламиз-ку. Ёки устоз адибимиз Пиримқул Қодировнинг геолог кончилар ҳаётидан олиб ёзилган. “Қадрим” қиссасини эслайлик. Асар қаҳрамони Искандар ва Зулайҳонинг тиниқ образларини яратиш учун адибимиз қанча вақт газчилар орасида яшагани, ҳаётнинг жўшқин манзаралари орасида бугун ҳам ўз кадри ва аҳамиятини йўқотмаган ҳақиқий қаҳрамонларни топгани бизга маълум-ку. Шундай экан, адабиётнинг янги қаҳрамонларини жонли ҳаётнинг ўзидан излашимиз, бунинг учун Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси йўлланмаси билан йирик иншоотлар, катта корхоналар, мустақиллигимизни мустаҳкамлаётган буюк қурилишларга кўпроқ боришимиз, “Ижод” жамоат фонди кўмагида жонли ҳаёт ичида кўпроқ бўлишимиз зарур, деб ўйлайман.

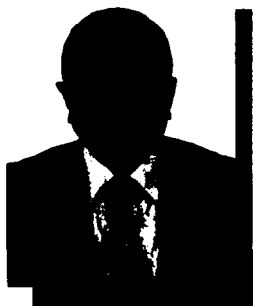
Биздан факат бир нарса – замон руҳига, халқимизнинг маънавий эҳтиёжларига тўла мос келадиган бадиий етук асарлар яратиш, янги жамият қурилишида, унинг маънавий асосларини мустаҳкамлашда ўзимизнинг истеъдод ва маҳоратимиз, ижтимоий фаолиятимиз билан муносиб ҳисса қўшиш талаб этилмоқда. Албатта, шоир ва ёзувчиларимиз ана шу талабни

чуқур хис қилиб, ижодда ҳам, жамоат ишларида ҳам фаолашиб бораётгани, айниқса, сафимизга ёшларимиз орасидан янги-янги истеъдод эгалари келиб қўшилаётгани барчамизни хурсанд этади. Буларнинг барчаси адабиётимизнинг эртанги кунини ёруғ бўлишидан далолатдир.

Муҳаммад
ҚУРОНОВ

(1957 йилда туғилган)

МУСТАҚИЛЛИГИМИЗ АБАДИЙ БЎЛСИН!

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма икки йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарорини ўқиб

Халқ руҳининг изҳори

Ҳар йили мустақиллик байрамимиз тантаналари ўз шiori, ғоясига эга бўлмоқда. Шиорлар халқимиз қалбига сингиб бормоқда. Эътибор берсангиз, ҳар шиорда теран мазмун, маъно бор:

2010 йил – “Бу муқаддас Ватанда азиздир инсон!”

2011 йил – “Буюк ва муқаддасан, мустақил Ватан!”

2012 йил – “Тақдиримсан, бахтимсан, эркин ва обод Ватан!”

2013 йил – “Қадр-қимматим, таянчим ва ифтихоримсан, мустақил Ўзбекистон!”

Бу шиорларни ўқиган, айтган, эшитган киши халқимизнинг “Чин юракдан сўз айтсанг, борар тўғри юракка”, деган иборасини эслайди. Улар кўшиқларга айланиб бораётгани бунини тасдиқлаб турибди.

Бу йил байрам тантаналарига “ҚАДР-ҚИММАТИМ, ТАЯНЧИМ ВА ИФТИХОРИМСАН, МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОН!” деган ғоя кўтаринки рух бераётир.

Бу сўзларда миннатдор халқимизнинг Озод, Обод, Фаровон Ватанига садоқат ихлоси бор. Шиорнинг марказида Муस्ताқил Ўзбекистон. Тўрт сўз уни тўрт томондан қутлаётир.

Қадр – одамнинг одамлар ўртасида, халқнинг халқлар ўртасида топган ҳурмати, ўрни, обрў-эътиборини, нуфузини билдиради. Қиммат сўзи кўшилганда қадрнинг даражаси жуда баланд эканлиги таъкидланади. Бу сўзлар муस्ताқил Ўзбекистонга қараб айтилаяпти.

Одам қачон хор, бахтсиз бўлади? Агарда эл назаридан қолса ёки қадр-қиммати ерга урилса, поймол қилинса. Шўро даврида халқимиз очарчиликларни ҳам кўрди. Зоғора нон, кунжара еди. Ўлмади, синмади. Лекин беқадрликдан юраги эзилиб яшади. “Қорнимга эмас, қадримга йиғлайман”, деб юборди.

Қадр-қиммат байрамларимизнинг номларига ҳам сингиб кетган. Жумладан, 9 май – “Хотира ва қадрлаш куни” бунга мисол бўла олади. Бу, “қадр-қиммат” тушунчаси муस्ताқил Ўзбекистон маънавиятининг мезонларидан бирига айланганидан далолат эмасми?

Таянчим! Таянч – бирор нарсани тик, барқарор кўтариб турадиган пойдевор, устун, восита. Одам ўрнидан туриши, олдинга қараб юриши учун ерга, Ватанига таянади.

Таянчи йўқ одам саҳрода шамол юмалатиб кетаётган хас-хашакка ўхшайди. Оёғини босадиган таянчи бўлмаса, у қандай тўхтасин? Қандай турсин? Қандай юрсин?

Шиорда бу сўз ҳам Ватан (муस्ताқил Ўзбекистон)га бағишланган. Яъни, “Муस्ताқил Ўзбекистон! Сен менинг қаддимни тик, барқарор тутиб турган пойдеворимсан. Менга куч-қудрат бераётган, қўллаб-қувватлаётган, таянч кучим – ўзингсан!”, дейилмоқда.

Одам ўз қалбида шон-шарафни ҳис қилганда, уни фахр-

лантирган сабабга қараб, тўлқинланиб, “ифтихоримсан” дейди. Ватан ифтихори эса – энг олий ифтихор.

Ифтихор ихорини лоқайд кимсалар, “Менга бари бир”, дейдиган космополит, “дунё фуқаролари” айта олмайди. Уни фақат Ватанига содиқ инсонлар юксак дахлдорлик туйғуси билан айта оладилар.

Шунинг учун ҳам давлатимиз 1998 йилдан бошлаб жаҳон чемпионатлари, олимпиадаларда Ватан обрўсини, шону шуҳратини улуғлаган энг яхши фарзандларимизга “Ўзбекистон ифтихори” фахрий унвонини бериб келмоқда.

Ватан – Она. У мустақил бўлса ҳам, бўлмаса ҳам севилади, эъзозланади. Лекин мунгли, ғамгин Ватанга қараб: “Қадр-қимматим, таянчим, ифтихоримсан”, дейишга тил айланмайди.

Бугун халқимиз бу тўрт сўзни бор овоз билан, кўкси тўлиб, баралла айтмоқда.

Мамлакатнинг истаган нуқтасида туриб, тўрт томонингизга қаранг. Бу сўзлар бежиз айтилмаганини кўрасиз.

Миллатнинг юраги тез ура бошлаганда...

Қарорда мустақиллик арафасида халқимиз дуч келган турли синов ва қийинчиликлар алоҳида эслатиб ўтилган. Бизни олдинда ҳам қаттиқ синовлар кутар, ғанимлар кўп ва улар ҳамлага тайёр турар эди.

Озодлигимиз учун ҳаёт-мамот кураши кетаётган ўша пайтда ўзимизнинг айрим амалдорлар бунга қарши чиқишди. Ўз она Ватанининг озодлигига тўсиқлар қўйишди. Ғирром қилиқлар қилишди. Соткинликлари кейинчалик фош бўлди. Ўзингдан чиққан балоба, қайга борасан даъвога?

Мустақил бўлганимиздан кейин ҳам ўзимиздан чиққан соткинлар шўро қуллигидан кутулган Ватанимизни бошқаларга пулламоқчи бўлишди.

Бу хиёнатлар халқимизни Ватан ҳимоясига, Президент Ислон Каримов атрофига янада жипсроқ бирлаштирди. Биз улар билан курашга тайёр келдик.

Бизни бу ғалабаларга Президентимиз тайёрлади.

Шу ўринда бир хорижлик олим, бир давлат ва сиёсат ар-боби ва бир ёзувчининг шу ҳақда айтган фикрларини келтир-масак, адолатдан бўлмас.

1. Наманган воқеалари ҳақида собиқ СССРнинг машҳур мафкурачиларидан бири, кейинчалик Халқаро “Демократия” фонди раҳбари Александр Яковлев шундай дейди: “Ўшанда Ўзбекистонда диний экстремизм ўзининг биринчи сигнали-ни берган эди. Лекин бунга халқаро жамоатчилик ҳам, Рос-сия ҳам лоқайд қарашди. Мабодо тарих ғилдираги ўша оло-мон кўрсатган йўл билан кетса, Ўзбекистон бошига қандай кўргуликлар тушарди? Бунинг даҳшатини тасаввур қилиб бўлмайди...”.

2. Хорижлик халқаро эксперт Зураб Тодуа: “Шу пайт-гача Шахснинг тарихдаги роли етарли баҳоланмай келди. Ваҳоланки, тарихнинг қалтис бурилиш палласида у ёки бу шахс бўлмаса, тараққиёт бутунлай бошқа томонга қараб ке-тиши мумкин. Ўзбекистон ўз мисолида тинч, эволюцион йўл билан мустақилликка эришиб, ривожланиш мумкинлигини исботлади”.

3. Чингиз Айтматов ўша йилларни шундай эслайди: “Тақдир тарихнинг энг қийин палласида ўзига хос сиёсий селекцияни амалга оширди. Тарих саҳнасига энг керакли ШАХСни олиб чиқди. Ислоҳ Каримов нафақат Ўзбекистон, балки Туркистон заминида ўзининг энг иродали, катъиятли раҳбар эканлигини намойиш қилди. Бу – тарихда шахснинг қандай ҳал қилувчи роль ўйнаши мумкинлигини кўрсатди. Тарих Ислоҳ Каримовнинг замонавий цивилизациямизнинг энг улкан фигураларидан бири эканлигини кўрсатди”.

Қон тўкмай эришилган ғалаба

Ер юзида кўпгина халқлар миллий мустақилликка ватан-парвар фарзандларининг тўкилган қони, узилган жонлари эвазига эришган. АҚШнинг мустақиллик учун курашида (1775-1783 йиллар) 150 мингга яқин, Мадагаскарда (1947 йил) 90 минг тинч аҳоли ўлган, Жазоирда (1954-1962 йиллар)

1,5 миллион аҳоли қурбон бўлиб, 3 миллион киши концлагерларга ташланган ва ҳ.к.

“Озодлик дарахти вақти-вақти билан ватанпарварлар ва босқинчиларнинг қони билан суғориб турилиши керак. Бу – унинг табиий ўғитидир”, – деган эди АҚШ президентларидан бири Томас Жефферсон. У, “Ватан озодлиги учун тўкилган қон – муқаддас. Жон бериб, қон тўкиб, Ватанни озод қилиш – буюк жасорат”, демоқчи. Доим шундай бўлган. Лекин бунда душманга қарши курашаётган ватанпарварларнинг ҳам, қанча-қанча бегуноҳ инсонларнинг ҳам қони тўкилади-ку. Наҳотки озодликка қонсиз эришиб бўлмаса?

Машҳур хитойлик донишманд Сун Цзи “Юзта жангда ғалаба қилиш эмас, балки душманни қон тўкмай енгиш – ҳақиқий сиёсий санъатдир”, деган эди. Бу билан у, “Кўлингиздан келса, ҳеч кимнинг қонини тўкмай, болаларни етим қолдирмай ватанни озод қилинг. Бироқ бунинг учун барча жабру жафони зиммангизга олишингиз керак. Яъни, сизда тирик қолган юз минглаб жон баҳосига тенг салоҳият, сиёсий маҳорат ва жасорат мужассам бўлмоғи керак”, демоқчи.

Инсоният тарихи ҳинд халқини тинч йўл билан мустақилликка олиб чиққан раҳнамози, “миллат отаси” Маҳатма Гандини яхши билади. Ўзбекистонда ҳам шундай бўлди. Юз минглаб ўзбекистонликларнинг жони, қони, мулки асраб қолинди.

Бу – миллий озодлик учун курашнинг халқ учун энг беозор, бироқ, йўлбошчиси учун энг оғир йўли бўлди.

Мана бу ҳужжатдан ўша қунларнинг овози келаётир:

“Бизга тинчлик ва осойишталик керак. Биз ҳар бир оиланинг тинч-тотув яшаши тарафдоримиз ва шунга интилаётган, шуни таъминлайдиган сиёсатни қўллаб-қувватлаймиз.

Азиз юртдошлар! Яна бир бор сизларга мурожаат қиламан. Шундай оғир синовдан ўтаётган бир пайтда халқимиз сабр-тоқат ва бардош билан, вазмин бўлиб, тинчликни сақлаш мақсадида жипслашиши керак. Бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилиш керак.

Тинчликни бузаётган, ўз манфаатини кўзлаётган ҳар хил шахсларга, муттаҳамларга қулоқ солмасдан, халқимиз ўзи танлаган йўлдан қолмаслиги керак.

Юртимиз, халқимиз тарихда жуда кўп синовлардан юзи ёруғ бўлиб чиққан.

Ишонаманки, бу оғир синовлардан ҳам эсон-омон ўтамиз”.

*Ўзбекистон Совет Социалистик
Республикасининг Президенти
Ислом Каримовнинг республика
аҳолисига мурожаати.
1991 йил 20 август.*

“Ўзбекистон энди қарам бўлмайди”

Мустақиллик – буюк ҳуқуқ. Ундан фойдаланмаган, уни мустаҳкамлашга ҳаракат қилмаган халқ мустақилликка муносиб эмас.

Ўзбекистонда истиқлолнинг биринчи кунларидан ана шу тарихий имконият ишга туширилди. Етти эмас, етмиш марта ўйлаб, ўлчаб, етти хил (баъзи ҳолларда 12 вариантдаги) ечимнинг энг макбул, энг тўғриси белгилаб олинди (Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. 353-бет.). Бугунги ютуқларимиз тарихи ўша йиллардаги энг тўғри қарорлардан бошланган.

“Ўзбек модели” йигирма икки йил давомида даврнинг барча синовларидан ўтиб, ўзини оқлади. Унинг ғалабасидан бугун ҳар бир хонадон баҳраманд.

Айтинг: дунёдаги энг кам фоизли кредитларга берилётган намунавий уй-жойлар; “Афросиёб” поезди; спортда эришаётган ғалабаларимиз; одамларимиз умрининг 6 йилга узайгани; минг-минглаб мактаб, лицей-коллежлар, тиббиёт муассасалари; равон темир йўллар ва автомагистраллар; энг замонавий саноат корхоналари; фермерлар; дунёдаги энг кучли тенгдошлари билан турли соҳаларда беллашиб, ғолиб чиқаётган ёшларимиз...

Рўйхатни биздан ҳам яхши давом эттира оласиз, тўғрими? Ахир, буларнинг барчаси “Ўзбек модели”нинг маҳсули эмасми?

Буни хорижликлар ҳам билиб қолишди. Шунинг учун жаҳоннинг кўзга кўринган арбоблари, тиббиёт, таълим-тарбия, тадбиркорлик соҳаси раҳбарлари, олимлари Тошкентга, халқаро конференцияларга келиб, иш ўрганиб кетишаётир. Бу – уларнинг фойдасига.

Энг муҳими, “Ўзбек модели” яратаётган “Ўзбек мўъжизаси”ни очик кўзлар кўрди. Ишонди. Тан олди.

Шунинг учун бўлса керак, атоқли сиёсатшунос Збигнев Бжезинский ўзининг машҳур “Буюк шахмат тахтаси” китобида Ўзбекистоннинг келажаги буюқлигини унинг Амир Темур асос солган, пойтахти Самарқанд бўлган буюқ салтанатнинг тўғридан-тўғри ворислари эканлиги, раҳбарияти ҳамда кўп сонли меҳнатсевар халқи билан боғлайди. У Ўзбекистон халқининг ғоявий ҳамжиҳатлиги дуч келаётган муаммоларнинг самарали ҳал қилинишига омил бўлаётганини, мамлакатнинг мустақиллик йилларида эришаётган ютуқларини эътироф этар экан, Ўзбекистон энди ҳеч қачон, бирорта давлатга қарам бўлмаслигини таъкидлайди (Бжезинский З. Великая шахматная доска. Перевод О.Ю.Уральской. М.: Международ. отношения, 1998. С-158.).

Қарор тарғибот-ташвиқот ишларида “Ислохот – ислохот учун эмас, аввало инсон учун” деган олижаноб давват халқимизни сафарбар этгани, эришган барча ютуқларимизнинг ҳаётбахш манбаи бўлиб келаётганига алоҳида эътибор беришни тавсия этади.

Дарҳақиқат, ҳар бир инсон – бебаҳо бойлик. Оллоҳ инсонни жами хилқатлардан азиз ва муқаррам қилиб яратди. Инсонгача ва у яралгандан кейин нима пайдо бўлган бўлса, барчаси инсон учун. Инсонга фидо. Инсонга восита. Шундай экан, ер юзида инсондан улуғ нима бўлиши мумкин?!

Мустақиллик Сталиндан қолган “Давлат – машина, одам – унинг битта винтчаси”, деган тесқари мантиққа қурилган

қоидани бекор қилди. Халқ давлатга эмас, давлат халққа хизмат қилиши қатъий белгилаб қўйилди. Чунки халқ – давлатнинг асосий манбаи. Бу – адолатнинг биринчи тантанаси эди.

Ана шу адолатдан келиб чиқиб “Ислохот – ислохот учун эмас, аввало инсон учун” деган даъват янгради. Миллионлаб миннатдор одамларнинг ҳаёти, фаровон рўзғори, замонавий автомобиллари, корхоналари шундан сўзламоқда. Ижтимоий ҳимояланган миннатдор оилалар, мулкдорлар, фермерлар, ўғил-қизларимиз, фуқароларимиз ҳар бир туман, шаҳар, маҳалла, қишлоқларда ислохотлардан баҳраманд.

Биринчилар...

Қарорда мустақиллик арафасида ва дастлабки йилларида мамлакатимиз кескин ижтимоий муаммолар гирдобида қолиб кетган таҳликали йиллар эсланган. Ўша қалтис пайтда вазиятни ижобий томонга буриш учун қилинган амалий ишлар моҳиятини теран ақс эттириш тавсия этилган.

Бу бежиз эмас. Хотира бизни ўтмишни унутишдан асрайди. Огоҳлантиради. Ибрат, оқибат дарсини ўтайди. Янада бирлаштиради. Буни “Мустақиллик арафасида ёхуд шўроларнинг сўнгги талвасаси” хужжатли фильми яққол тасдиқлайди.

Дарҳақиқат, ўша йиллар воқеаларининг тасвири, уларни кўрган одамларнинг гувоҳликлари ҳозир олиб қолинмаса, кейин уларни тиклаш қийин бўлади. Бу келажак авлодларга мустақиллик осмондан тушмаганини, қандай оғир машаққат ва қаттиқ меҳнат, изтироблар эвазига келганини хужжатли, бадиий воситалар билан тушунтириш, кўрсатиш учун жуда зарур. Бундай ҳал қилувчи, лекин қалтис вазиятлар ривожланган давлатларнинг биринчи президентлари тажрибасида учраган. Биринчиларга доим қийин бўлган. Буни оддий одам тасаввур қилиши қийин. АҚШнинг биринчи Президенти Жорж Вашингтон фаолияти ҳам бунга яққол мисол бўлади.

Ўша пайтда АҚШнинг ҳурматли инсонларидан бири Жорж Вашингтон мамлакат ғарбидаги ерларни ўзлаштириш учун

халкка берилишини талаб қилади. Бу талаб Англия қироли Георг III ни ғазаблантиради. Марказ (метрополия) ерни халкқа беришни тақиқлайди. Халқ Вашингтон раҳбарлигида Марказ (метрополия)нинг буйруқларига итоат қилмайди. Халкқа ер бера бошлайди. Қирол Георг III Америка халқини жазолаш учун ҳарбий кучларни юборади. Шундан сўнг, 1775 йили Англиянинг Шимолий Америкадаги колониялари Конгресси Англияга қарши озодлик курашини бошлашга қарор қилади. Ўзларига раҳбар этиб Жорж Вашингтонни сайлашади. У америка халқини Англия мустамлакалигидан озод қилди. АҚШ Конституциясининг яратилишига раҳбарлик қилди. У АҚШнинг биринчи Президенти сифатида мамлакатни обод қилиб, йўллар қуриб, халқаро савдони йўлга қўйди. У “Қачонки аҳолини саводли, хунарли, бир сўз билан айтганда, маърифатли қилсақкина ривожланиш бўлади”, деган ғояни давлат сиёсатининг етакчи йўналиши сифатида амалга оширди. Миннатдор америка халқи уни “Миллат отаси” деб атади.

Ўзбекистонда бу муаммоларни ечиш икки қарра қийин кечди. Бу ўткир қиррали тоғ устидан йўл топиб юришга ўхшарди. Чунки янги, мустақил давлат қуриш керак эди. Кичик бир хато ҳам кейинчалик тузатиб бўлмас оқибатларга олиб келиши мумкин эди.

Шу сабабли бир қўл билан янги давлат қуриб, иккинчи қўл билан тинчликни, тартиб-интизомни ҳимоя қилишга тўғри келди.

Жасоратли қадамлар

СССР – одамлардан тортиб олинган ер, мол-мулк ҳисобига қурилган талончи давлат эди. Унга Ўзбекистоннинг халқи эмас, пахта керак эди. Собик иттифоқда: “Ўзбек деганда – пахта, пахта деганда – ўзбек тушунилади”, деган ибора машҳур эди. Ўзбекистон улкан бир пахта цехига айлантирилган, лой томли, лойсувоқ уйлари мизнинг остонасигача пахта, пахта, яна пахта эди.

Шўролар 74 йил давомида халққа бор-йўғи 300 минг гек-

тар ерни зўрға берган. Мустақиллик шўроларнинг бу жиноятига чек қўйди. Адолатни тиклади. Давлат раҳбари Ислон Каримов 2,5 миллион аҳолига 700 минг гектар суғориладиган ер бериш тўғрисида қарор қабул қилди. Бу Ўзбекистонда совет давлатининг оч бикинига туширилган муштлардан бири бўлди.

Айни вақтда бу – халқимизнинг 74 йиллик дардига берилган биринчи дармон бўлди. Миллионлаб уйсиз аҳоли – уйли, миллионлаб ерсиз одамлар – ерли бўлди. Ўша кескин, ижтимоий муаммолар гирдоби кенгаётган таҳликали пайтда шундай қилинмаганида нима бўларди?

Фарғоналик меҳнат фахрийси Омонжон ота Ҳошимов гувоҳлик беради: “Ёшлар, невараларим, “Мустақилликдан олдин ҳаёт қанақа эди?”, деб сўраб қолишади. Шунда мен бир гап билан жавоб бераман: “Биз эски тузумдан тешиқ тоғора билан чиқдик”. Бу нима дегани, деб сўрашади. Шунда ўзимнинг ҳаётимдан айтаман.

Ҳозир манов гапни айтсам, ёшлар ишонмайди-да: 6 миллион тонна пахта етказиб берган ўзбек керакли пайтда отасига қафанликка 10 метр сурп топа олмасди. Брежнев деганлари, “Оқ олтинни олтин қўллар яратади”, деб қўйганига гўё хурсанд бўлиб юраверардик. Ўша кунлар дилим ачишиб мана бунақа шеърлар тўкиб ўзимга ўзим ўкиб юардим:

*Олтин қўлдан қосов қолди,
қозони йўқ бир ўчоқ,
Эгасига аранг тегди
қуриб олинган пўчоқ.*

Дон ўзингники бўлмаса – қўлда нонинг омонат. Бировнинг қўлига қарамсан. Шўролар яратиб қўйган кўп тузоқлардан бири – халқларни нондан қисиш эди. Мустақилликнинг биринчи йилларида мамлакатимизда очарчиликка бир неча кун қолган кунлар бўлди. Президент Ислон Каримовнинг халқаро сиёсий обрўси, матонати, метин иродаси, қабул қилган энг оқилона қарорлари очарчиликнинг олдини олди. Дунёнинг

турли мамлакатларидан дон етказиб келтирилди. Ўзбекистон биринчи вазибалар қаторида дон мустақиллигига эришди.

Биз Марказга нафақат сиёсий, балки иқтисодий, авваламбор, озик-овқат, саноат маҳсулотларида ҳам қарам эдик. Ўзбекистонга сут, мева, сабзавотлар (!) консерваланиб, четдан келтирилар эди.

Бугун озик-овқат масаласида кўзимиз ҳам, кўнглимиз ҳам тўқ. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 98 фоизини ўзимизнинг деҳқон ва фермер хўжаликлари етказиб бераётир. Мана буни ғалаба демайдиларми?!

Шўро даврида миллий маънавиятимиз “мистика”, “қолқлик”, “маданиятсизлик кўрсаткичи”, “эскилик сарқити” дея қамситилди. Бу ҳам қамлик қилди. Кейинги авлодларга ўтиб қолмасин, деб мактаб дарсликларидан сиқиб чиқарилди. Мақсад – ота-боболарнинг миллий маънавий фазилатлари болаларига бошқа тилдаги сўздек тушунарсиз, бегона бўлишига эришиш эди. Бу борада анча натижаларга эришдилар ҳам. Буни хурматли ёзувчимиз Иброҳим Раҳимнинг шўро давридаги кузатувларидан бири ҳам тасдиқлайди: “... Кўпгина ёшларимиз “инсоф” нималигини билиш у ёқда турсин, бу сўзнинг ўзини ҳам эшитмагандек, тушунмайдилар” (1990 йил).

Бугун маънавият ва маърифат иши давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгиланган. Аждодларимизнинг табарруқ номлари ва хотиралари, миллий маънавиятимиз тўла тикланди.

1991 йил 14 июнда, ҳали совет мафқураси ҳукмрон бўлиб турган бир пайтда юртимизда “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” Қонун қабул қилинди. Бу ўз вақтида қабул қилинган ниҳоятда оқилона ҳужжатлардан бири бўлди, зеро, одамлар миллий анъаналаримиз, миллий либосларимиз, ҳатто миллий хунармандчилигимизнинг тақиқланишларидан бешиб кетган эди.

Қўқонлик 97 ёшли тўқувчи Паттихон ая ўша қора кунлар ҳақида шундай гувоҳлик беради:

“Шўролар тинчгина уйида ишлаб ўтирган хунармандларга кун бермасди.

1948 йилнинг ёз кунларидан бирида ичкари уйимизда бўз тўкиб ўтирган эдим. Бирдан ҳовлида шовқин кўтарилди. Бир пайт ичкарига тўртта комсомол бостириб кирди. “Санми эскилик саркитини уида сақлаётган?!” деб сўкишди. Тўкувчилик дўконимни синдириб, ҳовлига олиб чиқиб, ёқиб юборишди. Дастгоҳимдан биргина мана бу тош хотира бўлиб қолган”.

Президент Ислон Каримов 1990 йилнинг 20 январида Тошкент шаҳри фаоллари йиғилишида сўзлаган нуткида таълим тизими “қолдиқ” принципи асосида ишлашини кескин танқид қилиб: “Қолдиқ” принципи, айниқса, зарарли эканини таъкидламоқчиман. Чунки бу принцип ҳар бир халқ учун энг қиммат нарсага – келажакка болта уради”, дея таъкидлаган эди.

Кўпчилик Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини 1997 йилда ишлаб чиқилиб, амалга оширилди, деб юради. Аслида бу ғоя ундан 7 йил илгари кўтарилган эди. Давлат раҳбари Ислон Каримов 1990 йил 4 августда “Бизга кадрлар тайёрлашнинг махсус миллий дастури керак”, деган масалани ўртага ташлайди. Бугун 2013 йил. Эндиликда Миллий дастуримиздан нафақат биз, балки дунё баҳраманд – ўрганиб, фойдаланиб, миннатдор бўлмоқда.

Яна фарзандларимиз масаласи

Озод ва обод Ватан ёшлари қандай бўлишлари керак?

Бу саволга Президентимизнинг халқимизда машхур бўлиб кетган “Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта, бахтли бўлишлари шарт!” деган даъвати жавоб. Ўз вақтида бу марра жуда-жуда баланд қўйилган эди. Бугун унинг натижалари ҳар биримизни қувонтирмоқда.

Собиқ совет мактаби амалда ёшларни мустақил ҳаётга тайёрламас эди. Далил: 100 нафар мактаб битирувчисидан 90 нафари мактабни тугатиб, ҳунарсиз, бекорчи бўлиб кўчада қоларди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури бунга чек қўйди. Бу-

гун улар сентябрь ойида ё биринчи маошини ёки биринчи стипендияларини оладилар.

Яна бир мисол. 1991 йилда ўсмирларимиз Мексикани харитадан зўрға топарди. 2011 йилда ўсмирларимиз Мексикани ҳайратга солиб қайтишди. 15 ёшли болаларга “Ўзбекистон мустақиллигининг 20 йиллиги” кўкрак нишони, ўзимизда ишлаб чиқарилган “Спарк” енгил автомобили совға қилинди.

Команда аъзоси, сирдарёлик 15 ёшли Бобур Давлатовга ҳам “Спарк” совға қилишди. У ғалати бола экан. Калитни олгач, “ва-у-у” деб жазавага тушмади, ўзини кўз-кўз ҳам қилмади. Камтарин, ўзбекона бир одоб билан: “Мен Президентимизнинг оддий қишлоқ болаларига яратиб берган ша-роит ва ғамхўрликлари туфайли шу кунга етдим. Жуда бахтлиман. Бугун отам Баҳодир Давлатовнинг туғилган кунлари. Машинамни у кишига совға қиламан”, деди.

Бу гапларни ким айтаётир? Бобурми? Ёки “ҳам маънан, ҳам жисмонан баркамол авлод”нинг ёнимизда турган бир вакилими? Бизнингча, комил инсон ғояси 15 ёшли Бобурнинг тилидан сўзлади.

Уларга миллионлаб ўсмирларимиз ҳавас билан қарашди. Ўзларига “Мен-чи?” деб савол беришди. Бу ҳавас эртага 17 эмас, 170, 1700 ғолибни жаҳон шохсупаларига кўтаради. Бунга ишонамиз. Эртага қуёш чиқишига ишонгандек.

Оналар эъзози

Агарда бир киши умрингизни 6 йилга узайтириб берса, уни нима деб дуо қилардингиз? Бутун бошли халқнинг умри шунчага узайса-чи? Ўтган йилларда ўзбекистонликларнинг ўртача умри 67 ёшдан 73 ёшга узайди. Аёллар – мунис оналаримизнинг умри 75 ёшдан ошди. Оналари ҳаёт юртдошларимизга ҳавасимиз келади.

Нуроталик кекса юртдошимиз, нафақадаги врачнинг хотирлашича, Ўзбекистон бир пайтлар оналар ва болалар ўлимининг сони жиҳатидан собиқ иттифокда доимий иккинчи-учинчи ўринларда турган. Бу ҳақда гапириш, ёзиш мумкин

бўлмаган. Марказдан жойларга (жумладан, Нуротага) бурчагига “махфий” деган тамға босилган циркулярлар келиб турган.

Мустақиллик бу мудҳиш геноцидни тўхтатди. Юз минглаб она-болаларимизни ажал чангалидан сақлаб қолди. Бугунги кунга келиб, Ўзбекистонда оналар ўлими 2 барабардан кўпроққа, болалар ўлими эса 3 барабарга камайди. Бугун дунё она ва бола саломатлигини сақлашда бизнинг тажрибамизни ўрганаётир. Бу ҳақда Тошкентда бўлиб ўтган халқаро конференция иштирокчиларининг фикрларидан фойдаланилса, тарғибот самарадорлиги янада ошади.

Аёл зотини эъзозлашда Ўзбекистон собитқадам. Бу – Ўзбекистон халқининг ярмидан кўпи алоҳида ҳурмат-эътибор топаётир, дегани. Бундан ҳар бир хонадон чароғон бўлаётир. Бу чароғонликдан халқимизнинг иккинчи ярми ҳам албатта баҳраманд.

Шаҳарлашаётган мамлакат

Мамлакатимиз, шаҳар ва қишлоқларимиз қиёфаси янгилашиб, чирой очиб, обод ва гўзал бўлиб бораётир. Халқимизнинг асосий қисми қишлоқда яшайди. Улар учун муносиб турмуш шароитини яратиш, ижтимоий инфратузилма тармоқларини барпо этиш бўйича махсус давлат дастурлари халқимиз фаровонлигининг амалий намоёниши бўлмоқда.

Советлар оламга “Шаҳар билан қишлоқ тафовутини йўқотамиз!” деб жар солишди. Лекин 74 йилда биз сўнгги 4 йилда қилган ишни ҳам қила олмади (Аслида буни истармиди?). Айрим давлатларда бу муаммо ҳали кун тартибига ҳам қўйилган эмас, газеталарининг “Пойтахтда – XXI аср, 100 км юрсанг – XVIII аср”, деб ёзаётгани одамнинг раҳмини келтиради.

Халқимиз ҳар ҳафта, ҳар ойда бир янги манзаранинг гувоҳи бўлаётир. Ҳар бир туманда янги, замонавий маҳаллалар қад кўтармоқда. Бу бири-биридан гўзал, ярқираб турган шинам биноларни кўрганлар – маҳлиё.

“Ўзбекистонда уйлар пухта ва мукамал лойиҳалар асосида қурилмоқда, – дейди Нидерландиянинг “Laurey

Architecture & Environment” компанияси директори, архитектор Роланд Лаурей. – Уларда уй эгаларининг эркин ва бахтли яшаши учун барча қулайликлар яратилган. Бу ерда ободонлаштириш ишлари, жумладан, турли дарахт кўчатларини экиш яхши одатга айлангани ғоят қувончли.

Бухородаги Пойи Калон мажмуасидаги обидалар шу қадар мустаҳкам қурилган эканки, орадан неча юз йил ўтсада, кучли zilzilalarга ҳам бардош бериб турибди. Бу – Ўзбекистонда меъморчилик азалдан юксак даражада тараққий этганидан далолат.

Президент Ислон Каримов ташаббуси билан қишлоқларингизда комплекс равишда барпо этилаётган ушбу масивлар ва уй-жойлар ҳам кўп асрлар халқингизга хизмат қилишига ишонаман”.

Нимагаки эришган бўлсак, уларнинг негизида одамларимизнинг сиёсий, ҳуқуқий, маданий савияси ва ижтимоий фаоллиги мужассам бўлди.

Шунинг учун ҳам қарорда халқимиз “барча ютуқларимизнинг ижодкори ва бунёдкори” эканлиги чуқур ҳурмат билан тилга олинган. Яъни, халқимизнинг онгу тафаккури, дунёқараши, ишга, ҳаётга муносабати бутунлай ўзгариб, дахлдорлик туйғуси, ўз кучи ва имкониятларига ишончи мустаҳкамланиб бораётгани таъкидланган.

Мана шу эмасми, юксалаётган маънавиятнинг бунёдкорлик кучи, қудрати? Аввал одамларнинг онги, қалбига эзгу ниятлар жо қилинди. Ўз навбатида, бу қутлуғ ниятлар миллионлаб кўз, тил, қўлларни бунёдкорлик ишларига сафарбар қилди.

Нотинч дунё

“Мамлакатнинг тинч ўтган бир куни қанча тураркан?” деб ўйлаб кўрганмисиз? Бунинг баҳосини битта рақамда чиқарса ҳам бўлади, албатта. Лекин биз учун энг муҳими – юргимиздаги тинчлик. Миллатлар орасидаги, динлар орасидаги дўстлик, ҳамфикрлик, ҳамкорлик, меҳр-оқибат. Бу

бошқаларнинг ҳавасини келтирмоқда. Бугун Ўзбекистонда яшаётган 130 дан ортиқ миллат ва элат вакилларида мана бундай сўзларни эшитаяпмиз. Жумладан, тошкентлик Виктор Пак: “Ўзбеклар корейс халқига ўз бағридан жой берган. Корейслар 1937 йилда келиб, шу юртни Ватаним деб яшаяпти. Ўзбекистон ҳаётининг барча соҳаларида фаол иштирок этаяпти. Масалан, мен фақат Ўзбекистонда ўзимни инсон, шахс сифатида ҳис қиламан, тўқис ҳаёт кечиряпман. Яқинда Жанубий Кореяга борган эдим. Бир ҳафта зўрға турдим. Ўзбекистонимни соғиндим. Тез қайтиб келдим. Баъзан мендан “Сиз Ўзбекистонни Ватаним деб ҳисоблайсизми?” деб сўраб қолишади. Мен: “Менинг Ватаним юрагимда, юрагим эса Ўзбекистонники”, – деб жавоб бераман”, дейди соф ўзбек тилида.

Бу неъматларнинг кадрига етиб, улуг аждодимиз Заҳриддин Мухаммад Бобур айтганидек, “Бир неъматга – бир шукур, бир шукурга – бир неъмат”, деб яшамоқ керак. Доим огоҳ, сергак, маънавий уйғоқ, фидойиларга айланмоғимиз шарт. Қарор бизни ана шунга даъват қилаётир. Мустақиллик бизлар учун кўзларимизнинг қорачиғи. Кўз қорачиғи қандай асралса, мустақиллигимизни ҳам шундай асрашга даъват этмоқда.

Мустақил Ўзбекистон ташки олам билан муносабатларини ўзаро тенглик, ўзаро ҳурмат асосида, очиқ ва ошқора олиб бормоқда: у ўз мустақиллигини ҳаёт-мамот масаласи деб билди. Ҳамкорларига, тузган келишув, шартномаларига содиқ. Бизга тинчлик, фақат тинчлик керак. Чунки қиладиган ишимиз жуда кўп.

Биз мураккаб, таҳликали замонда яшаяпмиз. Тўрт томонимизда нотинчлик. Агар ташқарида бир ўт чиқса, унинг тутуни ичкарига киради. Глобаллашади. Афғонистон – ана шундай дардли муаммолар маконига айланиб турибди. Президентимиз яқин-узоқ, катта-кичик давлатлар раҳбарлари билан бунинг олдини олиш ташвишида қайғурмоқда. Катта-кичик, узоқ-яқин давлатлар раҳбарларига, жаҳон жамоатчи-

лигига: “Бу офат кириб келгач, жонимиз эвазига, миллиардлаб маблағлар эвазига тўхтатмайлик, тинч йўл – сиёсий йўл билан олдини олайлик, бунинг учун ҳозир вақт ҳам, имкониёт ҳам бор”, деб даъват қилмоқда.

Билмаганлар бу – фақат Ўзбекистоннинг тинчлиги учун қилинмоқда, дейишмоқда. Билганлар – Президент Ислом Каримов Афғонистондан чиқиб Марказий Осиёга, ундан чиқиб бутун дунёга тарқалиб кетиши мумкин бўлган балонинг йўлини тўсмоқда, дейишмоқда.

Барча давлат раҳбарлари дахлдорлик кўрсатиб, бу имкониятдан фойдаланиб қолишлари керак. Акс ҳолда, Президент Ислом Каримов огоҳлантирган, лекин лоқайд қаралгани учун минглаб одамларнинг ёстиғини қуритган, қуритаётган терроризмдек янги бир балога дуч келишлари мумкин. Ҳозир “Менинг уйим четда”, дейдиган замон эмас. Ҳамма бир-бирига қўшни. Эртага кеч бўлиши мумкин. Ўзбекистон жаҳонни огоҳ этмоқда.

Мустақиллик – ўзбек халқининг тарихий ғалабасидир. Шу сабабли, бугун барча юртдошларимиз аввало ўзимизнинг, ундан кейин жаҳоннинг юзлаб машҳур арбобларига, олим, эксперти мутахассисларига қўшилиб: матонати, сиёсий маҳорати, метин иродаси билан халқимизнинг бурнини конатмай мустақилликка олиб чиққан; юртимизни неча бор қонли фожиалардан асраб қолган; халқини ўзгалардан ва ўзимиздан чиққан “ўзгалардан” ҳимоя қилган; Соҳибқирон Амир Темур салтанатидан кейин ҳамма унутган Ўзбекистонни 20 йилда дунёга машҳур қилган; Ўзбекистоннинг барча болаларини “Менинг фарзандларим!” деб, ўз ҳаётини уларнинг бахтига бағишлаган; жаҳоннинг энг ривожланган давлатлари қаторига кираётган янги Ўзбекистоннинг асосчиси; элим деб, юртим деб ёниб яшаётган, бутун халқимизни шу улуг мақсад йўлида руҳлантириб келаётган Президентимиз Ислом Каримовга байрам муносабати билан ўзининг чуқур эхтиромларини яна бир бор ҳис қилиши табиийдир.

Юртбошимиз ҳар йили Мустақиллик байрамига бағиш-

ланган бош тантаналарда иштирок этиб, халқимизга ўзининг самимий табрикларини изҳор этар экан, ушбу хаяжонли лаҳзаларда “Мустақиллигимиз абадий бўлсин!” дея чин юракдан тилак билдиради. Бу эзгу тилак нафақат давлатимиз раҳбарининг, балки асрий орзулари рўёбга чиққан ўттиз миллионли халқимизнинг ҳам шукронага тўла тилагига айланган, десак, айна ҳақиқатдир. Бу тилак эртага туғиладиган, мана шу табаррук юртни муқаддас Ватан билиб, уни янада обод қиладиган, гуллаб-яшнатадиган келгуси наслларнинг ҳам мангу тилаги бўлиб қолажак.

Мустақиллигимиз абадий бўлсин!

Эркин САМАНДАР

(1935 йилда туғилган)

МАЪНАВИЯТ БОҒЛАРИ

Боғ дегани мева-чева беради, гулзор-чаманлари билан дилларни ва кўзларни яшнатади, унинг маънавиятга бевосита не дахли бор, деган савол туғилиши табиий. Лекин йўлини топса, уларни ҳам том маънодаги маънавият ўчоқларига айлантирса бўлар экан. Бунга мамлакатимизнинг турли вилоят ва туманларидан кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

Бугунги ҳикоямиз Хоразм, унинг шаҳар, узоқ-яқин кишлоқларидаги сўлим боғлар, уларнинг қай тарзда маънавиятга дахлдор қилингани ҳақида.

Хивага яқин Қиёт кишлоғи ўзининг буюк фарзандлари билан азалдан машҳур. У ерда Мироблар ўрами маҳалласи бор. Номидан ҳам аёнки, шу манзил-маконда бир вақтлар донгли мироблар яшаганлар. Уларнинг аксарияти, буюк шоир ва муаррихлар Мунис Хоразмий, Муҳаммад Ризо Огаҳий, бошқа салафлари мамлакатнинг бош мироблари аъмоли билан ҳам шуҳрат қозонганлар.

Шўролар даврида бу ўрам боғлари, ундаги данғиллама ховли-жойлар бузиб ташлангани, бошдан-оёқ текисланиб, пахта майдонларига айлантирилгани – кўз кўриб, кулоқ эшит-

маган шу бедодлик доғи диллардан-дилларга ўтиб, хотираларни яралаб, эзиб келганини тасаввур этиш кийин эмас.

Бу бузғунчиликларнинг моддий томони – деҳконлар ўз ерида мева-мастонсиз колгани, олма, узум харид қилиш учун аллақаякларга қатнаб юришганини уларнинг фарзандлари бугун ҳам куюниб гапирадилар. Озодлик эпкинлари эса бошлагач, айниқса, мамлакатимиз мустақилликка эришган даврдан бошлаб манзара буткул ўзгара бошлади.

Қиётликлар Огаҳий боғи чеккасида қолиб кетган, буюк шоир ўз қўли билан экиб парваришлаган бир туп қари, тана-си тимдаланган, бошига қарға-зоғлар ин қурган, битта шохасигина тирик оқ тутни кўз қорачигидай асраб-авайлаб келишарди. Бир йил баҳорда чигит экиш олдидан шу боботут устига ҳам баҳайбат трактор бостириб келгани, уни кўпориб ташлашга хезланганига камина ўзим гувоҳман.

Бу дала чеккаси-ку, пахтага не зиёни бор, дейиш мумкин. Эби, у пайтларда, ахир, вилоят ва туманларнинг расмий идоралари оғзигача чигит экилиб, увоқ-увоғигача таши-таши қилинган бир пайтда қари бир тутни, гарчи уни буюк зот экан бўлса ҳам, аяб ўлтиришармиди?!

Вилоят қалам аҳлининг кўп саъй-ҳаракатлари ва баҳс-торғишувларидан сўнг шоир тути ва унинг атрофидаги кафт-дек ер, хайрият, саклаб қолинди. Унинг атрофига айлана қилиб кўчатлар ўтказилди, гуллар экилди.

Бир йил ўтгач, вилоят раҳбарлари ўзгариб, шундай бўлсада кўп идорама-идора юрилгач, шу ўн гектарлик отиз – дала тўлиқ бокка айлантириладиган, ҳазрат Огаҳийнинг бузилган уйи аслига ўхшатиб шоирнинг кичик замондошлари эсдаликлари асосида бунёд этиладиган бўлди. Бу катта-кичик қиётликлар ва бутун хиваликлар ҳашарига айланиб, белги-ланган муддатдан анча олдин барпо этилди.

Уй-музей экспонатлари Хива-Ичонқалъадан олинди, шунингдек, босқин пайти Русияга олиб кетилган қўлёмалар, китобларнинг аксарияти қайтариб олиб келинди ва жой-жойига қўйилди. Шу тариқа Огаҳий боғи ва уй-музеи бунёд этилди, ҳайкал ўрнатилди.

Боғдан икки-уч маҳалла наридаги Шайх Мавлон бобо қабристони тикан-қамишлари орасидан Огаҳий ва унинг амакиси, буюк шоир ва муаррих Мунис Хоразмийнинг емирилган қабрлари топилиб обод этилди, кошинли гумбаз қурилди.

Булар бари мустақиллик арафаси ва мамлакатимиз озод бўлган дастлабки йилларда эрк-ихтиёрини ўз кўлига олган эл ҳиммати, давлатимиз раҳбари изни билан амалга оширилди.

Булар маънавият борасидаги катта ва муҳим ишларнинг ҳали бошланиши эди.

Кўп ўтмай Хонқа туманидаги Навхос кишлоғида (собик Навоий жамоа хўжалиги) ўлмас даҳо Алишер Навоий боғи, уй-музеи барпо этилиб, ҳайкали қад ростлади.

Мазкур қурилишга ҳазрат Навоийнинг “Хамса”си – беш дoston рамз қилиб олинди. Яъни, бокқа беш томон – йўлдан кирилади, музей беш кўргазма хоналари – бўлимлардан иборат. Уларга ёнма-ён ўқув зали, кенг анжуманлар хонаси қурилиб, тўла жиҳозланди.

Ана шуниси ҳам эътиборга молиқки, уй-музейдан энг нодир қўлёмалар, хусусан, Алишер Навоийнинг Хивада қадим биринчи марта тош босмада нашр этилган “Хамса”си жой олган. Кўргазма залларидаги экспонатлар Алишер Навоий даври, жумладан, ҳазратнинг Хоразм адабий муҳитига кўрсатган бекиёс таъсирини акс эттириши билан ҳам диққатга сазовордир. Таъсирнинг бу жозиб кучига ушбу:

*Огаҳий, ким тонгай эрди сози назминдин наво,
Баҳра гар йўқдур Навоийнинг навосидин санго*

байти яққол мисолдир.

Шу икки беназир маскан намуна бўлиб, Хивада Ал-Беруний ва Феруз, Янгибозорда Абдулла Қодирий ва Ҳамза, Гурлан билан Қорақалпоғистон чегарасида Бердақ, Янгиариқда Аваз Ўтар, Хива туманида Мадраим Шерозий, Хонқада Ҳожихон Болтаев, Шовотда Комилжон Отаниёзов боғлари, уй-музейлари очилди.

– Янгибозорда бошқа йўсиндаги бир иш ҳам амалга оширилгани барчага манзур бўлган. Гап табиатни асраш ҳақида. Эски бир кўл, унинг ён-веридаги қумлоқ ва қайр ерлар бирлаштирилиб, йўқолиб бораётган ўсимликлар, хусусан, доривор гиёҳларни сақлаб қолиш ва кўпайтиришга имкон яратилди. Ноёб қушлар ва ҳайвонлар ҳимояга олинди. Бу ҳам – юксак маънавият белгиси, миллатнинг ўзлигини англатувчи ҳислат!

Бу хайрли ишларнинг барчаси кўпчиликнинг – ташкилотлар ва хўжаликлар раҳбарлари, маънавият мутасаддилари, ёзувчилар ва олимлар, қурувчилар, ҳомийларнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари билан амалга оширилди, албатта. Академик Азиз Қаюмов бошлиқ бир гуруҳ адабиётшунос олимлар маълум муддат Хоразмда бўлиб, Навоий уй-музеи фаолиятини яхшилашга амалий ёрдам кўрсатганликлари таҳсинга лойиқ.

Навоий ва Огаҳий боғлари уй-музейлари қурилишига шу хўжаликларнинг ўша пайтдаги раҳбарлари Рустам Машарипов, Отаназар Пирназаровларнинг қўшган ҳиссаси матбуот саҳифалари, китобларда баён этилган.

– Бу ишларнинг барчаси янги замон – мустақиллик берган имкониятлар натижасидир, – дейди О.Пирназаров. – Биз шунчаки яшамаяпмиз, биз ўтмиш билан келажак ўртасида янги маънавият кўпригини ярата олган ва яратаётган одамлар тоифасига мансубмиз, дегим келади.

Ҳа, аини шундай. Уй-музейларига эга бўлган нурафшон, сермева зиёратгоҳлар чинакам маънавият боғларидир. Чунки уларда азалий кадриятларимизни эъзозлаш ҳам, турли даврларда яшаб ижод этган буюк бобокалонларимиз меросларини тинмай ўқиб-ўрганишга бўлган даъват ҳам, бугун мустақиллик берган ва бераётган самаралар ҳам худди кўзгудагидек акс этади, ахир.

Шу кайфиятда бир гуруҳ ижодкорлар, Хива туман ҳокими Д.Оллоқулиев, маориф-маънавият ташкилотлари мутасаддилари билан Огаҳий боғига ўтдик. Шу-шу, оҳанрабо боғ, икки

юз ёшга кираётган бўлса, ҳам боботут ҳамон мен бутман, улуғ шоирдан ёдгорман, дегандай савлат тўкиб турар, тирик шохалари ёнида яна янги куртаклар пайдо қилганча кўклам эпкинларига юз тутар.

Ёлғиз турмасин, издошларига эга бўлсин, деган ниятда боботут ёни – ўнг ва сўлига ўзидан олиб, икки тут кўчати ўтказилди. Бу бола тутларга ҳам, илоҳи, боботутнинг умрини берсин, келажак авлодлар иззатида бўлсин, дея оксоқоллар дуо қилишганида ёнгинамиздан оппоқ кушлар кўкка дув кўтарилди. Бу яхшилик аломати эди.

Сўнг Навоий боғини тавоф этдик. Ҳазратнинг кўркам ҳайкали жонлангандай, боғ ифоридан нафас олаётгандай эди. Кейин Андижондаги Бобур боғи, Намангандаги Машраб боғларини кўнгилда тутиб, ўзни Тошкентда – Алишер Навоийнинг улуғвор ҳайкали пойида кўрдик. Мамлакатимизнинг бош маънавият маскани – ҳазрат номидаги якто боғдир бу!

Беихтиёр бу ернинг аввал – шўролар давридаги аҳволи ёдга келади. “Победа” деб аталмиш комсомол боғи чеккасидаги қаровсиз ёзги кинотеатр, кўримсиз теварак-атроф, ваҳимали жарлик ...

Нихоят, мустақиллик бўсағасида республикамиз раҳбари бўлажак боққа биринчи кўчатни ўтказгани, манзара тубдан ўзгаргани-ю, буюк бобокалонимизга ўрнатилган файзли, кўркли, чуқур мантиқ – маънили, улуғвор ҳайкал, унинг чор-атрофи жиловланиб, айрича шукуҳ касб этгани кўз ўнгимизда яна бир бор намоён бўлди.

Тағин ҳазрат Огаҳий байтлари кулоққа чалинади:

*Топти ул навъ оро бог,
Ки эрур жонга роҳат афзо бог.
Оқибон салсабилваш сувлар,
Топти назҳат беҳишт осо бог!*

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

(1938 йилда туғилган)

УМРИМИЗ БОҶИЙДИР, БОҶИЙ!

Истиклол йилларида халкимизнинг уюшқоклик жиҳати бардавомлик касб этиб, миллатимизнинг жипслиги кучайди. Бу эса, халкимиз тафаккури даражаси юксалганини, ҳаёт тарзи тўғри йўналиш олганини кўрсатувчи энг катта муваффақиятимиздир, десак бўлади. Шунини алоҳида қайд этиб ўтиш зарурки, Президентимиз томонидан ўртага қўйилган келажаги буюк давлат куриш шиори халкимиз тафаккури тарзини тўғри йўналишга солиб юборди. Бу шиор бошқа барча шиорларга етакчилик қилмоқда.

Мамлакатимиз ўқув юртлирида “Миллий истиқлол ғояси” фани ҳам ўқитилмоқда. Келажаги буюк давлат куриш шиори билан миллий истиқлол ғояси мазмун-моҳияти жиҳатидан бир-бирига монанддир. Бири мақсад, иккинчиси эса ғоядир. Мақсад билан ғоя бир-бирига уйғун. Миллий мустақилликни қўлга киритишдан асл муддао ҳам келажаги буюк давлат куриш эди-да! Эндиликда, ана шу мақсад янада аниқлашиб, реал тус олиб, амалга ошиб бормоқда. Бунда миллий истиқлол ғояси йўлимизни ёритиб, йўлбошчилик қилмоқда, тафаккурий асос ва омил бўлмоқда. Буюк давлат кураётганимизга

халкимиз комил ишонч ҳосил қилгани тафаккур тарзимиздаги биринчи ва бош қиррадир.

Тафаккур тарзимиздаги иккинчи қирра шуки, бутун мамлакат миқёсида ҳам, ҳар бир оила мисолида ҳам мустақил яшашга одатлана бошладик. Мустақил давлатнинг фуқароси бўлишнинг афзалликлари кўп. Шу билан бирга, масъулияти ҳам бор, албатта. Бу масъулият мустақиллик инъом этган ижтимоий-сиёсий ҳурлик ва эркинликларга, моддий ва маънавий неъматларга жавобан Ватан, давлат ва халқ олдигаги бурчни сидкидилдан ўташ вазифасини зиммамизга юклайди. Ўқтин-ўқтин ўйга толаман, ўзимга-ўзим ҳисоб бераман: “Истиқлол менга нималар берди-ю, мен унга нима қайтардим? Олганим кўп эмасмикин?” Шундай саволни барча ақли расо фуқароларимиз ўз-ўзларига бериб кўрсалар қанийди, деган ўй хаёлимдан ўтади.

Учинчидан, мулкка, мулкдорликка ва, умуман, бойликка, бой-бадавлат бўлишга муносабат ўзгарди. Бунинг мусбат ва манфий томонлари бор, албатта. Ҳамма қатори одмигина турмуш кечириш асосий турмуш тарзи сифатида зўр бериб улуғланган ва тарғиб-ташвиқ қилинган шўролар замонида бой одамга нисбатан эксплуататор сифатида ўғай кўз билан қараларди. Эндиликда, фуқаролари бой-бадавлат мамлакатнинг ўзи ҳам қудратли бўлиши тан олинди, мулкдорлар синфини шакллантира бориш давлат шиорларидан бирига айланди. Бой-бадавлат бўлиш, мол-мулк эгаси бўлиш бошқа нарса, молпарастлик буткул бошқа тушунча. Пул топиб, ақл топмаган, вақт ўтиши билан ўтмас матоҳга айланиб қоладиган бисот йиғувчилар ҳам, ортиқча маблағини банкларга қўйиб, фоизини олаётганлар ҳам, пойдевори мустаҳкам, асрларгача етиб борадиган ғиштин иморат қураётганлар ҳам бор, ҳалолидан топиб, эзгу ишларга сарфлаш жамиятимизнинг моддий шиорларидан бўлиб қолди.

Тўртинчидан, билимга, билим олишга муносабат ўзгарди. Бунинг ҳам ижобий, ҳам салбий томонлари бор. Ҳуқуқий, иқтисодий билимлар, чет тилларни ўрганиш бозори чакқон

соҳалар бўлиб қолди. Математика, физика, кимё, маъданшунослик, кибернетика каби оғир қарвон, самараси кейинроқ кўринадиган фундаментал билимларни ўрганишга бел боғлаётган ёшларимиз нисбатан озроқ. Фундаментал фан соҳалари бўйича аспирантларга ажратилган ўринлар тўлмай қолаётир. Гуманитар фанларда ҳам ахвол бир хил юксак даражада эмас. Масалан, педагогика бўйича ўнлаб фан докторлигига диссертациялар ёқлангани ҳолда, психология орқада қолмоқда.

Бешинчидан, спортга бўлган муносабат тубдан ўзгарди. Миллий истиқлол шарофати билан ўзбек спорти ўзини ёрқин танита бошлади. Истиқлол йилларида спорт равнакига давлат аҳамиятига молик иш, деб қаралмоқда. Ўзбек курашини дунё тан олди, айни пайтда, курашимиз халқимизни жаҳонга танитди. Ёки бўлмаса истиқлол йилларида Сидней ва Афинада ўтган Олимпиада мусобақаларида ўзбек спортчилари фаол қатнашиб, бир неча олтин, кумуш ва бронза медалларни қўлга киритишди...

Олтинчидан, аёлларга муносабат ҳам ўзгарди. Оилада ҳам, жамиятда ҳам аёлларнинг фаоллиги ошди. Тирикчилик ўтказиш бобида эр-хотин бир сафда бўлиб қолди. Бозор иқтисодиёти ҳаммани ҳаракатга келтириб қўйди, ўриндошлик бўйича бир неча жойда ишловчилар кўпайди. Ишламасанг – тишламайсан, деган халқ мақоли тўғри экан деб топилмоқда. Бирок, оиланинг моддий таъминотини буткул аёли зиммасига юклаб қўяётган айрим замондошларимиз ҳам йўқ эмас. Эркак киши оиланинг соҳибчи хисобланади. Бу деган сўз, оиланинг моддий таъминланишида эркак кишининг улуши кам бўлмаслиги керак. Акс ҳолда, соҳиблик мавқеига путур етади.

Еттинчидан, хунарманднинг жамиятдаги обрўи ошди, кадри тикланмоқда. Натижада, бирор хунар эгаси бўлишга интилувчи ёшлар сафи кенгайиб, хунармандчиликнинг унутилаёзган турлари ҳам раванқ топа бошлади. Бу ҳол, айниқса, аҳолини иш билан мунтазам таъминлаб боришда, касаначиликни кенг ёйишда қўл келмоқда. Мамлакатимиз аҳолиси

йилига ўртача ҳисобда табиий ўсиш орқали ярим миллион кишига кўпаймоқда. Хунармандчиликда асосан ота-бобо касбини тутиш қадимий анъаналаримиздандир.

Саккизинчидан, йирик-йирик тадбирлар нафақат пойтахтимизда, балки вилоят марказларида, ҳаттоки туманларда ҳам ўтказилмоқда. Бу эса, бутун мамлакатимизнинг, барча халқимизнинг бирдек ривож топишига омил бўлмоқда. Масалан, “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарорнинг 3-моддаси бешинчи қисмида кўрсатиб ўтилган ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқувчилари ўртасидаги “Баркамол авлод” спорт ўйинлари Термиз шаҳрида ўтказилди. Бу ўйинлар ўтказилиши арафасида ҳурматли Юртбошимиз Термизда бўлиб, бўлажак мусобақаларга қандай тайёргарлик кўрилаётганини шахсан кўздан кечириб, тегишли маслаҳат берди. Натижада, Термиздаги спорт ўйинлари юксак савияда ўтди. Тадбирларнинг турли жойларда ўтказилаётгани халқимиз тафаккуридаги фуқаролик масъулияти туйғусини бойитмоқда.

Халқимиз тафаккур тарзидаги юқорида қайд этилган қирраларни кўрсатишдан мақсадимиз шуки, биз – адиблар ўз асарларимизда буларни ёритиб боришимиз керак. Чунки бу ишни киши руҳининг муҳандислари бўлмиш ёзувчилардан бошқа ҳеч ким ўринлатиб адо этолмайди. Бадиий адабиёт етакчи санъат тури, у барча санъат турларини етаклайди. Масалан, драматургия театр санъатини етаклаши, яъни, томошабинга эргашмай, уни етаклаши зарур. Афсуски, ҳозир гоҳида бунинг аксини кўрамыз. Кўрсатилаётган спектаклларнинг аксарияти маиший мавзуда, оилавий муносабатлар ҳақидадир. Конфликти ноанъанавий услубда қурилган, турмушда пайдо бўлаётган янги, зарур ғоя ва мақсадларга эга замондошларимиз ҳақидаги асарлар балки драматургларимиз бисотида бордир, лекин сахналарда кўринмайди.

Шундай бир пайтда, ҳурматли Юртбошимиз биз ижодкорларга қатта эҳтиром кўрсатди. Бухоро шаҳрида бунёд

этилган вилоят мусикали драма театрининг янги биносига ташрифи чоғида бундай деган: “Театр – тарбия маскани... Ёшларни тўғри йўлга бошлашда панд-насихат билан кифояланиб бўлмайди. Эзгуликни, юртпарварликни, инсоний фазилатларни камол топтиришга хизмат қиладиган амалий ишлар қилиш керак. Ана шундай амалий тарбия омилларидан бири театрdir. Театр давр билан ҳамнафас яшаётган, ҳаёт синовларида тобланган фидойи инсонлар ҳақида ҳикоя қилувчи асарларни сахнага олиб чиқиши зарур. Фарзандларимизнинг маънавий дунёсини мустаҳкамлайдиган, келажакка ишончини оширадиган, ориятини кучайтирадиган замонавий қахрамонлар образини яратиш зарур”.

Фикр биз ижодкорларни изланишга, дадил бўлишга чорлайди.

Шу ўринда, концепция хусусида ҳам сўз юритишни лозим топдик. Ўзбек модели деб аталган, мухтарам Юртбошимиз кашф қилган, тараққиётнинг ўзбек йўли самаралари бутун жаҳонда эътироф этилди. Худди шу каби Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисида “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” мавзусидаги маърузаси бутун дунё бўйлаб акс-садо бермоқда. Бу маъруза кўпгина тилларга, шу жумладан, энг етакчи тилларга таржима қилинди, унга бағишланган минтақавий ва халқаро конференциялар, семинарлар, давра суҳбатлари ўтказилмоқда.

Эътиборли томони шундаки, мамлакатимизда ўтаётган бундай тадбирлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги қарори ижроси билан боғлаб амалга оширилмоқда. Зотан, Юртбошимиз Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигини нишонланиши ҳақида илк бор Олий Мажлиснинг қўшма мажлисида сўз юритиб, жумладан, бундай

деган эди: “Ватанимиз мустақиллигининг 20 йиллиги нишонланадиган янги 2011 йил остонасида турибмиз. Тарихимизга кириб келаётган бу буюк марра муносабати билан ўтган давр мобайнида, ҳаётимиз сифати, мамлакатимиз қиёфаси қандай ўзгариб бораётгани, қандай ютуқ ва натижаларга эришганимиз, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган очик демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлида қандай суръатлар билан ривожланиб бораётганимизни баҳолаш эҳтиёжи туғилмоқда”.

Бу борада дастлаб иқтисодий ютуқларни тилга олайлик. Маърузада айтилганидек, қарийб йигирма йиллик мустақил тараққиётимиз мобайнида, Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши уч ярим баробарни, аҳоли жон бошига ҳисоблаганда икки ярим баробарни, аҳолининг реал даромадлари 3,8 баробарни ташкил этган. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш учун йўналтирилган давлат харажатлари беш баробар кўпайган. Иқтисодий юксалиш натижасида, турмуш даражаси сезиларли равишда яхшиланган – оналар ўлими 2 баробар, болалар ўлими 3 баробар камайган, одамларнинг ўртача умр кўриши 67 ёшдан 73 (!) ёшга, жумладан, аёлларнинг ўртача умр кўриши 75 (!) ёшга етган.

Бундоқ чуқур ва атрофлича ўйлаб кўрсак, инсон умридан ортиқ бойлик йўқдир. Бу бахт-саодат, демак! Ана шу бахт-саодат туфайли ҳам диёримизда бағрибутунлик барқарордир.

Бағрибутунлик нима ўзи? Бағрибутунлик фарзандлардан тортиб, неварачевара кўриш ёшигача яшаш – узок умр кўриб, пири бадавлат бобо ва бувилар бўлиш, куйидан караганда эса бобо, буви, ота-она, амаки, амма, тоға, хола, ака, ука, опа, сингил каби қариндошлар даврасида яшашидир. Узок ва соғлом умр кўрмай туриб, бунга эришиб бўлмайди. 2008-2010 йилларда дунёнинг аксарият мамлакатларида иқтисодий ўсиш суръатлари сезиларли равишда тушиб кетди, ишлаб чиқариш сусайди. Бизнинг юртимизда эса ялпи ички маҳсулот 2008 йилда 9 фоиз, 2009 йилда 8,1 фоиз, 2010 йилда 8,5 фоиз кўпайди, бу йил эса 8,3 фоиз ўсиш кутилмоқда. Жорий йилда

эришилаётган натижалар ҳам бу режага эришилишидан далолат бермоқда.

Ижтимоий ва иқтисодий соҳаларда қўлга киритган ютуқларимиз жаҳондаги кўпчилик тараккий этган ва ривожланиш йўлига кирган мамлакатларда катта қизиқиш уйғотмоқда. Президентимизнинг “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” иқтисодчи, сиёсатчи, жамиятшунос, социолог каби гуманитар фанлар намояндalари томонидан ўрганилмоқда, тегишли хулосалар чиқарилмоқда – тараккийнинг ўзбекча йўли намуна бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 83-моддасига мувофиқ Президентимиз қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга. Шу конституциявий нормадан келиб чиқиб, Юртбошимиз ўз маърузасида мамлакатимизнинг сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, гуманитар ҳаётига оид энг муҳим устувор йўналишлар бўйича амалий таклиф ва ғояларни илгари сурди. Устувор йўналишлар олтига бўлиб, улар қуйидагилардан иборат: биринчи устувор йўналиш – “давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаш”; иккинчи устувор йўналиш – “суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилиш”; учинчи устувор йўналиш – ахборот соҳасини ислоҳ қилиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлаш; тўртинчи устувор йўналиш – Ўзбекистонда сайлов ҳуқуқи эркинлигини таъминлаш ва сайлов қонунчилигини ривожлантириш; бешинчи устувор йўналиш – фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш ва ривожлантириш; олтинчи устувор йўналиш – демократик бозор ислохотларини ва иқтисодийни либераллаштиришни янада чуқурлаштиришдан иборат. Бу устувор йўналишларни алоҳида тилга олишдан мақсадимиз биринчидан, концепциянинг қўлами нақадар кенг ва чуқур эканини таъкидлаб кўрсатиш бўлса, иккинчидан, бу олтига устувор йўналиш инсон омилига, халқимиз бахт-саодатига қаратилганлигидир; бу устувор йўналишлар бош шиори-

миз бўлмиш келажаги буюк давлат куриш ғояси аллақачон шиордан воқеликка айлана бошлаганини тасдиқлайди. Мен бу воқеликни ярим асрдан ортиқ умрини шўролар даврида ўтказган, йигирма йиллик ҳаёти истиқлол даврида кечаётган бир ёзувчи ва фуқаро сифатида халқимизнинг сийрати ва суваратида юз берган ижобий ўзгаришларда ҳам кўраман: бугунги замондошларимиз бундан ўн йил аввалги замондошлардан билими, одоб-ахлоқи, кийиниши билан, юриш-туриши билан, жамоат ишларида фаоллиги билан, гўзал ҳулқи билан, етук мутахассис ва фуқаро бўлаётгани билан фарқланади, албатта. Буюк давлатнинг фуқаролари ҳам ҳар томонлама етук бўлмоғи зарур. Етук бўлишнинг биринчи шарти саломатликдир. Соғлиқни сақлаш соҳасида ҳам истиқлол йилларида катта ишлар қилинди. Масалан, тез тиббий ёрдам кўрсатишда сезиларли ютуқларга эришилди.

Шуни мамнуният билан таъкидлаймизки, истиқлол йилларимиз одам омилига жиддий ёндашмоқ, инсон кадри ва аёл бахти учун курашмоқ даври бўлмоқда. 1997 йилдан бошлаб, ҳар бир йилимиз ўз шиорига эга бўлмоқда, бу шиорда жорий йилнинг бош режаси, мазмуни ва моҳияти ифодаланмоқда. Орада ўтган йилларимизга берилган шиорлар, шу жумладан, “Соғлом авлод йили”, “Аёллар йили”, “Оила йили”, “Сихат-саломатлик йили”, “Ҳомийлар ва шифокорлар йили” деган шиорлар инсон кадри ва аёл бахти учун курашиш давлатимиз ва ҳукуматимизнинг асосий мақсади эканидан далолатдир.

Бу қарорлар бири-бирига уйғун ва шарҳланаётган концепцияга ҳамоҳанг. Агар синчиклаб қарасангиз, муҳтарам Юртбошимизнинг барча чиқишлари ва маърузаларида, қарор, фармонларида, мақола, рисола ва китобларида халқимизга меҳрибонлик ҳисси жўшиб туради. Шунинг учун истиқлол шарофати билан рўшноликка чиққан халқимиз ўз раҳнамоси атрофида мустаҳкам уюшиб, қаҳрамонона меҳнат қилиб, кўнгли тоғдай юксалган ҳолда мустақиллигимизнинг йигирма йиллигини зўр шоду хуррамлик билан кутиб олди. Зеро,

буюк тарихий сана – 1 сентябрь халкимизнинг ижтимоий-сиёсий, маънавий ҳаётида беқиёс ўрин тутадиган, ҳар йили энг улуғ, энг азиз байрам сифатида катта шоду хуррамлик билан нишонланадиган қутлуғ айёмдир.

Озод Ватан сардари

Сайди УМИРОВ

(1938 йилда туғилган)

ҲОТАМТОЙНИНГ ЎЗИ

Мустабид замонда ўлкамиз бўстон, жаннатмакон дея бетиним мақтаниб, ёзиб-чизиб ўз-ўзимизни алдаб келдик. Бироқ боғ-роғлар камайиб, нарх-наво осмонга сапчигандагина ногаҳон ҳушёр тортдик, ерга-заминга кўз тикдик, боғнинг, боғбоннинг қадрига ета бошладик. Шахсий жамғармаси ҳисобига амбулатория, кутубхона қурдирган, санаторий бунёд этиш ҳаракатига тушган жангчи, ўқитувчи, боғбон шифокор Баҳром Саматов сингари одамлар ҳам энди кўз ўнгимизда ҳақиқий фидокор, бунёдкор инсон сифатида бўй кўрсата бошлади.

Дунё яхши одамлар кифтида туради, деган экан донишманд. Яхшилар, яхшиликлар эса кўп. Гапдон гапни дўндириб турганда деҳқон омборини дон-дунга тўлдириб қўйганига шукур килайлик.

Таникли шоир ва драматург Машраб Бобоев туғилиб ўсган Қозоқхўжа қишлоғидаги ҳовлисида кекса, серҳосил балх тут бор. Бу тут ёзувчига “Чироқ ёниб турсин” деган пьеса ёзишга, эса қоларли тийнатлар яратишга, авлодлар пойдорлиги, кадрятлар ҳақида дилида тугиб юрган гапларни

айтишга илхом, туртки берган. Пьеса қаҳрамони Яллабо-бо ҳовлисидаги тутни кесишга келган раис ва бригадирга: “Ҳар йили барг оласиз. Ҳар йили барг етмайди. Нега тутни кўпайтирмайсиз? Ойтамғалида битта ўқитувчи тут кўчатини кўпайтираётган экан. Хамма жойдан келиб олиб кетишаётган эмиш. Андижон, Фарғоналардан. Нега бир районда туриб сиз олиб келмайсиз. Кап-катта одам бўлиб битта бакироқ бо-бога ялиниб ўтиришга уялмайсизми?” – дея дашном беради. Ўша ўқитувчи Баҳром Саматов бўлади. Ўн тўрт йилдирки, тутнинг ўзидан ўн минг, юз минглаб етиштириб келаётибди, яқин-узок туманлардаги хўжаликларда кулф уриб ўсиб, те-варак атрофга ҳусн-тароват бериб, атроф-мухитни мусаффо қилиб турган ям-яшил тутзорларни кўрсангиз, билингки, булар Баҳром аканинг тутхонасидан келтирилган. Тутлар йилдан-йилга бўй чўзиб, эн тортиб, курт тутганларга етиб турибди, хонадонлардаги тутларнинг анчаси энди дахлсиз, бола-чақага насиба, ризқ бўлаяпти.

Жамоа хўжаликлари, турли идоралар, мактаб-боғча ҳов-лиларида, хонадонларда мавж уриб, муаттар ҳидлар тара-тиб ўсаётган ранг-баранг атиргулларга беихтиёр завқингиз келиб, булар каердан келтирилган, деб сўрасангиз, “Баҳром аканинг гулхонасидан” деган жовобни эшитасиз. Тасаввур этинг: Саратон. Фир этган шабада йўк. Кенг боғ, гулзор, бир эмас уч ҳовуз. Мажнунтол новдалари сувга теккудай. Турфа гуллардан кўзингиз қувнайди, муаттар хидлар димоғингизни китиклайди, дилингиз яйрайди. Шийпонда бирпас ўтир-сангиз, бир зумда чарчоғингиз тарқаб кетади. Кушлар бас-ма-басга сайрайди. Бир пайт булбул хониш қила кетади, бошқалари бир зум тўхтади. Ажиб бир оҳанрабо мусика. Яратган боғбонига қасидадир балки.

Баҳром аканинг инсоний ҳиммати, жасоратини тушуниб етишга ҳаракат қиламан. Бу одамга нима керак ўзи? Шон-шуҳратми, мол-дунёми? Шон-шуҳрат десак, аввал қандай бўлса шундай, ҳеч ўзгармаган, камтар, тортинчоқ, айни чоғда, самимий, дилқаш. Катта йиғин-мажлислар бўлса, кў-

пинча ҳайъатга сайлашади, тўрга чиқаришади, бу киши бўлса қисиниб-қимтиниб, ўзини нокулай ҳис этиб ўтиради. Ўн беш йил муқаддам Баҳром аканинг чорбоғида вилоят миқёсида бир йиғин бўлганди. Баҳром Саматов шаънига кўп илик сўзлар айтишди, қарсақлар остида тўрга чиқариб қўйишди. Бу йиғилишда иштирок этиб гувоҳ бўлганман: Баҳром ака уч-тўрт соат давомида ўз уйи, чорбоғида қимир этмай, ўзини нокулай сезиб ўтирди (“Менга бундай жойларда бир соат қийналиб ўтиргандан бир кун маза қилиб кетмон чопган афзал”, – деганди кулиб Баҳром ака ўшанда).

Баҳром ака ҳақидаги ярим соатлик фильм-хроника Тошкентда кўриқдан ўтказилган экан. Кимнингдир нигоҳи боғбоннинг эғнидаги билинар-билинмас бир йиртиққа тушибди-ю хушёрлик қилиб, дарҳол маслаҳат берибди: “Ўша кадрни кесиб ташлаш керак, илғор совет кишиси ҳақида нотўғри тасаввур бериши мумкин”. Фильм табиий, ҳаққоний бир кадрдан маҳрум бўлади. Баъзиларга қолса, боғбонга чувт дўппи, янги тўн, оҳори кетмаган оппоқ кўйлак кийдириб, иложи бўлса, галстук тақтириб, қўлига кетмон тутқазиб суратга туширса. Ҳаётда бунақа бўлмайди-да. Баҳром аканинг янги энгил-бошлари ҳам бор, албатта. Лекин у доимо оддий, одми кийиниб юришни яхши кўради.

Икки кунлик суҳбатдан сўнг Баҳром ака нега бундай химматга жазм этгани боисини тушундим. “Қайсиям йил экан, аёлим иккиқат бўлиб касаллик варақасини олиш учун район марказига уч-тўрт катнади, – деди у. – Ҳар куни боради, бир куни кетади, лекин иши битмай келади, биласиз, катта йўлга чиқиб олишнинг ўзи қанча машаққат, кейин Наримановога боргунча машина кутиш керак. Сўрасам, “Бир аёл бор, тайинли гап айтмайди, нукул уришади-ю, қоғозни тўғрилаб бермайди”, – дейди. Бир куни, ишимни қўйиб, ўзим бордим. Хотин-халаж кўп, ичкаридан аёл кишининг қаттиқ-қаттиқ гаплари эшитилади, бир аёл йиғламсираб чиқди. Дўхтир дегани хушмуомала, юмшоқ бўлмайдами, куш тилини куш биледи, дегандай сўраб, ичидан гапини суғуриб олиб, ишини

тўғрилаб бермайдими? Бу сафар ҳам кайтаришни ўзига эп кўрмадими, ё вазоҳатимдан чўчидими, ишқилиб, қоғозини тўғрилаб берди. Хаёлимга бир ўй келди: мана шу ерда қанча шифоталаб одам, ҳар жойдан келган, ишини битказиш учун қанча вақти, асаби кетади, харажат қилади. Тут, гул кўчатларингизга анча пул чиқади, дейишяпти. Ўз ҳисобимдан бир амбулатория қурдирсам, зора одамларимизнинг мушқули осон бўлса, бунча жойга қатнаб юришмаса. Шу ўй ҳеч тинчлик бермай кўйди. Кечаси билан ниятимни қоғозга тушириб, эртасига раисимизга маслаҳат солдим, кейин районимиз раҳбари Хайрулла Сайдиев хузурига йўл олдим. Кўп тушунган, доно одам эди раҳматли, жойи жаннатда бўлсин. Дала айлангани чикиб кетган, қачон қайтиши номаълум, дейишди. Хатимни конвертга солдим-да, шу ердаги почта кутисига ташлаб келавердим. Бир неча кун ўтгач, ўқитувчиларнинг август кенгашида раҳбаримиз биринчи бўлиб бу гапнинг учини чиқарди, қурилиш ташкилотига, бош врачга, колхозимиз раисига ва яна бошқаларга шу ернинг ўзида топшириқлар берди.

Ниятим ҳаммадан ҳам бош врачимиз Абдулла Бўрибоевга мойдай ёкиб тушди, дарҳол ҳаракатга тушиб қолди, кўп ўтмай бинонинг лойиҳасини чиздириб келди. Қурилиш бошланиб кетди десангиз, бир куни қум, цемент, шағал келади, эртаси куни ёғоч, тунука дегандай. Хайрулла Сайдиев деярли ҳар куни бир келиб хабар олиб кетади, боладай хурсанд бўлади, ўзининг иморатига ҳам одам бунчалик қувонмайди, бир куни тағзамин устида таниқли раис Неъмат Азимовга нималарнидир уқтириб турган экан. Баҳром ака, асли каттарок курсак, аввалги лойиҳани каттик ҳимоя қилсак бўларкан, раис, бундай ташаббусларни ҳамма жойда, ҳар доим қўллаб-қўлтиклаш керак, деганини эшитиб қолдим”.

Кимдир, Баҳром аканинг ўзига оғирлик қилмасин, қурилишнинг бир қисмини колхоз кўтарсин, дебди. Бу гап кўпчиликка маъқул тушибди. Кейинроқ эшитиб қолибди-да, раҳбарларга учраб, “Кўнгилдан чиқариб ният қилувдим, кўнгилдагидай бўлсин, харажатини охиригача ўзим кўтараман”, –

дебди. Колхоз раҳбарлари “ўз фойдасини билмаган” бу одамнинг гапига хайрон қолибди-ю, рози бўлишибди.

Баҳром акани тушуниш мумкин. У ҳалол, ростгўй, бир сўзли одам, табиати дабдабани, сохтагарчиликни мутлақо кўтармайди. Бир ишга қасд қилдими, бошқа нарсага чалғимайди, ҳалол пул топишдан қолмайди. Бу ишларни обрў орттириш, донг таратиш, ҳатто ташаббус кўтариш учун ҳам қилмади, дилига туккан ниятни амалга оширди, холос. Бир неча бор учрашиб, суҳбатлашиб шунга қатъий амин бўлдимки, табиатга, одамларга бўлган туганмас меҳр, шафқат Баҳром акани бу хайрли, савоб ишларга ундаётган экан.

Дилимиз дилимизга тўғри келгани учунми, харқалай, Баҳром ака қулфи-дили очилиб, урушда кўрган-кечирганларидан ҳам икки-уч таъсирли ҳикоя айтиб берди. Унинг урушда кўрган-кечирганларининг ўзи алоҳида ибратли бир ҳикоя. Одер бўйидаги жангда оғир ярадор бўлиб, госпиталда шифтга қараб ўзига: “Худо деганинг бор экан, Баҳромбой, бир ўлимдан қолдинг, энди умрингнинг борини одамлар хизматига бағишлайсан, савобни излайсан” – деган экан.

Уруш даҳшатлари онгида, руҳида инқилоб ясагани рост. Баҳром ака фақат эзгулик, меҳр-шафқат учун яратилган. У ҳақда фақат яхши гап эшитасиз, ўзи ҳам фақат яхшиликдан, одамларнинг фазилати, савоб ишларидан лутф этади. “Одамга бирор фойданг тегмаса, ҳеч кимга эл бўлмай, ўз гўрингни ўзинг кавлаб яшашдан нима фойда. Буғдой нонинг бўлмаса, буғдой сўзинг бўлсин”. Ўша суҳбатимизда Баҳром ака нимаям бўлиб офатга учраган жойларга юборган ёрдамларини эслаб қолди... Эзгулик, инсонпарварлик, одамларимиз, айникса, уруш ва меҳнат фахрийларимиз қон-қонига сингиб кетган фазилат ўзи.

Биргина Саматовлардан учтаси халқимизга яхши маълум: каттақўрғонлик Ҳамид Саматов урушдан қайтиб келиб, оиласи билан йигирма икки болани тарбиялаб вояга етказди, бу ҳақда кўп ёзилди; пскентлик Мажид Саматов урушда қатнашган ватандошларимиз ҳақида қанчадан-қанча китоб,

мақолалар ёзди, ҳарбий архивларда ишлаб, юзлаб ноъмалум жангчиларни элига, оила-аъзоларига маълум қилди; пайариклик Баҳром Саматов боғ бунёд этипти, иморат қуряпти, савобнинг тагида қоляпти.

Баҳром ака уруш йиллари, бир қанча мамлакат ҳудудида жанг қилди (9 майда Берлинда эди), инсон зоти бамисоли пашшадай кирилиб бекадр бўлганини кўп кўрди. Дийдаси қотиб, бағритош бўлмади. Аксинча, инсонни тиригида эъзозлаш, авайлаш лозимлигини кўнглига тугди. Уруш тугагандан сўнг ҳам уч йилча қолиб кетди. Кўп касал бўлди, даволанди. Қирқ саккизинчи йили қишлоғига қайтди, келса, тирикчилик оғир, икки-уч йил бурунгидай, орден, медалларни тақиб олиб, ғолиблик нашъасини сурадиган пайт эмас. Қориннинг қайғусини қилиш керак. Кузақда уйлантириб қўйишди. “За отвагу” ва яна бешолти медалини кейинчалик болалар ўйнаб йўқотиб юборишди. Тирикчилик гирдоби ёш жангчини ҳам қомига тортди. Бошқалар қатори қийналиб яшади, ишлади ва ... ўқишни чала жойидан бошлади, Челақдаги 25-ўрта мактабга кириб, уч йил ўқиб аттестат олди. “Эрталаб синфга кирган бўйи дарс тугагандан кейин чиқардим, – қулиб хотирлади суҳбатдошим. – Ўзимдан ўн-ўн икки ёш кичик йигит-қизлар танаффус бўлиши билан дув этиб ташқарига отилишар, мен бўлсам, уйланган, фарзандли одам, солдат шинелида охирги партада бирор нарса ўқиб ё ёзиб ўтирардим”. Ёши катталиги учунми ё бардоши, интилиши маъқул келдими, ўқитувчиликка олиб қолишди, жисмоний тарбия, ҳарбий таълимдан дарс беришди. Рўзғор бир нав ўтадиган бўлди, лекин тағзамини бўшлиги, илми камлигини сезиб, кўнгли тўлмади, изн сўради. “Ўйлаган ўйим ўқиш бўлиб қолди. Бир уйчадан жавон ясаб, китоблар териб ташладим. Челақ, баъзан Самарқандга бориб янги китоблар олиб келардим. Кечаю кундуз мук тушиб ўқийман. Тўй-маъракага ҳам бормаи қўйдим. Ёзда ҳайё ҳайт деб Тошкентга йўл олдим. Пединститутнинг тил ва адабиёт факультетига ҳужжат топширдим. У вақтларда, адашмасам, еттита имтиҳон топширишар экан. Олтита “4”, битта “5” олибман.

Бир соат ҳам дарс колдирмаганман. Эллик тўққизинчи йили битириб чиқдик.

Баҳром Саматов ўттиз йилча ёш бўғинга сабоқ берди, кўп йил илмий мудирлик қилди. Ўзи яхши кўрадиган таъбир билан айтганда, юзлаб, минглаб ёш ниҳолларни парвариш қилди, улар ҳозир қатта, мевали дарахт – олим, педагог, шифокор, ижодкор, агроном – бўлиб етишишди. Лекин боғбони ўша-ўша, оддий, камтар, заҳматқаш. Ўз ишининг фидойиси, зеро. “Ўзбекистонда ҳизмат кўрсатган ўқитувчи” унвони ҳаммага ҳам раво кўрилавермайди.

– Олтмишинчи йилларнинг охирига бориб соғлиқнинг мазаси қочди. Тез-тез докторларга учрайдиган, касалхоналарда даволанадиган бўлдим. Бир қўл, бир оёғим яхши ишламай қолди. 2-гуруҳ ногиронлигига ўтказишди, икки ярим йилча касаллик варақаси бўйича ҳақ оладиган бўлиб турдим. Миянгиз қаттиқ чарчаган, кўпроқ жисмоний иш қилинг, дейишди. Жамоамиз раиси Тоир Маҳмудовга маслаҳат солдим: ота-бобомиздан қолган, эски қишлоғимиз ўрнидан ер ажратиб берсангиз, дедим. Раҳматли дарҳол рози бўлди, мажлисга солди: бунақа ташландиқ, чивинлар маскан қурган жойни обод қилганнинг савобига нима етсин. Ўттиз сотихдан кўп ер ажратиб беришди, кейин Сайдулла Бойзоқов раҳбар вақтида яна анча қўшимча жой ажратилди, қайси раҳбарга учрамай, баракка топсин, раъйимни қайтаришгани йўқ. Сайдулла Бойзоқов, Ҳамзулла Бойзоқов, Тинчлик Азимов, Азим Ғаффоров, Карим Ғаффоров... нима десам, бажонидил деб туришди. Бу ҳам одамга куч, илҳом бағишларкан. Ҳар куни, ишдан кейин, дам олиш кунлари чангал тозалайман, тўнғак кавлайман, ер чопаман, дарахт экаман, суғораман. Отамнинг арвоҳи шод бўлсин дейман-да. Тошкентдан, Ботаника боғидан қатта чамадонга босиб атиргул кўчати олиб келдим, наъматакка пайванд қилувдик антиқа бир гул чиқди, кўп одам, кўп ташкилот олиб кетиб экди, сўровчи кўпайди. Қаровсиз жойга сон киргани сари, худонинг кароматини қаранг – соғлиғим ҳам ўнгланиб борди. Касалликнинг кўпи, мен сизга айтсам, тер

билан чиқиб кетар экан. Мен билан касалхонада ётганларнинг анчаси, худо раҳмат қилсин, оламдан ўтиб кетди. Шифокорлар баъзи беморларга хазиллашибми, ростданми, Баҳром акадан маслаҳат олинг, деб юборишар экан. Астойдил меҳнат қилинг, қора терга ботиб ишланг, кўп овқат, кўп уйку, қорин – қони зарар дейман. Амбулатория ҳовлисида ёғоч тахтачаларга “Беморга малҳам бағишла, чорасиз қолганда нажот бағишла” каби ҳикматлар чиройли битиб қўйилган. Ушбу битикларни танлашда Баҳром ака иштирок этганми-йўқми билмайман, лекин улар шифокорларнинг бурчи, вазифаси жангчи, ўқитувчининг ботиний дунёсини аниқ-тиник ифода-лаб турибди.

Шифокорларнинг айтишича, Баҳром ака ҳар куни бирикки марта хабар олиб турар, ўтин-чўпни ўзи етказиб берар (ҳали газ ўтганича йўқ эди), таъмир лозим бўлса, раҳбариятга учраб тезлаштирар, лекин бирор марта ҳам соғлиғидан шикоят қилиб кирмаган экан. “Мана, ёлғон бўлса, ўзларининг юзи”. Баҳром аканинг ним табассумидан соғ одамга Сукротнинг кераги йўқ деган маъно уқдик.

Бўлғуси санаторий ҳақида гап кетди. “Баҳаво, обод жойга шу нарса қурилиб қолса янаям обод бўлиб кетармиди, – дейди Баҳром ака. – Беморларнинг соғлиғи тикланарди, ҳам кўп киши ишли бўлиб қоларди. Туманимиз бош врачлари ҳатто лойиҳасини ҳам чиздириб қўйган, менга кўрсатди, икки қаватли, кўркам бино, ҳамма нарсаси бўларкан. Ҳатто анча мунча пул ҳам топиб қўйганман, тарҳи, тағзамини биздан, кўтариши сиздан, дейишди ҳазиллашиб. Замона бунақа алғовдалғов бўлиб, нарх-наво сапчиб кетиб, сал сурилиб турибдида. Мавриди келиб тезлашиб кетар. Боғимиз кенгайиб, даромади ҳам кўпайиб борапти. Мана, ўн гектарли янги боғ ҳам ҳосилга кириб қолди. Харажатидан қийналмаймиз”. “Амбулаторияни амакимиз қурганлар-у, раҳматнинг кўпини биз эшитамиз, – дейди шифокор Саодатхон. – Катта-кичик бу кишидан миннатдор”. “Баҳром ака узокни кўзлаб иш тутадиган, режали, пухта одам, – деганди амбулатория бош врачлари.

– Ҳалол меҳнат қилиб пул топган одам сарф қилишни ҳам билади. Ҳаром пули кўп одам боши қотади қандай яширишни, қандай алмаштиришни ўйлаб. Амбулаториямизни, кутубхонани эшитиб, Тошкенту Москва, Самарқанду узоқ районлардан меҳмонлар келиб туришади. Айниқса, журналистлар кўп келишади, доврўғини эшитиб ўзини танимаган баъзилар секингина “Бу одамнинг фарзанди борми?” – деб сўрашади. Баҳром ака, Улжон аянинг тўққиз фарзанди, невараси бор дейман тагдор саволга баралла жавоб қайтариб, ўғиллари, қизларининг отини, ишини, ўқишини бирма-бир айтиб.

Олманинг тагига олма тушади. Қуш уясида кўрганани қилади. Фарзандлари бари меҳнатсевар, камтар, бардошли бўлиб ўсди. Ўғиллари ер ҳайдаш, суғориш, қизлари ягана, ўтоқ, йиғиш теришда ҳамқору ҳамдаст. Нурулло докторликка кўнгиш қўйди. СамМИга боради – қайтиб келади, боради қайтиб келади. Тайёрлов бўлимини ҳам қўшиб ҳисоблаганда саккизинчи марта ҳужжат топширгач кирди. Битириб чиқиб ишлаяпти. Меҳнатдан қочмайди. Бир сафар уйларида ишлаётиб, бошига ғишт тушиб кетиб икки ойча даволаниб ҳам чикди. “Давлат қурилишидагина эмас, ўз уйингдаги ҳашарда ҳам техника хавфсизлигига риоя қилиш керак экан” – дея ҳазиллашиб юради кейин. Телевизор Афғонистондан дилбузар, ваҳимали лавҳаларни кўрсатганда, эр-хотин, Равшанини ўйлаб тесқари ўгирилиб олишар, ая пик-пик йиғлар, ота кўзлари намланганини яширарди. Икки йигит Самарқанддан олиб келиб қолишганда суюнчига анча-мунча пул беришди, машинасига қўй солишди, элга тўй қилиб беришди.

Уйлари оддий, беҳашам, лекин ораста яшашга қулай... Асосий эътиборини уйига эмас, амбулатория, кутубхонага, меҳр-шафқат йўлига қаратган, сарф-харажатни ҳам шунга яраша тарқатган киши соддами ё ақлли, пишиқми ё сахий? Бу энди баҳо берувчининг феъли, дунёқараши, ўлчайдиган гази, кўмочига боғлиқ. Емай, ичмай, беҳисоб дунё орттириб, сўнгги дақиқаларда фарзандларига бир сўз демай, пойгакка тикилганча жон таслим қилган чол ҳақида эшитгандим.

Аввалига ҳайрон бўлишади. Кейин пойгакни кавлашса, бир хум олтин чиққан. Ҳаром-ҳаришдан орттириб миллионлар йикқан бир одам ҳақида, одамлар, умри узок бўлсин-у, лекин нафаси узилиши билан жасади совимай фарзандлари мерос жанжалини бошлаб юборади, дейишади. Пайарик, Челак туманларида ҳам авваллари пинҳон миллионерлар ҳақида панада шивир-шивир қилишарди, энди эса, кимнинг қанча пули, дунёси борлиги, қай йўл билан топганлиги, топаётганлиги ҳақида яширмай, ошқора айтишади, улар бир эмас, бир неча боғча, мактаб, касалхона, ҳаммом қуришлари мумкин, хоҳлашса, албатта. Лекин лоакал кўприк, сартарошхона, ҳаммом қуришганини эшитмадик ҳисоб.

Бир йили СамМИ талабалари Пайарикқа пахта теришга келишди, институт раҳбарлари бир-икки марта кечқурунлари кўярга-қўймай Баҳром акани учрашувга олиб боришди, у ҳақдаги ярим соатлик кинони кўрсатишди, шаънига кўп илик сўзлар айтишди, боғбон, таомилга кўра қиска гапирди. Режаларим – кинопинг охиридаги гап – бир кутубхона курсам, кейинчалик, худо умр берса, санаторий қуришни мўлжаллаб турибман, деди. Дил тўридаги муддао тилга чиқди. Айтилган гап – отилган ўк, ишга киришилди. Энди бир кутубхонаки, кўрингу ҳавас қилинг. Каттагина маблағ сарф бўлган. Бошқа жойни айтолмаймиз-у, Пайарикда бунақаси йўқ. Узокдан салобатли бўлиб кўзга ташланади. Пештоқида Алишер Навоий расми, кираверишда, амбулаториядаги сингари ёзув бор: “Ушбу кутубхона Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи Саматов Баҳром аканинг шахсий жамғармаси ҳисобига қурилган”. Киришингиз билан, чап томонда, кутубхонадан фойдаланиш қоидалари ёзилган. Уйга ҳам китоб берилади. Йўқ китобларни бошқа кутубхоналардан сўраб олиш мумкин. Ойнаванд тахтада янги китоблар териб қўйилган. Тўрда болалар бўлмаси. Амбулаторияга келган аёлларнинг болалари ўйинчоқлар ўйнашади, рангли китоблар кўришади, расм чизишади. Боғчалардан болалар ҳам келиб туради. Ўқув залида бир қатор китоб, газета ва журналларни ўқишингиз

мумкин. “Ўқувчилар дафтарчаси” орасидан Баҳром Саматов-никига кўзим тушди: қайси куни қайси газета, ё журнални олгани, қачон топширгани ёзилиб, имзо чекилган. Ҳайрон бўлдим: ўзининг кутубхонаси бўлса, хоҳлаган нашрни олиб қўлтиклаб кетаверса бўлади-ку, қизига айтса ҳам бўлади – уйга келтириб беради. Йўқ, Баҳром акадаги интизом, саришталик, бошқалар меҳнатига ҳурмат, томчида қуёш акс этгани сингари ушбу деталда ҳам яққол кўриниб туради. Кутубхоначи қизларнинг айтишича, китоблар сони ўн мингдан ортиб кетди, янги-янгилари келиб турибди. Баҳром ака қирк йил давомида йиққан китоблар турган гапки, бу ерга ўтган, кутубхонада тикувчилик тўгараги ишлаётган экан, хотин-қизлардан ўн беш киши бичиш-тикишни бинойидек ўрганиб олишибди, буюртмалар ҳам кела бошлабди.

Бунёдкорлик ишлари, қурилишлар, ҳамирдан қил суғургандек силлик бўлгани йўқ, албатта, ғайирлик, кўролмаслик, ёза-ёзлар ҳам бўлди. “Бир хил одамлар бор, ўзлари қилолмайди, қилганни кўролмайди”, – дейди куюниб Баҳром ака. – Бир йили, Қудрат Қўзиев район пиллачилик идорасининг бошлиғи бўлган кезларда, ундан беш кило тут уруғи олиб ярим гектарча жойга эккандим. Кўп кўчат бўлиб кетди. Бу жонивор тез ўсар экан. Келгуси йили бундан ҳам кўп бўлди. Тут тақчил эмасми, сўраб суриштириб олиб кетадиганлар кўпайди. Тийин-тийиндан ҳам пул кўпайиб кетар экан, жамоа чўнтаги анча қаппайиб қолди. Билмайман, шунда олтмиш сўм ойлик чиқармиди. “Нега сиз шунча гул, кўчат етиштирасиз-у, манфаат кўрмайсиз, – дашном берди кимдир, – қонуний ҳаққингизни талаб қилиб олмайсизми?”. “Облшёлк”қа бориб талаб қилмадиг-у, сўраган эдик, ўттиз етти фоизини олишга ҳаққи бор деб қоғоз беришди. Бошқарув мажлисига қўйишувди, даромаднинг катта қисмини ўпириб кетади, йигирма икки фоизи бўлсин, дейишди, майли дедик, индамадик. Ҳисобчимиз чўтга солувди каттагина пул чиқди. Кимдир, Саматов бухгалтер билан тил бириктириб кўп пул ўзлаштириб олди, деб ёзган экан. Бир

куни идорага чақириб қолишди. Самарқанддан уч-тўрт киши келган экан, қарашлари жиддий, ковоқлари солиқ. Прокуратурадан дейишди. Ҳисобчимиз Мажид акадан ҳамма хужжатларни олиб машинанинг багажига солиб қўйишди. Қани, кўчатларингизни кўрсатинг, дейишди. Машинада икки кишини кўшиб юборди. Келдик. Тут ярим гектар жойда тиралиб ўсиб, одам бўйи бўлиб қолган эди. Келганлар аввал хайрон бўлишди, кейин чехраси ёришди. Қайтдик. “Ким ёзган бўлса ғирт ёлғон, тухмат дейишди. – Тут кутганимиздан ҳам кўп экан”. Прокуратурага борганимизда, узр сўраб хужжатларимизни қайтариб беришди...

Баҳром Саматов истиқомат қилаётган хўжалик аввал “Коммунизм” деб аталарди. Тубсиз хаёл, ширин алдовдан иборат бу тушунчада тарикдай жон бўладиган бўлса, Баҳром аканинг жаннатмонанд маскани – коммунизм. Бу ерда меҳнат ҳаётий эҳтиёж ҳисобланади. Егулик, озикнинг деярли ҳаммаси етиштирилади. Сўлим боғда ранго-ранг гуллар муаттар хид таратган дарахтларда булбуллар хониш қилган, ҳовузда балиқлар ғужғон ўйнаган. Йирик хўжалик кейинчалик иккига бўлиниб, бири “Янгиобод”, иккинчиси “Навбахор” деб атала бошлади. Ният қилган олим, ёзувчи, журналистлар китобларини икки энлик дастхат битиб, “Баҳромобод” деб ёзилса ҳам адашмай келиши тайин. Ўзи ўшанда “Баҳромобод” деб ном қўйишса ҳам бўларди. Сизни билмадим-у мен юрт назари тушган, эл меҳрини қозонган, оддий, фидойи, Ҳазрати Инсонлар шахсига сиғиниш, кўзи тиригида номларини абадийлаштириш тарафдориман. Не-не улуғлар, доҳийлар оддийлик даражасига тушиб қолганда оддийлар улуғлик шоҳсупасига чикса не ажаб.

Истиклол йилларида юртимизда бунёд, бунёдкор сўзлари янада кенг, теран маъно касб этди. Эндиликда бунёдкор деганда ҳайратангиз иншоотлар, ноёб меъморилик обидалари билан биргаликда (бундай нодир иншоотлар кўплаб қурилди, қурилаётир) хунармандчилик, наққошлик, мусавирлик, заргарлик, кулолчи, йўлсозлик, кўприксозлик, фан-

техника, адабиёт, санъат-асарлари каби азалий, миллий кадриятларимизнинг бетакрор наъмуналари хорижлик сайёҳлар, меҳмонларни лол қолдирмоқда.

Боғбонлик ҳам аслида бунёдкорлик. Боғ яратиш бизда азалдан энг ардокли, савобли, ўзбекнинг ўзбеклигини кўрсатадиган касб-кор бўлиб келган. “Яхшидан боғ қолади” деган ҳикмат ўзидан боғ-роғ билан бирга обидалар, йўллар, кўприклар, гўзал асарлар, эзгу ишлар қолдирган олижаноб фазилатли инсонларга нисбатан ҳам ишлатилади. Анжуманлар саройи, Ҳазрати Имом мажмуаси, “Бунёдкор” стадиони қурилишларини бошланишидан охиригача, бир неча ой давомида эринмай суратга туширган истеъдодли фотограф Абдуғани Жума “Фотолар уйи”нинг тўрт залини тўлдириб намойиш этган асарлари кўргазмасини “Бунёдкорлик эпопеяси” деб атагани фикримизни исботлайди. Баҳром Саматов ҳам шундай ҳазрати инсонлардан эди. Очеркимиз қаҳрамони бир неча йил истиқлол неъматларидан баҳраманд бўлиб, боғ-роғларни кенгайтириб, гуркиратиб, ундан келадиган даромадлар ҳисобига амбулатория, кутубхона қурдириб, ёруғ оламни тарк этди. Бунёдкор боғбон вафот этган бўлса-да экиб ундирган боғ-роғларидан миннатдор одамлар хотирасида умрбод яшайди.

Саъдулла ҲАКИМ

(1952 йилда туғилган)

ЎЗБЕКНИНГ БЕШ ПАНЖАСИ

Ўзбекистон тарихида бундай учрашув ўтказилмаган эди. Ўзбекистон тарихида глобал ҳамкорлик масалалари бу қадар нуфузли даражада муҳокама этилмаган эди. Дунё миқёсида Ўзбекистоннинг иқтисодий тараққиёт борасидаги ўз йўли бу қадар қизиқиш уйғотмаган ва эътироф этилмаган эди. Албатта, бу мулоҳазалар пойтахтимизда бўлиб ўтган Осиё тараққиёт банки Бошқарувчилар кенгаши 43-йиллик мажлисида кўриб чиқилган масалалар кўламини тўлиқ камраб олмаса-да, унинг моҳиятини бир қадар ойдинлаштиришга хизмат қилади.

Бугунги кунда қатта молиявий имкониятларга эга Осиё тараққиёт банки 1966 йилда ташкил этилган.

67 давлат, жумладан Осиё – Тинч океани минтақасининг 48, Европанинг саноати ривожланган бир қанча мамлакатлари, шунингдек, Канада ва АҚШ мазкур банк аъзолари ҳисобланади. Банк ривожланиш ва минтақавий ҳамкорликка оид лойиҳаларни молиялаштириш ҳамда ушбу соҳаларда техник кўмак бериш билан бирга аҳолининг миллий салоҳияти ва турмуш сифатини оширишга йўналтирилган, пухта ўйланган ижтимоий-иқтисодий сиёсатни амалга ошираётган мамлакатларга ёрдам кўрсатишга алоҳида эътибор қаратмоқда.

ОТБнинг навбатдаги мажлисига мезбон сифатида Ўзбекистон танланганининг ўзи мамлакатимизда амалга оширилаётган инкирозга қарши чоралар дастури ва иқтисодий ислохотлар самарадорлигининг нуфузли молиявий муассаса томонидан эътироф этилганидан далолат. Бу халқ ва Ватан манфаатларига дахлдор ҳар бир инсонда фахр уйғотувчи ходисадир.

Таъкидлаш жоизки, мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов ОТБ Бошқарувчилар кенгаши 43-йиллик мажлисининг очилиш маросимидаги нутқида иқтисодий барқарорлик ва тараққиёт хусусида сўз юритар экан, “Ўзбек модели”нинг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятига яна бир бор урғу берди: “Бугунги кунда ушбу модель ўтган давр мобайнида, шу жумладан, инкироз жараёнларининг экстремал таъсири даврида ўзини тўлиқ оқлади, деб айтишга барча асосларимиз бор”.

Бу беш тамойил, лўнда қилиб айтганда, иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги, ўтиш даврида давлатнинг бош ислохотчи сифатида фаолият кўрсатиши, конун устуворлиги, ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши, кучли ижтимоий сиёсат Президент ташаббуси ва раҳнамолигида истиқлолимизнинг дастлабки йилларида, 1992 йилдаёқ ишлаб чиқилган эди.

Дарҳақиқат, ОТБ Президенти Харухико Курода, Ўзбекистон иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг барқарор суръатлари ишончли тарзда таъминланган санокли давлатлардан бири, бу “Ўзбек модели”нинг муваффақиятидир, дея баҳо бердики, бу фикр Ўзбекистон танлаган иқтисодий тараққиёт йўли нақадар тўғри эканидан далолатдир.

“Emirates NBD” банки бош менежери Брайн Шегар таъкидлашича, “Бугун дунёнинг кўплаб мамлакатлари иқтисодиётида вужудга келган қатор муаммолар Ўзбекистон эркин бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиш йўлини танлаб жуда тўғри иш тутганини, тараққиётнинг “Ўзбек модели” нақадар ҳаётий ва самарали эканини яна бир бор тасдиқлади”. Туркиянинг “Bank ASVA” банки вакили, Молия институти вице-президенти Женк Каража оғу эса “Ривожланишнинг “Ўзбек модели”ни ўрганиб, унинг илғор жиҳатларини татбиқ

этиш ниятидамиз”, деб ёзади. Жаҳон банкининг Марказий Осиё мамлакатлари бўйича минтақавий директори Мото Кониши ҳам “ривожланишнинг ўзбекча модели атрофлича ўрганиляпти” дея эътироф этади.

Бундай эътирофларни келтираётганимиз сабаби шуки, халқаро молия муассасалари, биринчи навбатда, банк-молия тизими барқарор давлатлар билан ҳамкорлик қилишга интилади. Ўзбекистонимиз мисолида айтадиган бўлсак, 1996 йилдан буён ОТБ томонидан ажратилган 1 миллиард 200 миллион доллар кредит ҳисобидан шу кунгача 11 лойиҳа амалга оширилган, 15 лойиҳа бўйича эса ишлар давом этмоқда.

Йиллик мажлис доирасида 1 миллиард 150 миллиондан ортик яна тўртта кредит шартномаси имзоланди. Эътибор беринг, кредит маблағлари муайян лойиҳалар учун олинаётир, яъни мақсадли равишда аниқ бир натижани кўзлаб ўзлаштирилмоқда. Бу ҳамкорлик муносабатларининг аниқ асослари ва тўлов кафолатлари мавжуд деганидир.

Буюк ишлар, одатда, шу руҳдаги қатъият, шижоат ва жасоратдан, энг муҳими, шундай туйғуларни уйғотувчи тоза ва покиза ниятдан бошланади. Бир замонлар улуғ мутафаккир бобомиз Алишер Навоий ўзбек тили имкониятларини рўёбга чиқаришдек улуғ асарга жазм этар экан:

*Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасига панжа урмоқ, –*

дея улуғ бир камтарлик билан қўлга қалам олган эди. Бу эзгу ниятлари самараси ўлароқ, беш дostonдан иборат “Хамса” асарини дунё адабиётига халқимизга туҳфа этган эди.

Иктисодий тараққиётнинг беш тамойилдан иборат “Ўзбек модели”, образли қилиб айтганда, демократик тараққиёт ва иктисодий барқарорлик йўлидан илгарилаб бораётган Ўзбекистоннинг манаман деган давлатлар “панжаси”га урган “панжаси”дир, дегим келади.

Меҳнаткаш ва донишманд ўзбек халқи панжа урган иш хамиша хайрли ва баракали келган. ОТБнинг пойтахтимизда бўлиб ўтган мажлиси бунга ёрқин мисолдир.

Зиёвиддин МАНСУРОВ

(1954 йилда туғилган)

ОДАМИЙЛИК ДОРИЛФУНУНИ

Биз – ўз тақвимини яратган халқмиз.

Дарҳақиқат, ўзбек давлатчилиқ тамойилларини ўзида мужассам этган “Ўзбек модели”ни оламизми, ўзига хос байрамларимизни оламизми, мустақиллиқ шарофати билан рўёбга чиқиб, бутун дунё ҳавас қиладиган даражада юксалишга юз тутган маънавий кадриятларимизни оламизми, иқтисодиётимиздаги барқарор ривожланиш тамойилларини оламизми, қўйингки, барча-барча соҳаларда ўзбекона турмуш тарзимиз барқ уриб турганлиги, жумладан, умуминсонийликка жиддий эътибор қаратилганлиги мамлакатимизнинг халқро майдонда катта эътибор ва нуфуз топаётганлигига бош омил бўлаётганлиги аён ҳақиқатдир. Башарият тарихида хижрий йил, милодий йил сингари номлар билан юритилувчи тақвимларнинг борлиги қадимдан аён. Бироқ шу нарса қувонарлики, 12 хил ҳайвон номи билан юритилувчи азалий мучал – тақвимдан тубдан фарқ қилувчи, мухтарам Президентимиз ташаббуси билан жорий этилган, айни пайтда инсон манфаатларини ўзида мужассам этувчи, таъбир жоиз бўлса, “Ўзбекистон тақвими” деб аташга арзигулик ўзига хос тақвимимиз мавжуд.

Бу таквим 1996 йилда буюк Соҳибкирон бобомизнинг мубо-
 рак номлари “Амир Темур йили” билан бошланиб, унда ҳар бир
 йил инсон омилига боғлиқ ҳолда муайян мақсадларни ўзида му-
 жассам этганлиги билан ғоят муҳим аҳамиятга эгадир. Бу фикр-
 нинг исботи сифатида 1997 йилни “Инсон манфаатлари йили”,
 1998 йилни “Оила йили”, 1999 йилни “Аёллар йили”, 2000 йил-
 ни “Оналар ва болалар йили”, 2001 йилни “Соғлом авлод йили”,
 2002 йилни “Қарияларни кадрлаш йили”, 2003 йилни “Обод
 маҳалла йили”, 2004 йилни “Меҳр-мурувват йили”, 2005 йилни
 “Сиҳат-саломатлик йили”, 2006 йилни “Ҳомийлар ва шифокор-
 лар йили”, 2007 йилни “Ижтимоий ҳимоя йили”, 2008 йилни
 “Ёшлар йили”, 2009 йилни “Қишлоқ таракқиёти ва фаровонли-
 ги йили”, 2010 йилни “Баркамол авлод йили”, 2011 йилни “Ки-
 чик бизнес ва тадбиркорлик йили” сифатида белгилаб олиб, шу
 йилни мазмун-моҳиятини тўла ўзида мужассам этган Давлат
 дастури қабул қилиниб, унда белгиланган вазифаларни сўзсиз
 адо этилиши мамлакатимиз таракқиёти учун муҳим манба си-
 фатида хизмат қилаётганини нафақат бизда, балки бутун дунёда
 ҳавас билан ўрганилаётганлигини яна бир қарра ҳис қилиш ҳар
 қандай соф виждонли ватандошимиз қалбини ғурур ҳисси би-
 лан тўлдириши табиий ҳол, албатта!

Туб ислохотларнинг асосий диққат эътиборини инсон оми-
 лига, яъни ислохот ислохот учун эмас, инсон учун, унинг том
 маънодаги бахт-саодати учун деган олижаноб улуғ мақсадга
 қаратган мамлакатимизда жорий йилни “Мустақкам оила йили”
 деб эълон қилиниши замирида ҳам оилага давлат миқёсидаги
 эътибор, ғамхўрлик ётгани ҳам бағоят қувонарлидир.

Қонун кўриқлайдиган кўрғон

Мамлакатимизда мустақилликнинг илк йиллариданок ои-
 ланинг қонуний асослари ишлаб чиқилиб, улар тобора тако-
 миллаштириб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида оила тўғри-
 сидаги қуйидаги норманинг киритилиши бунинг яққол исбо-
 тидир: “Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва

давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга” (XIV боб, 63-модда). Энг эътиборли томони шундаки, Асосий Қонунимизнинг ўзига хослигидан яққол далолат берувчи жуда кўп томонлари қатори оилага бағишланган ўринларда ҳам халқимизга хос ажойиб жиҳатларга эътибор берилганлигини ҳис қилиш қийин эмас. Чунончи, 64-моддада “Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар”, деган олижаноб ғоя мужассам этилиши билан бир қаторда, 66-моддада “Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар” деган одилona ғоя қонун тусида мустаҳкамлаб кўйилган. Юқоридаги ҳар икки моддани солиштирган киши Конституциямизда Ғарбдагига нисбатан тамоман ўзгача шарқона, аниқроқ айтганда, соф ўзбекона турмуш тарзимиз бағоят ўринли акс этганини илғаши қийин эмас. Бу ўринда бизнинг менталитетимизга хос бўлган ота-она ва фарзандлар ўртасидаги узилмас ришталарнинг қонуний асослари ётганлиги айни ҳақиқатдир. Таассуфки, бундай муқаддас туйғуларни англамаган ғарбликлар биздаги ота-оналар ўз фарзандларини ҳар хил ёмон йўлларга кириб кетишининг олдини олиш мақсадида тергаб юришларини уларнинг эркинлигига монелик, фарзандларнинг қап-қатта бўлиб, ота-оналаридан алоҳида яшашларига қарамай, кунда-кунора ишга кетишдан олдин улар ҳузурига келиб, оқ фотиҳа олишларини тобелик, деб баҳолашса не ажаб?! Чунки Ғарбда жуда кўп бошқа масалалар қатори оила ва никоҳ масаласида ҳам биздагидек муқамалликларга эришилмаганлиги, уларда бу каби муносабатлар давлат аҳамиятига эмас, балки шахсий эътибордаги хусусий масала эканлиги билан бу борада ярамас иллатларнинг урчиб кетиш ҳолатларига омил бўлаётганлиги ҳеч кимга сир эмас. Бунга мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида бизга ўзларининг “эркин, демократик” ғояларидан “сабоқ” ўтиш мақсадида келган ғарбдаги нодавлат тузилмаларнинг айримлари томонидан ёшлар ўртасида ўтказилган анкета саволларида “Сиз ота-онангиздан сўроқсиз туннинг

истаган вақтида уйингиздан кўчага чиқиб, хоҳлаган ишингизни қила оласизми?”

“Бошқа динни қабул қилиш эркинлигига қандай қарайсиз?”

“Бир жинслиларнинг ўзаро никоҳ қуриши мумкинлиги ҳақида фикрингиз қандай?” сингари мужмал фикрлар ҳам тарқатилганлигини мисол тариқасида эслаш kifоя. Шукурлар бўлсинки, бундай ножўя хатти-ҳаракатларга ўз вақтида нукта қўйилиб, жаҳон молиявий инқирозидан анча аввал бошланиши мумкин бўлган маънавий таназзулнинг олди олиб қолинди. Зеро, маънавий таназзул моддий таназзулга нисбатан хавфлироқ эканлигига бугунги Ғарбдаги ахлоқсизликлар яққол мисол бўла олади. Шу боисдан ҳам муҳтарам Президентимизнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” номли маънавий қомуси бу борада дастуриламал, ундаги фикрлар биз учун унутилмас сабоқ бўлмоғи зарур: “Ёш авлодимизни турли маънавий тажовузлардан ҳимоя қилиш ҳақида гапирганда, нафақат халқимизни улуғлайдиган буюк хусусиятлар, айна пайтда, унинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатган, эски замонлардан қолиб кетаётган номаъқул одатлар ҳақида ҳам очиқ сўз юритишимиз зарур. Биринчи навбатда худбинлик ва лоқайдлик, қариндош-уруғчилик ва маҳаллийчилик, коррупция ва манфаатпарастлик, бошқаларни менсимаслик каби иллатлардан жамиятимизни бутунлай халос этиш тўғрисида ўйлашимиз лозим”.

Бугина эмас, ўзида оилани мустаҳкамлашдан, оилавий муносабатларни ўзаро муҳаббат, ишонч ва ҳурмат, ҳамжиҳатлик, бир-бирига ёрдам бериш ҳамда оила олдида унинг барча аъзоларининг масъуллиги ҳисси асосида қуришдан, бирор-бир шахснинг оила масалаларига ўзбошимчалик билан аралашшига йўл қўймасдан, оила аъзолари ўз ҳуқуқларини тўсқинликсиз амалга оширишини ҳамда бу ҳуқуқларнинг ҳимоя қилинишини таъминлашдан иборат қонуний манфаатларни ифода этган Ўзбекистон Республикасининг Оила кодексидан хабардор бўлишимиз фойдадан холи эмас.

Оила масаласи, фарзанд тарбиясидек муҳим жиҳат мамлакатимиз Президентини ва ҳукуматининг доимий диққат-эътиборида бўлиб келаётганини Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 25 майдаги “Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитасини қўллаб-қувватлаш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”, 2009 йил 13 апрелдаги “Она ва бола саломатлигини муҳофаза қилиш, соғлом авлодни шакллантиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”, 1 июлдаги “2009-2013 йилларда аҳолининг репродуктив саломатлигини мустаҳкамлаш, соғлом бола туғилиши, жисмоний ва маънавий баркамол авлодни вояга етказиш борасидаги ишларни янада кучайтириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари Дастури тўғрисида” қабул қилган фармон ва қароридан ҳам яққол маълум. Умуман олганда, бизнинг мустақил мамлакатимизда оила аталган қутлуғ, табаррук ва ҳар жиҳатдан қонун билан кўриқланадиган дахлсиз кўрғон борки, унда хотиржам яшашимизга, унинг раўнақи, фаровонлиги йўлида астойдил ишлашимизга ҳеч нарса монелик қилмайди.

Сув бошидан, бола ёшидан

Тафаккурнинг чуқур нуқталаридан туриб, ҳаётга теранроқ назар ташлаган киши ўзича илғаб етиши қийин эмаски, қишлоқ, шаҳар, туман, вилоят, мамлакат тушунчаларидан қанча асрлар аввал – қадим замонлардаёқ, аниқроғи, Одам Ато билан Момо Ҳавонинг ўзаро қовушишидан бошлаб оила таркиб топган. Шунга асосланган ҳолда ҳар қандай инсоннинг ҳаёти дастлаб оиладан бошланишига ҳеч ким шубҳа қилмаса керак. Бироқ инсоннинг том маънода инсон бўлиб яшаши учун туғилиш ва яшашнинг ўзигина кифоя эмаслиги ҳам онгли кишилар учун маълум бўлган ҳақиқатдир.

– Оила ҳам бир мамлакат, – дер эдилар, – маълумоти олий бўлмаса-да кўп китоб кўрган раҳматли бобом, унинг подшо-си – эркак, вазири – аёл. Фарзандлар эса – халқ. Подшо билан вазир халқни, яъни фарзандларни боқиб, парваришлаб, тарби-

ялаб, не-не орзу-ҳаваслар, азоб-укубатлар билан катта қилгач, улғайган фарзандлар ҳам ўзини уддалаши, ўнглаши, илм олиши, изланиши, интилиши, ўз аравасини ўзи тортиши, оиланинг пировардида мамлакатнинг корига яраши, камини бутлаши, уни бойитиши керак, – дер эдилар, – акс ҳолда “Ётиб еганга тоғ чидамайди”, – деганларидек, йўқсизликка юз тутилиши ҳеч гапмас. Шу тариқа оиламиз даврасида қорнимиз нонга тўймаса-да, онгимиз панд-насихат, фикрат шуурига йўғрилар, кўз олдимизда эзгулик оламининг эшиклари ланг очилар эди. Таассуфки, собик тузумнинг “туллаш” даври коллективлаштириш, умумлаштириш асносида мулкларимизнигина эмас, балки маънавий кадриятларимизни, ахлоқий фазилатларимизни ҳам оёғини осмондан қилиб, ўз қолипига солди. Ягона совет оиласи деган мавҳум тушунча замиридаги сохта ғояси билан бизни табиий оиламиздан тамоман йироқлаштириб, охир-оқибатда унинг ўзи ҳам муқаррар ҳалокатга юз тутди. Не бахтки, мустақиллик деган олий неъматгина бизни ўз урф-одатларимизга, кадриятларимиз, маънавиятмиз, том маънодаги ўзлигимизга қайтиш бахтига муяссар этди. Юқорида айтиб ўтилганидек, мамлакат микёсида оила ва фарзанд тарбиясига юксак эътибор кўрсатилиб, етарли даражада ғамхўрлик қилиб турилган бир пайтда “Биз шу мамлакатнинг фуқароси сифатида ўз оиламизга, ўз фарзандларимиз тарбиясига ёндашув масаласини замон, давр, мамлакат талаблари даражасига етказа олдикми, буюк ажодларимизга муносиб комил, фозил, солиҳ авлодларни шакллантириш борасида етарли даражада қайғура оляпмизми?” – деган саволлар бизни безовта қилмаслиги мумкин эмас, албатта! Тўғри, бугунги ёшлар бундан қарийб йигирма йиллар олдинги, яъни собик тузум давридаги ёшлар эмас. Уларнинг гўдаклари ҳам бизнинг ўсмирлигимиздан кўра сермулоҳаза, фикрчан, дунёкараши кенг, анчайин етук. Чунки улар тамомила янги давр, янги замон, янги Ўзбекистон ёшлари. Уларга ҳавас қилиш, керак ўринларда уларга кулоқ солиш, уларни тинглаш, улар билан фикр алмашиш лозим.

Бироқ шоли курмаксиз бўлмаганидек, улар орасида айрим бевош, бепарво, лоқайд ёшларнинг ҳам йўқ эмас. Айнан

шунинг учун ҳам мухтарам Президентимизнинг куйидаги фикрлари замирида нақадар теран мазмун мужассам: биз маънавий ҳаётимизни юксалтиришда, жамиятимизда эзгу инсоний фазилатларни кенг қарор топтиришда, тобора кучайиб бораётган, бизнинг миллий табиатимиз, урф-одатларимизга мутлақо зид бўлган ҳар қандай зарарли таъсирлар, бузғунчи ғояларга қарши туришда, азалий кадриятларимизни асраб-авайлашда оилани мустаҳкам таянч деб биламиз.

Бу борада ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан етук, ўз мустақил фикрига эга, окни қорадан ажратишга, тараккий топган давлатлардаги тенгдошлари билан беллашишга қодир бўлган баркамол авлодни тарбиялаш, уларнинг соғлигини асраш, ҳаётга йўллашда оиланинг ўрнини ҳеч нарса билан баҳолаб бўлмаслигини биз юксак кадрлаймиз. Худди шу ўринда гўдаклигидаёқ устози Лутфийни ўзининг ҳайратомуз сатрлари билан лол қолдирган зукко Алишер (*Навоий*), 11 ёшидаёқ салтанат соҳиби сифатида тахтга ўлтирган Заҳириддин Муҳаммад (*Бобур*) ва бошқа қанчадан – қанча улуг аждодларимиз ҳали мактаб-мадраса кўрмай, оила бағридан қомиллик салоҳиятини ўзида мужассам этганлиги бизга сабоқ бўлса ажаб эмас. Шу маънода мамлакатимизда ўзига хос қонунчилик андозаларига яққол мисол бўлгудай жаҳон қонунчилигида янги тажриба бўлган ота-она, шунингдек, улар ўрнини босувчи мутасаддиларнинг бола тарбиясидаги масъулигини оширишга қаратилган “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини эслаш ва уни ҳамиша эътибордан қочирмаслик муҳимлигини таъкидлаб ўтиш ўринли ва ниҳолни ёшдан, болани бошдан тарбиялашдек муҳим масъулиятни яна бир бор уқтириш ўринли.

Совуқ интернетдан иссиқ бағримизга

Мухтарам Юртбошимизнинг биздаги муаммоларни ҳеч қим четдан келиб ҳал этиб бермаслиги, шунингдек, четдан бериладиган ёрдам беғараз, бетаъма бўлмаслиги тўғрисида кўп бор таъкидлаганликлари, шунинг учун ҳам ён-веримиздаги

давлатлардан фарқ қилган ҳолда Ўзбекистонимизнинг ташқи қарзлардан фориғ ривожланаётганлигини оила масаласига бемалол татбиқ қилса, фойдадан холи бўлмаса керак. Мамлакатимиз Юртбошимиз раҳнамолигида ўзига хос, ўзига мос тараккиёт йўлидан бораётгани янглиғ, ҳар оила ҳам оила бошлиғининг зукколиги, эҳтиёткорлиги, омилкорлиги асосида таракқий этиши лозим, деб ўйлайман. Яхши боғбон ўз боғини боғқайчиси билан муттасил парваришлаб, тарвақайлаган шохларни қайчилаб тургани янглиғ, оила сохиби ҳам ўзининг уддабурролиги билан ўз оиласи тасарруфини қўлга олмас экан, кўзланган натижага эришиш мушкул. Зеро, оила ўз боғбонидан ўзгага ишониб бўлмайдиган мукаддас боғдирки, унинг асл боғбони мухтарам оила сохибининг ўзи! Ҳар қандай таълим-тарбия муассасаси, муаллим бамисоли унга мадад бериб турадиган хашарчи, десам ишонаверинг. Чунки “Жон – жон ўзимнинг жоним”, деганларидек, фарзанд сизнинг жонингиз, шонингиз, давомчингиз. Шу ўринда донишманд боболаримиздан бирининг “Яхши тарбия топган бола сизнинг келгусидаги роҳат – фароғатингиз, аксинча ёмон тарбия топган бола эса қайғу – изтиробларингиздир”, – деган пурмаъно мулоҳазасини эсламоқ ўринли. Зеро, “Ўзингни, ўз уйингни ўзинг асра”, – деган оммалашиб кетган даъват замирида ҳам нафақат тураржойимизни, балки фарзандларимизни, кадриятларимизни, ўзлгимизни асрашга ҳам ишора ётган бўлса ажаб эмас. Айниқса, глобаллашаётган бугунги дунёда ўзлгимизга, менталитетимизга, ўзбекона турмуш тарзимизга даҳл солишга уринишларни эътибордан қочирмаслик муҳим ва зарур.

Боғнинг тўкинлигига дўл, гармсел, бўрон сингари табиий офатлар қанчалик таҳдид солса, улардан кам зарба бермайдиган турли хил мафкуравий хатарлар ҳам бизни ташвишлантирмаслиги асло мумкин эмас. Бу борада Фарбадилар ўз фарзандларини совуқ компьютер кучоғидан ўзларининг қайноқ бағриларига қайтаролмай гаранг бўлиб турган бир пайтда биз

Ўзимизнинг меҳр тўла қайнок бағримиздан совуқ компьютер кучоғига қўйиб юбормаслигимиз зарур. Фикрларим курук бўлмаслиги, мазкур хавф бизни бепарво қолдирмаслиги учун айрим далилларни келтириб ўтсам. Маълумотларга кўра, интернет тармоқларида ўз-ўзини ўлдиришни тарғиб этувчи 10 мингта, ахлоқсизликни тарғиб қилувчи 5 мингга яқин сайт мавжудки, уларда фарзандларимиз онгини захарлашдан бошқа мазмунга эга бўлмаган хатарли ғоялар тарғиб қилинмоқда. Аянчлисиз шундаки, мавжуд сайтларнинг 12 фоизда порнографик характердаги ғоялар тарқатилмоқда. Яна шуни ачинмасдан эътироф этиб бўлмайдики, оддий болаларбоп ўйинларнинг қарийб 50 фоизда зўравонлик, 40 фоиздан кўпроғида жангарилик намоёиш этилади. Шуниси ёмонки, интернетдан фойдаланувчи аксарияти ёшлар бўлган мижозларнинг қарийб 10 фоизи гиёҳванд ёки кашандалар каби “компьютербозлик” дардига мубтало бўлган.

Қанчадан-қанча оилалар, пировардида, бутун мамлакат бошига қора кунлар солишга, қанча-қанча бегуноҳ одамларимизнинг ёстиғини қуритишга сабабчи бўлган ашаддий террорчи кучлар ўз мақсадларига осонликча эриша олмасликларига кўзи етиб, бу йўлдан қайтиш ўрнига бугунги кунда интернет орқали совуқ ғояларини тикиштиришга уринаётганлиги ҳам ўз фарзандидан эзгуликни кутаётган ҳар бир ота-онани бепарво қўймаслиги шарт. Чунки билиб-билмай ана шундай экстремистик йўлга чалғиган кимсалар қилмишидан фақат ўзларигина эмас, уларнинг оилалари ҳам изтироб чекаётганлиги ҳамма учун аччиқ сабоқдир. Диний экстремистлар ва террорчи тўдалар интернетдан асосан ёшлар фойдаланишини назарда тутган ҳолда, алдагани бола яхши қабалида асл мақсадларини ниқоблаган ҳолда ўзларини “озодлик курашчилари”, “партизанлар” деб номлаб, маънавий ва ахлоқий жиҳатдан оқлашга, бу ҳаракатлари билан ёшларни тўғри йўлдан чалғитишга уринмоқдалар. Буларга қарши курашда Президентимизнинг “Жаҳолатга қарши маъ-

рифат билан”, деган тенденси асосида иш олиб бориш, бунинг учун эса оилада, жамиятда, айниқса, вояга етмаганлар орасида маънавий-маърифий муҳитни, тўғри йўлга қўйишни талабчанликни оширишни талаб этилди. Бу ўринда юқорида тилга олинган “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддасида белгиланган қуйидаги меъёрлар бизга қўлланма бўлиши табиий: ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар вояга етмаганларнинг ресторанлар, кафелар, барлар, клублар, дискотекалар, кинотеатрлар, компьютер заллари, интернет тармоғидан фойдаланиш хизматларини кўрсатиш учун жиҳозланган хоналарда ёхуд бошқа кўнгилочар (дам олиш) жойларда тунги вақтда улардан бирининг кузатувисиз бўлишига йўл қўймаслик чора-тадбирларини кўради. Шуларни назарда тутган ҳолда ўз фарзандларимизни совуқ компьютер кучоғидан ўз иссиқ бағримизга қайтариб, улар қалбига шарқона, ўзбекона меҳр-окибат, тотувлик, ҳурмат-эҳтиром каби инсоний туйғуларимизни сингдиришимиз айнан мустаҳкам оила манфаатларига хизмат қилади.

Мухтарам Президентимизнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 19 йиллигига бағишланган тантанали анжумандаги маърузасида таъкидланганидек, “...ёш оилани ҳаётнинг турли тўфонларидан асраш, унинг мустаҳкам оёққа туриб олиши учун елкадош бўлиш, бу борада зарур кўмак, маслаҳат кўрсатишда маҳалланинг роли ва аҳамиятини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди”. Дарҳақиқат, мустақиллик йилларида қўлга киритилган оламшумул ютуқлар қаторида маҳалла тизимининг жорий этилиши фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривож топишида муҳим омил бўлганлигини ҳеч ким инкор этолмайди. Бу тизимнинг ҳуқуқий базасини муайян қонунлар асосида мустаҳкамлаб қўйилгани мамлакатимизнинг демократик тамойиллар асосида тараққий этаётганлигига муҳим асосдир. Маҳалланинг энг муҳим жиҳатларидан

бири шуки, ким бўлишидан катъи назар ҳар бир шахс у билан ҳисоблашади, уни тан олади, унга бўйсунди. Жаноб, ёшулли, муҳтарам сингари шахсни улуғловчи атама-лар қатори бугунги кунда маҳалла оқсоқоли атамаси ҳам алоҳида ҳурмат, эҳтиромни ифодаловчи тушунча бўлиб қолди, десак асло янглишмаймиз. Мамлакатимизда ўзини ўзи бошқариш органи сифатида фаолият кўрсатаётган 10 мингдан зиёд маҳалла йиғинлари, ҳақиқатан, катта кучдир. Уларда фуқароларимизнинг у ёки бу масалага дахлдор муаммолари ўз ечимини топаётганлиги мамла-катимизда қўлга киритилаётган оламшумул ютуқларга пойдевор бўлаётганлиги, аҳолига қулайликлар яратаёт-ганлиги қувонарлидир. Шуни мамнуният билан таъкид-лаш жоизки, сайловчилар билан ўтказилган учрашувларда фуқароларимизнинг иштироки фаол бўлмоқда ва учра-шувлар жуда қизғин ва савол-жавоблар асосида ўтмоқда. Айниқса, кейинги вақтларда олдинги учрашувлардан туб-дан фарқли равишда одамларда мамлакатимизда бўлаётган ижобий жараёнлардан бохабарлик ҳисси, бу ўзгаришларга дахлдорлик туйғуси ортиб бормоқдаки, бу фуқароларимиз онгидаги янги замон, янги жамият аъзоларига хос эври-лишлардан далолатдир.

– Бизда ишсизлар йўқ, – деди ўтган йилги учрашувларнинг бирида Тўрақўрғон туманидаги Бурамаут кишлоқ фуқаролар йиғини раиси Абдуназар Дехқонов, – бироқ ишёқмаслар бор. Шу йил гилос пишиғи даврида бир ҳафтанинг ўзида юзлаб хона-донларда гилоснинг ўзидан олмадим деганда 5 миллион, илғор хонадонларда – қарийб 15 миллион сўмдан даромад олинди. Бу пулларга новвос олиб боқсак, кеч кузгача бу даромадлар уч ба-равар қўпаймаса мен кафил! Ана ҳаракатнинг баракоти!

Рости гап бу гаплардан қанчалик қувонган бўлсам, мус-тақиллигимизнинг шонли йиғирма йиллиги арафасида юқо-рида номи зикр этилган оқсоқолнинг “Фидокорона хизмат-лари учун” орденига сазовор бўлганида, ундан-да қўпроқ

кувондим. Чунки бошка мукофотлар қатори бу орден ҳам ўз эгасини топган эди-да!

– Қанча вақтлардан бери Бекободсойнинг бузилиб кетган кўприги ўрнига кўприк қуриш муаммоси бу ердаги минглаб аҳолини қийнаб келарди, – деди учрашувларнинг бирида ЎзХДПдан Тўрақўрғон кенгашига сайланган депутат Тохиржон Ғаффоров, – партиядошларимиз Сайрам ҚФЙ раиси Одилжон Султонов, Бекобод МФЙ раиси Абдухамид Оймирзаев, фидойи оқсоқолларимиздан Усмонжон Раҳмоновлар бош бўлиб, ҳамқишлоқларимизнинг ҳимматлари эвазига хашар йўли билан қарийб 60 миллион пул сарфлаб, хашаматли кўприк қурдик. Натижада аҳолининг йўли 10-12 км яқин бўлди. Бундай ибратли ишларга мисоллар оз эмаски, булар жамиятимиз тараққиётида маҳалланинг ўрни ошаётганидан дарак беради.

Маҳаллаларда олиб бориладиган таълим-тарбия ишларини, маънавий-маърифий масалаларни янада яхши йўлга қўйишни кўзлаб, Президентимизнинг “Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони асосида диний-маърифий ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчи лавозимининг жорий этилиши жамиятимиз ҳаётида муҳим воқеа бўлди. Бунинг натижасида маҳаллаларда мазкур масалаларда иш олиб бориш ўз эгаларининг қўлига ўтди ва улар олиб борган кенг қўламли тарғибот тадбирларининг таъсирида, айтиш мумкинки, маънавий муҳит сезиларли даражада яхшиланди. Маҳаллаларда ўтадиган тўй, маърака ва маросимларда “дийдиёчи” отиноийларнинг мазмунан саёз саннашлари ўрнини эзгуликка ундовчи, мазмунан омма онгини бойитувчи мавъизалар эгаллаб, илгарилари онда-сонда бўлса-да учраб турувчи оталикни тиклаш, никоҳ ёшига етмай турмушга узатиш, никоҳни ўринсиз бекор қилиш, қўйди-чиқди сингари салбий ҳолатлар анчайин камайди. Бироқ ҳали бу борада ечимини қутаётган муаммолар ҳам бор-

ки, ўз ҳаётини тажрибамга суянган ҳолда уларни ижобий ҳал этиш юзасидан айрим мулоҳазаларни билдирмоқчиман. Чунончи, айни пайтда юкорида тилга олинган диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчи лавозимида фаолият кўрсатаётган 8 мингдан зиёд аёлларимизнинг атиги 1 фоизга яқинигина махсус диний билимга эга, холос. Ҳолбуки, бу масалада таълим беришга йўналтирилган Марказий Осиёда ягона Ислом университетимиз мавжудлиги бу масалага ижобий ечим топишда муҳим база бўлишига қарамай, кадрларга бўлган юкоридаги каби эҳтиёж вилоятлардаги олийгоҳларда, касб-ҳунар коллежларида ўша маслаҳатчи лавозимга мутахассис тайёрлайдиган факультет ёки бўлимлар очиш эҳтиёжини тақозо этаётир. Мазкур масалани Олий таълим вазирлиги ва касб-ҳунар таълими маркази мутасаддилари ўйлаб кўришса ёмон бўлмас. Ўйлаймизки, бу борада амалий ишлар билан маслаҳатчилар нуфузини ошириш масаласида жўяли чоралар кўрилади.

* * *

Мақолага яқун ясаш олдида мухтарам Президентимизнинг юкорида тилга олинган тарихий маърузаларидаги қуйидаги сўзлари яна бир қарра қулоғим остида жаранглагандай бўлди: “Бугунги кунда биз ҳеч кимдан кам бўлмайдиган демократик давлат, халқимиз учун озод ва фаровон ҳаёт қуриш мақсадлари билан яшар эканмиз, оила институтини янада мустаҳкамлаш, бу борада олиб бораётган ишларимизни янги босқичга кўтариш алоҳида аҳамият касб этади”. Дарҳақиқат, мазкур масалада қабул қилинаётган Давлат дастури ва унинг тўлақонли ижроси натижасида ҳар биримизнинг оила олдидаги масъулиятимиз янада ортади, ўз оиламизни мустаҳкамлаш орқали жонажон Ўзбекистонимиз доврўғига доврўк, нуфузига нуфуз қўшамиз. Ўз билими, зукколиги, мард ва жасурлиги билан дунёга сабоқ берган буюк

бобокалонларимиз – қомусий иқтидор соҳиби бўлган аждодларимизга муносиб авлодлар тарбиялаш борасида астойдил интилиб, ўз оиламизни одамийлик дорилфунунига айлантирамиз. “Оққан дарё оқаверади”, – деганларидек, буюк келажак яратиш борасида, ҳеч шубҳасиз, дунёга сабоқ берамиз!

Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси

(1949 йилда туғилган)

ПАРВОЗИ БАЛАНД ЮРТИМ

Хўроз кичкириғи, от кишнаши билан уйғониб, булбул овози билан нонушта килинадиган ер борми, десангиз, бу – Қорақалпоғистон!

Асов тулпорни орқада колдириб, дуторнинг торидек жуфт пўлат изда темир карвон билан ёки кўбизнинг торидек равон тортилган йўлларда истикбол сари интилган эл қани десангиз, у – Қорақалпоғистон!

Тўрт томонини Қорақум, Қизилқум, Устюрт ва Оролқум сиқиб турса ҳам ўртасида боғу бўстон яратаётган ким десангиз, улар – қорақалпоқлар!

Агар Тошкентнинг гавжум кўчасида сизни таниб қолиб, чоррахани қиёслаб босиб келаётган ким десангиз, у – қорақалпоқ...

Бу халқнинг асрлар орасида адашиб юрган тарихи қанчалар қадимий бўлмасин, ўзлари куни кеча дунёга келгандек, қалби беғубор, кўнгли очиқ, ҳаққа дўст, ёлғонга ёв, ўта ишонувчан халқ. Ўтган асрнинг машҳур шоирларидан бири қорақалпоқларни “қовурғасининг орасидан қалби кўриниб турадиган халқ” деган эди...

Лекин ўтган асрдан қорақалпоқларга арзигулик мерос қолмади: завоқ топган табиат, қуриган Ороқ, вайрона саноат ва маънавий манқуртлик... Тўғри, очликдан ҳеч ким ўлмади, лекин тўйиб юрган одам кам эди. Айниқса, адолат юзасидан халқ жабрдийда, ҳуқуқсиз ҳаёт кечирди. Ахир қирқ йил мобайнида (1924 – 1964) асосан овуқларда истиқомат қиладиган халқнинг 80 фоизи паспортсиз яшаганини кекса авлод яхши билади. Уларда қолхозчилик билети бўларди, лекин бу ҳужжат ўз ҳудудидан ташқарига ўтмасди ва улар қариганлик ёки ишга яроқсизлик нафақаларидан маҳрум эди. Маънавий камситилган халқнинг болалари халқ хўжалиги соҳаларига мутахассислар тайёрлайдиган аҳамиятли ўқишларга ўта олмасди. Оммавий зўравонлик олис овуқлардаги аҳолини доимий қўрқувда яшашига мажбур этганди.

Шаҳарликларнинг аҳволига ҳам ҳавас қилиб бўлмасди. Ўтган асрнинг 30-йиллари Нукус пойтахт сифатида шакллана бошлаган йиллари қурилишда қоровул бўлиб ишлаган бир отахоннинг тақдирига қаранг. Отахоннинг бели қакшаб, аввал табибга, кейин шифокорга борибди, иккаласининг ташҳиси бир хил чиқиб, белига иситгич босишни буюрибди. Ҳозирги иситгич анқонинг уруғи эмасми, бечора қол нима қилишини билмай қолибди. Ишқонадагиларидан бири: “Шу ҳам муаммо бўптими, ана, пишиқ ғиштлардан бирини оласан-да, печнинг устига қўйиб қиздирасан, кейин сочикқа ўраб белингга босиб ётасан”, дебди. Бечора окқўнғил қол битта пишиқ ғиштни кечқурун олиб кетиб, эрталаб жойига келтириб қўйишга омборхона мудиридан (у пайтлари пишиқ ғишт омборхоналарда сақланаркан) рухсат сўрабди, лекин у ижозат бермабди. Қол ишдан қайтаётиб битта ғиштни латтага ўраб, олиб кетибди... Эртасига уйига милиция бориб, қол бояқишни ғишт ўғирлаган деган айб билан етти йилга қамаб юборган. Баъзан, ўша йиллари тартиб бор, яхши замонлар эди – деган гапни эшитиб қоласан. Тартиб бор бўлса бўлгандир, лекин инсонийлик, адолат қаерда эди?

Адолат ҳазратлари фақат ҳақиқий эркин замонда ҳуқм суришини мустақиллик давридагина англаб етдик. Яқинда

Устюрт сафаридан қайтдим. Кўчманчи сайғоқларнинг дастлабки сурувлари кўзга ташланмоқда. Улар кузнинг охирларида Ўрол тоғлари, Нўғой чўллари билан Қозоғистоннинг Бетпақдаласида ёзни яйловда ўтказиб, қишлоғга Устюртга келади. Апрель ойларида кўпайғунича Устюртда яшайди, сўнгра май ойи ўрталаридан бошлаб ёзги яйловларига йўл олади. Устюрт – сайғоқларнинг туғруқхонаси, демак, Ватани ҳисобланади. 2008 йилдан бошлаб Ўзбекистон Қизил китобига киритилган. Қўшни давлатларда режали ов қилиш мавсуми жорий этилганига қарамадан, сайғоқлар Ўзбекистонда конун ҳимоясида.

Илгарилари Устюртга сафарга чикканлар яқин қариндошлари билан видолашиб кетишарди. Бугун эса энг чекка Қорақалпоқ кўрғонига хоҳласангиз – поездда, хоҳласангиз – Самарқанднинг “Исузу” русумли автобусларида боришингиз мумкин. Йўл-йўлакай Элобод, Жаслик элатларида чой ичиб кетасиз. Устюртга эл келиши асосан мустақиллик йилларида оммавий тус олди...

...Сал аввал швециялик дўстим Штефан Линдгрэн менинг юртимга меҳмон бўлиб келганди. Мен унга Орол ва қорақалпоқ овуллари кўрсатдим. Оғайниларимизнинг тўйларига ҳам олиб бордим. Тўққиз кунлик сафари давомида олтига тўй кўрган меҳмон қайтаётди: “Сизлар барибир бахтли халқ экансиз, денгизингиз қуриётган бўлса ҳам кунда тўй, мен тушунмадим”, деганди.

“Оролим – дардим менинг” асаримни швед тилига таржима қилганидан сўнг у билан бир-биримизнинг ҳазилимизни кўтарадиган оғайни бўлиб қолгандик. Ярим ҳазил, ярим чин маънода “Оғайни, қорақалпоқни европача меъёр билан ўлчаманг, бу халқ ҳеч бир ўлчовга сиғмайдиган ажойиб хусусиятларга эга. Ҳали бизнинг фазилатларимизнинг мингдан бирини ҳам кўрмадингиз”, дегандим, у бошини чайқаб: “Бизда иш кунлари тўй-маърака ўтказилмайди. Оддий бир деҳқон ёки балиқчиннинг тўйига минглаб одам йиғилгани ва тўй эгаси овулдаги 50-60 уйга дастурхон ёзиб, бўғирсоқ

билан нонга тўлдириб, шўрва билан ош тортгани, айникса, бирнинг қувончи мингга татигулик тўйлар бир умрга эсимда қолади. Яна қаранг, “Қорақалпоқнинг неси бор, кулки деган мулки бор”, дея кўшиқ айтган бир ўрис қизининг овозини айтмайсизми? Йўқ, мен дунё кезиб бундай самимий халқни кўрмаганман...” деди. Халқимни мактаган дўстимни тоза сийлаб кузатиб кўйгандим...

Асрлар бўйи қарахт уйқуда ётган саҳро уйғонмоқда.

Айникса, тамал тошини Президентимиз қўйиб берган Қўнғирот сода заводини кузатсангиз, кечаги балиқчи, дехқон ёки чўпон авлодидан бугун кимёгар чиқиб, минг йиллаб бекор ётган Борса келмаснинг тузидан сода чиқараётганидан ёқангизни ушлайсиз. Завод қасаба уюшмаси раҳбарининг таъкидлашича, ишлаб чиқариш қувватини икки баробарига ошириш режалаштирилаётган экан. Яна завод ёнида оҳақ, минерал кукун, силикат ғишт, кир ювиш воситалари ишлаб чиқариш қўшма корхоналарини ишга тушириш мўлжалланмоқда. Демак, энди кимёгарлар шаҳарчаси Элободнинг аҳолиси икки-уч баробарга ортади. Сургил газ-кимё мажмуаси қурилишга қозик қоқилиши, Устюртдек ўз номи-ни такрорлашдан чўчийдиган саҳрога мустақиллигимиз шарофати ила ҳаёт энаётгани қорақалпоқлар тақдирида янги саҳифа очади.

Қўнғиротда яна бир кадрдоним, асли фарғоналик Сайдваққос Исоқов яшайди. Устюрт кидирув-бурғилаш бошқармаси раҳбари, дилқаш, билимдон инсон. У асл геолог – ўзи йўқотмаган нарсасини кидиради ва топади. Оролнинг қуриган ултонидан чиқаятган газ конденсати ва нефть маҳсулотларини ана шу Сайдваққоснинг чуқур бурғиловчи йигитлари топиб берган. Улар асрлар бўйи уйқуда ётган саҳрони уйғотмоқда...

Қорақалпоғистоннинг асосий бойлиги пахта билан шоли ҳисобланади. Лекин истибдод замонида уларни пешона терини тўкиб етиштирган дехқон ўз ҳосилига эғалик эта олмасди. Тонналаб пахта берган меҳнатқаш пайтавага ёлчимасди.

Хўжакўрсинга қурилган тўртта ип йигирув фабрикасида бўз мато тўкиларди. Бугун эса Эллиқалъа жинси шимлари, Нукус пайпоқлари билан тиббиёт эҳтиёжига мўлжалланган докалар, Тўрткўл, Беруний, Амударё тўқимачилик комбинатларида чиқарилаётган алвон матолар нафақат ички бозоримизни таъминламоқда, балки чет давлатлардан ҳам харидор топмоқда.

Қорақалпоғистонда мустақиллик йиллари ипак матолар тўқиш, терини қайта ишлаш, қизилмия экстракти, “Самсунг” чанг ютгичларини ишлаб чиқариш, чиннисозлик ва яна ўнлаб янги соҳа пайдо бўлдики, уларда минглаб янги иш ўринлари очилди. Айниқса, ёшларга кенг йўл очилди.

Улар учун бугун 6 та олий ўқув даргоҳи, 100 дан ортик академик лицей ва коллеж, 740 та умум таълим мактаби мавжуд. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтининг Нукус филиалида қорақалпоқ театр санъати калдирғочлари таҳсил олмақда.

Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ва тиббиёт тармоқлари кескин ривож топди. Халқимизнинг кўнглини қувонтирадиган сўнгги янгилик яқинда Нукус аэропортининг учиб-қўниш йўлаги қайта қурилиб, А-320 самолётининг кўнгани бўлди. Яқинда Нукус аэропортига халқаро учиш макоми берилиб, “Боинг”, “Эйрбас” самолётларининг қатнови йўлга қўйилди.

Демак, Қорақалпоғистоннинг парвози баланд бўлади.

Алқисса, асов тулпорни орқада қолдириб, дуторнинг торидек жуфт пўлат изларда темир карвон билан ёки кўбизнинг торидек равон тортилган йўлларда истиқбол сари интилган эл-юрт қани десангиз, у – Қорақалпоғистон!

Жиянбой ИЗБОСКАНОВ

Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон
халқ шоири

(1949 йилда туғилган)

ЭР ДАВЛАТИ ЭЛИДА

Ҳар тонг уйғониб Ватанимиз мадҳиясини тинглайман. Қадим диёримизнинг шону шавкати, халқимизнинг куч-қудрати, орзу-ниятларимиз ва миллий ғуруримиз ифодаланган мадҳия изидан қулоғимга булбулларнинг чаҳ-чаҳлаши, отларнинг дупурлаб кишнаши, одамларнинг қадам товушлари эшитилади. Тириклик қўшиғи янграйди. Оламни чароғон этиб, қуёш нурлари таралади. Юртдошларимиз ғайрат билан юмушга отланади.

Мустақиллик байрами арафасидаги ана шундай оппоқ тонгларнинг бирида Тошкентдан хушxabар келди:

– Президентимиз Фармонига биноан “Ўзбекистон халқ шоири” фахрий унвони билан мукофотланибсиз. Унвон муборак бўлсин!

Ростини айтсам, дастлаб қулоқларимга ишонмадим. Юрагимда миннатдорлик ва шукроналик туйғулари жўш урди. 28 августни ҳаётимдаги энг бахтли кун сифатида кутиб олдим. Дўстларим, ҳамюртларим шодлигини айтмайсизми!

Қорақалпоқ адабиётига берилган бу мукофот барча ҳамкасбларимнинг кўксини тоғдай кўтарди. Мени янада ёниб

иждо қилишга ундади. Иждодий фаолиятимиз дастури “Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор” рисола-сида аниқ белгилаб берилган: “Менинг фикримча, ёзувчилик – бу оддий касб эмас, худо берган истеъдоддир. Бу – қисмат, пешонага ёзилган тақдир. Бу касбга ҳеч қаерда ўқитиб, ўргатиб бўлмайди. Ёзувчиликнинг мактаби ҳам, дорилфуни-ни ҳам битта. У ҳам бўлса, бир умр ҳаётнинг ичида бўлиш, ўз халқи билан ҳамдарду ҳамнафас бўлиб яшаш, ҳақиқат ва адолатга садоқат билан хизмат қилишдир”.

Давлатимиз раҳбарининг ушбу сўзлари юрагимизга ёзи-либ қолган, қалбимиз амрига айланган. Мустақилликка эришганимиздан, Бирлашган Миллатлар-ташкilotи қошида Ўзбекистон байроғи ҳилпираб турганидан буён биз тараққиётда дунёдаги талаби миллатлардан ўзиб кетдик.

Одамлар замондаги ўзгариш ва янгиланишларни ифода-ламоқчи бўлса, гурунглашганида 50 йил илгари ундай эди, 30 йил илгари бундай эди, дея қиёслашарди. Ҳозир эса тараққиёт суръати шу қадар шиддатлики, йил сайин эмас, ой сайин, кун сайин, соат сайин ўзгаришлар ва ривожланишлар рўй бермоқда. Бу воқеалар шундоқ кўзимизнинг ўнгида со-дир бўлаётир.

Истиклол йилларида барпо этилган Қўнғирот сода заводи Устюртга ҳаёт бахш этиб, исми жисмига монанд Элобод де-ган шаҳарча бино бўлишига замин яратди. Бу ерда Тошкент кимё-технология институти филиали, йодланган туз, сели-кат ғишт, минерал кукун ишлаб чиқарувчи ўнлаб қўшимча тармоқ очилди. Заводнинг техник ишлаб чиқариш бўлими бошлиғи ўринбосари Ислом Жақсимуратовнинг таъкидла-шича, завод асосан кальцийланган сода ишлаб чиқаради. 2006 йилда 12800 тонна маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, ушбу кўрсаткич ҳозирда салкам юз минг тоннани ташкил этаётган экан. Элобод шаҳарчасида 320 ўринга мўлжалланган мактаб, 90 ўринли мактабгача таълим муассасаси, маданият саройи, турли маиший хизмат кўрсатиш бинолари заводнинг ишчи-лари ва уларнинг фарзандлари хизматида. Қувончли жиҳати

шуки, заводда меҳнат қилаётган 1400 нафарга яқин ишчи ва ходимларнинг 70 фоизини ёшлар ташкил этади. Ёшлар корxonанинг истиқболдир.

Бу йил Президентимиз ташаббуси билан Устюрт газ-кимё мажмуасининг қурилиши бошланиши эса ижтимоий-иқтисодий ҳаётимиздаги улкан воқеа бўлди. Соғлиқни сақлаш, таълим, маданият, адабиёт соҳаларида ҳам туб ислохотларнинг самараларидан баҳраманд бўлмоқдамиз.

Бу йил Қорақалпоғистонда рўй берган яна бир янгилик мени, айниқса қувонтирди. Нукус шаҳри аэропорти халқаро мақомга эга бўлди. Ҳозир ҳафтасига уч маротаба “Боинг-737”, “Ил-114”, “RJ-85” русумли ҳаво кемалари қорақалпоқ осмони узра парвоз этаётир. Қанотларига Ўзбекистон Республикаси байроғи ва “Ўзбекистон ҳаво йўллари” авиакомпанияси эмблемаси туширилган улкан пўлат қушлар штурвалини қорақалпоқ ўғлонлари ҳам бошқараётир. Бундай бахт илгари бизнинг халқимиз учун ширин туш эди, холос.

Илгари Тошкентга бориш учун кўшни мамлакат ҳудудидан роса айланиб йўл босишимизга тўғри келарди. Ҳозир Қизилқум саҳросини кесиб ўтган янги темир йўлдан юраяпмиз. Қатнов вақти 7-8 соатга қисқарди. Темир йўл қурилиши борасидаги ишлар Қорақалпоғистоннинг ижтимоий-иқтисодий равнакида муҳим роль ўйнамоқда. Қадимги Ипак йўли бугун жаҳон андозаларига жавоб берадиган йўлларга айланиб, дунёнинг улуғ йўлларига туташди.

Бугун бутун Ўзбекистонда, шу жумладан, Қорақалпоғистонда ҳам улкан бунёдкорлик ишлари олиб борилаётир. Биргина Нукус шаҳрини олайлик, бундан уч-тўрт йил олдин келган одам бугун янги шаҳарни танитай қолади. Замонавий типдаги лицей, коллеж, юзлаб мактаблар, сўнгги меъморий усулда қад ростлаган турар жойлар, спорт майдонлари, стадионлар, маданият саройлари, театр, давлат идораларининг янги бинолари шахримиз чиройига чирой кўшиб турибди. Нукуснинг янги обод этилган бош майдонига боксанг, кўзинг яшнайти, дилинг қувнайди.

Истиклолимиз мўъжизаларидан яна бир мисол айтай. Олдин қорақалпоқ боласи мактаб ёки олий ўқув юртининг бақалавриатини битказгандан сўнг Лондонда, ё бўлмаса Германиянинг, керак бўлса, Америка Қўшма Штатларининг катта шаҳарларида ўқишни давом эттириши мумкинлиги илгари бизнинг тушимизга ҳам кирармиди? Йўқ, албатта.

Хар икки уйнинг бирида Асака автомобиль заводида ишлаб чиқарилган янги моделдаги “Матиз”, “Нексия”, “Ласетти” автомашиналари борлигидан ташқари, ҳатто олис овул боласининг уйда ҳам компьютер бор, у интернетга эмин-эркин улана олади. Бугун халқнинг ҳаёти, турмуш тарзи, дунёқараши, онгу шуури ўзгарди. Булар энди кечаги содда одамлар эмас.

Юқорида таъкидланган ривожланиш ва юксалишларнинг барчаси мустақиллигимиз шарофати биландир. Мустақиллик бизга яна не берди? Дўстлик муносабатларига янги мазмун берди. Масалан, шу йил Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми ҳамда ЮНЕСКОнинг мамлакатимиздаги ваколатхонаси ҳамкорлигида Тупроққалъа ёдгорлигида ва Нукус шаҳридаги И.Савицкий номидаги Қорақалпоқ давлат санъат музейи биносида бўлиб ўтган “Асрлар садоси” маданият фестивали дунёнинг турли мамлакатларидан вакиллар катнашди. Уларнинг миллий урф-одат, анъаналаримизга, санъатимизга кизиқиши, хурмат-эътибори ва ихлоси янада ортди. Бу ҳам элимиз аро эсган мустақиллик шабадаларининг хур нафасидир.

Биз ўзимиздан кейин келадиган авлодларга, Юртбошимиз сўзи билан айтганда, озод ва обод, минг йиллик дарахтдек илдизи бақувват, Ўзбекистон деб аталувчи бетакрор мамлакатни қолдиришимиз зарур! Бунинг учун аввало адабиётни ривожлантиришимиз зарур.

Мана, биз истаган, орзу қилган ва интилган давр келди. Юртбошимизнинг “Ёзувчилар уюшмаси қошида Ижод жамоат фондиди тузиш ҳақида”ги қарори, “Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор” рисоласида баён этил-

ган фикрлари бизга дастуриламал бўлди. Миллий адабиётни янада ривожлантириш учун қабул қилинган ушбу қарорнинг самараларини кўрмоқдамиз. Ёзувчилар учун яратилган шарт-шароитлардан биз – қорақалпоқ ижодкорлари ҳам баҳраманд бўлмоқдамиз. Истасак, Дўрмондаги Ижод уйининг шинам ва қулай хоналарида асарлар ёзамиз. Ёзувчилар уюшмасининг янги қурилган поликлиникаси эса соғлиғимизга посбон. “Амударё”, “Қарлиғач”, “Жеткенчик” журналлари, “Қорақалпоқ адабиёти” газетасининг моддий-техник базаси мустаҳкамланди. Сарвиноз Мусатдинова, Сабоҳат Саъдуллаева, Меҳрибонгул Тожимуротова каби ёш ижодкорларнинг илк китоблари Ижод фонди хомийлигида нашр этилди...

Чин дилдан қилинган ҳалол меҳнатнинг барибир бир куни натижаси бўлар экан. Биз бор кучимизни, бадий сўзга бўлган меҳримизни, истеъдодимизни мустақиллик даври адабиёти-ни янада ривожлантиришга сарфлайвера-миз. Нега деганда, шоир халқи учун Ўзбекистондай озод ва обод мамлакатнинг камолини, жамолини қуйлашдан ортиқ бахт бўлмаса керак.

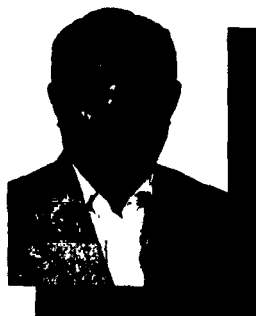
Эр давлати элида, деган ўзбек халқ мақоли бор. Элнинг иши – эрнинг иши. Элини севган эр-йигитни эл қадрлайди. Йигит эли билан бахтиёр бўлади, муроду мақсадига етади. Шу дамда элимнинг юрт ҳақида қуйлаган кўшиғи хаёлимдан ўтаётир:

*Жайхун ёқасида ўсган бойтерак,
Тани бир, новдаси мингтадир демак.
Сен шундай фаровон, қуёшли эсан,
Тинчлик ва бахт-иқбол сендаги тилак.*

Шароф УСНАТДИНОВ

(1942 йилда туғилган)

ДАВРОНИ КЕЛГАН ЮРТ

Хизмат юзасидан эл-юрт оралаб юриб, ўрта мактабни битиргунча навкирон болалигимиз ўтган, не-не орзу-умидлар билан вояга етган овулга йўлим тушди. Машиналар ғизиллаб қатнаётган катта йўлдан олисда, туман марказидан чикиб қараганда “осмоннинг ерга тегиб турган” уфқида жойлашган ушбу овулга яқинлашар эканман, машина ойнасидан бурунги ёп-ариклар, сўкмоқ йўллар, томида лолақизғалдоқлар ўсиб ётадиган уйлارни излай бошладим.

Кейинги йилларда кўп нарса ўзгарган, “тупканинг тубидаги” бу овулда ҳам замонавий архитектура намунасида коллеж қурилиб, бир илоҳий қудрат билан осмондан тушгандай мухташам сарой пайдо бўлган. Қишлоқ аҳолиси тилида “оқ мактаб” деб аталиб, шу юрт болалари узоқ йиллардан бери билим олиб келган жойда сирти мармар уни билан сувок қилинган икки қаватли мактаб биноси қад ростлаб, ён-атрофи кўм-кўк дарахтлар билан бурканибди.

Собиқ совхоз бўлимининг идораси бугун энди овул фуқаролари йиғини оқсоқолининг “офисы”га айланган. Лавози-

ми “оксокол” деб аталишига қарамасдан, ўзи йигит ёшидаги Эрназарнинг юзига узоқ тикилиб турдим. “Сен, Қутлумурод оғанинг ўғли эмасмисан?” десам: “Ҳа, шундай”, деб жавоб берди у. Унинг ҳаракатлари жиддий, ўзича нималарнидир ре- жалаб, эрталабдан бери тинмаётгани шундоқкина кўриниб турибди. Эътибор берган киши, аниқроғи, овулдошлар билан бироз бўлса-да гурунглашган одам бу ерда юз берган, юз бера- ётган бошқа яна бир қатор янгиликларни ҳам сезмай қолмайди.

Овул кўчаларида беғубор болалик йилларининг гаштини суриб юрган болакайларга, бўйи етиб, мўйлаби сабза уриб қолган йигитчаларга қараб туриб, кимнинг боласи эканини тахмин қилиш мумкин. Сўраб-суриштириб кўрсанг, у сен ўйлаган одамнинг ўғли эмас, невараси бўлиб чиқади. Ўшанда бу овулдан чиқиб кетганингга қирк-эллик йил бўлиб қолгани ёдингга тушади.

Эрназар билан бирга бир пиёла чой устида суҳбатлашиб, овулда “эскининг кўзини кўрган”лардан кимлар қолганини суриштирдим. “Ҳозирда энг ёши улуғимиз Элмурод оға. У киши бу йил 87 ёшга чиқдилар”, дейди суҳбатдошим. Элму- род оға отамдан бир мучал кичик эди. Юқори синфларнинг ўқувчиларига қорақалпоқ тили ва адабиётидан дарс берар- ди. Математикадан ҳисоб чиқариш деса, бошини қашиб туриб қоладиган, тил-адабиёт фанларига эса тиши дуруст ўтмайдиган болалар ҳам Элмурод оға ёддан ўқиган халқ кўшиқлари, дostonу термаларни жон кулоқлари билан тин- глашарди.

Ёшуллига саломга бордик.

– Мени танидингизми? – дедим оксокол билан саломлаш- гач кўллари кўйиб юбормай.

– Юз-кўзингдан бирданига таниш қийин, кўп ўзгариб ке- тибсан. Бироқ, одамнинг овози ўзгармас экан. Янги йилда телевизордан сўзлаганингни эшитганман. Овозингдан тани- дим. Овулга бир келай дебсан-да.

Элмурод оға билан узоқ гурунглашдик. Кўп одамларни эсга олдик.

– Ўзбекистонимиз мустақилликка эришган йиллари анча тетик эдим. Дала ишларидан ҳали узилмагандим. Туман раҳбарлари байрамга таклиф қилишса, бориб турдик. Ёшинг улғайган сайин, тананг оғирлашиб қоларкан. Лекин маъракатўйлардан қолмайман.

Сухбатдошим хаёлга чўмиб қолди. Мен унинг ярим юмук кўзларига тикилиб, қария нималар ҳақида хаёл сураётганини ўйлайман. Эҳтимол, у ўта оғир кечган болалигини, бундан уч-тўрт йил аввал Қорақалпоғистонда сурункасига икки йил давом этган даҳшатли қурғоқчиликни, мамлакат раҳбариятининг Оролбўйида яшовчи аҳоли турмуш тарзини яхшилашга доир кўрган чора-тадбирларини ўйлаётгандир. Бугун азим дарёнинг ҳар икки қирғоғида бутунлай бошқача манзара.

– Яратган Эгамга шукур, шунча ёшга етдим, тўрт мучам соғ, аммо ҳозирги ёшларни кўриб, қани энди бир мўъжиза юз берса-ю, қирқ ёшли навқирон йигитча бўлиб қолсам дейман-да. Яшайдиган замонлар келди. Элнинг даврони келди. Шундай эркин, тинч замонда яшамай бўладими? Аммо биз кексалар, ўтган умримизга афсусланмаймиз. Болаларимиз, набираларимиз биз кўрмаган нарсаларни кўрадилар, биз эришмаган ютуқларга эришадилар, шуниси қувонарли, шуниси кўнгилни чоғлайди. Мана, яқинда Президентимиз Ислом Каримов Қорақалпоғистонимизга келиб кетди. Кўнғирот сода заводининг ишларини кўриб, ок фотиҳа берди. Йўл бўйи овулларда тўхтаб, халқнинг аҳволи билан танишди. Юртимизнинг гулдай яшнаётган жамолини кўрди, баланд-паст йўлларидан ҳам юриб ўтди. Мен сенга айтсам, Юртбошимиз биз томонларга ҳар келганларида эл-юртда бир янгилик бўлади, одамлар у кишининг заҳматқаш қорақалпоқ халқи шаънига айтган сўзлари, тилақларидан қувонади. Шаҳарлик бўлиб кетган овулдош болам, сен мени диққат билан эшит: ўрисчага тишим яхши ўтишини биласан, телевизорда дунё ахборотларини кўп кўраман, раҳбарлар нима деяётганларини тинглаб, маъносини чақиб бораман. Мен сенга айтсам, ўз халқига қуйиб-ёниб, қалбини очиб,

ҳар бир сўзини оддий одамларга тушунарли қилиб етказадиган, ҳаммаларингизни яхши кўраман, бағримга босаман, деб дангал айта оладиган мардлари кам. Бундай гапларни Ислом Абдуғаниевичгина айта олади. Бунинг маъноси чуқур. Раҳбарнинг раҳбарлиги шундаки, у энг аввало одамларни ўзининг қалб даъвати билан руҳлантира олиши керак. Бизлар ёш пайтимизда бундай оталарча насихатни, ғамхўрликни кўрмаганмиз.

Тўғри, муаллим бўлганим боис “Ватан, халқ, ватанпарварлик” деган шиорларни кўп айтардик, – давом этади оға. – Бирок, ҳозиргидай “менинг халқим”, “менинг туғилган она масканим”, “миллий урф-одатлар, миллий кадриятлар” деб очик-ойдин баён қила олмасдик. Ҳозир Президентимиз нима дейди? “Биз ҳеч кимдан кам бўлмаганмиз, кам бўлмаймиз, болаларимиз биздан кўра ақлли, доно ва, албатта, бахтли бўлишлари шарт” дейди. Кимларнинг авлодлари эканлигинини унутма, улуғ бобокалонларингга муносиб ворис бўл, уларнинг ишини давом эттир, Ватанинг шарафини улуғла, дейди. Инсоф билан айтайлик, ҳеч қачон шундай бўлганми, ёшларга эътибор шу қадар кучайганми? Мана, истиқлол нима дегани. Оллоҳнинг назари тушган маконимиз бор, кўксимизни тоғдек юксалтириб қўйибди...

Яратган Эгам умр берса, яна уч йилдан сўнг тўқсон ёшга чиқай деб турган мана шу қариянинг сўзларини тинглаб, ўтган асрнинг 50-йиллари ўрталарида ўқитувчимизнинг бизларга қарата: “Ҳадемай мактабни тамомлаб, ўрта маълумотли бўласизлар. Ҳозир сизлардек билимли ёшларга эҳтиёж катта. Уст-бошингизга эътибор бериб, юриш-туришингизни тузатинг. Уйингизда дазмолингиз бўлмаса, тунда ухлашдан олдин шимингизни кўрпачанинг остига яхшилаб тахлаб, устида ётинг. Азонда кирраси чиқиб туради”, деб ўргатгани хаёлимга келади.

Яқинда республика газеталари Бухородаги XVI асрнинг ажойиб меъморий ёдгорлиги бўлган Мир Араб мадрасасида диний таълим қандай йўлга қўйилгани тўғрисида занго-

ри экран орқали дунёнинг ўнлаб йирик мамлакатига репортаж берилганини ёзишди. Шунда устозим Элмурод оғанинг ўша йиллари шўро тарғиботчиларининг “Қоракалпоқ халқи ўтмишда ёппасига саводсиз бўлган” деган сўзларига очикдан-очик норозилик билдирмаса-да, “Бизнинг ота-боболаримиздан ҳам кўпгина уламолар чиккан. Уларнинг айримлари Бухородаги Мир Араб мадрасасида таълим олган. Ўн минг одам сифадиган Калон масжидида намоз ўқиган. Фақат 1932-1937 йиллар оралиғида 150 га яқин уламо катагон қилинган” деган сўзларини эсладим.

Элмурод оға билан хайрлашар эканман, оксоқол қўлимдан маҳкам ушлаб, анчагача кўйиб юбормади. “Қазойим етса, жанозамга келасан, иним”, деди кўзларига ёш олиб. У бу сўзни устознинг қатъий топшириғи сифатида шогирдининг сўзсиз адо этишига ишонч билан айтди.

Шу йил баҳорда Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган “Ўзбекистоннинг нефть ва газ” XI кўрғазмаси ва халқаро конференцияда “Ўзбекнефтегаз” миллий холдинг компанияси билан “Газпром” очик акциядорлик жамияти ўртасида “Устюрт минтақаси инвестиция блокларида ер ости бойликларини геологик ўрганишнинг асосий принциплари тўғрисида”ги, шунингдек Ўзбекистон Республикаси “Устюрт минтақасининг Урга, “Қувониш” ва “Ақчўлок” гуруҳи конлари маҳсулотини таксимлаш ҳақидаги битимнинг асосий принциплари ва қоидалари тўғрисида”ги битимларга қўл қўйилди. Бугунги Устюрт Россиянинг “Газпром”, “Лукойл”, Хитой, Корея миллий нефть ва газ корпорациялари, Сингапур компанияларининг инвестициясини талаб этиб чуқур тадқиқ қилиш ва ер ости бойликларини ундириш майдонига айланди.

Кореялик мутахассислар “Шўркўл” конидан қимматбаҳо компонентларни ажратиб олиб, бир йилда 150 минг тонна полиэтилен ва полипропилен ишлаб чиқарадиган Устюрт газ-кимё комплекси қурилишининг техникавий-иктисодий асослари лойиҳасини ишламоқда. Хуллас, бугунги Устюрт

юртимизнинг иктисодий салоҳиятини орттиришда муҳим аҳамиятга эга минтақага айланмоқда.

– Устюрт авваллари ҳам бор эди-ку? – деганди Элмурод оға ажабланиб. – Нега шўро замонда унинг номи-довруғи чиқмади? Ўша замонда ҳам унинг бағрида газ, нефть мавжудлиги маълум эди-ку...

Яна айланиб давронга келамиз. Тўғри, Устюрт ўша замонларда ҳам тадқиқ қилинди, кўп бурғуланди. Собик геология вазирлиги Нукус шаҳрида “Қарақалпақнефтегаз” трестини очди. Унинг идораси ҳозирги Эрназар Олакўз кўчасининг бошланган қисмида, Бердақ номидаги мусиқали драма театрининг рўпарасида эди. Трест кўп йиллар давомида Устюрт кенгликлари бурғулади. Аммо ўша пайтда уч минг метргача бурғулашга маблағ ажратилиб, бундай чуқурликда Шақпақти конидан бошқа ерда айтарли ҳеч нарса чиқмади. Қорақалпоғистон геологлари вазирликнинг бурғулаш бўйича пагон-метр режасини бажариш билан чекландилар, холос. Натижада 70-йилларнинг бошида ушбу минтақа истикболсиз ҳисобланиб, трест экспедицияга айлантирилди ва Қўнғиротга кўчирилди.

– Мана, энди ўзингиз айтгандай, Устюртнинг ҳам, минг йиллик захираси бор, фойдали коэффициенти дунёда энг юқори бўлган “Борса келмас” туз конининг ҳам даврони келди. Устюртдан кетма-кет газ “фаввора”си отилиб, тузимиздан Қўнғирот сода заводи олий сифатли кальцийланган маҳсулот ишлаб чиқармоқда. Қўш учса қаноти куйган саҳролар эндиликда ақл бовар қилмас бойликлар конига айланмоқда. Қорақалпоқ гази халқаро магистралга уланиб, қайта ишланиб юрт хазинасини бойитмоқда. Демак, сиз айтгандай, юртимизга даврон келди, – дедим Элмурод оғага. – Шуларнинг барчаси йиғилиб, бизнинг иктисодий қувватимизни оширмоқда. 2007 йилги Қорақалпоғистон бюджети тарихимизда биринчи марта дотациясиз режалаштирилди.

Оқсоқол дотация нима эканлигини тушунмади чоғи, аввалига бироз ажабланиб турди, кейин, бу бола, хойнаҳой, яхши бир хабарни айтди-ку, дея кўзлари порлаб кетди.

Ашурали ЖЎРАЕВ

(1956 йилда туғилган)

МЕХРИНГ ҚАНИ, МЕХРИБОНИМ?

*Меҳрга талтинса гар инсон –
Савоб шу, тавоб шу, шу имон.*

Абдулла Орипов

Сиз кимдандир меҳр кўрганмисиз, кимнингдир меҳр булоғидан қонганмисиз? Меҳр нималигини биласизми? Ҳаётингиз давомида меҳр кўчаларидан неча бор ўтгансиз? Меҳр кўчасининг тароватидан қанчалар баҳраманд бўлгансиз? Ўзингиз ҳам бировга меҳр кўрсатганмисиз, меҳр берганмисиз? Келинг, ушбу саволларга жўяли жавобларни бирга излайлик, меҳр ҳақида, меҳрибонлик ҳақида билганларимиздан, кўрган-эшитганларимиздан андак гурунғ қилайлик.

Меҳр сўзи луғатларда ёзилишича, куёш, офтоб деган маънони англатаркан. Аслида ҳам меҳр сўзи айтилганда, меҳр кўрсатганда, куёш ҳарорати ёғилиб, офтоб чарақлагандай бўлади. Қалбларда, кўзларда ўз-ўзидан меҳр тафти аланга олади. Халқ мақолида айтилганидек, “Кўз кўзга тушса, меҳр кўзгалар”. Ҳақиқатан ҳам меҳрнинг асл илдизлари кўзда бўлади.

Меҳр юракда туғилиб, кўзда вояга етади. Қалбда илдиз отиб, кўзда мева беради. Меҳр мевалари қанчалар тотли эканини меҳр кўрсатган ёки меҳр кўрган инсонгина теран тушунади. Меҳрсиз қалб мевасиз дарахтга ўхшайди. Меҳрсиз кўз эса суви қуриб қолган тақир ариқни эслатади. Ҳадисда айтилганидек: “Ким меҳрибонлик қилмас экан, меҳрибонлик кўрмагай”.

Азиз дўстим, кўзлардаги меҳр меваларини кўрганмисиз ва бу меваларнинг лаззатидан баҳраманд бўлганмисиз? Меҳр мевалари: улар қанчалар мазали, қанчалар тотли. Меҳр меваларини фақат меҳр билан сийлаш мумкин. Меҳр мевалари инсонга фақат меҳр беради, меҳр ҳади этади, меҳр ришталарини мустаҳкамлайди. Шу нарсани очик тан олиб айтишимиз керакки, ҳамма юракда ҳам, ҳамма кўзда ҳам меҳр мевалари тугулавермайди, меҳр ҳосил солавермайди. Эҳ-хе, меҳрдан йирок қалблар қанча?..

Бирор-бир кўнгилсиз ё нохуш воқеани эшитиб қолсақ, дарҳол “Одамларда меҳр қолмаяпти”, “Жуда меҳрсиз бўлиб кетяпмиз”, “Бунчалар бемеҳр бўлмаса?” деган ташвишли мулоҳазалар тез-тез қулоққа чалинади. Яқинда бир даврада шундай оғриқли суҳбатга гувоҳ бўлдим:

– Эшитдингизми, фалончи машҳур артистни болалари қариялар уйига олиб бориб қўйибди. Шўрлик қаерда ётганини ҳам билмасмиш.

– Бир вақтлар у кишининг овозини “Табассум” радиожурналида роса мазза қилиб эшитганмиз. Ўзиям зўр актёр бўлган.

– Бечора қариганида хор бўлибди. Ўз фарзанди шу ишни қилибди-я, тавба.

– У кишининг эрлари ҳам машҳур санъаткор ўтган. Наҳотки, фарзандларида онага нисбатан меҳр бўлмаса? Улар шунчалар меҳрсизми, юраклари тошми?..

Суҳбатни шарҳламоқчи эмасмиз. Эҳтимол, дунёнинг қайсидир мамлақатида фарзандлари ота-онасини қариялар уйига олиб бориб қўйиши меҳр намунаси сифатида кадрлар, лекин бизда эса бундай ачинарли ҳолат меҳрсизлик ҳисоб-

ланади. Бемехрликни кўрганда, меҳри, тошларга дуч келганда беихтиёр хаёлимизга Алишер Навоийнинг ўлмас ва боқий сатрлари келади:

Меҳр кўп кўргуздим, аммо меҳрибоне топмадим,
Жон баче қилдим фидо, оромижоне топмадим.

Ҳали-ҳануз инсон зоти меҳрибон тополмаганидан, жонини фидолар қилиб, жонига меҳр топа олмаганидан зорланади, нолалар қилади. Бемехрликдан қалби озор чекади...

Аслида инсон меҳр билан дунёга келиб, меҳр билан яшайди. Инсонлар бир-биридан меҳрнинг софлиги, самимийлиги ва боқийлиги билан ажралиб турадилар. Одам боласи ким бўлишидан қатъи назар ҳаёти давомида ўзидан меҳрли излар қолдиришга ҳар жиҳатдан ҳақли. Маърифатпарвар адиб Иброҳим Ғафуров ёзганидек: “Меҳрдан инсон қиёфаси ҳосил бўлади ва шаклланади. Меҳр йўқ ерда инсон ҳам йўқ. Бизнинг илдизлари теран маънавиятимиз меҳрдан қорилган, меҳрдан қурилган. Шунинг учун уни жон қаби асраймиз”.

Ҳақиқатан ҳам, меҳрни жон қаби асраш қанчалар душвор ва шу билан бирга қанчалар шарафли. Меҳрни асраш инсонийликнинг улуғ мартабаси. Меҳрли бўлиш, меҳр қозониш бизга ота-боболаримиздан мерос. Меҳр ҳар бир инсоннинг жисми-жонида бўлса-да, у дастлаб оилада, сўнг одамлар орасида, жамоада шаклланади, вояга етади. Меҳр ҳам улғаяди, камол топади ва авлоддан авлодга мерос бўлиб ўтади. Меҳр аждодлар ва авлодларни метиндек боғлаб туради.

Шу боис улуғ аждодларимиздан мерос бўлиб қолган буюк меҳрдан баҳраманд бўлиб, ибрат олиб келаётирмиз. Меҳрли одамлар, меҳрли оилаларни кўриб қувонамиз. Уларнинг меҳридан баҳраманд бўлишга интиламиз ва бу инсоний меҳрга ўзимиз ҳам меҳр қўшишга талпинамиз.

Афсуски, меҳр тушунчаси, меҳр туйғуси ҳаммада ҳам бир хил шаклланган, меҳрни ҳамма бир хил тушунади, унга путур етказмасдан авлоддан авлодга ҳаётида, деб бўлмайди. Меҳрни енгил-елпи тушунадиган, унга ўткинчи туйғу билан қарайдиган дийдаси қаттиқ одамлар ҳам борки, уларнинг меҳрсизлигидан

оила аъзолари, кариндош-уруғлари ва атрофдагилар озор чекадилар. Хатто бир-бири билан юз кўрмас бўлиб кетадилар, туғишганлар душманга айланадилар. Оқибат – ўртадаги меҳр барҳам топади. Масалан, сўнгги йилларда биргина мерос масаласида рўй бераётган бир-биридан дахшатли кўнгилсиз воқеалар, сўнгсиз можаролар замирида асосан бойликка меҳр қўйиш, одам кадрига, одам шаънига эса меҳрсизлик ётади. Ака укасини, сингил опасини, тоға жиянини, амма собиқ куёвини судга бериб мерос талашади. Мерос можароси “Минг бир кеча” эртаклари каби тугамайди. Бу можаролар орасида ҳовли-жой талашаётган, бир парча ер учун тортишаётган, бувиси ёки ойсидан қолган тилла тақинчоқ учун қирпичок бўлаётган, машина ёки гарнитур устида олишаётганларнинг ҳисоби йўқ. Судбозликнинг охири кўринмайди. Мақолда айтилганидек: “Ўз айбингни очсанг, элнинг меҳри қочар”.

Бир-бирлари билан йиллаб, ойлаб судлашаётганлар орасида бегоналардан кўра туғишганлар ё кариндош-уруғлар кўпчиликни ташкил қилаётгани ташвишли. Улар мерос талашади жараёнида меҳр-оқибат кўрғонларини вайрон этмоқдалар, меҳр булоқларини қуритмоқдалар. Уларга одам кадр-қимматидан кўра, одам меҳридан кўра буюм, ҳовли-жой азиз бўлиб кўринмоқда. Ваҳоланки, одам боласи бу дунёдан ҳеч нарса олиб кетолмайди. Бир ҳикоятда айтилишича, узоқ йил яшаган бадавлат қария ўлими олдидан фарзандларини йиғиб, шундай деб васият қилибди:

– Азиз фарзандларим, энди бу ёруғ дунёни тарк этиб, нариги – боқий дунёга кетиш фурсати яқинлашди. Ўлимимдан сўнг, ювғичдан мени пайпоғим билан ювишни илтимос қилинглар. Иложи бўлса, пайпоғим билан кўминглар. Мени кўмиб келганларингдан сўнг ёстиғим тагида хат бўлади. Ўша хатни олиб бирга ўқинглар.

Вақти-соати этиб, қария қазо қилибди. Фарзандлари ювғичдан зўр бериб илтимос қилибдилар. Ўртага дин пешволарини қўйибдилар. Лекин у пайпоғи билан мурдани ювмабди. Ноилож фарзандлари ҳам рози бўлибди. Отасини дафн

этиб келгач, ёстиғи тагидаги хатни олиб, бирга ўқибдилар. Хатда шундай деб ёзилган экан: “Азиз фарзандларим, мана кўрдиларинг, шунча кўп бойлигим бўлса ҳам, нариги дунёга оддий, эски пайпоғимни ҳам олиб кетолмадим. Бу сизларга хамиша ибрат бўлсин. Менинг ўлимимдан сўнг асло мерос талашманглар, бир-бирингизга бемехр бўлманглар”.

Бу ҳикоят барча мерос талашаётганлар учун ҳамма давраларда ҳам ибрат бўлиб қолишини истардик...

Яна бир мисол. Анчадан буён машхур, таниқли инсон билан ўғли ўртасида рўй берган англашилмовчилик “сарик матбуот”нинг хўрагига айланди. Аслида, бу воқеа оиланинг ички иши. Лекин ота-боланинг муносабатига бир бегона аёл араллашиб, уни етти маҳаллага дoston қилди. Оқибатда уйдаги сир кўчага чиқди. Чиқди-ю, “сарик матбуот”нинг қармоғига илинди. Тўғриси, ўша аёл тахририятларга чопавериб, мақолалар уюштириб ота-бола, она-бола ўртасидаги меҳрга раҳна солди. Оилада меҳр ришталари узилди. Мақолаларни ўқиганлардан кимдир отани айблади, кимдир болани лаънатлади. Яна биров ўртадаги аёлнинг найранглари қоралади. “Аёл балосидан ўзинг асра”, деб ёқа тутди. Бу хонадонда меҳрсизлик қанот қокди...

Шу ўринда бир савол туғилади: оиладаги сирни ошқор қилиб, ота-бола ўртасидаги меҳрсизликни тарғиб қилишдан не наф? Умуман, “сарик матбуот” саҳифаларида ур-йикит, фоҳишабозлик, фирибгарлик, сохта севги, хиёнат сингари фақат иллатлардан иборат мавзулар асосий ўринни эгаллайди. Ва уларнинг замирида шубҳасиз бемехрлик тарғиботи ётади. Газеталар тап тортмай ана шу меҳрсизликни, меҳри қаттиқликни, меҳрдан маҳрум кимсаларни, миллат менталитетига мутлақо ёт воқеаларни тарғиб қилишдан чарчамаетир. Бир сўз билан айтганда, маънавиятдан кўра, моддий манфаатга муккасидан кетган “сарик матбуот” ёритаётган аксарият мавзулар миллий тарбиямизга мутлақо тўғри келмайди. Ўқувчини меҳрсизлик манзилларига бошлайди, бемехрликдан, меҳритошлиқдан сабоқ беради...

Одам ҳамиша меҳр излайди, меҳрибон ахтаради. Меҳр томон мудом талпинади. Бемор меҳр тўла кўзлари билан жавдираб, шифокордан меҳр кутади. Ходим раҳбаридан, айбдор ҳуқуқшуноздан, камбағал эса бойдан меҳр кутиб яшайди. Кучсиз кучлидан, кўрқок ботирдан, омадсиз бахти кулгандан меҳр истайди. Аввал бола ота-онадан, сўнг ота-она боладан меҳр кутади. Авлодларнинг меҳр занжири шу тарзда мустаҳкамланиб боради.

Ота меҳри, она меҳри ва бола меҳридан оила меҳри бунёд бўлади. Бу бунёдкорлик меҳр қўрғонига айланади. Меҳрли оила ҳаётнинг енгил-елпи йўлларидан юрмайди. Меҳрли оила ўзининг маънавиятли, маданияти юксаклигини ҳамиша намоён этади. Меҳрли оила қўни-қўшнилари, маҳалла аҳли билан самимий муносабатда бўлади. Айни пайтда, меҳрли оиланинг аъзоларини бошқалар ҳам яхши кўради, ҳурмат қилади, меҳр кўрсатади. Меҳрли оилалар бирлашиб, меҳрободликни, меҳридарёликни бунёд этади.

Оила меҳри, жамоа меҳри ва миллат меҳри жипслашиб, ўз-ўзидан Ватан меҳрига айланади. Шоир айтганидек:

*Ватан меҳри – ҳаёлларим узра зарҳал тоғ,
Ватан меҳри – орзуларим тумори танҳо.
Ватан меҳри – иқболимнинг олтин калити,
Ватан меҳри – юрт кўкида чарх урган ҳумо...*

Ҳақиқатан ҳам Ватан меҳри меҳрларнинг энг юксаги ва гултожидир. Биз бир вақтлар Ватан меҳрига зор эдик. Ватан эса бизнинг меҳримизга ташна эди. Шукурким:

Мустақиллик бизга Ватан меҳрини қайтарди.

Мустақиллик бизга озодлик, ҳурлик меҳрини берди.

Мустақиллик бизга эрк ва эркинлик меҳрини ҳадя қилди.

Мустақиллик бизга аслимиз ва ўзлигимиз меҳрини намоён этди.

Меҳри офтоб, меҳри жаҳонтоб бўлиб келди, мустақиллик!

Меҳри раҳшон, меҳри дурахшон, меҳри мунир бўлиб нур сочди, мустақиллик!

Меҳримизга меҳр қўшди, меҳр билан жўшди, меҳр билан юксалди, мустақиллик!

Меҳрианвар, меҳрпартов, меҳрваш бўлиб қолди, мустақиллик!

Мустақиллик фақат Ватан меҳрини эмас, балки одамларнинг бир-бирига бўлган инсоний меҳрини, меҳрибонлигини ҳам тубдан ўзгартириб юборди. Айниқса, меҳрибонлик уйларига меҳрга зор кўзларга меҳр кўрсатишда, меҳрибонлик қилишда мухтарам Юртбошимиз ҳамиша оталарча қайнок меҳри билан ҳаммамизга юксак ибрат бўлаётир. Мамлакатимиздаги қайси Меҳрибонлик уйига борсанг, у ерда тарбияланаётган фарзандларимиз, биринчи навбатда Президент боболарининг меҳрибонлигини миннатдор бўлиб эслашмоқда. Бундай олижаноб меҳрибонликдан, меҳрдан қанчалар ўргансак, ибрат олсак арзийди. Қўшиқда қуйланганидек: “Меҳр қолур, муҳаббат қолур”.

* * *

Бозор шароитининг ўткинчи муаммолари одамлар феъл-атворини ўзгартириш билан бирга уларнинг меҳр оламига ҳам таъсир этмай қолмади. Бугун тижорат ва тадбиркорликка меҳри тушиб, у билан шуғулланаётган одам кўпроқ фойда олсам, тезроқ бойиб кетсам, деб ҳаракат қилади. Ушбу жараёнда бойликка берилиб кетганини, бойликка меҳр қўйганини ўзи ҳам билмай, фикри-ёди бойлик тўплашда бўлиб қолади. Афсуски, бундай одам оила меҳридан, бола-чақа, қариндош-уруғ меҳридан совиб, бойлик сеҳрига берилиб кетади.

Масалан, Қашқадарё вилоятининг олис қишлоқларидан бирида содир бўлган фожиа одамларни ларзага солди. Ота пул топиш учун Россияга кетади. Орадан бироз муддат ўтиб, онаси ҳам отасининг ёнига жўнайди. Ўн ёшли қизалоқ бувиси билан қишлоқда қолади. Уларнинг уйлари қишлоқнинг икки чеккасида эди. Қиз ҳар икки-уч кунда бувиси билан бориб, ўз уйларидан хабар олиб келарди. Баъзан уйдан тоғалари, бошқа қариндошлар ҳам хабар олиб туришарди.

Бир куни тоғаларидан бири ўртоқлари билан келиб, овқат қилиб ейишади. Қолган овқатни дастурхонда қолдириб кетишади. Бу орада бувиси касал бўлиб қолиб, уйдан хабар олгани қизалокнинг ёлғиз ўзи келади. У оч бўлгани туфайли бир кун дастурхонда туриб қолган овқатни еб, жиддий заҳарланади. Қайт қилиб, холдан тойиб йиқилади. Набираси келавермаганидан хавотирланган буви касал бўлишига карамай, секин-секин юриб келса, қизалоқ ҳушсиз ётибди. Кўни-кўшниларни чақириб, набирасини касалхонага олиб борганида жуда кеч бўлган эди...

Бойликка меҳр қўйган меҳрсиз ота-она эса жигаргўшасини сўнги манзилга кузатишга етиб келолмади. Айниқса, боласи меҳрига тўёлмагани она учун бир умр армон бўлиб қолди...

Хўш, бойликка ишки тушган кимса маънавиятнинг оддий тушунчаларидан йироқ, меҳрдан маҳрум бўлса-чи? Ҳамма нарсани бойлик билан ўлчайдиган, бойлигига қараб одамларга баҳо берадиган ожиз банда бўлса-чи? Энг ёмони – ҳамма нарсага, жумладан, меҳрга фақат бойлик туфайли сазовор бўлиш мумкин, деб ўйласа-чи? Керак бўлса, меҳрни ҳам сотиб оламан, деб дағдаға қилса-чи?

Афсуски, меҳрнинг дўкони йўқ. Меҳр экспорт ҳам қилинмайди. Энг қимматбаҳо бозорда ҳам меҳр сотилмайди. Кўп қаватли ҳашаматли қасрлар ҳам, қўша-қўша машиналар ҳам, олтин буюмлар ҳам, доллару евролар ҳам оддий ва самимий инсон меҳри ўрнини боса олмайди. Айтайлик, ўн беш ё йигирма хонадан иборат кўп қаватли уй энг қимматбаҳо жиҳозлар билан безатилса-ю, унда фақат меҳр бўлмаса, бундай уйнинг тошқўрғондан фарқи йўқ. Қизнинг остида “BMW”, ўғилнинг тагида “Jeep”, онасида “Nexia”, бувисида “Matiz” машиналари ғизиллаб турса-ю, лекин оилада меҳр бўлмаса, ўрталарида меҳрибонлик бўлмаса, уларнинг қалблари ҳам ўзлари миниб юрган темир матоҳларга ўхшайди.

Фақат бойлик кетидан қувган, бойиш учун ҳар қандай ғаразли йўлдан қайтмайдиган, айниқса, бошқаларни қақша-

тиб бойлик орттирадиган меҳрсиз кимсалар афсуски, барча жамиятда учрайди. Муҳтарам Президентимиз Ислом Каримов “Юксак маънавият – энгилмас куч” китобида ёзганидек: “Доно халқимиз, ғараз ва ҳасад билан яшайдиган, ўз шахсий манфаатига ўзгалар ҳисобидан эришишни маъқул кўрадиган, фақат ўзини ўйлайдиган кимсадан ўзи асрасин, дейди. Бағрикенг, халол, пок, виждонли, меҳр-окибатли, эл-юртнинг ғам-ташвиши билан яшайдиган кишиларни эса, аксинча, бошига кўтаради ва бундай одамлар жамият томонидан кадр-киммат, ҳурмат-эътибор топади”. Ёки ушбу китобда яна шундай ноёб сатрлар бор: “Нега деганда, инсонийлик, меҳр-окибат сингари халқимизга мансуб бўлган фазилатлар айнан шу заминда илдиз отади ва ривожланади”.

Демак, меҳр-окибатли бўлиш, меҳр-окибат кўрсатиш, меҳрибонлик аслида халқимизнинг табиатида, характерида бор. Ўзбек бошқа халқлардан айнан шундай бебаҳо фазилатлари билан ажралиб туради, десак асло муболаға бўлмайди. Бизда ҳатто исмларга ҳам меҳр сўзи қўшилган. Масалан: Меҳрибон, Меҳрвафо, Меҳриддин, Меҳринисо, Меҳригўзал, Меҳрибек, Меҳрдил, Меҳрижамол...

Ҳар йили кузда “Меҳржон” байрамининг ўтказилиши ҳам халқимиз меҳрининг ёрқин намунасиدير.

Яна бир ибратли жиҳати шундаки, халқимизнинг ерга нисбатан меҳр-муҳаббатини бошқа ҳеч бир буюк нарса билан таққослаб бўлмайди. Нега деҳқонларимиз етиштирган полиз ва сабзавотлар жуда ширин бўлади? Сабаби, уларга деҳқон меҳрини қўшиб, меҳрини бериб парвариш қилган.

Дон ҳам, пахта ҳам фақат деҳқон меҳри билан бунёд этилади. Деҳқон меҳр билан уруғ қадаб, меҳр билан парвариш қилгани боис, ҳосилдан меҳр хирмонлари пайдо бўлади. Меҳр хирмонлари эса мустақил Ватан тараққиётига хизмат қилади.

Баъзан айрим меҳрсиз кимсаларнинг ерни сотаётганлигини, талон-тарож қилаётганини эшитиб, кўриб ранжийсан киши. Наҳотки, улар бир кун келиб ернинг уволига қолишдан

кўркмасалар? Ахир, улар вақти-соати етиб, ер меҳрига зор бўладилар-ку! Уларни, шубҳасиз, ернинг уволи уради-ку!..

Ўрни келди, айтиб ўтай: сўнгги йилларда китобга бўлган меҳрнинг аста-секин сўниб бораётгани ҳам бор гап. Бу ташвишли ҳолдан кўз юмиб бўлмайди. Китобга меҳр – билимга ва тафаккурга меҳр. Ҳамма даврларда ҳам китобга ташналик, китобга меҳр бўлган. Миллатнинг билим даражаси, дунёқараши биринчи галда китобга бўлган меҳр-муҳаббат билан ўлчанган. Инсоннинг китобга бўлган меҳрига қараб, унинг билим даражасини, дунёқарашини белгилаш мумкин.

Ёки айрим ғаламис кимсаларнинг она табиатга етказётган зуғуми ҳам меҳрсизликдан бошқа нарса эмас. Бизнинг нодонлигимиз, фаросатсизлигимиз, очкўзлигимиз туфайли табиатга жиддий зиён-заҳмат етаётир. Табиат ҳам инсон меҳрига муҳтожлигини, меҳрга ташналигини асло унутмайлик. Табиат жароҳатларини фақат инсон меҳри тузатади. Ардокли шоиримиз Абдулла Орипов ёзганидек:

*Кимдир ўқ узибди туриб панада,
Меҳр ҳалок бўлди Қўриқхонада.
Меҳрсиз қолса ҳам катта-кичик эсим,
Гўё эшитмаган бу гапни ҳеч ким...*

Меҳр ҳалок бўлса, яшашнинг кизиғи бўлмайди. Бундай қайғули дамда ҳайкирмоқ, жар солмоқ керак, энг муҳими, меҳрни асраб-авайлаш зарур. Меҳрни ҳар қандай катта-кичик жароҳатлардан асраш лозим. Айниқса, дунёда глобаллашув жараёни кечаётган бир паллада инсон меҳри ноёб ҳодиса бўлиб қолаётгани, меҳр меҳрсизлик уммонига ғарк бўлаётгани жуда ҳам ташвишлидир. Меҳр кемасини ҳалокатдан Яратганнинг ўзи асрасин, илоё!

Қаён кетмоқдасан меҳр? Бемеҳрликнинг илдизи қаерда? Нега бу ўткинчи дунёда йўлимизни баъзан меҳрсизлик кўчасига бурамиз? Бу охири йўқ йўл қаёққа олиб боради, меҳрсизларни, меҳрга зорларни?!

Турли жиноятларга қўл ураётган кимсаларни, одам сав-

доси билан шуғулланаётган меҳрсиз бандаларни кўриб ёка ушлайсан: шулар ҳам одам бўлдим? Пора олиш, пора бериш айрим порахўрларнинг кундалик асосий юмушига айланиб бораётгани жуда ташвишли. Меҳрдан батамом маҳрум бўлган одам бировнинг кўлига қарайди, бировнинг ҳақини ейди, ҳаромдан ҳазар қилмайди. Текинни тезроқ ямламай ютишдан ҳузур қилади. Фақат унга текин бўлса тап тортмайди. Афсуски, бундай кимсаларга дуч келганда ҳазрат Алишер Навоий бобомизнинг ушбу шоҳ байтлари ёдга тушади:

*Халқ меҳрига яна, ё Раб, мени зор айлама,
Айласанг ҳам, меҳри йўқларга гирифтор айлама...*

* * *

Биз меҳр сўзи қуёш ёки офтоб маъносини англатишини таъкидладик. Яна бир маъноси – одам боласи бир-бирига қуёшдай оташ меҳр, офтобдай ўт меҳр, аланга меҳр дегани эмасми?

Умрим давомида кўп яхши инсонлардан меҳр кўрдим. Мени бобожоним билан бийижоним юксак меҳр билан тарбия қилишди. Отажоним ва онажонимнинг меҳри билан воёга етдим. Ўқитувчиларим меҳридан баҳраманд бўлдим. Оз бўлса-да, ҳақиқий дўстлар меҳрини кўрдим. Улуғ устозлар меҳри туфайли омад эшиклари очилди. Оила аъзоларим ва фарзандларим меҳри ҳамиша куч-қувват бағишлайди. Хуллас, ҳаёт мени меҳрли ва меҳрибон инсонлар билан сийлаб келаётгани учун Оллоҳга қайта-қайта шукроналар айтаман. Лекин ўзим уларга қанчалар меҳр кўрсатдим, қанчалар меҳрибонлик қиляпман, деган ҳақли савол ҳамиша қийнайди. Меҳр қарзларини уза олдимми? Меҳрталаб оддий инсонга меҳр кўрсата олдимми? Бир кўнгли ўксик ғарибга меҳрибонлик қила олдимми? Кимга меҳризлик қилдим-у, кимнинг қалбидаги меҳр торларини чертдим?

Меҳр нима ўзи? Меҳрнинг бўй-басти, ўлчами, чегараси ва аниқ манзили борми?..

Меҳр – инсонларни бир-бирига метиндай боғлаб турадиган бебаҳо туйғу.

Меҳр – одамийликнинг ёрқин ва бебаҳо кўзгуси.

Меҳр – имон-эътиқоднинг, яхшилик ва эзгуликнинг булоғи.

Меҳр – ёмонлик, ёвузлик ва қотилликнинг қалқони.

Меҳр – инсондаги барча фазилат ва хислатларнинг ноёб гавҳари.

Меҳр – ҳамиша ва ҳар доим тинчлик билан эгизакдир.

Меҳр – дунёнинг меҳвари. Ер шарини маҳкам қучиб турган қудратли қуч.

Меҳрингизни дариғ тутманг, одамлар. Олам ўзгараётганда, одам ўзгараётган замонда бир-бирингизга меҳрли, меҳрибон ва меҳр-оқибатли бўлинг. Ҳар қандай қувонч ва ютуқлар, тўй ва байрамлар ҳам меҳр билан тотли, меҳр билан боқий. Бизни ҳар қандай оғир синов ва қутилмаган изтиробли лаҳзалардан факат меҳр қутқаради, меҳрибонлик асрайди. Ушбу тилакларни қайта-қайта такрорлашдан асло чарчамайман.

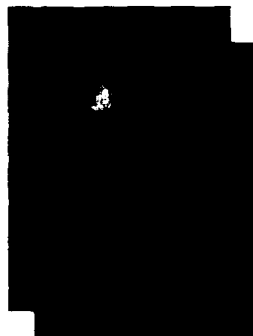
Азиз ота-оналар! Сизлар ҳам фарзандларингизга доимо меҳр кўрсатинглар. Уларга ҳамиша меҳрибон бўлинглар. Болада меҳр уйғотиш учун уни аввало самимий инсоний меҳр нурлари билан сийланг ва чинакам меҳрибонлик билан тарбия қилинг. Бола сўзларингиздан, ҳаракатларингиздан меҳрингизни яққол сезсин, меҳрибонлигингиз самимийлигига ишонсин. Меҳрли болалардан ҳаммага манфаат келади. Меҳрли бола элнинг корига ярайди, элнинг чин боласи бўлади...

У меҳр кўрсатса, мен меҳрибон бўлсам, сиз меҳрингизни намоён этсангиз, олам меҳрга тўлиб кетади, одам меҳр боғларида яйрайди. Ва ҳамиша бир-бирини огоҳ этади:

Меҳринг қани, меҳрибоним?

Мурод
АБДУЛЛАЕВ
(1948 йилда туғилган)

САМАРҚАНД ЗИЁРАТИ

Кўш изли трасса ёхуд “Афросиёб” йўли

Эрта тонгда йўлга чикқан тезюарар поезд пойтахт ва унинг атрофидаги шаҳар-қишлоқларни ортда қолдириб шамолдай елиб бораркан, баногоҳ, тезлик бироз сусайгани ва кўп ўтмай қайсидир бекаатга етмай тўхтаганимиздан ҳайрон бўламиз: “Бу экспресс бирон жойда тўхтамасди-ку?..”

Шу чоқ вагонлар узра: “Ҳурматли йўловчилар! – деган ёқимли овоз янграйди. – Тошкент – Самарқанд маршрутида “Афросиёб” поезди қатнови йўлга қўйилиши муносабати билан қурилиш-таъмирлаш ишлари олиб борилмоқда. Вақтинчалик ўнғайсизлик учун узр сўраймиз. Йўлингиз оқ, вақтингиз чоғ бўлсин!”

Бу хабарни эшитган ҳамроҳларимиз янгиликни хушнудлик ила шарҳлай бошлашади:

– Самарқандга энди уч ярим соатда эмас атиги икки соатда етиб борарканмиз-да, – шодлигини баҳам кўра бошлайди Миллий университетга имтиҳон топшириб қайтаётган шаҳрисабзлик Олимжон. – Самарқанддан уёғи бизга бир соатлик йўл – довон ошамиз-қўямиз...

Кечагинга академик лицейни аъло баҳога битириб, олий илм даргоҳига ўқишга киришга шайланаётган ўсмир йигитчанинг юз-кўзидаги қувонч бошқаларга ҳам кўчади.

– Мана буни байрам совғаси деса бўлади, – дейди собиқ курсдошлар таклифи билан Самарқанд сайрига бораётган Сайёра, Дилором ва Муаттарлар яқдиллик билан. – Дугонажонлар, ўша соатига икки юз эллик километр йўл босадиган, самолётдай учқир поездни ҳам бир кўриб, улуғ боболаримизни зиёрат қилиб кетамиз, нима дейсизлар?

Дугоналар бир-бирини қутлашади: “Қаранг, бир куннинг ўзида Самарқанднинг барча кадамжоларини зиёрат қилганга нима етсин!”

Олимжоннинг “Нексия”да шундоққина довон ошамиз-кўямиз“, деган сўзларини эшитиб, бундан қирқ беш йил бурун ўзимнинг ҳам мазкур университет талабаси бўлиш учун Қашқадарёдан довон ошиб Самарқандга келган кунларим эсга тушади. Ўшанда Тошкентда зилзила бўлиб, пойтахт университети жанубий вилоятлардан талабалikka номзодларни Самарқандда саралаб олганди. У пайтлар Самарқандга поездда Бухорони айланиб, машинада эса Шахрисабз ва Китоб орқали Тахтиқорача довонидан ошиб келинарди. Довондан автобус эмас, бортининг четига тахта-ўриндик қоқилган киракаш юк машина қатнарди. Йўл оғир ва кўркинчли эди. Баланд қоялару тубсиз даралар ёнидан нафасни ичимизга ютиб, унда-бунда фалокатга учраб абжағи чикқан уловлар қолдиғига нигоҳ ташламай ўтишга ҳаракат қилардик...

У кунлар ортда қолди. Кейинги салкам чорак аср ичида биз қайтадан туғилгандек бўлдик, она юртимизга бошқача кўз билан қарай бошладик. Ҳар кадамдаги ўсиш-ўзгариш, янгиланишгина эмас, ҳақиқий тараккиёт самаралари одамларнинг дил қулфини очди, онгу шуур ғуборлардан фориғ бўлди. Ўзликни англаш нақадар катта бахт эканига, у қандай гўзалликлар яратишига имон келтирмоқдамиз...

Оҳиста кўзғалган экспресс яна манзил сари ела бошлайди. Тушимизга ҳам кирмаган шинам купедаги монитордан концерт кўриб, юмшоқ ўриндикда ҳузур қилиб бораяпмиз. Бирин-ке-

тин ортда колаётган бекатлару ёнма-ён чўзилган пўлат изларда курилиш-таъмирлаш ишлари авжида. Атрофдаги обод уйлар ҳам йигирма йил аввалги ўзбек қишлоғи манзарасига сира ўхшаймайди. Эътибор қилган одамга ҳатто темир йўлчиларда йўллар атрофини саришталай бошлагани дарров сезилади. Ҳар қадамда тараккиёт руҳи, ўсиш-ўзгариш кайфияти ҳукмрон.

Биргина мана шу йўлсозлик соҳасидаги ривожланишни кўз олдимишга келтирайлик. Дастлаб Қамчиқ довони орқали янги халқаро магистрал қурилган бўлса, сўнг Қизилкум саҳросини қоқ ёриб, Навоий – Учқудук – Нукус темир йўли бунёд этилди. Юксак Ҳисор тоғлари белига камар бўлган Тошгузар – Бойсун – Қумқўрғон темир йўли эса бугунги кунда Мозори – Шарифга қадар етказилди. Насиб этса, шу йўл орқали ҳазрат Навоий бобомиз руҳи барқарор бўлган қадим Ҳирот узра жанубий уммонларга ҳам улкан дарвоза очилажакдир. Мана, ҳозир эса, “Регистон“ тезюарида Самарқандга йўл олган меҳмонлар, юртдошларимиз яна бир катта бунёдкорлик жабҳасига гувоҳ бўлиб боришмоқда. Янгиерга етмасимиздан ўнг томонда темир йўл учун қўш йўлли янги ўзан қуриладиганига кўзимиз тушди. Шу жойдаги улкан кўприкни, қудратли электровозлар куч оладиган янги электр линия алақачон барпо этилганини кўрарканмиз, синов поездлари қатнайдиган кун яқин қолганини ҳис этардик.

Янгиердан Жиззахгача бўлган трассада иш қизғин. Бир ёнда Испанияда ишлаб чиқарилган “Talго” тезюарар поезди ўтайдиган ҳудудларга хавфсизликни таъминлаш учун бежирим панжаралар ўрнатилмоқда. Пўлат изларнинг ўзи ҳам янгиланмоқда. Бу ишлар туну кун давом этаётир. Тўйга тўёна дегани мана бундай бўптида... Бунёдкорлик манзараларини томоша қилиб, вақтнинг қандай ўтганини сезмай қолдик. Поездимиз алақачон Зарафшон дарёси кўпригидан ўтиб, қадим пойтахт бекатига шошилди.

“Йўлбарслар хиёбони”даги электромобиллар

– Зиёратларни эртага азонда, барвақт бошлаймиз, – деди мени кутиб олган шоир дўстим Хуршидҷон. – Бугун эса

шаҳардаги ўзгаришлар билан таништираман. Келмаганингизга ҳам анча бўлди. Баъзи кўчаларни асло таниёлмайсиз. Биз оқшомлари “Йўлбарслар хиёбони”дан Шохизиндагача сайр қилишни хуш кўрамыз.

Ҳақиқатан ҳам, оқшомлари хиёбон янада фусункор бўларкан. Ургут тоғлари томондан хур-хур шабада эсиб турибди, бутун вужудингиз яйрайди. Хиёбон Регистоннинг шундоққина кунчиқарида барпо этилибди. Уни бамисли қадим шаҳарнинг кўкраги дейсиз. Ёнгинангизда уч муаззам мадраса салобат тўкиб турган майдон. Академик Ботирхон Валихўжаевнинг “Хожа Аҳрор тарихи” (1994) китобида қайд этилишича, мадрасалар қурилишидан тўрт-беш аср аввал, араб манбаларида бу ер “Ростат-тоқ” деб аталиб, ариқлар бўлинадиган жой бўлган ва ундан Афросиёбга “жўйи арзиз” – қалай қопланган қувурлар орқали сув бориб турган. Бу иншоотлар Чингизхон истилоси пайти бузиб юборилган. Неча юз йиллар давомида ариқлардан оқиб келган сув ва реглар тўпланиб, ер қатлами ҳам анча кўтарилган ва кенг майдонга айланиб қолган (Регистон номи шунга ишора, яъни қумлоқ, қумли ва майда тошли жой маъносида. Ўрта Шарқ мамлакатларидаги марказий майдонлар ҳам шу ном билан аталади). Мирзо Улуғбек бобомиз бир-бирига рўбару тарзда мадраса ва хонақоҳ қуриш ҳақида қарор қилганида шаҳарнинг баланд жойи бўлган ана шу кенг майдонни танлагани бежиз эмас. Айни чоғда, Амир Темур жоме масжиди ва унинг рўпарасидаги Бибиҳоним мадрасалари билан бошланган меъморий ансамбль шаҳарсозлик нуктаи назаридан яқунланмай қолгани ҳам Улуғбекни бобоси кура бошлаган мажмуани ниҳоясига етказишга ундаган. Регистон майдонида салобат тўкиб турган муаззам мадрасалар шу тарика вужудга келган. Мадраса учун жой танлаш масаласида улуғ аллома 15-20 йил аввал Амир Темур жоме масжиди ва Бибиҳоним мадрасаларини бино қилган муҳандису меъморлар билан бамаслаҳат бир қарорга келгани ҳам эҳтимолдан узоқ эмас.

Бу тарихий обидалар, Амир Темур жоме масжиди, Шохизин

зинда ансамбли каби ёдгорликлар шўролар даврида хорижлик сайёҳлардан даромад олиш учунгина номига сал-пал пардоз қилиб турилган. Самарқанд яқинидаги Имом ал-Бухорий ёдгорлиги, бошқа масжиду хонақолар эса бутунлай унутилиб, харобага айлантирилганди. Фақат истиклол йилларида тарихий адолат тикланди. Бу ёдгорликлар, аввало, буюк салтанат ва улуғ тамаддун яратган аждодларимиздан боқий мерос сифатида обод қилингани ҳаммага равшан. Қолаверса, мустақиллик шарофати билан ғуборлардан фориғ бўлган миллий кадриятларимиз, халқимизнинг исломий руҳонияти ўтмишнинг шуқуҳли маънавият сарчашмаларидан озик олаётир.

Регистон – тарихнинг бедор юраги

Сайёҳлару меҳмонларнинг Регистон майдони ва Сиёб бозори узра қатнаётган бежирим электромобилларда нақшинкор обидаларни завқланиб томоша қилиб юрганига кўзингиз тушганда хур-хур эсаётган шабада Ургут тоғларидан эмас, улуғвор мозий қаъридан келаётганига ишонасиз. Ҳар қадамда тарих сўзлаётгандай. Ўз юртига эгалик нечоғли катта ифтихор ва бахт-икбол, миллий тараққиётнинг олтин лаҳзалари эканига бот-бот иқрор бўласиз. Ёғ тушса ялагудек озода йўлқадан электромобиллар сассиз ўтиб турган бўлсада, “Йўлбарслар хиёбони”дан Сиёб бозоригача оҳиста қадам ташлаб борамиз. Тарихий кўчани реконструкциялаш пайти эҳтиёткорлик билан сақлаб қолинган иморатлару уларга меъморий мутаносиб қилиб қурилган биноларга кўз ташлаб, ҳар бир ғишт, ҳар бир нақшу нигор узра тарих ва абадият бўйлаб турганига амин бўласиз.

Амир Темур жоме масжидининг улуғвор гумбазию миноралари қаршисида бир лаҳза сукутда коласиз, ҳазрат Соҳибқирон бобомизнинг шодмон руҳи кезиб юргандай, баногоҳ биз авлодларга қарата: “Адолат ва озодликни муқаддас билинг!” дея хитоб қилаётгандай сергақланасиз. Масжид ёнгинасидаги Сиёб бозори ҳам беш аср аввалгидай,

балки ундан ҳам ободрок. Кеч окшом бўлгани учун расталар бўм-бўш. Бирок бизни бу ерда бошқа бир манзара таажжубга солди: расталар аро сотувчию харидор кўринмаса-да, нознеъматлар шундоқ жой-жойида қолдирилган. Бошқа бозорларда бўлгани каби ҳеч ким бирор нарсани бекитиб, кулфлаб кетмас экан. Ҳамма нарса ўз жойида турибди, фақат устига оқ мато тортилган, холос. Бу ерда ҳеч ким бировнинг мулкига кўз олайтирмайди. Бундай манзара, эҳтимол, ҳазрат Соҳибкирон даврида бўлган эса ажабмас. Замонларнинг эврилишини кўринг.

Тарихий кўчаларда сайр этиб, “Йўлбарслар хиёбони” оркали Регистон майдонига ўтамиз. Ҳозир бу ерда “Шарк тароналари”, халқаро мусиқа фестивалига тараддуд кўрилмақда. Саҳна, анжуман катнашчилари учун аллақачон янги ўриндиқлар ўрнатиб қўйилибди. Мажмуага зеб бериш, шаҳарни безатиш ишлари қизғин давом этмоқда. Муаззам мадрасаларни зиёрат қиларканмиз, ҳамроҳим Хуршид Нуруллаев тарихий обидаларга қараб илҳом билан шеър ўқийди:

*Регистон – тарихнинг бедор юраги,
Боболар қалб тафтин сақлаган қаср.
Ҳар гиштин фаҳр-ла келар силагим,
Маржондай тизилиб келар беш аср...*

2003 йили халқаро мусиқа фестивалининг тўртинчи анжуманида журналист сифатида иштирок этганим кўз олдимда жонланади. Ўшанда олис Тувадан келган “Уранхай” ансамбли “Энасой” кўшиғи билан олий мукофотга сазовор бўлганди. Регистон узра шу кўшиқ садо бераётгандек, оҳанглар сеҳри ва кудратини ҳис этгандек бўламан. Халқ бахшиларимиз куйлаётган оҳангларни ёдга солувчи, бироқ якка овоз эмас, беш киши жўр бўлиб куйловчи “Энесайим, сайим, сайим” садоларида табиат ва мусиқа шу қадар уйғунлашиб кетганки, буюк кенгликларнинг улуғвор сукунати аро ўқирган шамол, ўрмон тунисидаги турли жонзотлар, саъваю булбул нидоси, дарёнинг шарқираб оқиши, япроқлар шивири эшитилгандай бўлади...

Оқшом сайримиз Бўстонсарой ва Улуғбек шоҳкўчалари

чоррахасида давом этади. Миллий банк ва “Алоқабанк”нинг янги бинолари бу манзилга бетакрор чирой бахш этган. Ёнма-ён жойлашган бир неча тўрт-беш қаватли янги турар жойлар меъморий жиҳатдан аввалги биноларга сира ўхшамайди. Уймисан – уй, кўзга жуда иссиқ кўринади. Улуғбек шохкўчаси ҳам кайтадан қурилиб, ўзгача жозиба касб этибди. Унинг икки тарафидаги кўплари янги ва таъмирлашдан сўнг ташки кўриниши бир-бирига мутаносиб меъморий киёфага кирган иморатлар нафакат бу кўчанинг, умуман, кўхна Самарқанднинг чиройини янада очиб юборганига амин бўласиз. Аввалги тор, кўримсиз ва совук меъморий услублар ортда қолган. Янги киёфа шарқона ва европача услубларни гўзал тарзда уйғунлаштириб яратилган. Шаҳар марказини темир йўл шоҳбекати билан боғлайдиган бу кенг проспектадаги меъморий ўзига хослик ландшафт архитектурасига биноан шакллантирилган. Аввал қурилган айрим кўп қаватли уйларнинг айвон ва ромлари янги меъморий ечимда жойлашгани эътиборингизни тортади.

Самарқанд кўчаларидаги яна бир манзара менга, айниқса, манзур бўлди. Бу турфа идоралар, дўкон, маиший хизмат тармоқларининг номланиши. Сиз уларни кўриб ўзингизни Европа ёхуд Америкада юргандек ҳис этмайсиз. Тошкентда бўлганидек, нуқул ажнабий номлар қаторлашиб турганига кўзингиз тушмайди. Ҳаммаси миллий ва бежирим. Жуда кўп шаҳарларимиз бу борада самарқандликлардан ибрат олса бўларкан. Бу ерда бўғирсоқ сотадиган оддий дўкончага ҳам олифталарча “Pit stop” деб ном қўйишни ор билишади...

Ниҳоят, саёҳатимиз охирлаб, фавворалар кўкка ўрлаган, ўйин-қулги, хурсандчилик авжга чиққан “Зафар” мажмуасида салқинлагани тўхтадик. Шўх-шодон давраларда юзлари гул-гул очилган ёш-яланглар, киз-жувонлару келин-куёвлар рақс тушиб, севинчлари дарёдай тошаётган беғубор лаҳзаларни кузатарканман, юртимиздаги тинчлик ва фаровонлик, осойишталик ва бунёдкорлик завқ-шавқи, гулгун чехралардаги бахтиёрлик учун шукроналик ҳисси қалбимни

лиммо-лим этди. Беихтиёр хаёлимдан хануз буюк давлатчилик иддаоларидан кутула олмай гоҳ-гоҳ ичидаги ҳасадини сиртига чиқариб қўяётган айрим ноҳолис мухбирлар бу жойдаги, нафақат бу жой – бутун юртимиздаги тўй ва тантана, шод-хуррамлик, чинакам бахтга ёрликни кўрса, қандай ҳолга тушган бўларди, деган фикр ярк этиб ўтди.

Хуршид Нуруллаев ҳайратларимни кузатиб, “Биз оиламизнинг муборак саналари, қиз ва ўғилларимиз, набираларимиз туғилган кунларни мана шу жойда нишонлаймиз”, дейди фахр билан. Мен ҳам “Шарқ тароналари” фестивалининг якуний учрашувларидан бири, дўстона хайрлашув кечаси мана шу жойда ўтганини эсладим. Ўзбеғу тожик, арабу турк, япону инглиз – ҳамма бир миллат фарзандларидай рақсга тушган, уларни “Шарқ тароналари”нинг муштарак умуминсоний руҳи бирлаштирган ва дўстлаштирган эди. Юртбошимиз ташаббуси билан 1997 йили ўз фаолиятини бошлаган бу улуғвор анжуман, жаҳон узра Соҳибқирон Амир Темур пойтахтининг шукуҳини сарбаланд этиб келаётир. Дунёнинг не-не ўлкаларидан инсониятнинг эзгу ниятли фарзандлари ўз сози, овози, соф инсоний туйғуларни ифода этган куй-қўшиқлари билан Ўзбекистонга – гўзал Самарқандга талпинмоқдалар.

* * *

Самарқанд мамлакатнинг маънавий марказларидан биригина эмас, йирик саноат шаҳри ҳамдир. Шаҳар корхоналари ишлаб чиқараётган “Исузу” автобуслари бутун мамлакат бўйлаб одамлар узоғини яқин қилмоқда. Турли модификациядаги “Ман” юк машиналари эса хориждан бундай автоуловларни сотиб олишга эҳтиёж қолдирмайди. “СамАнтепгилам” каби ўнлаб қўшма корхоналар ҳам Самарқанд саноатининг алп одимларига ҳамқадам.

Табарук қадамжолар зиёратини эрта тонгда Мирзо Улуғбек ёдгорлик-мажмуасидан бошладик. Президентимиз ташаббуси ва тавсияси асосида Улуғбек расадхонаси худудиди кенг қўламда

курулиш-бунёдкорлик ишлари амалга оширилганидан сўнг 2010 йил сентябрь ойида очилган аллома Мирзо Улуғбек ҳайкали, музей ва расадхона биноларининг янги меъморий ечимда ягона композицияда мужассамлангани баҳри дилингизни очади. Ўзбекистон халқ рассоми Равшан Миртожиев яратган аллома ҳайкали ва унинг орқа томонидаги юлдузли осмон тасвири туширилган панно композицияга узукнинг кўзидай ярашган. Миллий меъморий услубда тикланган музейда фалакиёт илмига оид ашёлар, турли макет ва китоблар, секстант асбоби бўлаги ва бошқа жиҳозлар, улуғ аллома портретлари қўйилган бўлиб, улар Мирзо Улуғбек яшаган давр ва унинг илмий кашфиётлари моҳиятини янада теран англашга хизмат қилади.

Муҳаддислар сарвари, улуғ аллома Имом ал-Бухорий зиёратгоҳи, Шоҳизинда ва Соҳибқирон бобомиз мақбаралари ҳам зиёратчилар, сайёҳлар ва меҳмонлар билан гавжум. Олис хорижликларгина эмас, ўз юртимиз фарзандлари, пиру бадавлат отахону онахонлар ҳам хамиша бу шаҳарга интилишади, уни зиёрат қилишади ва қалбларида чексиз фахрифтхор туйишади. Бу шукроналик юртимиз фаровонлиги ва осойишталигидан, Ватанимизнинг буюк келажагига ишончдан далолатдир.

Дунёвий тамаддун бешикларидан бири бўлган Самарқанд истиклол шукуҳидан юз очиб, мудом инсониятнинг пок ниятли фарзандларини ўзига чорлаверади. Ўтмиши шукуҳли, келажаги нурафшон юртнинг ҳар бир лаҳзаси мангуликка дахлдордир.

Йўлларда елдим мисоли елдим...

Орадан роппа-роса бир йил ўтиб яна Самарқандга йўлим тушди. “Афросиёб” поезде бир маромда елиб боряпти. Ташқарининг шовқини эшитилмайди, ҳатто пиёладаги чойнинг чайқалганини ҳам сезмайсиз. Ойнадан лип-лип ўтаётган манзараларни томоша қилиб борарканман, йўлсозлар ҳаракат тезлигини муттасил ошириш борасида жаҳоннинг энг илғор мамла-

катлари даражасига етиш, йўловчи вақтини тежаш бўйича амалга ошираётган улкан ишларнинг маҳобатини ҳис эта бошлайман.

Атиги бир йил муқаддам саратон жазирамаси қиздирган кезларда темир йўл қурувчилар ўта юқори тезликда ҳаракатланадиган поезд қатновини бошлаш учун туну кун тиним билмаётгани, бошқа поездлар гоҳо бекату дала-даштларда туриб қолган пайтлар эса тушади. Ўшанда қурувчиларга шароит яратиб, йўқотилган вақт ҳеч кимга малол келмаган. Ахир дунёнинг фақат еттита мамлақатида бўлгани каби мустақил Ўзбекистон ҳам учкур поездлар қатновини йўлга қўя бошлагани эса, бу – мамлакат куч-қудрати, истиклол йўли юксак тараққиёт манзилларига туташигандан далолат беради.

“Афросиёб”нинг стюардессалардек ораста кийинган вагон кузатувчиси “Ҳали поездимиз бундан-да тез юрадиган бўлади”, дея атрофдаги қурилиш ишларига ишора қилган эса севинчимизга севинч кўшди. У айтган гапларга ишонч ҳосил қилмоқ учун сафардан қайтишим билан пойтахтдаги “Боштемирйўллойиха” институтига йўл олдим. Негаки, буюк режалар дастлаб ғоя сифатида туғилади ва лойиха устидаги ижодий жараёнларда тугал мазмун касб этади.

Лойихани улуғ ишларга қодир, мамлакат тараққиётни олдиндан кўра билган, юраги билан ҳис этган юрт фарзандлари яратади. “Боштемирйўллойиха” институти меъмору муҳандислари ана шундай ижодкорлар экан. Аслида, лойиха яратиш дегани ижодий фантазияни, аниқ ҳисоб-китобларни бадий тафаккурга уйғунлаштиришни тақозо этади. Бу жараёнда аниқ мақсаду жаҳон тажрибаси ҳам, асрлар давомида тараққиётга хизмат қиладиган улкан иншоотларнинг пишиқ-пукталиги, дизайну чиройи кўзни қувонтирадиган бўлиши ҳам ҳисобга олинади. Гоҳида вақт тиғиз келади. Ана шунда қурувчиларни маҳтал қилиб қўймаслик, зарур иш микёсини пишиқ-пукта белгилаб бериш учун тунни тонгга улаб ижод қилишга тўғри келади.

Мустақилликнинг илк йилларида мамлакатнинг ягона темир йўл тизимини яратиш учун Навоий – Учкудуқ – Султон Увайстоғ – Нукус, кейинчалик Тошгузар – Бойсун – Қумқўрғон

темир йўллари курилишини лойиҳалаш шу институт жамоаси зиммасига тушганди. Институт бош муҳандиси Маҳаммад Ғўзабоев билан суҳбатимиз Тошкентдан Термизгача чўзилган темир йўлларимиз харитаси ёнида кечди.

– Тошкент – Самарқанд темир йўл тармоғида юқори тезликда ҳаракатланадиган йўловчи поездлар катновини ташкил этиш юзасидан тайёрлаган лойиҳаларимиз асосида Янгиердан Жиззахгача бўлган масофада янги темир йўл трассаси куриб битказилди, – дейди у. – Бундан ташқари, асосий эътибор юқори тезликда ҳаракатланадиган поездларнинг ишончли ва хавфсиз катновини таъминлашга қаратилди. Шу мақсадда мазкур трассада илгаридан мавжуд йўлларнинг бурилиш радиуслари узайтирилди. Бекатлар ва улар оралиғидаги электр таъминот тармоқлари реконструкция қилиниб, замонавий бошқарув ускуналари ва сигнализация воситалари ўрнатилди.

– “Бурилиш радиуслари” узайганини қандай изоҳлайсиз? – деб сўрайман лойиҳа-харитадан кўз узмай.

– Хоҳ темир йўл, хоҳ автомобил йўли бўлсин, агар ундаги бурилишлар кўп ва кескинрок бўлса, ўз-ўзидан равшанки, транспорт воситаси тезлигини камайтиришга мажбур бўлади, – дейди Маҳаммад Оқбоевич. – Шунинг учун йўлнинг бундай жойларини бутунлай янгидан куришга тўғри келади. Қаердаки бурилиш радиуси минг метрдан камроқ бўлса, ўша жойларни янгидан куриб, темир йўл ётқизиш учун лойиҳа тайёрлаб берилди ва шу асосда иш бажарилди. Тўғриси айтиш керак, мазкур трассада бундай жойлар оз эмасди. Уларнинг ҳаммасини ростладик. Яъни соатига 180 километр тезликда ҳаракатланиш кўзда тутилган Тошкентдан Янгиергача бўлган масофада йигирмадан ортиқ бурилишларнинг радиуси 1250 метргача узайтирилиб, 22 та темир йўл станцияси реконструкция қилинди.

Суҳбатимиз институтнинг иншоотларни лойиҳалаш бўлими бошлиғи Г.Цой хонасидаги турли иш чизмалари устида давом этди.

– Муҳандис ва меъморларимиз тайёрлаган лойиҳалар асосида Янгиердан Жиззахгача бўлган ораликда учқур “Talго” поездларининг соатига 250 километр тезликда ҳаракатлани-

шини таъминлайдиган 97,2 километрли (бир ва икки йўлли) электрлаштирилган янги темир йўл трассаси бунёд этилди, – дейди суҳбатдошим. – Айни кунларда эса, Галлаоролдан 19-бекатгача бўлган ораликда ҳам энг юқори тезликда хавфсиз ҳаракатланиш имконини берадиган бир йўлли янги темир йўл қурилмоқда. Жиззах шаҳрида янги темир йўл вокзали қурилиб фойдаланишга топширилди. 3505-километрда, 3-бекат ҳамда Даштобод ва Зарбдор станцияларида янги марказлашган электр таъминоти иншоотлари барпо этилди.

Поездлар қабул қилинадиган ва жўнатиладиган ҳамда станция йўлларининг юқори тезликдаги ҳаракат ташкил этиладиган бош йўлга қўшилиш жойларини камайтириш мақсадида ҳам муайян лойиҳа чизмалари тайёрланиб амалга оширилгани, кўп жойларда сув ўтадиган жойлар, пиёдалар учун махсус йўлак ва йигирмадан ортиқ турли кўприк қурилгани ва таъмирдан чиқарилгани ҳам мазкур кенг қўламдаги бунёдкорлик ишининг асосий манзараларини ташкил этади.

– Юқори тезликда ҳаракатланадиган поездлар катновини такомиллаштириш бўйича амалга оширилаётган қурилиш ишлари муносабати билан пойтахт ва Самарқанд шохбекатлари ўртасидаги темир йўл масофаси 19 километрга қисқаради ва “Афросиёб” поездининг Самарқандга етиб бориши учун икки соат вақтнинг ўзи кифоя, – дейди институт директори Рустам Восиқович Рўзиев. – Темир йўлимизнинг Мароқанд – Қарши қисмини электрлаштириш ва бурилиш радиусларини узайтириш бўйича бошлаб юборилган қурилиш ишлари ниҳоясига етгач эса, бу трассада поездлар соатига 160 километр тезликда ҳаракатланади, тезюрар поездлар бир соатнинг ўзида Самарқанддан Қаршига етиб борадиган бўлади.

Бу фақат вақтдан ютиш деганигина эмас. Лойиҳани амалга ошириш поездлардан фойдаланиш харажатларини 20 фоизга камайтириш, йилига 16 минг тонна дизель ёнилғиси тежаш имконини ҳам беради. Темир йўлнинг поездларни ўтказиш қуввати 35 фоизга ошиб, йўловчиларни манзилига етказиш

вакти 40 дақиқага қисқаради. Мана буни чинакам тараққиёт деса бўлади.

Вақтдан олдинга кетиб, бу борадаги келажак режаларига кўз ташласак, Мароканд – Қарши тармоғидан сўнг мазкур йўлнинг Термизгача бўлган қисми ҳам электрлашади. Ана шунда пойтахт билан жанубий сарҳадларимиз ораси янада яқин бўлади. Қудратли электровозлар юксак Ҳисор тоғларининг денгиз сатҳидан салкам икки минг метр баланд доволари оша неча ўнлаб йўловчи ва юк поездларини қушдай енгил ва тез олиб ўтадиган бўлади. Умуман айтганда эса, мустақиллик боис эришилган чинакам миллий тараққиётнинг бу йўналишдаги самаралари ана шу янгиларнинг ўзи билан кифояланмайди. Истикболда юқори тезликда ҳаракатланадиган учқур поездларнинг сайёҳлару юртимиз меҳмонларини бағрига олганча қадим Бухорою кўхна Хоразм, Оролбўйи сари муттасил қатнаши оддий воқеалардан бирига айланиши шубҳасиз. Оллоҳ насиб этса, шундай кунлар ҳам яқинки, Қамчик довонидан Фарғона водийсига ҳам янги темир йўл тортилади. Ангрен ва Поп шаҳарлари ўртасида барпо этилажак 140 километрлик янги темир йўлнинг 20 километри юксак довоннинг кўксини ёриб ўтадиган туннеллардан иборат бўлади. Уни барпо этишда Швейцария ва Италия каби мамлакатларнинг бу борадаги тажрибаларидан ижодий фойдаланилади. Бошлаб юборилган лойиҳалаш жараёни билан танишиб айтиш мумкинки, яқин келажакда юртимиздаги воҳаю водийларнинг барчасига учқур поездлар туну кун бемалол қатнайдиغان бўлади.

Мамлакатимиз тараққиётининг шиддати, амалга оширилаётган бунёдкорлик ишларининг кўлами, озодликка эришган халқимизнинг иродаси шунга гувоҳлик беради.

Қутлибека РАҲИМБОЕВА

(1952 йилда туғилган)

КЎКСИМИЗДАГИ ҒУРУР, КЎЗИМИЗДАГИ ЧЎҒ

“Ватан” сўзининг руҳи бор. Бутун вужудимиз шу сўзнинг товушларидан жаранг олаётгандек туюлади. Айниқса, “Ўзбекистон” номи билан боғланса, “Истиқлол” сўзига туташса, яна ҳам кучлироқ кўриниш касб этади.

Одам кўз ўнгида кечаётган ўзгаришларга тез ўрганади, тез кўникади, шунинг учун уларни бирданига пайқайвермайди, дейишади. Эҳтимол, бу фикр шунчаки ўзгаришлар ҳақида гап кетганда ўзини оклаши мумкиндир. Лекин истиқлол билан боғлиқ ўзгаришларни сезмаслик мумкин эмас.

Мустакилликнинг асосий шиори: “Ҳамма нарса инсон учун, инсон манфаати учун” эканини инобатга олиб, мавзуга шу нуқтаи назардан ёндашайлик.

Талабалигимда, ундан сўнг пойтахтга келиб журналист бўлиб ишлай бошлаганимда ҳам кўп йўл юрганман. Шанба кuni ўртоқларимизникига борадиган бўлсак, транспорт масаласи муаммо эди. Маълум соатлардагина Фарғонадан туманларга автобус юрар, дарсдан чиккан талабалар ҳаммамиз ўзимизни ўша эски русумдаги, ўзимизча “бўлка” деб атайдиган кам ўриндикли автобусларга урардик. Нина сочса,

ерга тушмас, боз устига, улов қишнинг қаҳратони, ёзнинг иссиғида тез-тез бузиларди. Йўлларда соатлаб қолиб кетардик.

30, 40 километрлик масофага ярим кунлаб йўл босганларимиз эсимда.

Фақат автобусда эмас, поездда ҳам шу аҳвол эди. Андижон – Душанбе поездининг умумий вагонларида то Самарқанд, Когон бекатларигача тикка туриб кетганларимизни эслайман.

“Саодат” журналидан Жиззахга илк бор хизмат сафари билан борганимда Зарбдоргача орқаси прицепли тракторда кетганим эсимда. Каттакон прицеппинг ичида юмалаб кетмаслик учун тўрларига қўлларим билан маҳкам ёпишиб олгандим.

Ҳозир кўчага чиқсангиз, бас. Ҳар қадамда такси:

– Қаерга борасиз? – дея илтифот билан сўрашади ҳайдовчилар.

Поезд, самолётларга чипта сотадиган кассаларда навбат йўқ, ҳаммаёқда тартиб, интизом, саранжом-сарипталик.

Ўтган йили Қаршига хизмат сафарига бордим. Вагонлар озода, стол устида пахта гулли чойнак пиёла, ҳатто дастурхон миллий матодан...

Эҳтимол, йигирма бир йил ичида туғилиб ўсган авлод учун менинг санаётганларим ҳеч нарсадир. Лекин биздай битта ўрин, битта бўш жой илинжида соатлаб изиллаган одамлар учун бугунги қулайликларнинг кадри бўлакча. Инсон эканлигини, орқанда юртинг – паноҳинг бор эканлигини англайсан.

Ёки бошқа бир соҳа – маориф, халқ таълимини олайлик. Узоқдан мисол қидириб ўтирмайман. Чунки ўзингдан ўтгани ўзингга аён, дейишади-ку. Институтни битиргач, Қува туманидаги Акбаробод қишлоғида муаллима бўлиб ишлай бошлаганман.

Синфимда дашт тарафдан катнаб ўқийдиган 12 нафар ўқувчи бор эди. Йўл узок, лойли, чангли... Уларнинг мактабга, ўқишга қизиқиши йўқ эди.

– Нега дарсга келмадинг? – деган саволга:

– Ғўзапоя чопдик, ер текисладик, курт ғонадик, барг кесдик...

Барча фаслларда бу каби баҳоналари бисёр эди. Кунора даштга борар, болаларни биттама-битта юриб йиғиб келардим.

Ҳозир Акбарободнинг марказида иктидорли болалар мактаб-интернати қурилган.

Бир борганимда:

– Дашт болалари ҳам ўқийдими? – деб сўрасам:

– Даштликлар июнь, июлдан мактаб остонасига ётиб олишади. Бировга навбат бермайди, – дейишди.

Ҳам гуманитар, ҳам тиббий фанларга ихтисослашган бу интернатнинг 90 фоиз битирувчиси олий ўқув юртлирига кирар экан. Мактаб йўлагида ўқувчиларнинг интернатни битирган йили, кирган олий ўқув юрти тартиб билан осиб қўйилган. “Ростдан, 90 фоиз битирувчи қиряптими?” дея шубҳаланишингизга мутлақо асос йўқ. Қолаверса, дарсларга кириб кузатдим. Савол берилса, болаларнинг жавоблари қарсиллайди. Ҳатто танаффусга чиққанда ўғил болаларни кузатдим. Одатда, ўғил болалар танаффусда у-бу ўйинлар билан машғул бўлишади. Ахир, барибир ўсмир болалар-да, айна шўх пайтлари. Йўқ, бу ўқувчилар ерга таёкчада кимёвий формулалар ёзиб, нималар ҳақдадир баҳслашарди. Шунинг учун бўлса керак, неча йиллардан буён Ўзбекистон телерадиоканали орқали бериладиган “Ўйла, изла, топ” кўрсатувида Акбаробод ўқувчилари ҳамиша ғолиб бўлишади. Бу битта кишлокдаги киёс. Истиклол илмга муносабатни, ўқишга муносабатни нечоғли ўзгартириб юборганининг исботи бу.

Агар мамлакат микёсида, олийгоҳлар, лицей, коллежлар мисолида бу ўзгаришларни кузатсак, нақадар улканлик касб этишини тасаввур қилаверинг.

Ёки меҳнатга муносабат масаласини олайлик.

Ер умумийники, яъни ҳеч кимники бўлмагани учун биз институт талабалари сентябрдан декабрь ойигача “пахтакор” бўлардик. Майли, пахта миллий бойлигимиз, ёғин-сочинга

қолмай йиғиштириб олсак, ризқимиз бутун бўлади, десак, пахтани экиб, тикканларнинг ўзлари бемалол юришарди. Жони куймасди. Чунки ҳеч кимники бўлмаган нарса ҳеч кимни қизиқтирмайди. Бугун ҳар бир қарич ернинг эгаси бор. Фойдаси, зарарини етти ўлчаб, бир кесади. Иложи борича ўз кучидан фойдаланишга, даромадини бировлар билан бўлишмасликка ҳаракат қилади.

Инсон интилишлари, орзу-мақсадлари билан ўзи яшаётган макону заминнинг, жамиятнинг бир қисмига айлана боради. Биз ҳам яхшиликларни сева-сева, улардан ғурурлана-ғурурлана, аста-секинлик билан бўлса-да, истиқлол одамларига айланмоқдамиз. Кўксимиздаги ғуруримиз, кўзимиздаги чўғимиз ўзимизга билиняпти...

Вақт югурик. Ҳозир 21 кўринишида нурланган рақам билан бақамти турибмиз. Ҳали 22, 23, борингки, 50, 60 йиллик истиқлол келади юртимизга. Унинг баландлиги, унинг бойлигини тасаввур этишнинг ўзи одамни нечоғлик улканлаштириб юборади.

Топганимиз, етганимиз халқимизга буюрсин. Яна кўплаб довларни ошиб ўтиш барчамизга насиб этсин.

Фармон ТОШЕВ

(1954 йилда туғилган)

ҲАЁТ, ТАФАККУР ВА ИЖОД

Журналистнинг бахти шундаки, ҳаётда рўй бераётган ўзгаришларнинг бирортаси уни четлаб ўтмайди. Дейлик, икки қирғоқ, икки манзилни туташтирадиган бирор кўприк қуриладиган бўлса, бу хушxabарни биринчи бўлиб халққа етказиш, унинг ахамиятини кўрсатиб бериш бизнинг зиммамизга тушади. Айни пайтда, одамларнинг мана шу жараёнларга муносабатини ҳам биринчи бўлиб биз каламга оламиз. Ҳаётдаги ўзгариш ва янгиланишлар шу қадар кўпки, баъзан воқеалар олдида юриш ўрнига ортда қолиб кетаётганини ҳис этиб безовта бўласан, киши. Ҳаёт эса шитоб билан илгарилаб бормоқда.

Шулар тўғрисида ўйлаганда бир неча йиллар муқаддам раҳматли дадам билан бўлиб ўтган қисқагина бир суҳбат ёдимга тушади. Падари бузруворим собиқ ўқитувчи эмасми, икки-учта газетани варақлаб ўтирган экан. Ҳол-аҳвол сўрашгач, ишларим билан қизиқди. Кейин газеталарга ишора қилиб танбех берди:

– Ўғлим, нуқул бўлиб ўтган воқеалар тўғрисида ахборот берасизлар. Одамлар ҳақида, уларнинг ҳаёти, қилаётган ишлари, орзу-ҳаваслари ҳақида ҳам ёзсанглар бўлмайдими?

– Отажон, сиз айтгандай гапларни ҳам ёзаяпмиз, нега ёзмас эканмиз? Яқинда фермер хўжалиklarини йириклаштириш, Самарқанд шаҳрини бошдан-охир кесиб ўтган иккита катта кўчанинг қайта қурилиши, янги тўқимачилик комбинатлари очилаётгани ҳақида ҳам ёздик.

– Ўқидим, болам, ўқидим. Аммо, боя айтганимдай, ҳисобот, ахборот билан иш битмайди-да. Одамларнинг юрагидаги, ўйидаги гапларни ёзиш керак, дейман-да. Янги корхона деясан. Ахир, бу ўз-ўзидан бўлиб қоладиган иш эмас. Хўш, қани, корхонани ниманинг ҳисобидан қурасан. Сармоянг борми ёки банкдан қарз оласанми? Олдинг ҳам дейлик, Хўш, нима ишлаб чиқармоқчисан? Фишт пиширасанми, мева ёпасанми? Буларни ким қилади, одаминг борми? Чиқарган нарсанг одамларга керакми ўзи? Қаерда сотасан, қанчага сотасан? Сарф-харажат, даромад-буромад деган нарсалар бор. Хомаки ҳисоб-китобинг, сизларнинг тилларинг билан айтганда, бизнес-режа дейдими, ўша нарсаларинг борми? Бир корхона бир қишлоқни боқади, болам. Ана шулар ҳақида ёзиш керак!

Раҳматли отамнинг бу ўғити куни кечагидек ҳозир ҳам кулоқларим остида жаранглаб турибди. Юртбошимизнинг Сурхондарё меҳнат аҳли билан бўлган учрашувларда билдирган мулоҳазалари менга яна бир бор ижодкор зиммасидаги масъулиятни эслатди. Шу боис, касб байрамимиз – Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимлари куни арафасида бугунги ҳаётимиз манзаралари хусусида муштарийлар билан ўртоқлашгим келди.

– Ижод аҳли, айниқса, журналистлар мамлакатимизда рўй бераётган ислохотлар жараёнини яхши ёритиб келишяпти, – дейди профессор Мамаюнус Пардаев. – Лекин адабиётнинг асосий вазифаси – инсон руҳиятидаги ўзгаришларни тасвирлашдан иборат эканини унутмаслик керак. Ҳаётнинг ўсиши баробарида одамларнинг нуқтаи назари, тафаккури ҳам ўсиб бораёпти. Ўтган йигирма бир йил ичида юртимизда янгича фикрлайдиган авлод шаклланди...

Шу ўринда бир жихатга эътибор қаратмоқчиман. Қишлоқларда барпо этилаётган замонавий уй-жойлар одамларнинг қурилишга бўлган муносабатига ижобий таъсир кўрсатаётир. Аста-секинлик билан бўлса-да, улар хом ғишт, гувала ва пахсадан, лойиҳасиз уй қуришдан воз кечишмоқда. Самарқанд вилоятида кейинги уч йил давомида йигирмага яқин янги лойиҳадаги қишлоқлар бунёд этилди.

– Янги қишлоқларда яшаётганларнинг турмуши ҳавас қилса арзигулик, – дейди шоир ва олим Исмаи Санаев. – Бу намунавий ҳовлиларда онда-сонда фойдаланиладиган, бошқа пайтлар бекордан-бекорга ҳувиллаб ётадиган катта меҳмонхоналар йўқ. Аксинча, барча маиший қулайликлар, кутубхона, дарсхона бор. Алоқа бўлими, маиший хизмат уйи, дўконлар мавжуд. Одамлар пулни керакли жойга ишлатишни, вақтни самарали ўтказишни ўрганишяпти.

– Самарқандга ҳар келганимда бир янгиликнинг устидан чиқаман – дейди Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али. – Бир гал сафарим чоғида фидойи инсонларнинг Самарқанд қоғозини қайта кашф қилганларига гувоҳ бўлдим. Бир йил ичида Зарафшон дарёси бўйида “MAN” юк машиналари чиқадиган қўшма корхона бунёд этилди. Шу йилнинг ўзида чет тиллар институтида ибратга арзигулик таржима мактаби шаклланиганини кўрдим.

Чиндан ҳам, халқимиз бобомерос бунёдкорликка кўнгил қўйиб қолди. Ишбилармонларнинг аксарияти ишлаб чиқариш корхонаси очиш ташвишида юради. Гилам цехлари сони 20 тага яқинлашди. “СамАнтепгилам” эса ўз маҳсулотларини бир пайтлар бу борада дунё бозорини эгаллаган Туркия, Бельгия каби давлатларга сотаётганига нима дейсиз?! Муҳими шундаки, корхонадаги мураккаб ва нозик технологик жараённи маҳаллий мутахассислар бошқармоқда.

Қўшма корхона раҳбари, вилоят Кенгаши депутати Камол Абдуллаев ўз жамоасининг меҳнати ҳақида ғурур билан гапирди. Жумладан, бу ерда жаҳон талабларига жавоб берадиган поликлиника ва профилакторий ишга туширилди. Гер-

маниялик мутахассислар ёрдамида от спорти мажмуаси барпо қилинди. Гиламдўзлар жамоаси халқаро турнирда совриндор бўлишга ҳам улгуришди. Хорижлик сайёҳлар экотуризм лойиҳаси асосида бу ерда томоша кўраётгани мактовга лойик. Демокчиманки, Ўзбекистонда оддий мулкдор эмас, балки сармоясини замонавий технология асосида кўпайтиришни кўзлайдиган, даромадини эса нафақат ўз жамоаси, айни чоғда, ўша худудда яшовчи аҳоли фаровонлигига йўналтира оладиган ватанпарвар мулкдорлар тоифаси шаклланди.

Яқинда “Микрокредитбанк” вилоят филиали раҳбари Олим Баҳриев ибратли бир ҳолатни гапириб берди. Иштихон педагогика коллежи битирувчиси Иқбол Ҳакимова онаси Раҳима опа Ҳакимова ёрдамида тикувчилик цехи очиш учун бизнес-лойиҳа тузиб, тегишли ташкилотларга тақдим этибди. Бизнес-режа мутахассислар томонидан маъқулланибди. Натижада И.Ҳакимовага банк томонидан тикув машиналари ва хомашё харид қилиш учун 1,8 миллион сўм имтиёзли кредит берилди. Ёш мутахассис аллақачон ўз фаолиятини бошлаб юборди.

Эътиборли жиҳати шундаки, бу ташаббус ёшлар ўртасида тез ёйилди. Маиший хизмат, маҳаллий саноат ва миллий хунармандлик коллежларининг ўнлаб битирувчилари ана шундай янги лойиҳалар тақдим этишди. Шу далилнинг ўзи ҳам йигит-қизларнинг ўз тақдирига масъулияти ошиб бораётганидан далолатдир.

Президентимизнинг Сурхондарё фермерлари билан суҳбатини тинглар эканман, зироатчилик соҳасидаги бугунги вазифаларнинг залворини яна бир бор ҳис этгандай бўлдим. Юртбошимиз деҳқонлар дилидаги гапни соҳадаги ислохотларнинг янги, навбатдаги вазифаси сифатида лўнда қилиб шарҳлаб берди.

Чиндан ҳам, йиллар давомида шууримизга “Пахта – миллий ғурур” деган ақидани сингдиришди. Ваҳоланки, юрт ва халқ манфаатига хизмат қилувчи ҳар бир маҳсулот миллий ғурур бағишлайди. Бизда эса пахта шу қадар “улуғланди”ки,

бир туп ғўзани культивация чоғида пайҳон қилган механизаторнинг партиявий чора (молиявий жарима эмас!) олганини ўз кўзим билан кўрганман.

Албатта, бу кайфиятга барҳам бериш осон кечган эмас. Пахта яккахокимлигидан воз кечиш учун озмунча ташкилий чоралар кўрилмади: пахта етиштириш режаси камайтирилди, ғалла майдонлари кенгайтирилди, ғўзанинг сифатли тола берувчи навлари жорий қилинди, боғдорчиликка, полиз маҳсулотларига эътибор қаратилди.

Мисол учун, кейинги йилларда Самарканд вилоятида пахта етиштириладиган майдонлар нисбатан камайди. 2009 йилда пахта тайёрлаш режаси 238 минг тонна эди, бу йил эса бу марра 223 минг тонна қилиб белгиланди. Ғўза ўстириш ноқулай бўлган 7,2 минг гектар майдон ғалла, мева-сабзавот ва полиз экинлари етиштириш учун ажратиб берилди.

Дехқончилик рентабелли соҳа бўлмоғи лозим. Давлатимиз раҳбари ана шундай ҳаётий масалани ўртага ташлади. Дехқон етиштирган ҳосилдан меҳнатига яраша даромад, фойда олсин. Меҳнат ҳам, унинг самараси ҳам нақд бўлсин. Азбаройи режа учун дуч келган ерга чигит экиш шарт эмас.

Бундай ёндашув деҳқонларни ҳисоб-китобни янада пухтарок тузишга ундайди. Энди ғўза ўстириладиган майдонларнинг ҳолати, ҳосилдорлик ва хомашё сифати чуқурроқ таҳлил қилинадиган бўлади. Олимлар, мутахассислар ўз сўзларини айтадилар. Чунки энди хоҳ пахта, хоҳ ғалла ёки бошқа бирор экин бўлсин, асосий гап уларнинг ҳосилдорлигини ошириш устида бормоқда.

Кўплаб ҳамкасбларим – ижодкорлар қатори бу мавзунини ёритишда фаолроқ, жонқуярроқ бўлишимиз зарурлигини англаб етаяпман. Негаки, ўз меҳнати моҳиятини тушунган, иқтисодий таҳлилдан оқилона хулоса чиқара оладиган фермер образини яратиш адабиётимизнинг, китобхоннинг эҳтиёжи сифатида намён бўлаётир. Бундай кайфият ва тушунча деҳқонлар онгига бадиий ифода орқали янада чуқурроқ сингади.

Одамлар руҳиятидаги ўзгаришларга қайтадиган бўлсак, яшириб нима қиламиз, бундан уч-тўрт йил аввалги ижодий

учрашувлар чоғида кишлоқ аҳлининг саволлари соддарок бўларди: “Биринчи шеърингизни қачон ёзгансиз?”, “Устозингиз ким?” ва ҳоказо.

Энди эса вазият бутунлай бошқача. Адабиёт ихлосмандлари энди салмоқли саволлар беришмоқда. Хусусан, улар адибнинг ижтимоий фаоллиги, енгил-елпи асарларга муносабати, ижодкор ва ношир масъулияти билан жиддий қизиқишяпти. Демак, мамлакатдаги осойишталик, шу билан бирга ўзликни англаш ва бунёдкорлик кайфияти ана шундай эҳтиёжни юзага чиқармоқда. Одамларнинг ҳаёт тарзига монанд ҳолда тафаккур тарзи ҳам ўзгармоқда, маънавияти юксалмоқда.

Давр шиддати тезлашганини ҳамма сеза бошлади. Йўқ, бу фақат технологик шитоб эмас. Ақл, онг, бутун вужуд, шуур шитоби ҳам. Мафкуравий курашда курул-яроқ, зўравонлик иш бермай қолди. Бунда оқиллик, оқилона ва адолатли сиёсат устун келаётир.

Бизда онг ва шуурнинг янгиланиши учун мустаҳкам асос бор. Аждодларимиз яратган бебаҳо маданий меросимиз неча асрлардан буён жаҳон аҳлига беназир сабоқ бўлиб келаётир. Қолаверса, тараққиётнинг “Ўзбек модели” бор-йўғи йигирма бир йил ичида ўз салоҳияти ва самараси билан дунё аҳлининг эътиборига тушди. Тафаккур ва дунёқарашимиздаги бундай янгиланишлар юртимизни янада ёрқин манзилларга элтажак!

Қўчқор НОРҚОБИЛ

(1968 йилда туғилган)

ЗАМИННИ КЎТАРИБ ПАРВОЗ ЭТГАН ҚУШ

Инсонни енгиб бўлмайди. Бу фикрни Хемингуэй айтган. Тўғри, инсонни енгиб бўлмас экан... Хотираси мангуликка муҳр этилган зотлар бу ҳаётда ҳеч нарса, ҳеч кимдан, ҳатто ўлимдан ҳам енгилмай ўтадилар. Чунки уларнинг ёди яшайди.

Инсонни улуғлаб ҳайкал кўямиз – аслида инсоннинг ўзига эмас, ёди, хотирасига ҳайкал кўямиз. Ёди ёрқин одам эса абадийликка дахлдордир.

Хотирлаш яхши-да. Ёд этган яхши-да! Изингда чироғинг кўринади. Ортингдан яхши гап айтилади. Хотира нури дилини чулғаган одам ўзидан баландлашади, ердан узилмайди-ю, ернинг ўзига хос кир-чирлари, фиску фужурларидан юксак бўлади. Қаричини куёшга қаратади. Бу дунёнинг бевафо эканлигини ҳис қилади.

Шуни ҳис қилган одам, майда-чуйдаларга ўралашиб, ўзини бўлар-бўлмас нарсаларга уриб, ғурбату ғийбатнинг қомида ивирсиб яшаш, эй-ей, нақадар бемаънилик эканлигини ҳам англагандай бўлади.

Хотира яхши-да, инсон руҳини ҳам равшан этади. Руҳи равшан одам нафсга хирс қўймайди. Бойликни, дабдабаю дағ-

дагани елкалаб кетиб бўлмаслигини англайди. Ҳамма нарса нисбий, ҳамма-ҳамма нарса бугун бор, эртага йўқ, агар инсон умри ниҳоя топса, ўша кўша-кўша уйу мошинларни кўшмозор қилиб бўлмаслигини, улар ҳам инсон ўтгач йўқликдан бошқа нарса эмаслигини тушуниб етади. Фақат бир нарса йўқликка айланмаслиги, фақат бир нарса борлиқ тантанаси тимсолида инсонни шарафлаб туришини фаҳмлайди. Бу нарса – Хотира!

“Сизнинг беғам яшашингизга халал бермайдими, Хотирот?” – дейди немис шоири Бертольд Брехт. Замин аҳли Германиянинг қайси бир шахрида айтилган бу иборадан ўтказиб бир нарса дея олармикин? Бодлернинг бир мисрасини бутун инсоният умридан афзал кўрган ашаддий мухлислардан кўра, ҳаяжонимизни жиловлаб айтишимиз мумкинки, Бертольд Брехтнинг мана шу мустаҳкам мисраси бугун инсоният бошида заминини бемалол кўтариб парвоз қилиб юрганга, аҳлиятни огоҳ этиб турганга ўхшайди. Ана шундай... Одам боласи битта олов мисра билан ҳам ўз хотираси ҳайкалини қўйиб кетиши мумкин экан.

Хотира беғамлик ва бепарволик уйқусидан уйғотади, ғафлату ғурбат ботқоғига ботиб кетмаслигимиз учун бонг уради.

Башарият ўз фожиалари олдида неча бор бош эгавериб, сукунатга чўмиб, кўзёш тўкавериб, тавба-тазарруни ҳам қасамга тақаб бугун заминни эзгулик, меҳр-окибат – Одамгарчилик қутқараши мумкинлигини англаб етаяпти. Англаб етаяптимикин? Бошқача бўлиши мумкинмас... Беғаму бепарволикка хотира сабоғи йўл қўймайди, деган ишонч юракдаги ҳадик ва хавотир ҳовурини босгандай бўлади. Бошқа йўлимиз ҳам қолмади-да, ўзи!

Муҳаббатни, севгини, меҳрни изохлашнинг ҳожати бўлмагани каби, барча элу элатларда уларнинг изохи қалбнинг таржимаси билан боғлиқ бўлгани сингари, одамзот бир тилда қулиб, бир тилда йиғлагани каби, хотира ва кадрлаш бобида ҳам айтишимиз лозимки, аҳли Ер танҳодил ва танҳотиллик билан хотирлайди, ёдга олади, кадрлайди. Хотира ҳам, кадр ҳам мазмунан жумлаи жаҳонга дохил кадриятдир.

9 майда жаҳон уруши тугаб, инсоният фашизм устидан

ғалаба қозонгани, тинчлик тантана қилганини яхши биламиз. 9 май замин тақдири, инсоният тарихидаги энг қора кунларга ўзига хос хотима куни. 9 май миллион-миллионлаб бегуноҳ инсон тақдири хотимаси бўлган урушга нукта қўйган, юз миллионлаб киши хотираси олдида бош эгишимиз учун асос бўлган кун сифатида ҳам кадрлидир. Хотирани кадрлаган кун сифатида кадрлидир. Урушга нафрат, тинчликка шукрона айтиш куни бу! Урушнинг жабрини кўрган барча миллатлар шундай қилади, тинчлик ва осойишта кунларга таъзим сифатида бу кун байрам қилишади.

Бу кун юртимизда Хотира ва кадрлаш куни мақомида улуғланади. Бу катта бир халқнинг улуғ хотираси билан боғлиқ айём. Энг ноёб инсоний фазилат, кадр билан боғлиқ буюк воқеа-ҳодиса бу! Бу байрамнинг ўзига хослиги ҳам шунда. Эзгулик унутилмаслиги керак, кадр топиши керак, деган дунёга юк бўлгудай ақида бор бу байрамда. Айниқса, бугунги ёш авлод камолоти учун олам-жаҳон аҳамияти бор. Қисқаси, урушнинг нима эканлиги, тинчликнинг нима эканлиги ҳақида ҳаётий сабоқ, теран мушоҳада бу! Ҳеч бир халқ, ҳеч бир давлат, ҳеч бир одам энди урушни кўрмасин, Ер юзида ҳеч қачон уруш бўлмасин деган ҳайқирик бор бу байрамнинг замирида. Ўзбекистон бу байрамни дунёнинг катта-катта давлатлари қаторида ана шундай улкан идрок билан нишонлайди. Чунки Ўзбекистон, ўзбек халқи бу урушнинг азоб-уқубати, жабру ситамини кўп ва хўб тортди...

Тўғри, ўша пайтлар юртимиз осмонида ажал қалхатлари учмагандир, самолётлардан бомбалар ёғилиб, танклар шаҳар-кишлоқларимизни эзгилаб ўтмагандир, уруш ҳамла қилмагандир, уруш бостириб кирмагандир. Лекин ўша пайтлар инсоният ғалабаси, тинчлик ғалабаси учун Ўзбекистон ҳам тарихий жасорат кўрсатди. Бундан дунё кўз юмолмайди.

Биринчидан, Ўзбекистон кишлоғу шаҳарларининг деярли ҳар бир хонадонидан азиз фарзандлар урушга кетди. Ҳар бир хонадон урушнинг оғриғини туйди, кўп оилаларни уруш

зор қакшатди, хонадоннинг нури-чироғи бўлган оталарнинг ҳаёт шами сўнди, оила иморатининг бақувват устунни бўлган ўғлонларни ажал қулатди.

Ўзбек болажон халқ. Ҳар бир хонадондаги беш-ўн нафар инсон жудолик ва уруш изтиробини тортди. Бир қишлоқдан қайтмаган биргина йигитнинг ортидан қанчалар одам бўзлаб қолди... Қишлоқда ҳамма қариндош, қишлоқда ҳамма томирдош. Биргина йигитнинг ортидан келган қора хат қанчалаб кўнгилларни, бутун қишлоқлар аҳли дилини зимистон этмадими? Энди бир қишлоқдан ўн нафар, юз нафар, унданда кўп ўғлонлар – оталар, фарзандлар қайтиб келмаганини бир тасаввур қилинг. Бу қишлоқлар, бу овулу маҳаллалар, бу шаҳарлар ғамдан жизғанақ бўлмадими?

Ўқувчилик йилларимиз урушда бўлган боболар билан мактабимизда учрашувлар ўтказиларди. Бирининг қўли, бирининг оёғи, бирининг кўзи йўқ фахрийлар билан юзма-юз келган ўша кезлар юрагимизда нимадир оғриқ берарди. Болаликнинг беғубор кўнгли ниманидир (ёмон нарсани) ҳис этарди. Уруш мажруҳ этган боболаримиз ўша дамлар анчагина эди. Бугун эса... Ҳаёт дондай сочган ул азиз зотларни бугун тақдир қушлари битта-битталаб териб бормоқда. Улар жуда-жуда озайиб, сафлари сийраклашиб қолган. Уларни хотирлаш, орамизда ҳаёт турганларини қадрлаш эса инсоний-лигимизнинг, одамгарчилигимизнинг белгиси. Ўзини, келажагини қадрлаган миллатнинг иши шундай бўлади!

Биз 9 май куни Инсон хотираси ва қадр-қиммати олдида таъзим бажо келтирамыз. Миллий қадриятимизнинг энг ноёб жиҳати – эзгулик бошга эъзоз тожи бўлиб кийилиши зарур, деган ноёб ақидага амал қиламыз. Чунки бағрикенг Ўзбекистон ўша оғир ва синовли даврларда ҳам матонат ва сабот, меҳр-оқибат тимсолида инсоният ғалабасига муносиб ҳисса қўшолди.

Ўзбекистон уруш йиллари осмони ўйилганга осмон, ери ёрилганга ер, уйи куйганга уй берди. Бошида бошпана бўлди, оғзидаги нонини берди, керак бўлса, жонини аямади. Биз

буни миннат учун айтаётганимиз йўқ. Ўзбекистон ҳам Инсоният бешиги тушган кулфатларга дохил бўлиб яшашини, яшаётганини айтмоқчимиз. Заминнинг ҳеч бир бурчидаги фожиага Ўзбекистон бефарқ яшамаслигини айтмоқчимиз. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон 9 май кунини Хотира ва кадрлаш куни – тинчлик тантанаси, эзгулик куни деб нишонлайди. Шунинг учун Инсониятнинг жон томирида Хотира ва Қадрлаш нури оқишини хоҳлайди, одамлар, халқлар, давлатлар ана шу жон томир билан бир-бирига боғланишини хоҳлайди. Шунинг учун Ўзбекистон хотирасиз келажак йўқ, хотирасиз ҳеч бир халқнинг, бутун инсониятнинг келажаги йўқ деб бонг уради.

Уйда боламиз тинч ухламоқда!

* * *

ТИНЧЛИК кадрлаш, шу кунларнинг кадрига етиш туйғуси, аввало, оилада ўзимизда шаклланиши керак. Ўзимиз англаб етмаган, кадрламаган нарсани болаларимизга қандай тушунтирамиз, булоқнинг тоза сувидай тиниқ тафаккурига қандай сингдирамиз? Олдимиздан оқаётган сув кадрига етишимиз учун ногаҳон ўша ариқнинг қуриши ёки унда бирмунча муддат сув окмай қолиши шартмикин?! Худо асрасин – ариғимиз қуримасин, бошимиздаги тиниқ осмонга ҳам дарз кетмасин!

Юртбошимизнинг Хотира майдонида журналистлар билан қилган суҳбатини телевидение орқали кузатиб, диққат билан тингладим, матбуотда синчиклаб ўқиб чикдим. Давлатимиз раҳбари ўз нутқида эртанги кунимиз, бу серғулув даврда ўз келажакимизни қандай қилиб асраб қолиш, таҳликали аср сиёсати саҳнида озод халқ сифатида қандай қилиб ўз мустаҳкам мавқеимизни тутиб туришимиз ҳақида ҳаётий ҳақиқатлар, бу борада бугун қилишимиз шарт бўлган ўта муҳим ишлар, долзарб масалаларга тўхталдилар.

Мен оддий бир қаламкаш сифатида тинчлик кадри, осойишта ҳаёт сурури, хотиржамлик ҳақида ёзаётганда, бу мавзу Ватаннинг бугун ва эртасига дахлдор, оилам ва

халкимнинг келажаги билан боғлиқ улўғ тушунча эканлигини чин юракдан англаб қалам тебратишимиз лозимлиги, ёзганларимиз, айникса, ўғил-қизларимизнинг юрак-юраларига етиб бориши лозимлигини, бу кунлар сокинлиги бобида шунчаки қўл учида қалам тебратиб бўлмаслигини, энг муқаддас туйғуга ёлғон аралаштириб бўлмаслигини хис қилдим.

Тинчлик нима? Буни оддий қилиб боламизга тушунтиришимиз керак. Бунинг учун эса бу улўғ сўз замиридаги тириклик моҳиятини ўзимиз чуқур англашимиз лозим. Худога шуқур, бошимиздаги сокин осмонга, куёшга, оёғимиз остидаги мустақкам заминга ўрганиб қолганмиз. Ишга борамиз, ишдан қайтамиз, тўй-томоша, бозор-ўчар, дўстлар давраси – кун ўтди. Кун кундай ўтди. Куннинг кундай ўтгани шу, аслида. Бирок, тинчлик бўлмаса, кунимиз кундай ўтмаслиги мумкин, Худо кўрсатмасин, остонангдан чиқиб, оила бағрига қайтишинг даргумон кундан Ўзи асрасин! Остонанда урушнинг, талотўмнинг дағдағаси ваҳм ўтини ёқиб юборишдан Яратган асрасин! Тўй-томоша, иш-ижод, бунёдкорлик, болачақангнинг орзу-хаваси ҳақида гап бўлиши мумкинми? Зимистон кўнглингга тўй-томоша сиғармиди? Осмонига дарз кетган халқнинг еган-ичгани ўзига татирмиди, бўғзингдан бир қултум сув, томоғингдан бир бурда нон ўтармикин? Уруш инсон ҳаётини, тақдир-аъмолини издан чиқариб юборади. Ён атрофимиз, айрим давлатларда содир бўлаётган қонли воқеалардан ОАВ орқали хабардор бўлиб турибмиз-ку... Буни ўзимиз яхши тушунармиз, англаймиз эҳтимол, лекин фарзандларимиз, эртанги кунимизнинг ишончли эгалари – ёшларимиз ҳам англашига астойдил ҳаракат қилишимиз керак.

“Сувнинг қадри сувсизликда билинади” дейиш бефарқлик, лоқайдлик, қалб сўқирлиги аломати. Сувнинг қадрини сув оқиб турганда билган одам адашмайди. Тинчлик ҳақида ҳам шундай ақида қалбимизни ёритиб туриши керак!

Президентимизнинг юртимиздаги тинч ҳаёт ҳақида айтган мазмундор гаплари замирида ҳар бир ижодкор тинчлик борасида содда ва лўнда, ҳаётий далил ҳамда воқеа-ходисалар

орқали ўтли ва ёник чиқишлар қилиши зарурлигини англадик. Буни қалам тутганларнинг ҳар бири бурч деб англашлари зарурат эканлигини ҳис қилдик.

Тинчлик – сокин ва кенг кўчаларда оройиш билан юрган одамлар чехрасидаги хотиржамлик. Тинчлик – уйкумиздаги осойишталик, осуда тунлар. Тинчлик – кўчаларимизда осмонга бўй чўзиб, ям-яшил бўлиб, ўсиб турган дарахтларимизнинг шамоллар куйига айтган алёри. Тинчлик – боғларимизнинг шовуллаб гулга кириб, ларзон мева бериши, тинчлик – беадок далаларимизда ризқ-насиба ўсиши, тинчлик – боғроғу далалардан элнинг ўз ризқига бемалол кўл чўзиши, тинчлик – гўзал ва салобатли иморатларимизнинг бунёд бўлиши, тинчлик – бунёдкорлик, тинчлик – яратувчанлик, тинчлик – инсонни тутиб турган суянч, ҳаётни тутиб турган таянч! Биздаги, умуман, Инсоният оламидаги барча эзгу ишлар пойдевори тинчлик туфайли! Шу оддий ҳақиқатни англаш эса ҳар бир юртдошимиз учун юртни қадрлаб, тинчликни улуғлашга асос бўлади. Бугунги замонда шундай тушунча билан яшаган ҳушёр ва сергак миллат, ўз келажаги беҳавотирлигини ўйлаган халқ ўз эртасини яратолади.

Дунё юртимизни тан олди. Мустақиллиги мустаҳкам, ишончли ҳамкор, дунё сиёсати саҳнида ўз ўрнига эга давлат сифатида жаҳон биз билан ҳар жабҳада ҳамкор, ҳамнафас. Дунё билан муносабатимиз жойида. Бу ифтихорга арзигулик гаплар биринчи галда мамлакатимизда тинчлик ва барқарорлик туфайли. Бу – бор гап. Бироқ тинчлик, осудаликни сақлаш, тинч кунларда фаровон яшашнинг ўзи бўлмайди.

Тинчлик осмондан тушмайди. Бу кунларга осонлик билан эришилмайди – осонлик билан эришмадик, албатта! Янада жиддийроқ, ҳушёрроқ қарасак, ҳали дунёда уруш оловини ёқишга, жаҳонни титратишга мойил ёвуз кучлар мавжудлиги, инсоният бахти-саодатининг кушандаси ифлос фашизм ғояси билан озикланган адашган қавмлар яна бош кўтараётгани, миллатчилик каби хавфли бало-қазо томир ота бошлаганини англашимиз қийин эмас. Бундай хавф-хатарга бепарво бўлиш

оғир оқибатларга олиб келиши мумкинлигини Президентимиз алоҳида таъкидлаб ўтдилар. Бундай жирканч ғайриинсоний ғоялар кутқуси дунёга уруш кўланкасини солиб турганидан ҳам кўз юммаслигимиз керак. Бундай таҳдидларни тўғри англаб ва баҳо бериб кенг оммани хабардор қилиш, айникса, ёшларга тўғри ва равон йўл кўрсатиш барчамизни, таълим-тарбия ва тарғибот эгалари, ОАВ вакилларининг муҳим вазифаси эканлигини даврнинг ўзи такозо этмоқда.

Президентимизнинг Хотира майдонидаги чуқур таҳлилли фикрлари ҳаммамиз учун огоҳликка, хушёрликка даъват, тинчлик ва осойишталик кадр-киммати тўғрисида мукамал сабоқ бўлди. Ушбу даъват ва сабоқ замирида бўй кўрсатган ҳар қайси йўналиш, қирғин боротнинг азоб-укубатларими, уруш ва меҳнат фахрийлари ҳақида бўладими, инсоний кадр-киммат борасида бўладими, дунёнинг кўплаб минтақаларидаги қарама-қаршилиқлар, қуролли тўқнашувлар бўладими, Афғонистонда хануз сўнмаётган уруш олови ҳақида бўладими, бугун яна бош кўтараётган миллатчилик ва фашизм кутқулари ҳақида бўладими, бунёдкорлик мезони – инсон омили борасида бўладими ёки юртимизда тинчликнинг осонликча қўлга киритилмагани-ю, буларни ёшларимизга ҳаётий тафсилотлар орқали тушунтириш бобида бўладими, узоқ-яқин минтақаларда юз бераётган воқеа-ҳодисаларга бепарво, лоқайд бўлмай бошқаларнинг дардини ҳам ўзимизга яқин олиб хушёр яшашимиз ҳақида бўладими, Ватан ва халқ эртаси учун дахлдор яшашимиз ҳақидаги даъватлар моҳияти бўладими, барчаси ҳақида алоҳида-алоҳида содда ва халқона тилда, самимий услубда равон мақолалар, мазмунли телекўрсатувлар, одамлар қалбига етиб борадиган эшиттиришлар тайёрлашимиз лозимлигини биз – ОАВ ходимлари айни лаҳзанинг муҳим вазифаси, давлат раҳбари қалбидаги истак ва хоҳиш деб билишимиз керак. Бу истак ва хоҳиш мустақиллик ҳамда миллат тақдири билан чамбарчас боғлиқлигини англаб етсак бас. Камина шундай фикрда! Менинг назаримда, ҳар бир киши тинчлик ҳақида ўйлаганда, тинчлик ҳақида ёзаётганда, аввало, боласи уйда тинч ва хотиржам ухлаётганини кўз олдига келтирса кифоя!

Собир ЎНАР

(1964 йилда туғилган)

ВИЖДОН

Ғайбар дегич момомиз бўлар эди. Холамнинг қайнонаси, яъниким поччамизнинг онаси. Асли исми Хонсулув эканини ўлганидан кейин билдим. ʻУзиям тўксондан ошувди. Ғайбар – момонинг полвонлигига, эр кишиларга ҳам бел бермаганига ишора экан.

Ёшлигида колхознинг ўроғида бугдой ўриб юрганида кишлокнинг манаман деган зўр йигитини ҳаволатиб ерга пўстак қилиб урган экан. Шу-шу ғайир – одобсизлик қилса раис жанобларига ҳам хезланиб қоларкан.

Ғайбар момодан уч тирноқ қолди: бир ўғил, икки қиз. Қизлар бугун ўзидек момой, ўғли – чол.

Момоси тушгурнинг ажаб одатлари бор эди. Масалан, невараларини азонлаб кичкириб уйғотарди. Ҳар бирига юмушлар буюриб ҳар ёкка тарқатиб юборар, ўчоқда чой қайнагунча, қозонда сут пишгунча улар бир дунё ишни битириб келар эдилар. Эрталабдан ишлаган болалар бир коса сутни шаппа ичиб, кейин мактабга йўл олар эдилар. Мободо косада овқат сарқит бўлса, ўзи нон бурдасини иккига ёриб суртиб косани тозалаб уриб ташларди. Чой юқини, ҳатто шама-

ни ҳам қолдирмас эди. Уволдан кўрк, дерди. Чамамда момо тўксоннинг ошувида ҳам полвон, иштаҳаси бинойидек эди.

Бу ҳам эмас, қишлоқ ўртасида куздан охир баҳоргача оқиб турувчи сойдан ўнг тараф уйларга ариқ қаздириб сув ўтказган, “оқсоқолчилик” қилиб турган, жами одамларнинг бошини кўшиб ишлатган ҳам шу кампир бўлади. Товуши ҳам хавони йиртар даражада баланд эди. Ишдан бўйин товлаганларни икки чақирим нариги қишлоқдан чақириб олганларини эшитганмиз. У замонлар техника йўқ, одамлар ҳам камрок – сукунат оромида эканми, дейман-да. Биз бугун шу даражада шовқину маломату ташвишга кўмилганмизки, ўн қадам наридаги боламизни ҳам “сотка”да чақирамиз. Шундаям у шўрлик эшитса, “эшитмай қолибман” деган беозор баҳоналар ҳам чикқан...

Жарлар устига катта қувурлар ўтказиш учун тўрт сўм-беш сўмдан йиғдириб тракторчининг қўлига тутқазган, сўнг бошида туриб бедар кетаётган сой сувидан адоқдаги ховлилар қурилишига, кўп томорқали бўлиб қолишига ҳам шу кампир катталик қилган.

Виждонли аёл эди!

Қишлоқ удумини бузиб, ўзи тенги қайнилларини ҳам сенсираб юбораверар эди. Лекин бундан натижа чикар эди. Ўзи гавдаси катта бўлмасаям ҳайбати баланд эди. Ғайир эди – ялқовлик, ўзи бўларчилик, ғирромликнинг душмани эди. Тўй-ҳашаму маъракада ҳам кампирнинг оғзига қарар эдилар. Яқин одамларининг азасида ҳам бошқаларга ўхшаб рўмол, касабалари ечилиб, соч юлиб йиғлаганларини кўрмаганман. Дардга маҳкам эди! Қайтанга расм-маросимни тезроқ, жой-жойида, интизом билан ўтказиш пайдан бўлар эди.

Ахир, соч юлиб йиғласангиз биров раҳмат дейдими? Ўлган одам қайтиб келадими ёки?

Албатта, бу кампир фалон-писмадон бунёдкорлик ишларини амалга оширди, деб биров тўқиб-бичсам ёлғон бўлар эди. Гап шундаки, у кампирми, чолми, ёшми – одамларнинг виждонини уйғотиб турар эди. Айтайлик, биргина қариндошинг ёки кўшнингни ёмонликдан қайтариб қолсанг, уни жаҳолат тузоғидан қутқариб қолишинг мумкин-ку!

Момо тўксондан уч-тўрт довон ошиб жимгина нариги дунёга кетди. Балки шу бақироқдан кутулдик деганлар ҳам бордир. Элчилик... Лекин кўп йиллар момонинг ўрнини тўлдириб келган бирор эркакни кўрмадим...

Элга бошчи керак экан!

Мустақиллик йилларида юрт ободонлиги учун кўп ишлар бошлаб юборилганида, Юртбошимизнинг шахсан саъй-ҳаракатлари билан Имом Бухорий, Хожа Нақшбанд хазратларининг макбаралари тикланаётганда қишлоғимиздан тагин бир оқсоқол чиқди.

– Ҳей, эл, – деди. – Шу ердан ўтган Нонберота кимдан кам, – деди. – Келинлар, шу зотнинг кўйиндисини обод қилайлик! – деб даъват қилди.

У зот авлиё бўлган. Шу ердаги мачит ёнида кофирлар узган боши ғойиб бўлган. Шунинг учун кўйинди – мозор. Усти ёпилган эди-ю, чолдевор эди-да. Ёнидаги мачит ҳам полвонроқ одамнинг елкаси тегиб кетса зилзила қўпгандек бўларди.

Не бўлгайки, оқсоқол Келдибой Қўшмуродовнинг даъвати элга эм бўлди. Менимча, хашарга келмаганлар бўлса бордир-у, хисса кўшмаган одам қолмади. Мисол, мачитни бир оз кенгайтириш, ёнидаги макбарани макбара дегулик қилиш учун маблағ керак. Эпли уста, унга қўл ҳақи, яна шунга яраша материаллар керак. Буни қарангки, кишлоқда яшовчилар ҳам камбағалман демади. Шаҳарда яшаётганлар ҳам авлиё бобонинг савобидан баҳраманд бўлайлик, деди – пулини, ёрдамини аямади. Бирпасда қутидеккина шинам макбара қад кўтарди. Қуббаси ялтирарди. Самарқандлик усталар уни бежиримгина қилиб бўяшди. Улуғ зотлар, минораю мадраса, макбаралар шаҳри – Самарқанднинг бир парчаси шу ерга кўчиб келгандай бўлди. Чин маънодаги зиёратгоҳга айланди. Келин-куёвлар ҳам шу ердаги урушдан қайтмаганлар хотира-тахтасини, Нонберота макбарасини зиёрат қилиб, кейин тўй бошлашади.

Бу авлиё зот ким бўлди?

Келинг, Нонберота ҳақида билганимни қисқача баён этай. Бундан 450 йиллар бурун яшаб ўтган. Туғилган ери биздан

анча олис – Нурота йўлидаги Қоратов бикинидаги бир кишлок бўлган. Полвон йигит бўлган. Елкаси ер кўрмаган. Асли исми Жиянбек, полвон бўлиб танилгач, Жиянбек полвон деб ном қозонган. Бир куни тушида полвон Қоратов бошига чиқиб пешоб тўкибди. Қараса пешоб тоғни эгаллаб атрофга жобдираб оқибди, Қоратов баттар қорайибди. Туриб иниларига айтибдики, ёронларим, энди биз бир жойда ғуж бўлмасдан жобдираб яшашимиз керак экан, кунчиқар кишлокларда бизнинг уруғдошларимиз бор. Бўғажили қайдасан деб уруғимни излайман, қўшилганинг мен билан юр!

Шуйтиб, ўша вақтдан бизнинг кишлок ҳам эл бўлган, сонга қўшилган.

Атроф тўқайзор, сувли бўлган. Тўқайзорлар очилиб, уйлар қурилган. Энди очин-тўқин йиллар экан шекилли-да, полвон бир куни Худога ёлбориб: “Парвардигоро! Менга куш-қумурсқадан ортган ушоқни бер! Ризким шундан бўлақолсин!” дейди. Ана шуйтиб, полвон қолдиқ нон ушоғи, увоғи билан кун кечириб юради.

Айтадиларки, ҳар замон Самарқандга бориб жума намози ўқиб келаркан. Асрни Қўшрабодта, шомни ўзининг кишлоғига келиб ўқиркан. Бизнинг Қувқалла кишлоғи билан Самарқанд ораси 125 километр...

Энди чамалаб кўрсангиз, Самарқанддан бу жойгача қаноти бор қуш ҳам ҳориб-толиб келгани, балки у ҳам шом намозига бироз кечикиб келиши мумкинлигини тасаввур қиласиз.

Авлиёнинг зоҳир қаромати шу-да!

Вақти-кунлари қаҳатчилик обдон зўр келиб ушоқлар ҳам топилмай қолар экан. Ахир, ушоқ ҳам тўқларнинг нонидан тўкилади-ку. Авлиё отамиз булоқ этагидаги балчикқа тушган ушоқларни булоққа ювиб, қушлар билан талашиб еб туриб бирдан хўрлиги келибди. Ўзининг хорлигига ачиниб силкиниб-силкиниб йиғлайверибди. Шунда хотифдан бир товуш эшитилибди:

– Эй, ўғлон. Биз сизга нон қароматини бердик! Ўрнингиздан турунг, элни тўйғазинг!

Бобомиз қўйнию тўнининг барлари тўла ноннинг салмоғидан зўрға турибди. Ҳозирги кишлоқ ўртасидаги мачит ёнига келиб қўйнидан иссик обинонлардан чиқарибди. Ўтганкетганга улашибди. Оч қолдим деганлар яна келибди – нон улашаверибди. Иссик, буғланиб турган тўйимли нонлар.

Қизиғи – нон ҳеч тугамас эмиш!

Полвон лақаби ўзгариб “Нонберота” бўлибди. Халқ биргина шу одамнинг бағридан чиққан нонга тўйибди.

Очарчиликни бартараф этиш бир одамнинг қўлидан келаркан-да. Агар Оллоҳ унга тилагини берса, ҳабибим деса, авлиёллигини зуҳур этса...

– Бу иш бекларга ёқмабди. Митан бегими ё Хатирчи беги одам жўнатиб, бу чинми, ёлғонлигини текшириб кўрибди. Қараса – чин. “Э бу қаёқдаги ялангоёқ гадо ким бўлдики, биз турганда бир ўзи халқни тўйғазса”. Лашкар жўнатиб уни тириклай ё бўлмаса жасадини олиб келинглар, қани, мен бир кўрай, дебди.

Бир кишига бутун бошли лашкар жўнатибди. Отамиз буни сезиб тоққа қараб қочган. Лашкар қувган. Лашкар отда, авлиё – пиёда. Чамамда, мачитгача икки чакирим бор, ўша жойга етганда аскарлар етиб олишган. Бир номерд у билан олишиб барака топмаслигини, қўл олишувида лашкарни талотўп қилиб ташлашига кўзи етиб отамизнинг бўйнидан қилич солади. Бош ерга узилиб тушади. Энди уни қопга ўраймиз деганда бош ўз-ўзидан кирга қараб думалаб чиқиб кетади, сўнг пастга думалайди, яна кирга. Аскар дегани от билан қувиб етолмайди. “Қув каллани, қув, калла кетди!” деб бўқиради. Калла эса ўзиб кетаверади. Қува-қува бояги нон тарқатган ергача келади. Энди ушлайман деганда ер калла ҳажмида ўйик холга келади ва бош ўша ўйикдан тубсизликка қараб тушиб кетади. Аскар ҳайрон: уёқдан қарайди, буёқдан қарайди, чуқурга таёк суқиб кўради, бўлмайди – таёк узунлигидан чуқур. Лашкар чор-ночор ортга, жасад қолган жойга от қўяди. Бекка жасадни кўрсатиш илинжида бўлади. Боришса, у жойда аждарҳо ҳажмидаги кат-

та қора илон ётганмиш. У бошини кўтариб қирқта боши билан қирқ аскарни ямлаб ютиб юборибди.

Шундайин бобомиз бекнинг зулмидан шаҳид бўлган. Энди у бекни ким эслайди? Мен, масалан, суриштириб отини ҳам билолмадим. Авлиё отамизни, Нонберотани эса кунига юзлаб одам зиёрат қилади.

Бугун чиройли бир макбара ялтираб қад кўтариб турибди.

Бундан тўрт аср муқаддам “Қув, калла! Калла кетди, қув!” деган кофирларнинг “хурматиға қишлоғимиз “Қувкалла” аталиб қолган.

Аканг қарағай қувкаллагиман!

Ўн беш йил бурун Жиянбек бобомизнинг шажараси бормикан, деб обдон уриндим. Нуротага бордим, кексалардан суриштирдим. Ҳаракатим зое кетди. Ялангоёқда шажара бўлмас экан, шуни билдим. Оллоҳга суюмли банд бўлди, авлиёликка эришди, аммо бошқа қавмдошлар ҳам ўша зот каби авом бўлганларидан бир жойга “отам бу, отамнинг отаси у” деб ёзиб қўймаган экан.

Қишлоғимизнинг бир кексаси менга охири:

– Топдингми? Тополмайсан! Чунки шажара эшонда бўлади, хонда бўлади. Бу инсонда шажара нима қилсин? – деди.

Ҳафсалам пир бўлди. Чунки у пирлардан авло банд эди-ку!

Хуллас, қишлоқ оксоқоли Келдибой Қўшмуродов мачитни ҳам, макбарани ҳам эпга келтирди. Ҳатто бобомизнинг тепа қишлоқда маййити қолган жойни (Азлар тепа деймиз – Азизлар бўлса керак) жойга ҳам макбара ўрнаттирди. Мачит олдидаги намозхонлар ўтиб-қайтувчи, мудом баҳор сели ювиб, улоқтириб ташлагувчи кўприкни ҳам шу одам мустаҳкам қилиб қурдирди. Сўнг пастдаги сувтегирмон қошида сув қайрилиб-бурилиб оқадиган бурамадаги кўприкни ҳам шу одам элга жар солиб, керак бўлса, жарима солиб қурдирди.

Оғзига кучи етмаганлар: “Келдибой халқдан пул йиғди, ўзи еди, қолганини мачитга харжлади”, деди.

Элнинг оғзига элак тутиб бўлмайди.

Бир йил бурун у одам қазо қилди. “Эди-эди, деди-деди-

лар”дан анча олисга, овлоқ манзилга. Ана энди ўрнига шундай оксоқол тополамизми, қайда у, дейишди, “деди-деди”чилар.

Оксоқол халққа қайишадиган, қуюнадиган, ибрат кўрсата оладиган, фидойи, виждонли одам. Шунинг учун ҳам одамлар унга эргашарди, айтганини тўғри деб билади.

Қишлоқда ҳам, шаҳарда ҳам шундай. Чунки маҳалла деган маком фақат Ўзбекистонда бор. Маҳалланинг оксоқоли виждонли бўлиши керак. Тили қисик, муттаҳам одам бировга гапини ўтказолмайди.

Иттифоқо бир куни Тошкентнинг бир чеккасидаги янги қурилган ҳовлилар ичидан оралаб қолдим. Бир табибни излаб юрган эдим. Чунонам қасрлар қурилибдики, эсинг оғиб қолаёзди. Отанга раҳмат, қонуний пул топ, хоҳлаганингдай қуриб олавер – қандингни ур! Ора-чора баъзи пастқам иморатларга ҳам кўзим тушди. Қурби етмаганидан шундай турибди. Тушунарли. Кимдир уни ҳам сотиб олиб қошонага айлантиради. Бу ҳам тушунарли. Аммо менга бир нарса тушунарсиз кўринди: нечта шундай кўчага қирган бўлсам, ҳаммаси ўйдим-чуқур, машина эмас, пиёдалар ҳам юриши ўнғайсиз. Ўйилиб кетган, асфальтлар синиб-емирилиб тушавериб адойи тамом бўлган, лой (ҳа, лой!) ёзда чанг. Катта кўчагача юз қадам, икки юз қадам, балки кўпроқ. Аммо шу жойгача атроф қасрлардан иборат. Шу миллиардерлар ичидан биронта инсофлиси чиқиб “Эй, биродарлар, мана бу кўчамизнинг аҳволини қаранглар, уят эмасми?” демайдимиз? Ҳашар қилиб тузатиб қўймаймиз? Ёки буларда оксоқол йўқми?

Ҳарқалай, каминага ушбу ҳолат қўшнисини ёхуд бошқаларни писанд қилмаслик, “Бу кўча меники эмас, уй ўзимнинг мулким, бошқасига ўт тушиб кетмайдимиз” деган худбин кимсаларнинг иши бўлиб туюлади. Уларнинг мундайроқ уюштирган эҳсон оши ёки бирор чет эл сафарига бундай кўчалардан ўнтаси теп-текис

бўлиб кетишига шубҳа қилмайман. Лекин зинҳор ва зинҳор “кўча”га пул сарфлагиси йўқ. Негаки, кўча унинг мулки эмас.

Шунақа жойларнинг ҳам сўровчиси бор, албатта. Лекин у лоқайд. Жонини сира қойитгиси келмайди ёки қилсаям пул эвазига қилади. Бўлмаса азим пойтахтимиз, кўзга тўтиё қилиб, дунёга мақтангулик шаҳримиз йўлларига шундок бефарқ қараймизми?

Ота-бобомиз, момоларимизнинг атрофга тутуми бўлакча бўлган. Ҳарнечук, у замонларда маиший чиқиндилар ҳозиргидай тоғ-тоғ уюлиб кетмаган чиқар. Лекин ҳарқалай қурби етса боғ қилган, дарахт кўкартиргани рост. Анча вақтлар бурун маиший чиқиндиларга ҳозиргидай тартиб ўрнатилмаган эди. Маҳалла ободлиги йўлидаги ишлар ёшларга ҳам таъсирини ўтказаетганини рўй-рост айтмоқ керак. Бурун ҳар қадамда бетартиб айқашиб, сасиб ётувчи ахлатларга бирмунча чек қўйилди. Ҳайтовур, одамларнинг ҳам пича эси кириб қолгандек. Кўчада “мусор” қолдириб кетаётган болага тепа қаватдаги қўшни аёл: “Ҳой, тарбиясиз бола, кўтар анови нарсангни, ота-онанг шунақа ўргатганми сенга?” деб бакиради. Боланинг виждони бўлса – қайтиб келиб уни олади, бўлмаса – илож йўқ. Лекин одамлар унга бефарқ қараётгани йўқ-ку.

Сингапурда, Америкада кўчага туфлагани ёки сигарет қолдиғини ташлагани учун одамни полиция тутиб олиб фалон доллар миқдорида жарима солиши ҳақида матбуотда бот-бот ўқиймиз.

Бизда ҳам шундай бўлиши керак!

Нима, биз саранжом-сарийшталикни ёқтирмайдиган халқимизми? Бугун бу ерни ифлос қилиб, эртага нарироққа кўчиб кетадиган мўлтони эмаслигимизни яхши биламиз. Лекин айбни бировга ағдаришни пухта эгаллаганмиз. Бу “пухталик”дан ҳали кўп панд есак керак.

Маънавият ҳақида узоқ маъруза ўқиётганимизда, ўз фарзандларимиз ахлоқи ҳақида, экология тозаллиги ҳақида бонг ураётганимизда, ўз яшаётган уйимизда, йўлагимизда ва қолаверса, ҳовлимиздаги ахвол ҳақида ҳам ўйлаб, қайгурсак чакки бўлмайди.

“Биз ўз фарзандларимизнинг бахту саодатини, иқболи ва камолини кўришни истар эканмиз, нафақат оиладаги, балки маҳалла-кўйдаги одамларнинг хатти-ҳаракати ҳам боланинг шаклланиб келаётган соф қалби ва онгига қандай таъсир кўрсатиши ҳақида доимо ўйлашимиз, бу масалада зиммамизда қандай масъулият борлигини унутмаслигимиз зарур” (Ислоҳ Каримов. “Юксак маънавият – енгилмас куч”).

...Ғайбар момонинг дафн маросимидан бир муддат ўтгач, одамлар даштдаги ўша қабр биқинидан янги тут ниҳоли кўкариб чиққанини айтишди. Бориб кўрганимдан сўнг ёз чилласида қакроқ ерда дарахт яшнаб турганига ҳайрон қолдим. Одамлар айтишдики, бу фазилатли одамлардагина бўлиши мумкин. Сабаби, ўша дарахт момонинг номидан Оллоҳга тасбеҳ айтиб турармиш. Тасбеҳ ўгирган сари унинг гуноҳлари дув-дув тўкилиб борармиш.

Юртнинг дардини, кўпнинг ташвишини ўйлаб яшаган одам, асли фазилатли ва виждонли Инсондир...

Мирпўлат МИРЗО

(1949 йилда туғилган)

РАЙҲОН ИСИ

Вилоятда яшайдиган дўстим кўнғирок килиб қолди:

– Жўражон, университетимиз кучоғини бирам соғиндим. Талабалар шаҳарчаси баъзан тушларимга кириб чиқади. Биласанми, бу йил ўқишни тамомлаганимизга неча йил бўлади? Бир йиғилишайлик, дийдорлашайлик, “олтин давр”имизни бир эслайлик...

Дўстимнинг таклифи юрагимни ғалати туйғуларга чулғади... Талабалик, ҳақиқатан ҳам, олтин давр экан: ҳамиша орзулар оғушида юрасан, янги дўстлар орттирасан, муҳаббат аталмиш бокира туйғулар нашидасидан баҳраманд бўласан, илм самоларида қанот қоқасан...

Мен ҳам кўп дўстларим қатори олий ўқув юртини тамомлагач, ҳаёт уммониға шўнғиб кетдим. Узок йиллар давомида ўқиган илм даргоҳим остонасини қайта босмадим. Борсам, гўё унинг хаёлимдаги пурвикорлигига путур етиб қоладигандек туюларди. Бехосдан ажиб хотиралар юракда туғён уриб, бесар бўлиб қолишдан ҳам чўчирдим. Гоҳ-гоҳ Талабалар шаҳарчаси томон йўлим тушиб қолса, худди баҳор

пайтидаги тошкин дарёга рўпара келгандек, “қирғоғи” бўйлаб ўтиб кетардим.

Ўз измида давом этувчи ҳаёт бизни улғайтириб, қалбдаги ҳароратимизни аста-секин сўндириб борди. Сочларимизни оқартирган йиллар шамоли боғларни оралаган кузги эпкиндек теварак дунёимизни жўнлаштирди, оҳорини тўқди. Лекин юрагимизни бир хиссиёт буткул тарк этмади – эслаганда кўнгилни сархуш қилувчи талабалик йиллар ифори ҳамда бу йилларнинг юрак тубида қолган ширин тотил..

Ўтган йили бир гуруҳ адибларни Талабалар шаҳарчасида ташкил этилган китоб дўконининг очилиш маросимида таклиф этишди. Ижодкорлар орасида мен ҳам бор эдим. Тантана яқунлангач, шаҳарча мутасаддилари, талабаларимиз яшаш жойлари билан бир танишинглар, дея рўпарадаги бинога бошлашди.

Беш қаватли тураржой атрофи (*илгари бу бинолар “ётоқхона” дейиларди*) кўркам гуллар билан зийнатланганди. Ҳовлисига худди қатгакон Хива гилами ёйиб қўйилгандек. Мен бу “гилам”га синчиклаб бокиб, унинг бамисоли нақшлардек товланаётган жилоси юксак дид билан экилган рангоранг нафис гуллардан “тўқилганлиги”ни пайқадим. Ётоқхона остонасидан ичкарига ўтар эканмиз, бир пайтлар хорижий мамлакатлардан бирига қилган сафарим, у ерда ҳам талабаларнинг яшаш шароити билан танишганим ёдимга тушди. Ва айти дақиқаларда, “Ҳали улардагичалик фаровонликка эришишимиз қийин...”, деган фикр кўнглимдан кечди. Бирок талабаларнинг истиқомат хоналари, дам олиш фойелари, кироатхонаю муҳташам залларини кўргач, ҳаммамиз лол қолдик. Чунки ҳар биримиз ўзимиз ўқиган пайтлар яшаш шароитини кўз олдимиздаги файзу ҳашамат билан солиштириб кўргандик. “Бунақаси чет элда ҳам йўқ...” – беихтиёр дилимда икрор бўлдим мен. Ана шу дақиқаларда бу гўзал масканга – ёшлик диёрига алоҳида келиш, бу маъво билан танишиш, уни зиёрат қилишга аҳд қилдим...

– Алло, “Ёшлик” талабалар шаҳарчаси ҳокимлигимиз? Менга ҳоким керак эди...

Котиба қиз мени раҳбар билан боғлади. Мен ўзимни та-ништириб, ўтган йили китоб дўкони очилишида кўриш-ганлигимизни ёдига солдим.

– Эсимда, эсимда, – деди у хурсанд бўлиб. – Алоҳида ке-ламан дегандингиз. Келсангиз, бош устига...

Раҳбар билан суҳбатимиз қовуша қолди.

– Шаҳарча ҳокимлиги 1992 йил Вазирлар Маҳкамаси қарори билан ташкил этилган. Бу шаҳарча, кўплар ўйла-ганидек, олий ўқув юртларию талабалар турадиган бинолар-дангина иборат эмас. Унинг 658 гектарли ҳудудида тўққизта маҳалла жойлашган. Аҳолиси 43 мингдан ортиқ. 38 та ту-рар жойда 10 мингдан ортиқ талаба яшайди... – У шаҳарча ҳақида батафсил маълумот бера бошларкан, айниқса, та-лабалар турмуши, яшаш тарзи, уларга яратилган шарт-шароитлар ҳақида сўз кетганда овози алоҳида ғурурга, завқ-шавққа йўғриларди.

Юртбошимиз бу ерда ёшлар билан уч марта учрашганлар. Учрашувларда айтган сўзлари ва кўрсатмалари ёдимизда. “Та-лабаларга шундай гўзал муҳит, яшаш шароити яратингларики, улар ўқишини битириб кетишгандан кейин борган жойлари-да ўзлари кўрган мана шундай гўзалликни бунёд этишга ин-тилиб яшасинлар”, – деганди муҳтарам Юртбошимиз. Бугун бунинг рўёбини амалда кўриб турибмиз. Мен яқинда Денов-да бўлиб, шаҳарчамизнинг собиқ “фуқаро”лари – ўқишни би-тириб борган ёшларнинг ўзлари яшаётган жойларда гулзор-лар барпо этиб, арча ва турли манзарали кўчатлар ўтказиб, теварак-атрофга оро бераётганларининг шоҳиди бўлдим.

Мен сизга шаҳарчамиздаги яна бир сирни айтай, – деди у тўлқинланиб. – Миллий университетимиз олдида ўрнатилган китобнинг тош рамзини яхши биласиз. У ерда ҳар куни та-лабалар ўқишдан чиқадиган пайтда чиройли либосли турли ёшдаги аёлларни кўришингиз мумкин. Улар бир четда ту-риб, чикиб келаётган кизларга разм соладилар, ўзларига ке-лин танлайдилар. Чунки бу манзил маънавияти юксак ёшлар кириб-чиқадиган маскан-да...

У қилинган ва қилинадиган ишлар борасида кўп ва хўб гапирди. Кейин бир эзгу орзуси ҳақида сўз очди.

– Биласизми, менинг бир орзум бор. Уни рўёбга чиқаролсам, кейин армоним қолмасди.

– Қанақа орзу экан? – қизикдим мен.

– Сизга айтсам, – деди у алоҳида шавқ билан. Унинг қиёфасидан бу борада гапириш ҳамиша унга марокли эканлигини англаш қийин эмасди. – Мен сизга айтсам, пойтахтимизда супермаркетлар, гипермаркетлар бисёр. Лекин китоб билан савдо киладиган – ўша катта маркетлар даражасидаги бирорта мажмуа йўқ. Мен ана шундай улкан савдо биносини, яъни “Китоблар маркази”ни мана шу шаҳарчамизда бунёд этилишини хоҳлардим. У шундай кўламда бўлиши керакки, жамики китобсеварлар ахтарган китобларини шу ерга келиб топа олсинлар. Топа олишларига ишончлари комил бўлсин. Биз айни пайтда ана шу ғояни рўёбга чиқариш йўллари излаяпмиз.

– Мана буни орзу деса бўлади! – унинг шавқидан мен ҳам завқланиб кетдим.

Шаҳарча билан таништиришга олиб чиққан ҳоким ўринбосари Самуғжон ака Ҳикматов ниҳоятда одамохун киши экан. Шундоқкина ҳокимлик ёнидаги тураржой томон бошларкан, йўл бўйидаги гуллар, арчалар ҳақида сўзлаб кетди.

– Мана бу жойда ҳуқуқшунос талабалар истиқомат килади, – деди у олдига ажойиб соябон қилинган бино оstonасига бошлаб. Кенг майдонли ҳовли (биз ўқиган пайтлар тошлоқ бўлиб ётарди) кўм-кўк майса билан қопланган.

Тураржой ичкарасига кирганимизда талабалар яшайдиган хоналардаги мебелларни, замонавий жиҳозларни кўриб, кўз қувонди. Ҳар бир хонада фақат иккита талаба яшаркан. Кейин ошхоналар, замонавий кир ювиш машиналари ўрнатилган кирхоналар, ювиниш хоналари билан танишдик. Учрашувлар зали, интернет хонаси ҳамда спорт зали биринчи қаватда жойлашган. Айниқса, спорт зали ҳавасимни келтирди. Унда турли жисмоний машқлар билан шуғулланиш

учун энг замонавий анжомлар жойлаштирилган эди. Бизнинг давримизда-чи?.. Алохида спорт хоналари каёкда дейсиз! Нима, биз спортни ёктирмасмидик? Йўк, асло! Биз ҳам спортни жон-дилимиздан севардик. У пайтда ҳар бир хонада уч-тўрттадан талаба яшарди. Ҳар бирида, албатта, кимдир олиб келган гантел ёки кўтарадиган тош бўларди. Ҳар ким ўзи билган машқни қиларди. Менинг ҳам енгил гантелларим бўлиб, қайсидир газетадан ўқиб, ўрганиб олган машқларим билан шуғулланардим. Кунларнинг бирида, оқшом пайти хонамизга бошқа факультетда ўқийдиган танишимиз кириб келди ва гап жисмоний машқларга бориб тақалди.

– Энг ажойиб машқ ўтириб-туриш машқи экан, – деди у ва гапини асослаган бўлди. – Бу мускулларни чиниктириб, вужудни мустаҳкам қилади.

Ҳар бир ишга дафъатан киришиб кетадиган бухоролик курсдошим Абдураззоқ дарҳол бу машқни бажара бошлади ва мени ҳам даъват этиб, “Қани, ким кўп ўтириб-туриш” деб мусобақага чорлади. Ва биз “ўтириб-туриш” борасида бахслаша кетдик. У машқни 95 марта бажарганида ҳолдан тойиб, йиқилди. Мен 111 мартагача олиб бордим ва мен ҳам йиқилдим. Ҳаммадан кизиғи кейин содир бўлди. Тун ярмида дўстимнинг иссиғи кўтарилиб, “Тез ёрдам” олиб кетди. Мен ҳам алаҳлаб чиқдим. Кейин ҳафта давомида оёқларимизга тош осилгандек, қадамимизни судраб босиб, базўр ўзимизга келдик. Бизнинг спорт билан шуғулланишимиз ана шунақа “ёввойи” тарзда эди. Дўстим билан қачон кўришсак, бу воқеани эслаб, ҳали-ҳамон қулишамиз,

– Энди сизни усти ёпик сузиш саройига олиб бораман, – деди Самуғжон ака ва биз катта йўлни кесиб ўтдик. Бинолар оралаб борарканмиз, бир тураржой – ётоқхона олди-дан ўтаётганимизда кўнглим алланечук энтикиб кетди: “Ҳа, айнан мана шу ётоқхона...” Чамамда, иккинчи босқичда ўқирдим. Ўқишга кирган йилим водийлик бир ҳусн-жамоли очик-ёруғ қиздаги ноз ва карашмадан кўнглимга чўғ тушганди. Бунини ўзи ҳам ҳис этарди, чамамда. Мен ўз ёғимга ўзим қоврилиб юраверай, унинг тутган аъмолини кўринг.

Куз окшомларидан бири эди. Мен бешинчи қаватдан ҳовлига термилиб ўлтирардим. Не кўз билан кўрайки, ўша нозанин пастда бир йигит билан етаклашиб юрибди... Чиндан у эканлигини пайкаб, эсим оғиб қолаёзди. Улар бир неча қадам юриб тўхташди... Куз эпкинисида йўлакдаги хазонлар тартибсиз сочилади... Ой ёғдусида ҳаммаси якқол кўриниб турибди. Йигит қизнинг икки тирсагидан ушлади. Кейин... кейин... юзини қизнинг юзи томон эгди... Кўзимга дунё қоронғи бўлиб кетди. Алламаҳалгача ўзимга келолмадим. “Сен билан аҳд-паймон қилганмиди?! Ёки сен унга бир оғиз сўз айтишга ботинганмидинг?!” дея ўзимни койигандан-койидим, кошки кўксимдаги захар-олуд олов босилса!.. Хуллас, шунақа гаплар. Бу ҳам бир хотира-да...

Сув спорти саройининг ичкарисига кирганимизда кутиш зали турли ёшдаги одамлар билан тўла экан. “Кўряпсизми, аксарияти ўзимизнинг қора кўзлар. Илгари шунақа бўлганми?” – шипшиди менга Самуғжон ака. Ичкарига ўтиб, ҳайҳотдай келадиган мовий ҳавзани кўриб кўзим яшнаб кетди. Илгари бундай қошоналарга йўл бўлсин!.. Маъзур тутасиз, яна бир хотирага эътиборингизни тортаман.

Биз ўқишга кирган йиллар ушбу шаҳарчада ётоқ бинолари қурилиши ҳамон давом этарди. Университетга кетаверишда – йўл чеккасидага кенг майдон қурилиш жараёни туфайли казиб ташланган бўлиб, бу “котлован”га сув қўйиб юборилган ва натижада у улкан кўлга айланган эди. Биз талабалар кун иссиғида ана шу “кўл”га чўмилишга ўтардик. Мен чўмилиш ишқибози эдим. Бир куни курсдошим Абдусалом билан бориб, сувга тушдик. Мен “кўл”нинг ўртасига қараб сузиб кетдим. Бир пайт ортимга қарасам, анча олислаб кетган эканман. Нафасимни ростлаш учун оёғимни ерга қўймоқчи бўлдим. Оёғим ерга тегмади. Бир неча қулоч сузиб бориб, яна ерга оёқ тирамоқчи бўлдим, яна ерга тегмади. Юрагим орқамга тортиб кетди – қирғоққа ҳали анча! Чўкиб кетмаслик учун жонҳолатда суза бошладим. У ёқдан Абдусалом дўстим мен томон интилиб келарди. Бўларим бўлиб, ҳолдан тойиб

“Ҳаммаси тамом!” дея, иккала оёғимни сув остига узатдим. Оёқларим ерга тегди – қаддимни ростласам, сув деярли тиззамдан келиб турарди. Турган жойимда чайқалиб кетдим, дўстим етиб келиб, суяб қолди. Кейин қирғоққа судралиб чиқиб, қота-қота қулдик. Шундан буён Абдусалом дўстим, мен сизни қутқариб қолганман, дея кўкрагига уради...

Сузиш ҳавзаси қошонасидан чиққач, кенг футбол майдонини кесиб ўтиб, усти ёпиқ спорт иншоотига кирдик. Талабалар ёзги таътилга кетгани сабабли бу ерда жузъий таъмирлаш ишлари кетаётган экан.

– Бизда спортнинг ҳамма турлари билан шуғулланиш мумкин, – деди мутасаддилардан бири. Бино, ҳақиқатан ҳам ҳашаматли ва кўркам жиҳозланган эди. Қанийди, қайтадан ёш бўлиб қолсанг-у, қора терга тушиб машқ қилсанг!

Бу маскандан чиққач, чиройли йўлакдан юра бошладик: боши ва охири кўринмайди, икки томонида нафис гуллар барк уриб ўсмоқда.

– Ҳақиқатан ҳам, чиройли, а? – кўнглимдан кечган туйғуни тасдиқлади Самуғжон ака. – Бу ерда тонгда мўсафидларнинг сайр қилиб юрганини кўп кўраман. Чунки улар эрталаб ошга боргач, дарҳол уйларига тарқаб кетишмайди, шу ерда сайр қилишни яхши кўришади. Оқшом пайтлари-ку, қўяверасиз! Ишонасизми, кеннойингиз, оқшомлари набиралари билан шу ерга сайрга олиб келишимни илтимос қилгани-қилган...

– Мана бу бинода сизнинг издошларингиз – бўлажак журналистлар истикомат қилишади, – деди ҳамроҳим рўпарамиздаги бинони кўрсатиб.

– Тўхтанг-тўхтанг, мен бу бинода бўлганман, ярим йиллар аввал, оқшом пайти журналимиз ижодий жамоаси билан учрашувга келгандик...

Биз – тахририят вакиллари талабаларнинг фаоллиги ва улар журналимизни мунтазам ўқиб боришларидан ниҳоятда мамнун бўлгандик ўшанда. Улар адабий жараён, ижодий режалар борасида қизиқарли саволлар бериб, ўз фикр-мулоҳазаларини айтишганди. Орқа қаторда ўтирган бир талаба кизнинг эътирофи эса ёдимда қолганди.

– Мен “Жаҳон адабиёти”ни ҳамиша севиб ўқийман, ундаги бирон-бир асар мени бефарқ қолдирмайди, – деди у самимий ҳаяжон билан. – Лекин таҳририятга алоҳида ташаккуримни айтмоқчиманки, ҳар сафар журнални мутолаа қилишдан олдин унинг муқовасида берилган суратга боқаман, баъзан унга узок тикилиб ўтираман. Рассомларимизнинг шундай ажойиб асарлари билан ҳам таништириб бораётганларингиз учун сизларга раҳмат айтмоқчиман...

Талаба қизнинг бу гапини кейин ҳам бот-бот ўйладим: ёшлар адабиётга ва санъатга кўнғилдан яқинлашсалар, ундан баҳра олишга одатлансалар, қандай яхши! Ҳаётимизни, келажакимизни мазмунли ва мунаввар қилишнинг энг тўғри йўли шу эмасми!

Тасаввур қилиб кўринг: ётоқхоналарда яна иккита махсус хона бўлса, биттасида – рояль, иккинчисида – моллберт... Талабалар орасида мусиқага ихлос қўйганлар ёки расм чизишни орзу қилганлар топилмайдими!.. Кўплаб топилади. Спорт билан шуғулланиб чиниккан, мушаклари ўйнаб турган йигитнинг нафис мўйқалам ила мўъжизасифат асар яратаётган тенгқурига ҳавас ва ҳайрат ила термулиб турганини бир кўз олдингизга келтиринг! Ҳақиқий комиллик мана шунда – метин вужуднинг нафис туйғуларга маҳлиёлигида эмасми!

Мен талабалик даврида ўрганилган илмни, ўзлаштирилган билимни ҳар бир инсоннинг ўз тақдирига олтин ғиштлардан қўйган пойдевори деб биламан. Толиб инсон бу даврда ўз шахсини қанчалик кашф этолса, кейинчалик уни бойитиб, шакллантириб боради, холос. Ёшлиқ инсонни дунё билан, жамият билан юзма-юз қиладиган фаслдир.

Илм ўрганаётган ёш қалб айни чоғда яхши ҳулкни, феълан бағрикенгликни ҳамда теран мушоҳада қила олиш фазилатларини ҳам ўзлаштириб борса – айни муддао. Мулоҳазакорликни, ҳар бир муаммонинг тагига етишни одат қилмоқлик муҳимдир. Кўнғилдаги юксак орзуни ҳаёт сўқмоқларидан, синовлардан безаха олиб ўтмоқ учун баъзан ким-

ларгадир ён беришга, кимлар биландир муроса қилишга тўғри келади. Бизнинг ёшлик давримизда, яъни шўро замонида ёшлар учун энг юксак фазилат исёнкорлик эди. Муросасозлик ва вазминлик қусур саналарди ҳатто. Чунки исён ва инкорда инкилобий идрок мужассам бўлиб, бадий асарларда бу тушунча улуғланарди. Дунёга, теварак-атрофга бундай муносабат инкилобчилардан қолган “эзгу мерос” эди. Агар чуқурроқ мулоҳаза қилсак, инкор этиш ёки исён қилиш вазиятни теран мушоҳада қилишга қараганда осонлигини, муаммоларни ечиш эса ақл-идрок талаб этишини, машаққатларга чидаш учун кучли, метин ирода зарур эканлигини англаб етамиз.

Курсдошларим ўртасида кечган бир мунозара ҳамон эсимда. Бир курсдошимиз бўларди, у ҳеч ким билан ортиқча тортишмас, баҳслашмас эди. Лекин яхши ўқирди. Баъзан баҳслар жиддий тус олиб кетса, у муҳолифига ён бериб қўя қоларди. Лекин бундай ҳолатларда уни ҳеч ким баҳсда енгилганликда ёки иродасизликда айблай олмасди. Аксинча, унинг метин иродаси ҳамиша “ғилоф”да эканлигини ҳис этиш мумкин эди. Ўшанда ижодлари матбуотда кўриниб юрган исёнкор жўралари уни аёвсиз танқид остига олишди. Уни исёнкор эмасликда, муросасозликда айблашди. У бундай атвори билан келажакда ҳеч ким бўлолмаслигини, панасткамда қолиб кетишини каромат ҳам қилишди... Лекин ҳаёт эса бунинг аксини кўрсатди. Ўша иродасини “ғилоф”да сақлаган, ҳар дақиқа кўз-кўз қилавермайдиган дўстимиз бошқа жўраларга қараганда кўпроқ муваффақиятга эришди. Ўзини тугал шахс сифатида намоён эта олди.

Инсон ҳаётида учраб турадиган нажотсиз ҳолатлар, ошқора адолатсизликлар, таҳқиру ҳақсизликлар борасида мулоҳаза юритганимда ҳамиша Ўлжас Сулаймоновнинг ушбу сатрлари кўксимда хитоб беради:

*Ношудликни кўриб туриб беисён –
Итоатда чидашни ҳам ўргатгин менга.*

Ўйларимни яна аканинг гапи бўлди:

– Мана бу райхонларларни бир кўринг. Уларни ўзим махсус олиб келиб эктирганман... Илгари ховлиларимиз саҳнидаги райхонлар эсингизга тушгандир? – Бино олдининг бор бўйи кадар райхонлар бир саф бўлиб барг ёзмокда эди. – Олинг, узиб олинг бир шохчасини! Бир хидлаб кўринг!..

Мен бўлик райхон ниҳолининг бир шохчасини узиб олдим ва хидладим... О, райхон иси! Юракдаги энг кадрдон туйғуларни кўзгаб юборадиган ифор бу! Вужудингда неки асл бўлса – қалбаки, сохта бўлмаса, ўша туйғулар уйғонади бу исдан! Илк муҳаббат хотираси... қалбаки бўлиши мумкинми? Гўзал шеър соғинчи-чи?.. Беихтиёр хаёлимдан широна ташбех кечди: гўё бутун ўзбек халқи ушбу сонияларда – Истиқлол шодиёнасининг 20 йиллиги арафасида қўлига райхон тутиб, унинг исларидан Эрк, Хуррият нашидасини туйиб тургандек!.. Райхон иси томирларда, улуғ аждодлар руҳини ҳам тирилтирса, не ажаб!

Мухташам “Таомхона” ҳудудидан ўтаётганимизда Самуғжон ака кенг саҳнга ишора қилиб, бу ерда “Жума оқшомлари” ташкил этилади, деди.

– Учрашувга санъаткорларни таклиф қиламиз. Улар билан биргаликда бу саҳнада талабалар ўз шеърларини ўқиб беришади, кўшиқ айтишни биладиганлар кўшиқ ижро қилдилар. Ҳар ҳафтада бўладиган бундай оқшомлар ниҳоятда завқли ўтади.

Мен райхон ислари янглиғ хотиралар ифоридан ҳамон сармаст эдим. “Бугунги кун ниҳоятда мазмунли ўтди”, дея кўнглимдан кечирдим. Талабалар шаҳарчаси ҳаёти билан табишар эканман, ўзимнинг ёшлиқ йилларимга яна бир марта қайтгандек бўлдим. Лекин шуни ошкор айтишим керакки, юрагимнинг туб-тубида ҳозирги талабаларнинг “олтин даври”га ажиб ҳавас ҳис этдим.

Шуҳрат ЖАББОРОВ

(1952 йилда туғилган)

ТОМОРҚА ИНҚИЛОБИ

Инсон табиати қизик. Кўпинча ўзига насиб этган неъматдан баҳраманд бўлаётганда нарғини сўраб ўтирмайди. Айтишади-ку, “Узумини енг, боғини сўраманг” деб. Ўрни келганда ўша узумнинг боғини, боғбонини ҳам билиб қўйиш фойдадан холи бўлмайди.

Бугунги кунда юртимиздаги, бозоримиздаги ҳавас қилдиган тўкин-сочинликни кўрганда, бундай файз-бараканинг илдизларига назар ташласак ўринли бўлур эди. Ўзбекистон мустақилликка эришиш арафасида мамлакат туб ислохот йўлини танлади. Ўша йиллардаги ўзгаришларни бир сўзда ифодаламай юртимизда қандай вазият ҳукмронлигини ёдга олайлик. Собик марказ жон талвасасига тушиб, республикаларга ўз ҳукмини ўтказишга уринарди. Тоталитар тузумнинг шафқатсиз тартиблари одамларни ҳолдан тойдирганди. Кремлнинг нияти ижтимоий-иқтисодий формацияни ўзгартирмасдан аҳволни ўнглаш эди. Бу ҳаракатга “кайта қуриш” деб ном беришди.

Ўзбекистон раҳбарлигига ўз халқига садоқат билан хизмат қилишни олий саодат деб билган инсон – Ислом Каримов келди. Шу юртга бош бўлиб, шу юртнинг боши бўлиб узокни

кўзловчи сиёсат эълон қилинди. Шу пайтгача давлат манфаати устуворлик қилган бўлса, эндиликда халқ манфаати, инсон фароғати олдинги маррага олиб чиқилди. Дастлабки пайтлардан раҳбарлик сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири йиллар мобайнида таранглашиб турган вазиятни юмшатиш – уй-жой қуриш, инсон каби яшаш учун томорқа муаммосини ҳал этишга қаратилди. Шу эзгу ғоянинг чин баҳосини кадрлаш учун каталакдек ҳовлида тўрт-бешта оила тикилиб яшашини кўриш, мазкур қисматни табиий ҳол деб юрган одамларга ҳамдард бўлиш керак эди.

Яширмасдан айтايлик, биз, журналистлар бир ҳовлида яшаётган оилалар ҳақида қалам тебратганимизда уларнинг аҳиллиги, бирдамлигига урғу берардиг-у, муаммоларини кўрмасликка олардик.

Ҳар ким томорқасига, ҳовли-жойига эга бўлсин, деган сиёсатдан таъсирланган оддий одамлар, кўпни кўрган нурунийлар кўзда ёш билан ўз Президентларини дуо қилишди. Эски қолиплар исқанжасига ўрганиб қолган айрим раҳбарчалар янгиликка шубҳа билан қарашди. Йўғ-е, ҳосилдор ерларни уй-жойга, томорқага бериб бўладими, дея ажабланишди. Аслида, ўша ер ҳақиқий соҳибига – инсонга хизмат қилиши ҳақида ўйлашга қотиб қолган тасаввурлари йўл бермасди.

1991 йилнинг январида, ҳали мустабид тузум ойболтаси ярқираб турган кунларда Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов бир фармонга имзо чекди. Келинг, мана ҳужжат ҳақида сал кенгрок сўз юритайлик.

Ўша дамларда шўро салтанатини сақлаб қолиш, қолаверса, ҳокимият кучини кўрсатиб қўйиш учун турли-туман уринишлар, ўйинлар намоён бўлиб турарди. СССР Вазирлар Маҳкамаси 22 январь оқшомида Давлат банкининг 1961 йил намунасидаги 50 ва 100 рубллик пулларини алмаштириш ҳақида қарор чиқарди. Агар ушбу қарор Москва телевидениесида кеч соат 21.00 да эълон қилинган бўлса, Ўзбекистон ва унга қўшни республикаларга эртаси куни, яъни 23 январда маълум қилинди. Қарорнинг моҳияти: икки кун ичида пули-

ни алмаштирган – алмаштиради, улгурмаган – ўтдай куйиб қолади. Кимдир уйдан узоқда дам олаётган бўлса, хизмат сафариди бўлса-чи? Фарқи йўқ, куйса янаям яхши, давлат фойдасига қолади. Тавба, бу қандай бало бўлди? Ҳаммининг юз-кўзига ташвиш кўланка солди.

Ўша куниёқ Ўзбекистон Президентининг ўз халқи ғамини еб, унинг зарар кўришидан изтироб чекиб имзолаган фармони эълон қилинди. Ушбу ҳужжат СССР Вазирлар Маҳкамаси қарорининг амал қилиш муддатини узайтириш масалалари юзасидан деб аталганди. Унда баён қилинишича, минтақа ва республикадаги пул муаммосининг ўзига хос жиҳатларини назарда тутиб, 50 ва 100 рублик пулларни алмаштириш давлат ташкилотлари учун 24 февраль соат 13.00 гача, фуқаролар учун 1 февралга қадар узайтирилди. Тасаввур қиласизми, бу билан Москва ҳужжати амалда бекор қилинди. Одамларнинг хурсанд бўлгани – фуқароларга давлатдан кўра, кенг имконият – кўшимча 7,5 кун берилди. Мазкур фармон ёнида унинг шарҳи ҳам бор эди. Фақат Ўзбекистон аҳлининг манфаатини кафолатли ҳимоя қилган Фармон шарҳида ёзилишича, юртимизга хос бўлган хусусиятлар, миллий анъаналар, республикадаги турмуш тарзи туфайли аҳолининг кўпчилиги, айниқса, кишлок жойларидаги аҳоли тўйлар, маъракалар каби турли тадбирлар ва маросимларни ўтказиш, уй қуриш, томорқа участкаларига сарфлаш учун узоқ вақт мобайнида таом ва кийим-кечакдан тежаб пул жамғарганлар, улар одатда жамғарма кассалари хизматидан фойдаланишга кўникмаганлар. Бундан ташқари, 1990 йилда яқка тартибда уй-жой қуриш учун аҳолига 700 миллион рублдан кўпроқ қарз берилган. Шарҳда яна бундай дейлади: пулни шу қадар қисқа муддатларда (Москва белгилаган муддат назарда тутиляпти – Ш. Ж.) алмаштириш чоғида кийинчиликларга сўзсиз дуч келишлари эътиборга олинди.

Эртаси куни Москва телевидениесининг “ТСН” ахборот кўрсатуви Ўзбекистон ўзи учун алоҳида конун чиқарди, деган маънода чиқиш қилди. Ҳукумат раҳбарлари эътироз бил-

диришга ботинишолмади, шекилли, халқимиз ўз Президенти ғамхўрлигида собиқ иттифоқ экспериментидан талафот кўрмай чиқди. Энг муҳими, охириги бир ярим йилдан буён давом этаётган томорқа эгаларини ижтимоий химоялашга доир тадбирлар зое кетиш хавфига барҳам берилди. Аслида, томорқа фақат алоҳида оила манфаатинигина эмас, балки бутун мамлакат истиқболини таъминловчи фактор эди.

– Четдан қараганда, бир хонадонда пайдо бўлган янги оила алоҳида томорқага эга бўлиши жамият учун жуда катта воқеа эмасдек туюлиши мумкин. Лекин бу масаланинг кўзга ташланмайдиган муҳим ҳаётий қирралари жуда кўп. Энг аввало, аҳоли орасидаги таранг вазият барҳам топади, инсоннинг киндик қони тўкилган заминга меҳри ошади. Оилада ўсаётган фарзандлар баркамоллиги таъминланади. Қуйидаги рақамларга эътибор қилинг: совет ҳокимияти йилларида Ўзбекистонда қишлоқ аҳолисига ҳаммаси бўлиб 300 минг гектарга яқин ер томорқа сифатида берилган бўлса, мустақилликнинг дастлабки йилларида қарийб 2,5 миллион оилага жами 400 минг гектар суғориладиган ер кўшимча томорқа сифатида ажратилган. Бу инқилобий ютуқни улкан тарихий қадам деб баҳолаш ўринлидир.

Инқилоб деган сўз эврилиш, тўнтариш каби маъноларни англатади. Лекин томорқа муаммосининг оқилона ечими одамлар онгида туб ўзгариш ясаганги учун инқилобга муқояса қилсак, фикримизга кўшиларсиз.

Тоғнинг салобати масофа узоқлашганда яққолроқ намоен бўлганидек, мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида Юртбошимиз бевосита бош бўлган томорқа ислохоти бугунги кунда ажойиб самаралари, халқимизнинг бирдам кайфияти билан муносиб баҳосини олмоқда. Кўнглимиздан шундай муқояса ўтади: томорқа соҳасидаги эврилишни мамлакатимизда дон мустақиллигига эришганимиз даражасида баҳолаш мумкинмикан?! Балки бу ютуқларимизни бири-биридан ажратмасак тўғри бўлар? Зотан, ўзбекнинг ўз ноинини етиштирган деҳқон Президенти тухфа этган томорқа

шарофати билан юртга меҳри, эртанги кунга ишончи ошиб, шундай чўккиларни забт этгандир.

Зар қадрини заргар билади, дейдилар. Томорканинг мамлакатимиз ҳаётида, халқимиз тақдирида қандай ўрин тутишини ўз умрини она заминга бағишлаган юртдошларимиз дилдан ҳис этишади. “Сиз юртимизда томорқа ислохотини қандай қабул қилгандингиз, умуман, ўша йиллардан қандай хотира қолган?” деган саволларимизга суҳбатдошларимиз турлича жавоб қилишди. Сиз ҳам танишинг-чи.

– Мен қулоқларимга ишонмадим. Ахир, у пайтгача давлат факат халқдан шилиш, нимадир ундириш пайида бўларди-ку. Наҳотки, боболаримиз армонлари ушаладиган бўлса...

– Томорқа – мустабид тузумдан эзилган халқнинг қалбига, юрагидаги жароҳатига малҳам бўлди. Баъзилар бу сиёсат узоққа бормайди, дея башорат қилмоқчи ҳам бўлишди.

– Қишлоқ одамларининг қадди кўтариб қўйилди. Қишлоқ файзу барака, тўкин дастурхон рамзига айланди.

– Агар бу муаммо ўз вақтида ҳал қилинмаганида ҳаётимиз қандай кечишини тасаввур этишнинг ўзи оғир эди.

– Қишлоқда ҳар бир оила ўз томорқасига эга бўлиши – мустақилликнинг мўъжаз кўриниши, инсон тақдиридаги ифодаси.

– Томорқада маҳсулот етиштирсак, уни сотиб даромад олсак, шу ишлар учун меҳнат дафтарчаси берилса – қаерда бор шундай ҳаёт?!

– Дастлабки кунларда туман ва хўжалик раҳбарлари, Президент топшириғига биноан, одамларга ер ажратишарди-ю, ўзлари худди туш кўраётгандек ҳайрон бўлишарди.

– Эски даврда томорқага ер олиш учун ё зарингиз, ё зўрингиз бўлиши керак эди. Президентга раҳмат, салбий ҳолатларнинг томирига болта урилди.

– Ҳозир касаначилик эл-юртга наф келтиряпти. Бу соҳа ҳам томорқа базасида ривож топди.

...Бизда она ер билан боғлиқ байрам ва удумларимиз кўп. Наврўз байрами, ҳосил байрами, дон ва пахта карвонлари

тантана қилинади. Шулар қаторида томорқага бағишланган тадбирлар ҳақида ҳам ўйлаб кўрсак, чакки бўлмасди. Томорқа халқимизнинг ризқ-рўзи боқадиган маскан, унга тақдиримиз, ҳаётимиз чамбарчас боғланган. Томорқадан оёғи узилмаган инсон эса фақат эзгулик, савоб ишлар ҳақида ўйлайди. Томорқа гуллаб-яшнаса, бутун мамлакат обод бўлади.

Янгибой ҚЎЧҚОРОВ

(1958 йилда туғилган)

“ДЕНГИЗ БУГУН ҚАЙТСА, ЭРТАГА ТОШАР...”

Президентимиз Ислом Каримов БМТ Бош Ассамблеясининг 2010 йил 20 сентябрида Мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишлаб Нью-Йорк шаҳрида ўтказилган ялпи мажлисида “Орол денгизининг қуриши давом этаётгани ва унинг атрофида гуманитар ҳалокат содир бўлаётгани сабабли Оролбўйининг табиий биологик фондини асраб-авайлаш, Орол инқирозининг атроф-муҳитга, энг муҳими, бу ерда истиқомат қилаётган юз минглаб ва миллионлаб одамлар ҳаётига ҳалокатли таъсирини камайтириш бугунги кундаги энг муҳим вазифа ҳисобланади”, дедилар. Шунини алоҳида қайд этиш керакки, бу кенг миқёсли, тобора сайёравий аҳамият касб этиб бораётган долзарб вазифа БМТ ва бошқа нуфузли халқаро ташкилотларнинг диққат марказида турибди. БМТ Бош қотиби Пан Ги Мун жаноблари 2010 йилнинг баҳорида Мўйноқ мавзеида бўлиб, денгиз акваторияси, бу ерда юзага келган экологик вазият билан атрофлича танишгани, мавжуд аҳволни юмшатишга доир мақбул тавсияларни илгари сургани, Нукусда оммавий ахборот воситалари учун брифинг бергани, жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини Оролбўйи мин-

тақаси учун тобора ҳаёт-мамот масаласига айланиб бораётган бу муҳим муаммога қаратгани алоҳида эътирофга лойиқдир. Шунингдек, Буюк Британиянинг Марказий Осиё бўйича Кембриж форуми илмий ходими Ширин Акинёр, Ҳиндистоннинг “Евроосиё” тадқиқот жамғармаси директори Арун Моҳанти, Япония Марказий Осиё ва Кавказни ўрганиш институти ижрочи директори Тецужи Танака ва бошқа ўнлаб олимлар, сиёсатчилар, жамоат арбоблари муҳтарам Президентимизнинг Мингйиллик саммитида илгари сурган ҳаётбахш таклифларини қизғин қўллаб-қувватладилар, бу борада матбуотда чиқишлар қилдилар.

– Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримовнинг нутқи инсоният олдида турган янги таҳдидларга жавоб беришнинг муқобил стратегиясини ишлаб чиқишда катта аҳамиятга эгадир, – деб ёзади Украина Миллий стратегик тадқиқотлар институти директори маслаҳатчиси В. Кулик. – Орол фожиаси ва унинг оқибатлари одамзод учун ўнлаб бўлмас даражага етиши мумкин ва фақат жаҳон ҳамжамияти, шу жумладан, халқаро молиявий институтларнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари туфайлигина яқин келажакда Оролбўйида юзага келган нафақат экологик, балки ижтимоий-иқтисодий ва демографик муаммоларни ҳам ҳал этса бўлади!

Ўзбекистон Қаҳрамони Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоири, Ибройим Юсупов бир шеърда “Дарё бугун қайтса, эртага тошар” деб ёзган эди. Агар Орол денгизининг кейинги асрлардаги гидрологик тарихи, яъни солномасига назар соладиган бўлсангиз, денгиз сатҳи 1785 йилда жуда сезилари тарзда кўтарилганини, 1825 йили бир қанча пасайганини, 1850 йили яна анча кўтарилиб, 1881 йили яна бир бор пасайгани қайд қилинган. 1935 йили эса денгиз майдони жуда катта ҳажм, 69670 квадрат-километрга, сув миқдори 1153 куб километрга етган. 1960 йилда ҳам Орол денгизининг майдони 68900 квадрат километр, сув ҳажми 1063 куб-километрдан иборат бўлган.

Олтмишинчи, айникса, етмишинчи йилларда Орол денгизининг сув сатҳи кутилмаган суръатлар билан камая бошлади. 1976 йили денгизда 730 куб километр сув қолган бўлса, бу муҳим кўрсаткич 1997 йили 250 куб километр, 2002 йили 119 куб километргагина тушиб қолди. Бошқачасига айтганда денгиз майдони деярлик 4 бараварга камайиб, 18100 квадрат километрга келди. Орол денгизининг қуриб боришига ташвиш билдирган бир қатор ёзувчилар, публицистларнинг кўпчилиги, шу жумладан, Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси Ў. Абдурахмонов бир мақоласида ажабтовур мисолни келтиради: 1978 йили Марказий Осиёнинг таникли академикларидан бири ўша замоннинг нуфузли газетаси “Известия”да Оролни тамомила чўлга айлантириш ғоясини илгари суради. Ва ўз илмий тадқиқотлари дастурига кўра денгизга яқин ҳудудларни айланади, саҳро ўтовиди тунайди. Эргалаб уйғонган академик қафти билан юзини сийпаласа, бармоқларига “ғичир-ғичир” туз доналари тўпланади.

– Бу нима? – дейди олим норози кайфиятда.

– Бу Сиз чўлга айлантирмоқчи бўлган Оролнинг тузи, – дейди унинг қўлига сув қуяётган илмий ходим йиғламоқдан бери бўлиб. – Сиз денгизни чўлга айлантириш учун Байбаковдан миллион-миллион сўм сўрамоқчи эдингиз. Мана, денгиз шундоғам Оролқумга айланиб бўлди. Унинг тузлари эса Ҳимолайни ошиб ўтди. Буюк шоиримиз Маҳтумқули – Фироғий “Бол келтирар дарё тўлиб оққанда” деганлар. Сиз эса, устоз, денгизни қуришиб, Ўрта Осиёни чўлга айлантирмоқчисиз!

Биз ушбу мисол билан Орол денгизи қуришининг олдини олиш ғоялари илмий жамоатчилик назаридан йироқда бўлди, демоқчи эмасмиз. З. Ақромов, А. Рафиқов, Л. Молчанов, А.Турсунов, Г. Воропаев, А. Бахиев, Ю. Израэль, А. Абдурахмонов, Ш. Муродов, Б.Ҳикматовга ўхшаган ўнлаб катта-кичик олим Орол денгизи гидрологияси, уни мумкин қадар асраб-авайлаш масалаларини ўз вақтида оператив тадқиқ этди, илмий тавсиялар ишлаб чиқди. Олимлар, ади-

блар, журналистлар иштирокида бир неча экологик экспедициялар ташкил этилди, турли мақомдаги симпозиумлар уюштирилди, ўнлаб монографиялар, публицистик мақолалар тўпламлари нашр этилди, ҳужжатли фильмлар ишланди. Хусусан “Оролқум” ҳужжатли фильми бир неча халқаро танловларнинг дипломлари билан тақдирланди. Кинематографларимизнинг профессионал маҳоратига балли. Бу лентада бутун бир халқлар генофондига даҳшатли таҳдид аниқ тасвирланган эди.

Ўшанда Оролбўйида юзага келган ачинарли экологик вазиятни кенг жамоатчилик олдида ошкор этишда атоқли адибларимизнинг хизмати катта бўлган эди. 1989 йилнинг 25 майида Кремль саройида собиқ СССР халқ депутатларининг қурултойи очилган эди. Қурултой телевидение орқали тўғридан-тўғри трансляция қилинган, кўпчилик қатори биз ҳам телевизор орқали уни бошидан охиригача тўлиқ кўрганмиз. Анжуман очилган дастлабки дақиқалардан бошлаб Хўжайли миллий-худудий округидан халқ депутати, Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Тўлепберген Қаипбергенов бир неча бор ўрнидан туриб, қўл кўтариб сўз сўраган эди. Анжуман раёсатида таниқли академиклардан Виктор Амбарцумян, Эндель Липпмаа, Борис Патон, жаҳонга машҳур адиб Чингиз Айтматов ва бошқалар (18 киши) қатори республикамизнинг ўша пайтдаги қуёнжорак раҳбари Р. Н. ўтирарди. Атоқли адиб сўз сўраб қўл кўтарганида унинг афти буришиб кетади. Ниҳоят, 30 май куни кечкурун, минбарга чиққан устозимиз Тўлепберген Қаипбергенов Оролбўйи худудидаги аянчли экологик вазиятни очик-ойдин ўртага ташлади. Бош котибга тўғридан-тўғри “Сизнинг “табаррук” товонингиз бизнинг шўрпешона тупроғимизга тегадиган “муборак” кунни кўрармиканмиз?” деб савол берди. Беш минг кишилиқ зал сув куйгандек жимиб, пашша учса ғинғиллаши эшитиладиган сукунат чўкди. Шу кунгача дунёнинг тўрт бурчагига бориб “қайта қуриш” ҳақидаги сохта чўпчакларини айтишдан чарчамаган жаноб Горбачёвга ҳеч ким бундай

дангал савол билан мурожаат қилмаган эди. Бунинг устига адиб “Агар биз томонга бориб қолсангиз, ерни қоплаб ётган оппоқ нарсани ҳаргиз қор деб ўйламанг, бу ернинг оқариб ётган шўридир”, деди. Аввал айтганимиздек, журултой бутун жаҳонга намойиш қилинаётган эди. Залда бир киши асабий ҳолатда ўрнидан туриб кетганини илғаган эдик. Қадди буқилган, сочлари тушиб қолган, кўзойнақ такқан ёши улуг депутат жаҳонга маълум академик Андрей Сахаров эди. Академик “Знамя” журналида қорақалпоқ адибининг мардларча нутқини шарҳлаб, “Ёзувчи Қаипбергеновнинг маърузаси қурултойнинг энг драматик моменти бўлди”, деб ёзган эди. Атоқли адибимиз то умрининг сўнгги дамларигача ёзган “Кўз қорачиғи”, “Қалбимнинг қомуси”, “Бобомга хатлар”, “Қорақалпоқман. Таваққалчиман” номли роман, қисса, эсселарида Орол муаммосини байроқ қилиб кўтарди. Ана шу эзгу ишлари учун Юртбошимиз фармонига биноан “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвони билан тақдирланди.

Саъдий ҳазратлари оқил раҳбар энг аввало раият – давлат дарахтининг томирларига қайғуради, деган эди. Муҳтарам Юртбошимиз республика раҳбари бўлган дастлабки кунлардан Орол муаммосига биринчи даражали аҳамият бериб келмоқдалар. Ўлбошчимизнинг Оролбўйидаги вазият билан бевосита танишиши, тегишли чораларни белгилаши ва ниҳоят 1993 йилнинг 4 январиди Тошкентга Марказий Осиё давлатлари раҳбарларини чорлаб, Орол денгизи муаммоларини ҳал қилиш ташаббусини ўртага ташлаши, ўша йилнинг 26 мартда Қизил Ўрда саммитида Оролни қутқариш халқаро жамғармасининг тузилиши экологик ҳалокат чанғалида қолган воҳа ҳаётида янги саҳифалар очди. Айнан муҳтарам Юртбошимиз ташаббуси билан Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари 1994 йили Нукусда икки марта йиғилдилар: 11 январь кунни беш мамлакат етакчилари бу масалани атрофлича муҳокама қилишди, шу йилнинг 5 сентябрида эса Нукус декларацияси имзоланди. Нукус декларацияси Оролбўйи ҳудудида вужудга келган оғир экологик вазиятни жаҳонга

рўй-рост очиб ташлади, бу чигал муаммони барча дахлдор мамлакатлар бир бўлиб бартараф этиш зарурлигини англатди. Бундан сўнг Олмаота, Ашхобод, Исиккўл декларацияларида бу вазифа янада теранлашди. 1998 йилнинг 12 майида Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан Оролни кутқариш халқаро жамғармасининг амалий фаолият билан шуғулланувчи агентлиги ва GEF тузилди. Шундан буён бу тузилмалар томонидан кенг миқёсли ишлар амалга оширилди.

Йиллар ўтган сари экологик вазият бирмунча юмшади. Шунга қарамадан 2008 йили денгиз майдони 11800 квадраткилометрга тушиб қолди. 1951 йили денгизнинг бир литр сувида 9 грамм туз мавжуд бўлган бўлса, 2008 йили 58 граммга етди. Шундай шароитда Юртбошимиз ташаббуси билан Тошкентда Орол муаммоларига, ҳудуд аҳолисининг генофонди, мавжуд флора ва фаунани асраш бағишланган халқаро конференция ўтказилди. 2008 йилнинг октябрида Оролни кутқариш халқаро жамғармасига БМТ Бош Ассамблеясида кузатувчи мақоми берилди. Буларнинг барчаси Орол муаммосини ҳал қилишда амалий қадамларга йўл очди. Жамғарманинг 2010 йил октябрида Олмаотада ўтказилган йиғилишида экологик вазиятни юмшатиш мақсадларига 1,3 миллиард АҚШ доллари миқдоридан маблағ ажратилди.

Юз бора эшитгандан бир бора кўрган афзал, дейдилар. Анча вақт давом этган танаффусдан кейин Мўйноққа 2009 йилнинг июнь ойида соатига 90 кубометр сув етиб келди. 2010 йилнинг мартдан бошлаб вегетация даврида Амударё ўзанида сув ҳар қачонгидан кўп бўлди. Айрим мутахассисларнинг ҳисоб-китобига қараганда, ўша мавсумда Нукусдан денгиз томонга 14 миллиард кубометр оби ҳаёт ўтган. Бу Туямўйин сув омбори захирасидан икки баравар кўп демакдир. 2010 йил ноябрь ойининг биринчи ўн кунлигида Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятидан бир гуруҳ оммавий ахборот воситалари вакиллари уч кун давомида Рибачий (Балиқчи), Ажибой, Жилтирбос қўлтиқларини

қайиқда айландик. Айрим жойларда 15-18, хатто 30-35 километр гача янги сув етиб борганини, Междуречье (Дарё оралиғи) хавзаси деярли тўлганини ўз кўзимиз билан кўрдик. Ваҳолонки, бир неча йил аввал борганимизда ўнлаб кўллар қуриб ётганига гувоҳ бўлгандик. Кейинги йилларда, авваломбор, мустакил мамлакатимиз саъй-ҳаракати, Оролни қутқариш халқаро жамғармаси, GEF агентлиги, жаҳон ҳамжамияти ёрдами боис Судочье, Шегекўл, Зокиркўл, Юмалоққўл, Макпалқўл ва бошқа табиий сув ҳавзалари тўлди. Қозоқдарё шаҳарчасида кичкина бўлса-да балиқ дудлаш шаҳобчаси ишга тушди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов мамлакатимиз халқига Янги йил табригида “Ҳеч кимга сир эмас, ҳар қайси йилнинг келиши ўзига хос хусусиятлари, табиат ва ҳарорат инжиқликлари ва ўзгаришлари, сув танқислиги ва турли аломатлари билан бир-биридан ажралиб туради. Лекин, поёнига етаётган йил қандай қийинчилик ва мураккаблик келтирмасин, 2011 йил мамлакатимиз ва халқимиз учун самарали ва хосиятли бўлди, деб айтишга тўлиқ асосларимиз бор”, деган эди. Юртбошимиз “Кўпни кўрган, захматқаш халқимизнинг машаққатли меҳнати эвазига эришган, тасаввур этишнинг ўзи қийин бўлган бундай юксак марраларимизнинг пойдевори, энг катта бойлигимиз бўлмиш – юртимизда ҳукм сураётган тинчлик ва барқарорлик, меҳр-оқибат ва бағрикенгликни, миллатлараро тотувлик” меваси деб таърифладилар. Биз Балиқ йилига қадам қўйдик. Балиқ азалдан поклик, мўл-қўлчилик, ризқ-насиба рамзи. 2012 йилда Оллоҳ дарёмизга янада баракат, халқимизга туганмас бахту саодат ато этишига шак-шубҳа йўқ. Устоз Ибройим Юсупов ёзганидек:

*Дарё бугун қайтса, эртага тошар,
Халқим бахтин кўриб, қувончим ошар,
Шоир армон қилган авлодлар яшар,
Бир маҳаллар Бердақ юрган ерларда!*

Луқмон БЎРИХОН

(1965 йилда туғилган)

ОТА БЎЛИШ ОСОН, АММО...

Фарзанд дунёга келди. Доялар, ҳамшираларга худо берди, оғизлари қулоқларига етган кўйи эшик томон йўрғалаб қолишди. Ахир, тезроқ суюнчи ундириш керак-да! Кимдан? Туғруқхона бикинида кечадан бери коккан козикдек қаққаймиш отадан. Зеро, ота бундай пайт афсонавий Хотам Тойдан ҳам саховатли бўлиб кетади. Қувончдан кўзи кўр, қулоғи қар бўлиб, бор-йўғини “суюнчи” деганнинг бошидан сочади. Нега? Ахир, унинг зурёди дунёга келди. Ахир, унинг ушалмаган орзу-ниятларини рўёбга чиқарадиган фарзанд – давомчи туғилди. Ота чек-чегарасиз қувончга чулғанган. Насиб бўлса, шу бугунок бу шодликни ишхонада “ювади”, эртага эса қариндош-уруғлари, кўни-қўшнилларини зиёфатга чорлайди. Зиёфатда, одатдагидек, туғилмиш фарзандга узоқ-умр, бахт-саодат, чин инсон бўлиб улғайиш тиланади, қадахлар жаранглаб кетади. Ота билдирилаётган тилаклардан масрур. Бирок у бир зум ташвишли ўйга чўмади. Ахир, бола ЧИН ИНСОН бўлиб улғайиши учун факатгина қадахлар жаранги кифоя эмас-ку?! Неча кундан бери чўнтак кавлаб, бор-йўғини “суюнчи”га совираётгандек, неча-неча йиллар

Озод Ватан саодати

давомида қалб тубини титкилаб, энг азиз ҳис-туйгуларини боласига баҳшида этиши зарур. У бунинг уддасидан чиқа олармикан?

Дарвоқе, нега бунча отага ёпишиб олдик? Бунинг сабаблари тайин. Назаримизда, тотув оила, соғлом авлод тарбиясида оталар ижроси андек оқсаётгандек... Бундай салбий манзарага панжа орасидан қараб бўлмайди, албатта. Зеро, “ота” сўзи “ато” ва “адо” сўзларининг қоришмасидан яралган. Оллоҳ ато этган неъмат – фарзанд шукронасини адо этган шахсгина ота, деган улуғ номга сазовор. Хўш, шукрона қандай адо этилади? Ота фарзандни солиҳ инсонпарвар, юртпарвар бўлиб ўсиши учун бутун борлиғини баҳшида қилмоғи, чинакам адолик, чинакам фидойилик кўрсатмоғи керак. Қолаверса, бизнинг бу қадим Шарқда, шавкатли Турон юртида тарбияда отага катта аҳамият берилган. Афсуски, яқин ўтмиш қизил империя ҳукмронлиги пайти аждодларимизнинг бундай ижобий, ўзига хос удумлари топталди, “Оилада ота қўлининг баланд бўлиши, аёллар ҳуқуқини камситади”, деган баҳона остида ғайритабиий тенгликларни тарғиб қилувчи қонунлар чиқарилди. Оқибат-да... оилада ўктам овоз, ўткир нигоҳ, метин ирода йўқолди.

Бугун биз юртда мустақиллик қуёши порлагани билан фахрланаяпмиз Топталган кадриятлар тикланиб, қадимий урф-одатларимиз элга қайтаяпти. Ёш, хур республикамиз ўзининг Асосий Қомусида ҳам оила ҳақида алоҳида боб ажратди. Хусусан, XIV бобнинг 64-моддасида шундай оилапарвар жумлаларни ўқиймиз: “Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунлари қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар...” Шу бобнинг 66-моддасида ҳам чин инсонпарварлик ғояларини ўқиб олишимиз мумкин: “Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар...”

Бирок, минг афсуски бугун улғайиб, оила тебратаётган юртдошларимизнинг деярли барчаси эски тузумнинг қизил байроқлари остида ҳайкиришиб вояга етган. Шунинг учун

хам кўпгина ота-оналарга ғайри-табiiй “тенглик”, “эркин оила” тушунчалари юкиб қолган. Бу асорат туфайли ҳамон оилаларнинг емирилиши, маънавий қашшоқлашуви юз бериб турибди. Бизни бундай кулфатлардан фақатгина чин шарқона турмуш тарзи, минг-минг йиллардан бери синовлардан ўтиб келган урф-одатларимиз, кадриятларимиз қутқариб қолиши мумкинлиги ошқора айтиляпти.

Оилаларга ота нафасини, ота иродасини қайтариш пайти етди! Маълумки, гўдаклар тетапоя бўлгунгача, оналарни эмиб, оналари кучоғида яйраб уларнинг юмшок, нозик тарбияларини олиб улғайишади. Тағин, боғчаю мактабларда ҳам бола кўпроқ асл табииати билан ҳамнафас бўладилар. Чунки боғча тарбиячилари юз фоиз, мактаб ўқитувчилари ҳам қарийб саксон-тўқсон фоиз хотин-қизлардан иборат эканлиги сир эмас. Таълим-тарбиядаги бундай “КЕМТИКЛИК” ўз кўнгилсиз мевасини бермай қолмаётир. Ёш қизларимиздаги бетгачопарлик, шармсизлик қусурлари урчиб, ўғлонларда эркакларга хос мардлик, тантилик, ирода кундан-кунга заифлашиб бормоқда. Бундай нохушлиқда, аввало, оталар безовталансалар арзийди, албатта. Тўғри, масалага бундай кескин ёндашув кўпгина оталарнинг ҳамиятига тегиши, “Нима, биз пашша кўриб юрибмизми”, дея эътироз билдиришлари мумкин. Уларнинг эътирозларида жон бор, бироқ, юқорида айтганимиздек, кўпгина оталар эски мафкура таъмини ҳамон оғзидан кеткизолмагани туфайли, тарбиянинг нозик томонларини тушунишмайди, ё тушунишса-да, нописандлик қилишали. Уларнинг назарида, кўрслик, сўқағонлик, ичиб-чекиб, чойхоналарда улфатчилик қилиб юриш “чинакам эркаклик” хислати саналади. Шунинг учун ҳам болалар кўз ўнгида ҳам бемалол болохонадор қилиб сўқинишади, хотини билан даҳанаки муштлашишга тушиб кетаверишади. Болаларга эса қашшоқ дунёқарашларини сингдиришга ҳаракат қилишади.

Маҳалламиздаги бир-бирига қаратиб қурилган баланд-баланд “дом”лар ўртасида кенггина майдон бор. Кун бўйи

бу ерда болаларнинг қий-чуви тинмайди. Бола-боғда тўс-тўполон билан ўйнагани-ўйнашган. Қайси бир куни майдоннинг бир чеккасида хурпайибгина турган опа-укалар – жажжи қизалоқ ва болакай диққатимни тортди. (Бир “дом”да яшаганимиз боис уларни, уларнинг ота-онасини яхши танирдим.) Болалар ғоят пўрим кийинишган, олдиларида антика-антика, кимматбаҳо ўйинчоқлар товланиб турарди.

– Нега сизлар болаларга кўшилиб ўйнамаяпсизлар? – сўрадим қизалоқдан.

Қизча, аввал ўз уйлари томон бир чўчиб қараб олди, сўнг, ерга ғамгин тикилиб пичирлади:

– Биз бойнинг болаларимиз. Ҳар хил жулдирвокиларга кўшилмаслигимиз керак...

Қизча худди шеър ёдлагандек, кимнингдир айтганларини сўзма-сўз қайтараётгани шундоққина сезилиб турарди.

– Сснга буни ким ўргатди? – деб сўрадим ҳам ажабланиб, ҳам энсам қотиб.

Қизча уйлари томон яна бир чўчиб кўз ташлади, лекин индамай яна ерга тикилди. Унинг ўрнига шу пайтгача қий-чув кўтариб ўйнаётганлар томон ютоқиб қараб турган укаси жавоб берди:

– Адам, ойим ўргатдилар...

Гавжум Чорсу бозори. Басавлат бир киши саккиз-тўккиз ёш атрофидаги ўғлини эргаштириб қаторлар оралаб бораёттир. Ногоҳ, уларнинг гап-сўзи қулоғимга чалинди.

– Да-да-а, – деб танतिकланарди ўғил, – анови ерда эртак китоб сотаяпти экан, олиб беринг...

Ота унга бир ўкрайиб қаради. Бола бир зум жим қолиб, яна ялина бошлади.

– Олиб бери-инг...

– Сснга неча марта айтаман, ҳар хил эртак-чўпчаклар билан бошингни оғритма, деб, – ижирғаниб гап бошлади ота, – уларнинг ҳаммаси ёлғон...

Бола кап-катта бўлса-да, ҳиқиллай бошлади.

– Кел, яхшиси сенга. Ван Дамнинг зўр дискидан олиб бераман, – деди ота уни овутган бўлиб.

Бола аввалига эртак китобдан кўнгил узолмай анча пайт хикиллаб турди, сўнг барибир бефойда хархаша қилаётганини седи шекилли, отасига суйкалди.

– Дада, менга Чак Нориснинг киносини олиб беринг, ҳеч қайси ўртоғимда йўқ, – деди бола синик товушда.

– Бўпти, – осонгина рози бўлди отаси, – ҳеч қайси ўртоғингда йўғини айтавер, ўшани олиб бераман.

Ҳа, бу икки манзарада ҳам ота-онанинг (аввало, отанинг!) сийка фалсафасию, кашшок маънавий дунёси бўртиб турибди. Аммо унинг жабрини болалар тортишаётир. Бундай сохта, бироқ фожиали манманлик оқибати келажакда болаларни қай томон бошлаши ҳеч кимга сир эмас. Биз эзгулик, одамийлик, мардлик ҳақида сўз борганда, негадир доим аллақандай ривоятларни, афсоналарни мисол келтиришга одатланганмиз. Бироқ олижанобликнинг, тантилиқнинг ёрқин тимсоллари шундоққина теваргимизда эканлигини баъзан пайкамай қоламиз.

Улуғ ёзувчимиз Абдулла Қодирий ҳаётидаги кўпгина лавҳалар, чинакам фарзанд тарбиясига қайғурган ота тимсолига мисол бўла олади. Марҳум Ҳабибулло Қодирий ўзининг “Отам ҳақида” китобида шундай бир воқеани ҳикоя қилиб берган.

Велосипед эндигина Тошкентда пайдо бўлган пайтлар экан. Ёш кизиқувчан Ҳабибулло онаси орқали отасидан велосипед сотиб олиб беришни илтимос қилади. Бироқ буюк ёзувчи бу илтимосни рад этади. Оилада ҳамма ҳайрон. Ахир, янгиликка интилувчан, фарзандлар камолини ўйловчи ота пули етарли бўлса-да, негадир велосипед олиб беришдан бош тортди. Орадан кунлар ўтиб бунинг сирини аён бўлди.

– Болаларимдан қизғанадиган нарсам йўқ, – деди ҳассос адиб, – лекин мен болаларимга қимматбаҳо нарса олиб берсам, кўли юпка кўшнилариинг аҳволи нима кечади? Ахир, бизниинг болаларда кўриб уларнинг болалари ҳам хархаша қилишади-ку? Йўқ, кўни-кўшнига жабр қилиб кўйишдан кўрқаман...

Ҳа, нақадар гўзал кўрқув. Бу кўрқувда чинакам отага, чинакам эрқакка хос жасорат, тантилиқ мужассам. Дарҳақиқат, отадаги бундай хислатлар болаларга сингмай қолмайди. Ахир, элимиздаги “Қуш уясида кўрганини қилади”, деган нақл бежиз айтилмаган-да.

Ота... Оила устунӣ, фарзандлар қувончи. Болалариинг соғлом ўсиб улғайиши, маънавий камол топиши учун ота кўпроқ қайғурмоққа ҳақли ва масъулдир. Чунки фарзанд унинг шажарасиини давом эттиради. Унинг шажараси эса жамият шажарасининг бир бўғинидир.

Ёқубжон ХЎЖАМБЕРДИЕВ

(1947 йилда туғилган)

ТАЯНЧ НУҚТАСИ

Ғаззолий бу дунёни инсоннинг бешиқдан қабргача босиб ўтиши лозим бўлган йўлига ўхшатади. Хўш, ана шу манзилларда бир-биримизни яхши биламизми? Умуман, инсон инсонни қай тарзда тушунади? Албатта, гап-сўзи, феъл-атвори, юриш-туриши, дунёкараши, одат ва одоби... Бугунгача ёзилган жилд-жилд китоблар, ҳисоботлар, буюқларнинг суҳбатлари – ҳамма-ҳаммаси инсонни тушуниш йўлидаги уринишлар эмасми?! Аммо, барибир, уни охиригача тушуниш мушкул. Буни жуда кўп алломалар эътироф этгани бор гап.

Баъзан бир манзилда шундай одамга дуч келасиз: гап-сўзи, юриш-туриши, муомалаларидан ўзига тўқ, тўқис, қўлини қаёққа узатса етадиган киши кўринади. Аммо бир кун тўсатдан пайкайсизки, бу бахтли одамнинг ичи тўла дард бўлиб чиқади. Дард бўлганда ҳам шахсий эмас, умуминсоний, эзгу дард. Суҳбатлашганингиз сари қалбини сизга очаверади. Инсон маънавиятидаги кемтиклардан баҳс кетади. Тарихда ном қолдирган аждодларимизни эслайди, бугунда ҳам том маънодаги етук, фахрланса арзийдиган шахслар етишиб чиқиши билан боғлиқ масалаларга қизикади. Фақат қизикади

эмас, иш ҳам қилади: ўзига маъқул маърифий китобларни сотиб олиб дўстларига, дўстларининг дўстларига тарқатади, ёш ёзувчи, ёш шоирларга имкон даражасида хомийлик қилади.

Бугун, китоб, китобхонлик масаласида жиддий муаммолар пайдо бўлаётган бир пайтда, бундай саховатпешалик одамни қувонтиради. Зотан, китоб – инсониятнинг энг буюк кашфиёти. Хитойнинг шарқий музофоти – Шандунда барча мансабдор шахсларга бир йилда уч тадан бештагача китоб ўқиш ва, ўқигандаям, уни обдон таҳлил этадиган даражада тушуниш мажбурияти юкланган.

Китоб ҳақида донишманд алломалар тиллога тенг фикрларни айтишган. Ёзувчи, шоир, олим ва хунарманд, санъаткор ўзидан қандайдир ижод маҳсулини қолдириб кетади. Аммо ҳаёт фақат даҳолардангина иборат эмас. Тирикликнинг асосий “аккумулятори” – сиз ва бизнинг атрофимиздаги оддий одамлар.

Мухбирлик йўлларида кўплаб бундай халқ донишмандлари билан мулоқотда бўлганимдан фахрланаман. Шўролар даврида андижонлик Шаҳзода опа деган бригадирни билардим. Қуёш нуридан, Ёзёвоннинг шамолидан қорайиб, уззукун дала меҳнатидан бўшамайдиган бу аёл китоб ўқишга ҳам вақт топаркан. “Ҳар куни тунда икки соат ўқийман. Мени кундузи кетмон, тунлари китоб овутади,” – деган эди Шаҳзода опа.

Яна бир танишим – Холикул Зайдуллаев ҳам шундай одамлар тоифасидан. Касби иқтисодчи. Бундан йигирма-ўттиз йиллар илгари Тошкент автомобиль йўллари институтининг иқтисод факультетини битирган. У киши билан тез-тез учрашиб турамиз. Сухбатларимиз асосан маданият, ахлоқ-одоб, янги китоблар хусусида бўлади.

Бир гал учрашганимизда у шундай деди:

– Кеча телевизорда бир пианиночи ўзбек йигитининг Лондон шаҳрида бўлиб ўтган мусиқачиларнинг халқаро танловида иштирок этгани ҳақида лавҳа берилди. Адашмасам, унинг исми Бехзод Абдураимов эди. У Лондон филармонияси ор-

кестри жўрлигида машхур рус композитори Сергей Прокофьевнинг мураккаб бир асарини ижро этди... Бехзод ижро этган асар менинг юрак-юрагимга кириб борди... Кўзларимга бехос ёш келди. Бу ёш созанда чалган асар таъсириданми ёки дунёнинг ўн олти мамлакатидан келган юз нафар мусикачи орасида юртдошимнинг, миллатдошимнинг эришган ғалабасиданми, билмадим... Лондонлик мутахассиснинг Бехзод Абдураимов маҳорати ҳақида гапириб, бундай ноёб пианиночилар юз йилда бир марта туғилади, деган сўзларини эшитиб, ўпкам тўлиб кетди...

– Халқимиз, – деб давом этди Холиқул ака, – юз йилда бир марта туғиладиган кўплаб даҳолар берган. Аммо тарихимиздаги бир неча асрлик тараққиёт сукунати, узок давом этган мустабидлик даври бизни ўзлигимиздан айирди. Айтайлик, ўша совет даврида ҳам ўзбек созандалари, ўзбек хунармандлари, ўзбек спортчилари ўз санъатлари билан дунё аҳлини лол қолдирган пайтлар кўп бўлган. Аммо улар жаҳонга “совет композитори”, “совет хунарманди”, “совет спортчиси” сифатида тақдим этилган. “Ўзбек”, “Ўзбекистон” деган сўзлар, тушунчалар “советлар” деган ясама термин орқасида кўзга ташланмай келди.

“Оққан ариқ оқади” деган гап бор. Истеъдодлар борасида халқимиз ариқ эмас, дарё эканини эришган мустақиллигимиз яна бир бор намоён этди. Муножот Йўлчиева, Муяссар Раззоқова каби санъаткорларимизнинг Франция, Италия каби Европа санъати марказларидаги чиқишлари ва зални тўлдирган хорижлик мухлисларнинг олқишлари, спортнинг кўплаб соҳаларида жаҳон чемпионлигига эришган йигит-қизларимиз, дунё кезган сайёҳларимиз, илм-фанда, тадбиркорлик, бизнесда эришаётган ғалабаларимиз – ҳамма-хаммаси халқимиз даҳосининг буюклигидан. “Таянч нуқта топиб берсангиз, Ер шарини кўтараман”, деган эди қадимги юнон механиги ва математики Архимед. Мустақиллик халқимиз учун ўша олим орзу қилган таянч нуқтаси бўлди. Бугунги ёшларимиз ана шу таянч нуқтасига таянган ҳолда нафақат

жисмонан, ақлан, балки қалбан ҳам камолотга эришишлари зарур. Бировнинг ғамидан ғам чекиш, бировнинг қувончини ўзиники, деб қабул қила олиш қалбга дахлдор.

Қалбни эса Ғаззолий ҳазратлари ёзганларидек, “...ўз аслинг не нимарсадур ва не ердин келибсен ва не ерга боргунгдур? Бу олам манзилгоҳига нима ишга келибсан ва сени нима учун офарида (яратилган) қилибдур? Саодатинг не ишдадур?” каби ҳақиқатларни талаб қилгачгина, яъни юқоридаги саволларга жавоб топиш билан камолга етказиш мумкин. Кимдир “Дунёни гўзаллик кутқаради” деса, қаердадир “Дунёни китоб кутқаради” дегим келади... Давлатимиз раҳбари “Дунёни гўзаллик ва маънавият кутқаради” дейдилар. Бу фикрларга қўшилган ҳолда уларнинг қаторига “Дунёни ҳалим қалблар кутқаради” дегим келади...

Холиқул аканинг ҳаяжони менга ҳам кўчди: шу тобда мураттаб қори амакиларимиз Нажмиддин қори, Абдурашид қорилар ояти қарималар ўқиганида одамларнинг йиғлаб тинглаганлари, кишлоқ ўқитувчиси, курсдошим Лукмонжоннинг “Анна Каренина” романини туни билан йиғлаб ўқиб чиққани ва Абдулла Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романини йиғлаб ёзгани воқеалари ҳаёлимда жонланди...

Холиқул акани ёш созанданинг қайси жиҳати йиғлатди? Ёки Оллоҳ қалималари қироат қилинар экан, не боис қалбларимиз ҳалим бўлади? Анна Каренина ёки Қумушнинг тақдири дунёда яғонамики, уларни ўқиб кўзёш тўкилса?

Кимга қандай билмадим, аммо мен учун бу саволларга шунчаки жавоб бериш мушкул. Созанданинг иқтидори-ю, ундан фахрланиш, Қуръони қаримнинг буюқлиги, аёл муҳаббатининг чексизлиги ва чигаллиги, дейиш билангина иш битмайди. Зотан, бировнинг ютуғидан ғурурланиш, оятларни тинглай олиш, аёл муҳаббатига ноил бўлиш учун ҳам инсон табиати ўктам бўлиши лозим. Шундай экан, юқоридаги саволларнинг ечимини кўпроқ ўз қалбимиздан, тарбиямиздан, ҳаётга муносабатимиздан ва, ниҳоят, насл-насабимиздан, дилимизнинг раҳм-шафқатдек олижаноб туйғу билан қай даражада безанганидан қидиришимиз зарур.

– Эркин Воҳидовда қалбнинг нозиклиги хусусида бир шеър ўқиган эдим... – дейди Холикул ака. – Тўлик матни ёдимда йўқ, фақат сўнги икки сатрини айтиб юраман: “Уни меҳваридан чиқармоқ учун Атом жанги эмас, бир сўз кифоя”.

Дарҳақиқат, шундай. Инсон қалби гарчи, юкорида Холикул ака эслатган шеърда айтилганидек, ўз бағрида “дахшатли долғалар”ни яширган уммон, “вулконлар отувчи зилзиласи бор” замин бўлса-да, аслида бир ширин сўзнинг, бир маъсум нигоҳнинг гадоси. Мусаввир Алишер Мирзаевнинг бир картинаси бор: стол устида бармоқ изларидан бужмайиб турган анор ва унинг ёнидаги косада анор суви... Ҳар гал ана шу картинани кўрсам юрагим увишади, инсон, унинг аччик-чучук ҳаёти, ўтганларнинг кечмишлари, келажак авлоднинг орзу-ҳавас, армонлари кўз ўнгимда гавдаланади. Ушбу картина менга инсон қалби бўлиб кўринади... Дунёнинг бутун дардлари ана шу анор – қалб ичидан томаётгандек... Ёки сиз учун азиз бўлган одамнинг сиймоси, болалигимиз кечган кир-адирлар, тошга қоқилиб тушганингизда ўрнингиздан турғазиб бошингизни силаётган бир мўйсафид, момолардан тинглаган эртақ, ривоятлар, мактаб, дорилфунун ва бошқа бошингиз кирган жойлардаги кўрган-кечирганларингиз – буларнинг барчаси қалбингизда (хотирангизда эмас), Чингиз Айтматов таъбири билан айтганда, “тўхтаб қолган вақт”лардир. Сирасини айтганда, қалбингизнинг қай даражада уйғоқ ёки мудроқ бўлиши ундаги “тўхтаб қолган вақт”ларнинг нечоғли мўътабар, мазмун-моҳиятли эканига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Бир гал Холикул ака даврадагиларнинг барчасига ажойиб олим Ғайбуллоҳ ас-Саломнинг “Эзгуликка боғлан, одамзод” деб номланган китобини тарқатди. Бу китобга аввал ҳам кўзим тушган эди. Ўша китобнинг иккинчи қисмида муаллиф “Чумолига озор бермаган инсон” тагсарлавҳа остида самарқандлик аллома Саййид Ризо Ализода (1887 – 1945) ҳаёти, ижтимоий, илмий фаолияти хусусида сўз юритади. “Наинки Самарқанд, – деб ёзади муаллиф, – буёғи бутун

Ўзбекистон, Тожикистон ва Озарбойжондагина эмас, балки кўпчилик Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида ҳам уни маърифатпарвар арбоб, мураббий, дини исломнинг мўътабар намояндаси, шоир ва олим деб билар эдилар... Саййид Ризони “халқ душмани” деб қамадилар. Тоғизода Ризони “халқ душманининг ўғли” деб зиндонга ташладилар. Ўша машъум 37-йилларда ва ундан кейин ҳам сурункасига бутун оиланинг бошига катта мусибат тушди. Яшириш не ҳожат. Эл-юрт, жамоа, маҳалла-кўйда шафқатсизларча алданган одамларнинг нафратига дучор бўлишди. Ё Раббий!”.

– Ҳеч қачон алданмаслик учун қалб кўзи очик бўлиши керак, – деди Холикул ака китобни бир дўстимизга узатаркан. – Бундай китоб юмук кўзларни очади, очик кўзларни эса нурафшон қилади.

Менинг хаёлимга эса машҳур шарқ тарихчиси Хондамирнинг бир ҳикояти келди:

“Бир куни ҳидоят насабли Амир (ҳазрат Алишер Навоий) аср намозини адо қилгандан сўнг, кундалик одатга қарши, намозда бўлмаганларни суриштиришга киришмай, тез суръат билан ўзининг хусусий боғчасига қараб йўлланди ва бирор жойда тўхтамасдан етиб борди. У чокда Амир олдида бўлган одамлар ҳайрон бўлишди. Олий ҳазрат улардаги бундай фикрни англаб, гавҳар сочувчи тил билан шундай деди:

– Мен масжидга келаётганимда, фалон жойда таҳорат олган эдим, намоз сафида турганимда елкамда бир чумоли кўрдим. Билдимки, таҳорат қилган жойда, у менга илашган экан. Мабодо у менинг елкамдан тушиб, озор топса ва ўз уясининг йўлини тополмаса уволига қоларман, деб кўрқдим. Шунинг учун, намоздан кейин тезлик билан таҳорат олган жойга бориб, уни уяси оғзига қўйдим ва озор етказиш ташвишидан қутулдим.

Олий ҳазратнинг хизматидагилар бу ҳикояни эшитгандан кейин унинг ғоят раҳмдиллигидан ҳайрат денгизига чўмдилар ва тилларини дуога ва раҳматлар айтишга чоғладилар”.

Халқимиз ана шундай беназир. У чумолига ҳам озор беришни раво кўрмайдиган кишиларни ҳеч қачон унутмайди.

* * *

Тошкент шаҳар имом-хатиби Анвар қори Турсуновнинг куйидаги ибратли сўзи неча кундирки ҳаёлимдан кетмайди: “Фарзанднинг она қошида “ух” тортиши гуноҳ. Зеро, онанинг қалби дарахтнинг нозик барги мисолки, фарзанд ҳар “ух” тортганда тебраниб туради... Ўша барг ногоҳ бандидан узилиб кетиши мумкин”.

Бундай ҳикматларни эшитгач: “Хўш, мен онамга қандай яхшилик қилдим? Отамга-чи? Ота-онам ҳаётликларида ҳеч йўғи иккита иссиқ нон билан йўқлай олдимми?” деган беҳаловат ўйлар қийнайди одамни. Агар ота-онамиз болалик пайтимизда бу ёруғ оламни ташлаб кетишган бўлса, юқоридаги юмушларни бажаришга улгурмадим, дея ўқсинасиз. Ота-онангиз тирик бўлиб, бу ишларни ўн чандон, юз чандон ортиғи билан қилаётган бўлсангиз – энг бахтиёр одам ўзингиз.

Аммо ота-онамизнинг кўзлари тирик бўлганлари ҳолда, наинки уларнинг оғирини енгил қилиш, аксинча, доимий равишда уларга ташвиш орттираётган бўлсак-чи? Бундай одамларга энди Оллохнинг ўзи раҳм қилсин... Хайриятки, жамиятимизда яхши хулқли, қалби тийрак ёшлар кўпчиликни ташкил этади. Шундай бир олим йигитни биламан. Исми Акрамжон. Отасининг исми Маҳкамбой ака. Ўша йигит билан суҳбатлашиб қолсангиз, ота-онаси ҳақида оғзидан бол томиб сўзлайди.

– Шундай экан, – дейди Холикул ака, – қалам соҳиблари яхши хулқ, гўзал тақдирлар хусусида кўпроқ ёзишлари даркор. “Тарбияни тарбиясиздан ўргандим”, деган ҳикмат яхши, аммо “Ёмон одат юқумли бўлади”, деган гап ҳам йўқ эмас...

Ёш пианиночининг маҳоратидан таъсирланганим, яхши одатларни, ибратли ўғитларни эслаганим ҳам шундан. Суҳбатимиз бошида мустақиллик халқимиз учун таянч нуқ-

Ёкубжон Хўжамбердиев

тасидир, деган эдик. Зотан, ўз таянч нуктасига эга бўлган одамгина бошқа бировда эзгулик, хайрихоҳлик туйғуларини уйғота олади. Менимча, ҳаётнинг мазмуни ҳам шунда.

Рустам МУСУРМОН

(1963 йилда туғилган)

ҚОРАБАЙИРДАН “LACETTI”ГАЧА

Бурунги замонларда ўзбек йигитлари саман, жийрон, тўрик от миниб юришар, келинни отда ёки от-аравада тушириб келишарди. Ҳозирги ўзбек йигитлари “Nexia”, “Matiz”, “Spark” миниб юришибди. Келинни ўзимизда ишлаб чиқарилган “Lacetti”, “Cobalt” ва “Malibu” автомобилларида олиб келишади. “Ўткан кунлар”даги Отабек Қумушнинг дийдорига етиш учун Тошкентдан Марғилонгача отда уч-тўрт кун юрган бўлса, бугунги одамлар обу хаво қандай бўлишига қарамасдан “Captive” ва “Epsilon” машиналарида уч-тўрт соат ичида довондан ошиб водийга етиб боришмоқда.

Бир замонлар Ўзбекистон жаҳонга қорабайир зотли отлари билан донг таратган бўлса, бугун мустақил юртимизда ишлаб чиқарилган “Lacetti” каби автомобиллар олам аҳлининг хавасини келтирмоқда. Бу – мустақиллик шарофати, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамияти сафига замонавий “тулпорлар”да мағрур кириб бораётгани тимсоли!

Қамчиқ довонидан кумуш рангли “Nexia” баландликка қушдек учиб боряпти. Ёнверимиздан, асосан, Асакадаги “GM – Ўзбекистон” ёпиқ акциядорлик жамияти – автомобил

заводида ишлаб чиқарилган ранг-баранг тусдаги “Damas”, “Matiz”, “Lacetti”... автомобиллари зув-зув ўтади. Икки каватли юк машиналари ҳали мойи артилмаган, ўриндиклари елим либосли яп-янги автомобилларни ортиб карвондек кетма-кет қай бир шаҳардаги қай бир автосалонга равона бўлаётир.

– Қайси автомобилни танлайсиз? – дея ҳазиллашаман ёнимдаги ҳамроҳларимга.

– “Nexia”ни!

– “Matiz”ни!

Ўзимизча биттадан автомобилни бўлиб оламиз. Бугун бу орзу-ният бемалол ушалиши мумкин. Машина олмоқчимисиз? Марҳамат, шаҳрингиздаги исталган автосалонга мурожаат қилсангиз, бас! Навбатга туриб, машина олаверасиз.

Тоғ манзаралари кўзни қувонтиради. Янгигина асфальтланган йўл худди қора тасмадек силлиқ. Бунёдкор қурувчиларимиз чўкқилари осмонўпар улкан тоғ бағрини тешиб, фарҳодона меҳнат билан яратган туннеллардан ўтиб, ҳадемай сўлим водийга кирамиз. Қизик, Отабек Кумушнинг васлига интиланган бу довондан от билан неча кунда ўтган экан?

Андижондан Асакага узоқ эмас. Тепаси тақир адирлар, этаклари ям-яшил. Водий халки миришкор, деҳқончиликни, экин-текин қилишни, боғ яратишни яхши кўради.

Йўлнинг икки ёқасида янги уй-жойлар қурилиши кизгин.

– Бу Асака туманига қарашли “Файзобод” маҳалласи, – дейди ҳамроҳим, Ёзувчилар уюшмаси Андижон вилояти бўлими раҳбари Хуршида Қўчқорова. – Завод ишчилари, асакалик ёшлар учун замонавий типда янги уй-жойлар барпо этилмоқда. Заводга чет эллик меҳмонлар тез-тез ташриф буюриб туради. Йўлни, маҳаллаларни Европа шаҳарларидек обод қилиш кўзда тутилган.

Асака шаҳрида автомобиль ишлаб чиқарувчи заводга қайрилишдаги катта кўчада ёллари шамолда ҳилпираб гижинглаб елаётган тойчокқа ҳайкал қўйилган. Бирёқлама қатновга мўлжалланган икки қатор текис йўл ёқаларидаги ям-яшил арчалар, кўркам дарахтлар баҳри дилингизни очади. Гўё заводга эмас, дам олиш масканига бораётгандек бўласиз.

Завод дарвозасига киришингиз билан кўкрак чўнтагига “GM – Ўзбекистон” деб ёзилган кўркам коржома кийган ишчиларга дуч келасиз. Раҳбарлар ҳам, ишчилар ҳам – ҳамма шу кийимда. Завод худди қасрларга ўхшаган бир неча улкан бинода иш юритади. Маъмурий бино, ишлаб чиқариш бинолари, пресслаш, бўяш, йиғиш цехлари... Шўро даврида заводда ҳаммаёкни қоракуя, курум, чанг ва темир кукунлари босган бўларди. Асака заводи худуди ёғ тушса ялагудек тоза, озода, саришта. Бу ерда иш қизгин, бироқ тозаликка, тартиб-интизомга катта эътибор бериларкан.

Завод фаолияти билан яқиндан таништириш учун бизга оккувадан келган, узун бўйли, чайир, юз-кўзлари самимий, қирқ ёшлардаги Альберт Тошматов деган йигит ҳамроҳлик қилди. У ишлаб чиқариш бўлими таъмирлаш ва бутлаш цехи бошлиғи экан.

– 1993 йилда Андижон авиация техникумини битирганимдан сўнг Асака заводига танлов асосида ишга қабул қилинганман. Ушбу автомобиль заводи Президентимиз ташаббуси билан мустақилликнинг илк йилларида барпо этилди. Давлатимиз раҳбари бошлаган бу эзгу ишнинг қандай амалга оширилгани жараёнларининг барчасига гувоҳман. Ўшанда иш ўрганиш, малака ошириш ва таҳсил олиш учун биз –145 нафар ёш йигит Кореяга боргандик. Уч ойдан сўнг қайтиб келиб ҳамма ишни бажардик: пойдевор кўйдик, пайванд қилдик, ғишт тердик, арматура ташидик... Юрагимиздаги орзуимиз ғайрат-шижоат бағишлади: “Биз автомобиль ишлаб чиқарамиз!”

Бу воқеаларни ҳикоя қилаётиб унинг кўзлари чакнаб кетар, ўзининг ўша пайтдаги ҳолатини қайтадан ҳис этарди, чамамда.

– Завод худуди 68 гектар майдонни ишғол этган. Унда 7105 нафар ишчи меҳнат қилади. Шуларнинг етмиш фоизи ёшлар.

Заводда қолиплаш, пайвандлаш, бўяш, йиғиш цехлари ишлаб турибди. “Damas”, “Nexia”, “Matiz”, “Lacetti”, “Spark”, 2009 йилдан “Captive” ва “Epic” машиналарини ҳам ишлаб

чиқариш йўлга қўйилди. Бир кунда 900 дона автомашина жонланиб, тулпордек югуриб чиқиб кетади.

Ишчилар малакасини оширишга катта эътибор қаратилган. Зарур билим ва малака иш жойида, ўқув марказида ҳамда ишлаб чиқариш амалиётида ўргатиб борилади. Асака автомобилсозлик касб-хунар коллежи, Турин политехника университетининг Тошкент шаҳри бўлими автомобиль ишлаб чиқариш заводи учун малакали мутахассислар тайёрлашга ихтисослашган. Цехлар Жанубий Корея, Япония, Франция, Бельгия, Германия, Швейцария ва Италиядан келтирилган замонавий автомобилсозлик асбоб-ускуналари билан жиҳозланган.

Умумий пресслаш жараёни тандем ва трансфер прессловчи тизимларидан иборат экан. Тандем пресслаш тизимида Кореянинг “Тонг Мунг” компаниясида ишлаб чиқарилган 2250 тонналик прессловчи агрегат гувиллаб ишлаб турибди. Пресслаш цехида автоматлашган ускуналар ўрнатилган. Сифатли автостал “мато”дан автомобилларнинг кузов қисмлари бичилади. Худди кўйлакнинг кўкраги, елкаси, ёқаси бичиб олингандек. Кузов қисмларини бичишни темир қўлли роботлар ва пресслаш ускунаси амалга оширади. Унда “Lacetti”, “Spark”нинг кузов қисмлари бирваракайига қолипланади. Бу тизимда олтига робот автоматик тартибда иш бажармоқда. “Spark” русумли автомобилларни пайвандлаш цехи ҳам замонавий ускуналар билан таъминланган. Матодек бичиб олинган кузов қисмлари сифатини текшириш машинаси назоратдан ўтказгандан сўнг улар чок-чокидан пайвандланади. Тайёр бўлган автомобиль қутиси бўйлаб цехига узатилади. Бу ерда бўёвчи машиналар жаҳон андозаларига мос равишда жуда сифатли ишлайди. Иш жараёни метални автоматик тарзда исталган рангга бўйлаб мослаштирилган. Йиғув цехи эса яна бир ўзга олам. Конвейерлар тўхтовсиз ишлаб автомобиль моделига мос қисмларни жой-жойига қўйиб чиқади. Тайёр бўлган автомобилларни текшириш бўлимида двигателнинг ишлаш ҳолатини, тормоз тизимини, электр тизими

ва хавфсизлик ёстикчаларини синаб кўришга мўлжалланган курилмалар жойлаштирилган. Заводнинг барча тизимлари, барча цехлар ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини такомиллаштиришга йўналтирилган. Корхона халқаро андозалар бўйича синовдан ўтган. Асакалик автомобилсозлар илғор технологияларни, инновацион ғояларни қўллагани учун халқаро мукофотлар билан тақдирланган.

Ўзбек автомобиллари энг мақбул нарх ва сифати эвазига тез машҳур бўлиб кетди. Бу муваффақиятларнинг омили автомобилларнинг жамловчи қисмлари ва деталларини маҳаллий корхоналарда ишлаб чиқариш даражасининг тобора ўсиб бораётганидир. Заводда ишлаб чиқарилаётган автомобилга бутун Ўзбекистон корхоналарининг кўпчилиги ўз хиссасини қўшаётир.

Асакалик машинасозлар Юртбошимизнинг бу борадаги кўрсатмаларини доимо эсларида тутишади.

– Давлатимиз раҳбари автомобиль ишлаб чиқариш заводининг курилиши қизғин бораётган бир пайтда Асакага ташриф буюриб, қурувчилар билан чин дилдан суҳбатлашиб: “Кореялик ҳамкорларимиз билан келишувга асосан икки мингинчи йилларга бориб автомобилларнинг бутловчи қисмларининг 70-80 фоизини ўзимизда ишлаб чиқарамиз”, – дея таъкидлаган эди.

Автобилнинг юраги – двигатель. Тошкент вилоятидаги “General Motors Powertrain Uzbekistan” Ўзбекистон – Америка қўшма корхонасида йилига 200 мингта двигатель кўзда тутилган. Ана шу двигателлар Асака корхонасини ҳам таъминлаб туради. Автомобиль юрагини ҳаракатга келтирувчи, электр симларига жон бағишловчи аккумулятор бамисли мияга ўхшайди. Аккумулятор батареялари Жиззахдаги “Uzexide” заводида ишлаб чиқарилади. Асаб толалари каби бутун автомобиль вужудига тарқалган электр симлари тармоғи Фарғона вилоятида, машинанинг кўзи деб назарда тутиладиган олд, орқа, ён ойналар ҳам Фарғонадаги “Автоойна”да тайёрланади. Автомобилнинг ички пардоз безаклари, ўриндиклар,

кўйлак ранглари вазифасини ўтовчи бўёқлар, локлар, кузов чокларини зичловчи герметик қоришмалар Андижондаги кўшма корхоналарда тайёрланиб, Асака заводига пешмапеш етказиб берилади. Шундай қилиб автомобиллар бутун Ўзбекистон ижоди ва тимсоли бўлиб дунёга келади.

Заводда ишлаб чиқарилган автомобиллар Қозоғистон, Тожикистон, Озарбойжон, Грузия, Украина, Молдова, Беларусь ва Россиянинг кўплаб шаҳарларига экспорт қилинади. Ташқи бозорда 104 шаҳарда Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган автомобиллар савдосини ташкил қилувчи икки юзга яқин савдо корхонаси фаолият юритмоқда. “GM – Ўзбекистон” учун Россия Федерацияси энг катта экспорт бозори ҳисобланади. Россиядаги асосий молиявий саноат марказларини қамраб олган кенг савдо тармоқларининг кўплиги автомобил сотилишининг юқори даражасини белгилайди. Рақамларга мурожаат қилсак, бу кўрсаткичлар тобора ўсиб бораётганига амин бўламиз. 2003 йилда 40505 та автомобил сотилган бўлса, 2011 йил 222022 дона автомобиль сотилган.

Ватанимиз мустақиллигининг йигирма бир йиллигига “GM – Ўзбекистон” ёпик акциядорлик жамияти машинасозлари янги тухфа тайёрламоқда. Тез орада “Cobalt” ва “Malibu” номли янги автомобил моделлари ишлаб чиқарилади. Октябрь ойидан бошлаб автомобиль ишқибозлари уларни харид қилишлари мумкин.

Заводда ишлаб чиқарилган автомобилларни синаб кўриш майдонида эндигина иссиқ тандирдан чикқан нондек бўлиб турган яп-янги “Cobalt” ни кўрдик. Машинасоз усталар ғуж бўлиб ҳам ҳайрат, ҳам масъулият билан уни ҳар тарафлама текширишмоқда. Оппоқ машина. “Mercedes-Benz”, “Lincoln”, “Ford”, “Opel”, “Volvo” машиналаридан қолишмайдиган чиройли, бақувват, кучли. Олдинги чироклари арслоннинг кўзидек ўткир, катта-катта. Олди бургутнинг тумшуғидек бўртиб чикқан, киррадор. Гилдираклари катта, эшиклари энли, орқа фаралари вертикал жойлашган, салони кенг ва шоҳона.

2009 йилда матбуотда шундай хабар эълон қилинди:

“Chevrolet Spark” янги авлод автомобили тақдимотини январь ойида Америка Қўшма Штатларининг Детройт шаҳри автосалонида ўтказиш мўлжалланган эди. Бирок “General Motors”нинг қутилмаган совғаси америкаликларни эмас, европаликларни севинтирди. “Spark” тақдимоти Женевада бўлиб ўтди. Энди бу замонавий автомобил “Matiz”, “Nexia” автомобиллари чиқадиган заводда, Ўзбекистонда ишлаб чиқарилади”.

Ҳа, жаҳоннинг кўзини қувонтирадиган, автомобиль ишқибозларининг ҳавасини келтирадиган ўзбек автомобили “Chevrolet Spark” машҳур шаҳарларнинг шоҳқўчаларида ғизиллаб юрибди. Иттифоқо, ёшларга “Қанақа автомобиль олишни истайсан?” – деб савол берсангиз, албатта “Spark” деб жавоб беришади. “Spark”нинг ялт этиб кўзга ташланадиган биринчи жиҳати бу – унинг ташқи кўриниши, дизайнида. “Spark” сўзи “чакмоқ” деган маънони англатади. Ҳақиқатан ҳам, бу автомобил кузови, олд капоти бурчаклари чакмоқдек ўткир, машина тумшугида радиаторга ҳаво кирадиган панжарадан то олд ойнагача чўзилган эллипс шаклидаги ўткир учли параллел фаралар кишида ёрқин таассурот уйғотади. Кометаларга ўхшаб кетади. Машина эшиклари, ён ойналари шакли, орқа томондан кўриниши ҳам ғаройиб. Автомобилнинг ўткир кирралари ҳавони тилиб бораётган чакмоқдек барчани ҳайратга солади.

“Spark” салони “Hyundai 10” ёхуд “Opel Agila” салонидан қолишмайди. Машина узунлиги “Matiz”га қараганда 145 мм узун, ғилдираклари ораси 35 миллиметрга катталашган. Бунинг эвазига машина салони анча кенгайган.

“Spark” автомобили ихчам бўлгани учун шаҳар ичида эркин ва чакқон ҳаракат қилади. Шаҳарлараро катта йўлларда ҳам у ҳайдовчининг барча буйруқларини жуда тез ва аниқ бажаради. Уни юргизиш осон, рулни бошқариб олиш эса ёқимли. Хуллас, “Chevrolet Spark” – шаҳарларда ҳайдашга мўлжалланган автомобилларни барпо этиш борасидаги ажойиб янгиликдир.

Унда тезликни ва бошка ўлчовларни кўрсатадиган соатсимон асбоблар (турли приборлар) рул атрофида “мотоциклет” услубида жойлаштирилган. Янги машинада барча эътибор кулайлик, тежамкорлик, фойдалилик ва гўзалликка қаратилган. Унинг ичкараси ҳам ташки кўринишга мос ва уйғун. Ёшларимиз футбол жамоаси 2010 йилда Мексикада футбол бўйича 17 ёшлилар ўртасидаги жаҳон чемпионатида ярим финалга чиқиб дунёни лол этганида, давлатимиз раҳбари уларнинг ҳар бирига “Spark” автомашинасини совға қилган эди. Бундан дунёга чиқиб ўз маҳоратини кўрсатган йигитлар жаҳонни ҳайратга солган автомобилларни минишга муносибдирлар, деган эзгу ниятни англаган эдик.

Германия футбол жамоасини рамзий маънода “немис машинаси” дейишади. Бу бежиз эмас. Германия – машинани ихтиро қилган мамлакатлардан бири. Бугун ўзбек машинаси ҳам дунёга чиқди. Яқин келажакда бизнинг футбол жамоамиз ҳам “Spark” машинасининг нисбати билан “ўзбек чақмоғи” дея жаҳонга донг таратса не ажаб...

* * *

Ўтган асрнинг 80-йилларида талаба бўлиб Тошкентда таҳсил олганмиз. Таътилда қишлоғимизга бориб-келишда транспорт масаласида жуда қийналардик. Айниқса, янги йил арафасида ҳафта-ўн кун илгари темир-йўл вокзали кассаларидан чипта олиш учун кети кўринмайдиган навбатлар тинкамизни қуритарди. Совуқ қиш кунларида пахтадан қайтганимизда эса шаҳарлараро бекатлар жуда тирбанд бўларди. Вагонларнинг юк қўйишга мўлжалланган токчаларига ҳам одамлар чиқиб олишарди. Чекка қишлоқлардан туман марказига эски русумли кичкина, сарик “Пазик” ёки шалоғи чиққан “Лаз” автобуси катнарди. Одам гавжум бўлганидан баъзи бекатларда автобус тўхтамай ўтиб кетар, вақтимиз автобус кутиб кўчаларда беҳуда ўтарди.

Ҳозир тезюрар поездлар, замонавий автобуслар эл-юрт хизматида. “Nexia” автомобиллари узоқ манзилларга бир

зумда етказади. Қишлоқларда “Damas” беминнат дастёр. Ҳеч қачон йўлда қолиб кетмайсиз.

“Уч омил миллатнинг буюк бўлишини ва роҳат-фароғатда яшабини таъминлайди: унумдор ер, самарали ишлаб чиқариш, одамлар ва товарлар ҳаракатининг чакконлиги”, деган экан англиз файласуфи Фрэнсис Беэкон. Бизнинг еримиз унумдор, серҳосил. Мана, истиклол шарофати билан йирик ишлаб чиқариш корхоналарига ҳам эга бўлдик. Саноатимиз тобора ривожланмоқда. Равон йўлларимиздан учқур автомобилларимиз кўз очиб-юмгунча манзилга етказади. Тезюарар поездларимиз шамолдан ҳам ўзаётир. Буюкликнинг ва бахтиёрликнинг омиллари, мана шулар эмасми?!

Нодира
АФОҚОВА

(1966 йилда туғилган)

БОТИНДАГИ ИЛОҲИЙ ҲАКАМ

Адабиёт ва ҳаётнинг ўзаро муносабати сўз санъати ҳақидаги илмнинг энг муҳим муаммоларидан бири бўлмоғи лозим. Негаки, фақат одамзотга хос ақл ва ҳиссиёт ҳосиласи ҳисобланмиш адабиёт – Яратган инсонгагина ато этган улуг неъматдир. Масаланинг яна бошқа қирралари ҳам бор.

Биринчидан, адабиёт бағрида ҳам ўзига хос бир гувилаб қайнаб ётган ҳаёт бор, бизникига ўхшаган тақдирлар, туйғулар, драмалар бор... Образли қилиб айтганда, адабиёт – худди бизникига ўхшаш ҳаёт кечаётган, ҳатто биз нафас олишини ҳис қилиб турган ўзга бир сайёра. Бадиий асарлардаги турмуш ва одамлар худди бизнинг турмушимизга, биз – Ер одамлари ўхшаган серқирра, мураккаб, зиддиятли бўлгани учун ҳам бадиий адабиёт аталмиш ҳодиса жаҳон илму фанида шаклланган хилма-хил тадқиқ усуллари – герменевтика, семиотика, структурал таҳлил, психоанализ, компаративистика кабиларнинг барчаси учун тадқиқ объекти бўла олади. Жамики фанлар бир бўлиб дунё асрорининг тубига ета олмаганидек, жамики усуллар жам бўлган тақдирда ҳам сўз санъати бағридаги синоатларни охиригача кашф эта

олмайди. Ҳатто баъзан бадий адабиёт илмий кашфиётларга туртки бергани бор гап. Хусусан, Альберт Эйнштейн “Фёдор Достоевский асарлари бўлмаганда, мен ўз кашфиётимни қила олмасдим” деган эди. Зигмунд Фрейд эса ўз фаразларини Софокл, Шекспир, Гёте, Достоевский, Цвейг асарлари қахрамонлари мисолида ҳам исботлаган; ҳатто психоанализнинг айрим категорияларини бадий адабиёт билан боғлиқ “эдип комплекси”, “электра комплекси” каби номлар билан атаган. Баъзан эса бадий адабиёт бағрида келажак ҳақидаги башоратлар пишиб етилади. 1912 йилнинг апрелида содир бўлган “Титаник” ҳалокатини эсланг. Манбаларда айтилишича, худди шу воқеадан нақ 14 йил аввал – 1898 йилда ёзувчиликда ҳеч омади юришмаган Морган Робертсон деган қаламкашнинг “Беҳуда уриниш” номли романи босилиб чиқади. Аммо китобхонлар уни тезда унутиб юборади. Фақатгина 1912 йил апрелига келиб ўртамиёна ёзувчи ҳисобланган Робертсоннинг номи Лондонда чиқадиган кўплаб газета саҳифаларидан тушмай қолади. “Беҳуда уриниш” романи ва “Титаник” воқеасига дахлдор қуйидаги фактларни қиёсласангиз, бунинг сабаби аён бўлади. Кема номи: романда – “Титан”, ҳаётда – “Титаник”; иккаласида ҳам тўрттадан труба, учтадан паррак бор; “Титан”нинг узунлиги – 260, “Титаник”ники – 268 метр; сув сиғими: 70 минг тонна – 66 минг тонна; машина қуввати: 50 минг от кучи – 55 минг от кучи; энг юқори тезлик: 25 узел – 25 узел; ҳалокат юз берган жой ва вақт: Атлантика океани, апрель ойи; фожиа сабаби: муз тоғига урилиш; йўловчилар сони: 2 минг – 2 минг 800 нафар. Ҳар иккала кемада ҳам йўловчилар, асосан, юқори табақа вакиллари бўлиб, кўпчилик ҳалок бўлишининг сабаби қутқарув қайиқларининг етишмаслиги эди. Умуман, “Беҳуда уриниш”да “Титаник” фожиаси олдиндан башорат қилинган.

Иккинчидан, адабий асарлар ҳаёт билан алоқадорликдан туғилади. Бу алоқадорлик ришталари сара битикларда мустаҳкам ва кўп киррали бўлади. Бундай фазилатдан холи

адабий асарнинг умри қисқадир; бу – аниқ. Айни чоғда, ҳар ҳолда, реал ҳаётдан ибтидо олмаган бадиий асар бўлиши мумкин эмас. Ҳаёт ҳақиқатлари нотўғри акс этган, ҳаёт мантиғи бузилган энг заиф асар ҳам, ҳеч бўлмаганда, муаллиф орқали – яъни жонли шахс ижоди экани боис ҳам воқелик билан боғланиб туради. Кўпчилик асарлар буткул уйдирма маҳсули бўлмай, ҳаётда чиндан рўй берган воқеалар ҳам ўрин олади. Реалистик адабиёт намуналаридан ташқари, фантастик деймизми, магик деймизми, ҳар қандай бадиий асардаги кенг маъноли образлар – одамлар, ҳайвону ўсимликлар, барчаси ўзимиз билган мавжудотлардир. Ҳозирча бирор ёзувчи бизга бегона нарса-ҳодисалар, хатти-ҳаракат ва туйғулардан сўз юритган эмас.

Учинчидан, адабиёт ҳаётга хизмат қилмоғи лозим. Ҳатто энг соф санъат намуналари ҳам, ижтимоий мавзуда бўлмаса-да, бироқ инсоннинг энг ички, энг интим туйғулари билан боғланган ҳолда ҳеч бўлмаганда, бир ёки бир неча кишининг туйғусига таъсир этиш орқали ҳаётга хизмат қилади. Албатта, умумбашарий ғоялар, олижаноб идеаллар юксак бадиият билан уйғунлашган асарлар узоқ вақт хизматга яраши тайин. Айни чоғда, бундайроқ асарлар ҳам, қисқа бўлса-да, муайян муддат яшайди.

Энг муҳими шуки, ҳаётдан ташқарида адабиёт бўлиши мумкин эмас.

Бу айтмоқчи бўлганларимизнинг даромади эди. Энди бу-ромадга – асл муддаога ўтсак.

Каминани анчадан буён адабиёт, китобхон ва ҳаёт диалектикаси қизиқтиради. Бу диалектикада ажиб ҳол кузатилади. Оддийгина мисол, Одил Ёкубовнинг “Диёнат” асарида Нормурод Шомуродов деган қаҳрамон бор. Нормурод Шомуродов – ҳаётда ғайриодатий кулфатларни бошидан ўтказган, айни чоғда, олий инсоний сифатлар ҳамда чинакам олимлик истеъдоди билан сийланган шахс. Характерига кўра бор гапни одамнинг юзига айта олади, бироз кўрс ва ўжар, ҳақиқат учун ҳар қандай андишани йиғиштириб қўяди, унинг учун

тор қариндош-уруғчилик ёки шахсий манфаатдан кўра умумнинг, эл-юртнинг манфаати устунрок. Унинг бу характер-хусусиятидан баъзан атрофидагилари, яқинлари озор кўради. Лекин Нормурод Шомуродов уларнинг кўнгли билан кўп ҳам ҳисоблашавермайди, унинг учун ўзи тўғри деб билган принципларгина муҳим (албатта, бу принциплар умумнинг манфаатига, инсоний ахлоққа зид эмас). Мана шундай характери боис кекса олим яқкаю ягона қариндоши – жияни Отақўзининг ўғли Ҳайдарнинг номзодлик диссертациясига қарши туришига тўғри келади, кампиридан ажралади, ёлғизланиб қолади.

Албатта, романни мутолаа қилган китобхон ёки таҳлил этган тадқиқотчи Нормурод Шомуродовнинг характери ва хатти-ҳаракатларини “соф”, мутлак қонун-қоидалар нуктаи назаридан баҳолайди. Аниқроқ қилиб айтганда, асрлар давомида шаклланган умуминсоний ахлоқий меъёрларга кўра инсон қандай бўлиши лозим бўлса, шу қоидаларга асосан ҳукм чиқаради. Отанинг хатти-ҳаракатларини маъқуллайди, унга ачинади. Ҳайдарнинг, Воҳид Миробидовнинг, Отақўзининг қилмишларини қоралайди. Ҳозирча китобхонлик тажрибаси ёки адабий танқидчиликда бундан бошқача ҳол кузатилган эмас. Нар и борса, барчасини мураккаб образлар сирасига киритиши – яхши томони ҳам бор, ёмон томони ҳам бор, деб қўяқолиши мумкин; айна чоғда, бу шахсларни ўзи учун намуна деб қабул қилолмайди. Энг муҳими, Нормурод Шомуродовнинг ҳаракатлари инсонийлик мезонларига зид демайди. Ҳозир бизни қизиқтирган масала ушбу образларнинг таснифи ёки ёзувчининг характер яратиш маҳорати эмас. Бизни қизиқтираётгани шуки, романдаги образларни ана шундай баҳолаган китобхон ҳаётда Нормурод Шомуродовга дуч келса, унинг характерини, ишларини маъқуллармиди? Қолган жамики фазилатларини эътибордан соқит этиб, ўз жигаргўшасининг илмий ишига тўсқинлик қилгани учунгина уни қораламасмиди? Ўша китобхон, Ҳайдарнинг илмий иши, унинг қиммати, жамиятга фойда-зараридан иборат ҳақиқатни

кўтарасига бир четга суриб кўйиб, эътиборини Нормурод Шомуродовнинг ўз кариндошидан андиша қилмаганига қаратмасмиди? У Нормурод Шомуродовни бағриторликда, андишасизликда, бадбинликда, ичқораликда айбламасмиди?

Ўз кўрган-билганларим, ҳаётий тажрибамга асосланиб айтишим мумкинки, реал воқеликда шу хил одамга ёки ходисотга дуч келган кўпчилик, “Ҳа, энди жияни фан номзоди бўлса бўлибди-да, мунча феъли тор бўлмаса бу чолнинг? Битта фан номзоди кўпайса, илм-фан ва обрў-эътибор дастурхонида сенинг ризкинг камайиб қолармиди?” дейди. “Диёнат”ни ўқиб, жиян диссертация қилиб ёзган “илмий битик”лар бир пулга арзимаслигини жон-дили билан эътироф этган, калбида Ҳайдарга ўхшаганларга нисбатан нафрат бўлмасида, бир исён туйган ўша китобхон реал воқеликда Ҳайдар ўзи даъво қилган рутбага номуносиблигини билиб турсада, унга ачинади; унга адолатсизликка, ноҳақ қаршиликка, кўролмасликка дуч келган киши деб қарайди. Ҳайдарга ўхшаганлар яратган илмий ишнинг жамиятга фойда-зиёни, тегишли талабларга жавоб бера олиш-олмаслиги, энг муҳими, илм-фанга қанчалик тегишли экани билан иши йўқ, “Бир юз йигирма бетдан ортик нарса ёзибди-ку, бу ҳам катта меҳнат, ҳеч бўлмаганда шуни ҳисобга олиш керак эмасми!” қабалида фикр юритади.

Биз нотавон бандаларнинг ғалат кайфиятимиз бор: кимнидир – ҳақиқатга қай даражада мувофиқ ёки номувофиқлигидан қатъи назар – мазлум, шафқатга муҳтож бир бечорага чиқариб, унга ачинишни яхши кўрамыз, шу орқали нафсониятимиз қаърида ғимирлаб ҳаёт кечираётган ҳашаротлар кониқиш олади. Ҳақ гапни айтган одамдан кўра, ноҳақ бўлса-да, шафқатимизга муҳтож кўринган “бечора” бизга кўпроқ ёқади. Агар ботинимизнинг энг тубидаги туйғуларимизга назар ташласак, бизга кучлилар, донолар, кордонлар, бахтлилар, бутун шахслардан кўра заифлар, хасталар, қашшоқлар, бахтсизлар кўпроқ ёкишига гувоҳ бўламиз. Чунки кучлилар, донолар, кордонлар, бахтлилар, бутун шахслар қайсидир жиҳатлари

билан биздан устун, ҳеч бўлмаганда, нафсониятимиз яйраб жавлон урадиган “шафқат”, “ачиниш” деб аталувчи ҳудуддан ташқарида бўлади, улар мисолида биз ўзимизни кўз-кўз қила олмаймиз. Биз улар олдида, агар кўпол такқос демасангиз, Одам Ато қаршисидаги Азозил ҳолатига тушиб қоламиз. Аксинча ҳолатда эса, ўзимизни кодирроқ, бағрикенгроқ, бошқалардан бир парда баландда ҳис қиламиз. Нафсониятимизнинг ана шу “найран”ги бор ҳақиқатни кўришимизга монелик қилади.

Масалага яна бошқа ёқдан қарасак: шу романни тадқиқ қилган, китобхонга Нормурод отани олижаноб инсоний сифатлар соҳиби, ҳақиқий жасоратли олим сифатида тақдим этган, дейлик, профессор олим кариндоши, шогирди ёки бошқа яқинининг худди шундай ундан-бундан чалакам-чатти кўчириб ясалган хом-хатала илмий ишини ўзи бош-қош бўлиб химоя қилдириб, фалон дипломлар олиб бермаганмикан? Ўша профессор ўзига мутлақо дахлдор бўлмаган бир “илм толиби”нинг ҳам – кимдир аччиқ истехзо билан айтгандай, “шўр лойдан ясалган”, “ғижимласа битта гап чикмайдиган” “тадқиқот”ининг кўтар-кўтар қилинишига фақат ва фақат “оқ қарға бўлиб қолмаслик” учунгина жим қараб турмаганмикан? Худди шу ҳаракатини бағрикенглик, илм толибларини қўллаб-қувватлаш, бировга қилинган яхшилик дея ўзича талқин қилиб юрмаганмикан? Ўзини Ҳотами Той ёки Анушервони Одилдек ҳис қилмадимикан? Ҳаётдаги шомуродовларни ёзгириб, уларни бадбинликда айблаб, давраларда ўзининг бағрикенглигини писанда қилмадимикан?

Бу ерда ҳам яна нафсоният найранг кўрсатади: азиз устозлар маъзур тутишсин-у, “бағрикенг устод” дея ном чиқаришга ишқибоз профессор ўша тадқиқотнинг жамики кам-кўстидан кўз юмиб; илм-фаннинг ҳам, шу илм-фандан наф кўриши керак бўлган умумнинг ҳам, давлатнинг ҳам манфаатини бир ён улоқтириб, “илм толиби”ни қўллаб-қувватлаганидан, уни “бадбин кимса”лар ҳужумидан химоя қилганидан кониқиш туйғусига асир бўлади.

Ҳа, мени ўйга солган масала шуки, нега биз маълум бир хатти-ҳаракат ёки характерни китобдаги образларда кўрсак, маъқуллаймиз-у, ҳаётда худди шу хатти-ҳаракат, характерга дуч келсак, унга бошқача муносабатда бўламиз? Китобдаги воқеликни асл инсоний, ахлокий меъёрлар билан баҳолашга етган ақлимиз ҳаётий воқелик қаршисида журъатини йўқотиб, уни бошқа меъёрлар билан ўлчай бошлайди. Бу ерда ўзимизнинг ўзбекча бир мақол билан боғлиқ парадокс намён бўлади: “Камбағаллик айб эмас”, деймиз-у, ҳеч ким камбағал бўлгиси келмайди.

Нега биз Чингиз Айтматовнинг Жамиласига, Толстойнинг Анна Каренинасига, Стендалнинг Реналь хонимига мафтун бўламиз-у, ҳаётда ўз туйғулари ортидан кетган аёлни бузукқа чиқарамиз. Дмитрий Нехлюдовни (Лев Толстой. “Тирилиш”) олижаноб шахс, уйғонган қалб соҳиби сифатида қабул қилган китобхон ҳаётда ҳеч қачон ўз қалбининг қайта тирилишини фоҳишага уйланиш орқали сотиб олишга рози бўлмайди. “Зайнабнинг ҳам бахтга, муҳаббатга ҳаққи бор эди-ку!” деган талкин муаллифи уни салбий образлар қаторига қўшгиси келмайди-ю, атрофидаги зайнабларга нафрат билан қарайди...

Муболағасиз айтиш мумкинки, дунёдаги жамики китобхонлар Лайли ва Мажнунга мафтун бўлади; Ягодан (У. Шекспир. “Отелло”) нафратланади; Родион Раскольников (Ф. Достоевский. “Жиноят ва жазо”) ва Исмоилга (Ч. Айтматов. “Юзма-юз”) ачинади; Юсуфбек ҳожининг (А. Қодирий. “Ўткан кунлар”) давлат ишидан этак силтаганини маъқуллайди; Пьер Безуховни (Л. Толстой. “Уруш ва тинчлик”) намуна ўлароқ қабул қилади; Татьянанинг (А. Пушкин. “Евгений Онегин”) муҳаббатини улуғлайди; Клавдийни (У. Шекспир. “Ҳамлет”) қоралайди... Ўзини олижаноб инсоний туйғулар соҳиби деб билган туппа-тузук одам ҳам ҳаётда Арсен Саманчинни (Ч. Айтматов. “Тоғлар қулаётган замон”) ношуд, ношукурга чиқариб қўйиши ҳеч гап эмас.

Демак, одамлар ҳаётда қандай бўлишидан қатъи назар, китобдаги қаҳрамонни деярли бир хил баҳолайди; улар адабиёт оламидаги ҳаётга муносабатда деярли яқдил. Баъзи ҳар хилликлар ҳам бир-биридан унча узок тушмайди: Шох Эдипга (Софокл. “Шох Эдип”) ачинмаган ёки Бозорбойнинг (Ч. Айтматов. “Қиёмат”) қилмишларини маъқуллаган бирор китобхонни топиб кўринг-чи?

Нега? Нега китоб қаҳрамонларига ҳамдардлик қилган қалбимиз реал воқелик ўлчовида бошқа хил тарози тутади? Нега романлардаги жасоратларни шарафлаймиз-у, ҳаёт бизга юзма-юз келтирган жасорат лаҳзаларини энг оддий кундалик манфаатга алиштириб қўя қоламиз? Нега баҳолаш меъёрларимиз адабиётдаги ва ҳаётдаги инсонларга нисбатан турлича? Мана, адабиёт, ҳаёт ва китобхон диалектикасидаги мени ўйлантирган жумбоқ!..

Балки бу саволларнинг аниқ илмий жавоби бордир. Балки психология, социология, адабиётшунослик, ...логия, ... шунослик деган қанча-қанча фанлар бу ҳодисани мантиқ юксакликларида туриб сизнинг кўнглингиз тўладиган даражада изоҳлар... Лекин мен бу саволларга ўзимча жавоб топаман: сўз санъати шундай ҳодисаки, у ўзида акс этган воқеликни турмушдаги оддий муҳокама ва хулосаларимиздан бир поғона юқориқроқ кўтарилиб, ҳақиқий инсоний идеаллар юксаклигидан туриб баҳолашга мажбур қилади. Майли, балки биз реал воқеликда дағалроқ, худбинроқ, манфаатпарастроқ, ноҳолис ва адолатсизроқдирмиз. Ҳаёт воқеаларига дўккироқ муносабатда бўлармиз, теварак-атрофдагиларга панжа орасидан, тор манфаатлар тирқишидан қарармиз... Бироқ адабиёт кўрсатадики, ҳар биримизнинг ботинимизда олижаноб инсон – одил илоҳий ҳакам яшайди. Бу олижаноб инсон, ҳеч бўлмаганда, ўзимизга тегишли бўлмаган, манфаатларимиз лат емайдиган ўринларда ҳақиқатни аниқлай олади. Инсонга қандай иш муносиб-у қайсиси номуносиб – беҳато айта олади. Ботинимизда чин инсонийлик меъёрларини аниқлаш ва баҳолаш имконияти бор! Бундай имкониятдан ҳеч бир кимса

бенасиб эмас. Ҳар биримизнинг қалбимиздаги “одил ҳакам” отлик катта имкон аллақайдан бизга экспорт қилинмаган билъакс – жибиллийдир.

Атрофимиздаги одамларга, ҳаётӣй вазиятларга ҳам ана шу ОЛИЖАНОБ ИНСОНнинг кўзи билан қарай оламизми-йўқми – бу энди бошқа масала. Бу ўзимизга боғлиқ...

Сўз санъати шундай кенгликки, унда муайян бир ҳодисага турли томонлардан туриб бемалол қараш мумкин. Чунки бунда бизнинг нигоҳларимиз нафсоният ва шахсий манфаатларимиз билан тўқнаш келмайди. Сўз санъати шундай бир юксакликки, унда биз, муболаға қилиб айтганда, юқоридан туриб бандасининг кори-борини одилона сарҳисоб қилиб келаетган Тангри таолоникига ўхшаш улуғ бир қудратни ҳис қиламиз ўзимизда. Бозордаги олмани роса айлантириб томоша қилганимиз каби, сўз санъати туфайли инсон ва воқеликни ҳам ана шундай ҳар томондан айлантириб кўра оламиз.

Ҳаётӣй воқеликка шоша-пиша, йўл-йўлақай, бирёклама қараб кетаверамиз; кўпинча, атрофимиздаги одамларнинг ички дунёсига йўл кидириб ўтирмаймиз; уларнинг хатти-ҳаракатларини ўзимиз “ясаб” олган маҳаллий, муваққат, шахсий, нафъӣй, нафсоний каби турли маҳдуд қолипларга солиб ўлчайверамиз. Сўз санъати эса ҳаётнинг фақат драматик, баъзан фожиавий лаҳзаларини танлаб, бир марказ атрофига йиғиш орқали бизни чор-атрофимизга инсоний драмалар ва фожиалар воситасида қарашга мажбур этади. Қабарик ойнада акс этган ана шу драма ва трагедиялар инсон ҳаётини бор мураккаблиги билан идрок этишга, ундаги зиддиятлар лабиринтида тўғри йўлни топишга ёрдам беради. Ва ҳатто айнан зиддиятлар, тўқнашувлар, изтироблар, фожиалар чинакам инсон ҳаётӣ атрибутлари эканини идрок этамиз. Бадий асар калейдоскопга ўхшайди, ёзувчи оддийгина, баъзан қўлни кесиб юборадиган шишачалардан минг хил гўзал манзаралар яратади.

Шукурки, табиатан ҳар биримизнинг ботинимизда одил илоҳӣй ҳакам яшайди. Бу асло ўйлаб топилган таскин бўл-

май, сўз санъати деган “машина – барометр” ёрдамида аниқланиб, тасдиқланиб турибди. Эҳтимол, Буюк Яратувчи адабиёт деган ҳодисани айнан эзгулик руҳи ҳар биримизнинг фитратимизда ҳеч истисносиз мавжудлигини кўрсатиш учун инсонлик ҳаётига жорий қилгандир? Агарда ботинимиздаги илоҳий ҳакам имкониятлигича қолиб кетмай, унинг ўзини рўёбга чиқарсак, рўйи заминдаги не-не ҳолат-ҳодисалар яхшилиқ сарҳадлари томонга ўзгариб кетармиди?..

Менинг жавобим, балки, ҳавойирок, ноилмийроқ, асоссизроқ, эҳтирослироқдир. Лекин барибир бу жавоблардан кўнглингиз ёришиб кетади... Рад қилиб кўринг-чи!

лар аждодларни ҳаяжонлантирган туйғулар бугунга келиб авлодларга бегона бўлиб бораётгани таъкидланмоқда. Ёки, дейлик, бир вақтлар сизу биз инсоният тафаккури яратган буюк мўъжизалардан ҳайратга тушган, улардан илҳом олган бўлсак, ҳозирги авлодда бу ҳол камроқ сезилади. Шу ўринда атоқли болқор шоири Қайсин Қулиевнинг “Ҳайрат” шеърисидаги қуйидаги мисралар беихтиёр ёдга келади:

*Гуллар бош эгади, юлдуз чарақлар,
Қор эриб, тоғлар ҳам товланар турлик.
Мен учун дунёда ҳаммадан баттар
Ҳайратни билмаган одамлар шўрлик.*

Ҳайрат нелигини билмаган шўрликлар бугун ҳаддан зиёд кўпаймадимми?! Уларни Навоий, Фузулий, Шекспир, Толстойларнинг буюк асарлари, ўтли сатрлари ҳайратга солмаслиги, аксинча, тагин ўша тафаккур мўъжизаси бўлган интернет тармоғи ёки энг сўнгги русумдаги мобил телефон табиатнинг бетакрор жозибасидан кўра кўпроқ ҳаяжонга солиши мумкин. Бу жараён нафақат инсоннинг ўзи ёки у яшаётган муҳит – она табиатнигина муҳофазага олиш лозим, балки инсон ҳайратларини, ирсият механизмлари орқали қондан қонга ўтиб келаётган олий, муқаддас туйғуларни ҳам муҳофаза қилиш керак, деган фикрни келтириб чиқармайдими? Инсоннинг табиий сезилари айнишга учраса, у эртага ўзини ёки келгуси наслларини ҳалок этадиган фожиа қаршисида қўл қовуштириб, бугунги манфаатлар қулига айланиб қолиши мумкин. Бундай дейишимга сабаб, таниқли математик олим Алексей Карнаухов шундай фаразни илгари суради. Унинг ҳисоб-китобига кўра, ҳавони булғовчи чиқинди – тутунлар атмосферага ҳозирги миқдорда чиқиб турса, яқин 200-300 йилда Ердаги ҳарорат юзлаб даражага кўтарилади ва оқибат сайёрадаги тирик мавжудот ҳалок бўлади.

Саноат чиқиндилари таъсирида фақат атмосфера эмас, баҳри муҳит, дарёю уммонлар ҳам ўз тароватини, саломатлик

учун хавфсизлигини йўқотиб бормокда. Охирги хабарларга кўра, биргина Европа мамлакатларида денгиз соҳиллари ифлосланиши сабаб йигирмадан ортиқ пляж ёпилган. Ёки бўлмаса, кушлар, балиқларнинг қирилишини бир эсга олинг. Мисоллар бисёр. Сиз Ер, инсон ва коинот билан боғлиқ экологик жараёндан хабардор олим, айтиб чоғда, Экологик хавфсизлик халқаро фанлар академияси ҳамда Антик тарих халқаро фанлар академияси академиги сифатида Карнауховнинг башоратига қандай қарайсиз? Елдаги шарт-шароитнинг ҳаёт учун хатарли даражага келиб қолганига инсон феъл-атворидаги ўзгариш ва унинг ички оламида кечаётган емирилишнинг таъсири борми? Бу икки ҳолнинг бир-бирига боғлиқлиги қандай?

О л и м: Ўша математик олимнинг хавотирида жон бор. У 200-300 йил кейинни гапиряпти, биз БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги масалалари билан шуғулланувчи ташкилотнинг экспертлари маълумотига асосланиб, ҳозирги вақтда сайёрамиздаги унумдор ерлар қай даражада тез эрозияга учраб бораётганига эътибор қаратайлик. Ахир, одамларни боқувчи, кийинтирувчи, яшаши учун ягона манба шу-ку!

Минг афсуслар бўлсинки, ҳозирги тамаддун асрида 5 миллион 800 минг квадрат километр майдонда тропик ўрмонлар кесиб олинган; 6 миллион 800 минг квадрат километр майдонда чорва моллари ҳаддан зиёд кўп боқилган; 1 миллион 370 минг квадрат километр майдонда дарахтлар ўтин учун кесилган; 1 миллион 95 минг квадрат километр майдон йўллар ва заводлар қуришга ажратилган; 5 миллион 500 минг квадрат километр ер эса ирригация ва мелиорация ишларида хато ва камчиликларга йўл қўйилгани сабабли деградацияга учраб, зироатчилик, озиқ-овқат етиштириш учун мутлақо ярқоксиз ҳолга келган. Мана шу далилнинг ўзиёқ вазиятни мутлақо ойдинлаштиради. Шундан сўнг ҳам бу башоратни эътиборга олмаслик мумкинми? Ҳозирги вазиятга аҳоли тез ўсиб, саноат беқиёс даражада ривожланаётгани эмас, балки одамлар руҳиятидаги ўзгаришлар, лоқайдлик, маънавий еми-

рилишлар кўпроқ салбий таъсир кўрсатмоқда. Шундай бир тоифа бор: мендан кейин қиёмат кўпмайдими, деб яшайди. Мени хайрон қолдирадигани – уларни хатто зоту зурриёди қисмати ҳам хавотирга солмайди...

Ж у р н а л и с т: Бугун инсон хиссиётлари нақадар саёзлашиб бораётгани ҳар қадамда намоён бўлаётир. “Аргументы и факты” шарҳловчиси Вячеслав Костиков миллатнинг маънавий инқироzi, руҳият олами емирилиши ҳақида куюниб ёзади. Унинг қайд этишича, бугун Россия аҳолисининг етмиш фоизи жамиятдаги маънавий муҳитдан норози. Одамлар жамиятдаги одоб-ахлоқ ва маданият таназули жиноятчилик урчишига сабаб бўлишидан ташвишга тушмоқда экан. Ҳатто насроний дини руҳияти ҳам эндиликда ҳеч нарсага ярамай қолаётир, деб ёзади у. Бу дин ўз қавмини риёкорликдан, бағритошлиқдан сақлаб қола олмаётир. Кам харажат қилиб, кўп даромад олишга муккадан кетиш ва мўмай даромад ортидан қувиш инсонларни одамгарчиликдан чиқармоқда. Ва қизиғи, бу ҳол ҳамманинг кўз олдида рўй бермоқда. “Хўш, одамларни, халқни ким бузмоқда?” деб ҳаққоний савол қўяди у. Ҳатто буни аниқлаш учун бир тадқиқот ҳам ўтказибди: журналист талабаларга телевидение каналларида берилётган барча кўрсатувлардаги зўравонлик ва бағритошлик ҳолатларини ҳисобга олиб боришни топширибди. Талабалар юзлаб қотиллик, жангарилик, зўравонлик ва, албатта, қон тўкиш ҳолатини қайд этибди. Аммо инсоннинг маънавий тарбиясига таъсир этувчи бирор-бир ижобий мисол тилга олинмабди. Бу – жуда хунук манзара!

Жаҳон соғликни сақлаш ташкилоти маълумотларида сайёрамиз аҳолисининг ҳар тўртинчи ё бешинчиси бирор-бир руҳий хасталикка чалинган, дейилади. Бу ҳол турмушнинг оғирлиги, турли бўҳрон ва инқирозлар, уй-жой муаммоси ёки бойлик орттириш ҳою ҳаваси билан эмас, балки телевидение зўравонлик, ваҳшийлик ва қаттолликни узлуксиз тарғиб этиши билан изоҳланади, демоқда мутахассислар. Чунки бу томошабин асабига таъсир этади, руҳий ҳолатини муво-

занатдан чиқаради. Айни жараён инсон ва унинг туйғулари экологиясини кескинлаштира керак?

О л и м: Бир воқеа хотирамга муҳрланиб қолган. Ўтган асрнинг 50 – 60-йиллари. Мен мактаб ўқувчиси эдим. Эрта баҳор, катталар қатори ер чошиб, арик қазиймиз, далага гўнг чиқарамиз. Биласиз, чигит экишдан олдин дала яна шудгор қилиниб, борона ва мола босилади. Бу тупроқда нам сақлаш билан бирга бегона ўтларни йўқотишга ҳам ёрдам беради.

13-14 ёшли ўспиринмиз, мактабдан келишимиз билан бир бурда нонни қўлтиққа уриб, далага чопардик. Шундай кунларнинг бирида, кечаси билан мола миниб чарчаган болалардан бири – менинг ёнимда ўтирадиган Жўравой жойида йўқлигини сезиб қолдим. Одатда, биз чанг-тўзондан қочиб, бош-кўзимизга аёлларнинг оппоқ дока рўмолини ўраб олар эдик, унда ҳеч нарсани кўриб бўлмайди. “Скафандр”ни ечиб карасам, ёнимда дўстим йўк. Жон ҳолатда бақириб юбордим. Тракторчига ҳар қанча овоз бермай, у мени эшитмасди. Ахийри, кесак олиб отдим. Қаттиқ силтовдан мола устида ўтирган болалар олдинга – ўт-ўлан, илдиз ва кесакка кўмилиб қолган бороналар устига кулаб тушдик. Кўзлари конталаш, қорамай ва чангга беланган тракторчи бир кўлида пачоқроқ катта алюмин чойнакни ҳавода силкитганча биз томон ўдағайлаб келди. Мени кўркув босди. У бизга яқин келди-ю, кесакни ким отди деб бақирдиш ўрнига, йиқилган жойидан туришга ҳоли келмаётган, тупроққа беланиб ётган болаларга қараб, тош қотиб қолди. Балки шу пайт ўтган йили дала шийпонида бўлган бир гап унинг эсига тушгандир. Ўшанда у раисга “Ҳов, раис бува, ахир булар ҳам ўзимизнинг жигарларимизку, буларда нима гуноҳ? Қўйинг-да, уларни. Мактабига борсин, ўқисин, ахир. Ўнтаси ўрнига мана бу битта бетон кундани молага симласак оғирроқ бўлади-ку” деган. Раисимиз Убайд Махсум эса унга юзланиб: “Ҳов, Умарвой, бўтам, мена кара, нима бало бугун пиён-миён эмасмисан?! Сен билган шу гапни мен билмайманми? Биламан, жуда яхши биламанда! Ахир мен, деҳқон боласи ҳам ўзимизга ўхшаб, бироз

тупроқ чангини ютиб улғайса, окбилак, такасалтанг бойвачча бўлиб қолмасмиди, ер билан тиллашадиган, меҳнатсевар одамлар бўлармиди, деб шуйтаяпман-ку, жигар. Ўша, сен тарафини олаётган болалардан биттаси ўзимнинг тўнгичим-ку”, деган эди. Раисдан енгилгани эсига тушиб, Умар тракторчи қўлидаги чойнакни улоқтириб юборди. Шахт билан оғир ёғоч молани бир учидан баланд кўтарди-да, бороналар устига суриб ташлади. Мола остида, тупроққа қоришиб ётган болакайни даст кўтариб уватга олиб чикди ва ажриқ устига ётқизди. Жўравойнинг чанг босган лабларини камзули енги билан артиб, ўпкасини тўлдириб нафас олди ва унинг оғзига энгашганча пуфлай бошлади. Бироз ўтгач, Жўравой ўкчиб-ўкчиб нафас олди, кейин кўзини очиб бизга жавдираб қаради.

Умар тракторчи тупроққа беланиб ўтирган бошқа болаларни ҳам дала четига олиб чикди. Шундан кейин ҳали ўзи улоқтирган алюмин чойнакни қидира бошлади, топиб, ариқ томон югурди. Сув тўла чойнакдан болаларга юз-қўлларини ювдириб, оғиз-бурунларини ғар-ғара қилдирди ва трактор кабинасида осиглиқ халтадан бироз суви қочган нон олиб келди. Ноннинг чангини тозалади ва белбоғини ёзиб устига ушатди, “Қани олинглар, ўзимизнинг ернинг нони”, деб жилмайди. Ажаб, ўша нон таъми оғзимда қолган, жуда ширин эди.

Умар аканинг ўша оддий, меҳр силққан муомаласидан қаттиқ таъсирланганман. Шу воқеадан бироз вақт ўтгач, унга шогирд тушиб, мактабни битиргунча тракторда ер хайдаганман... Балки шу сабаб халқимизнинг: “Эрларини йўқотган эл ўн йил йиғлар, Ерларини йўқотган эл минг йил!” деган ҳикмати менга бошқача таъсир қилар. Одамзотни бокиб, тўйдириб, кийинтириб келаётган она ерга бўлган муносабатимизни тубдан яхшилашимиз, азалий мувозанатни янада чуқурроқ англаб етиб, бу уйғунликнинг бузилишига йўл қўймаслигимиз лозим.

Эҳтимол, одам боласи туйғулар тарбиясини фақат ирсият механизмлари орқали олмас, хаётда кўрган-билганлари,

ибрат бўлган одамлар ва таъсир ўтказган бадий асарлар орқали кўпроқ ўзлаштирар. Шу маънода, талабаларнинг телевидение каналлари намойиш этаётган кўрсатувларни таҳлил этиши-ю, шунга кўра журналист чиқарган хулосада катта ҳақиқат бор. Ўсиб келаётган ёш авлод туйғуларининг экологик мувозанати телевидение ва интернетнинг шарм-ҳаёсиз каналу сайтларига боғлиқ бўлиб қолаётгани, бу жа-раён назоратдан чиқиб кетгани жуда хатарли, деб ўйлайман.

Ж у р н а л и с т: 2010 йили Европанинг ўрта кенглик-ларида ёзнинг одатдагидан анча иссиқ ва қурғоқчил келиши ўрмон ёнғинларига сабаб бўлгани, бутун-бутун қишлоқлар ёниб кули кўкка совурилгани кўпчиликка аён. Россия матбуотида айрим олимлар бу ходисани нотабий жараён деб, яъни уммон ортидаги экстрасенс “илми” билан қуролланган ва уни ўз манфаатига сафарбар этган ҳарбийларнинг иши деб баҳолашди. Агар бу қарашни асосли деб билсак, шўро замонида махсус топшириқ билан валламатлар сунъий зилзила содир этгани ҳақидаги хориж матбуоти даъвосини ҳам эътибордан соқит қилиб бўлмайди. Хусусан, “АиФ” Спитак зилзиласи тасодифий эмас, деб ёзган. У ҳолда 1966 йилги Тошкент зилзиласи ҳақида ҳам шундай фикрга бориш мумкин. Бундай офат ва балолар кейинги вақтда жуда кучайди. Турли инкилоблар, террорлар, цунами ва зилзилалар кўз очирмай кўйди. Инсониятни ўз ҳолига қўймай, ўз манфаати мурватига айлантиришга бўлаётган уринишлар, кишилар ички оламига таҳдидлар ҳар қандай цунами ёки “Катрина” тўфонидан кам зиён етказаётгани йўқ. Инсоният йўқотишлар туфайли хатарли экологик муаммоларни унутиб қўймайдими? Демократия ўрнатиш шиори остида портлаётган замонавий бомбалар, вайрон бўлаётган шаҳар ва қишлоқлар, тўкилаётган қонлар сайёра экологиясига ҳам салбий таъсир кўрсатиши аён. Бундай пайтда Киото Баённомасининг кучи қоладими? Инсоният ўзининг эзгу ниятларига қачон етади?

О л и м: Бизнинг ҳозирги замон индустриал ёки техно-кратик тараққийимиз (*буюк адиб Лев Толстой ибораси*) са-

ноатда, қишлоқ хўжалиги, озик-овқат, соғлиқни сақлаш, фармацевтика, уй-рўзғор ишлари, кўйингки, ҳар соҳада “кимё”лаштиришни ниҳоятда юқори даражага олиб чиқди. АЭСларнинг радиоактив чиқиндилари, киргин мақсадида яратилаётган кимёвий, биологик ва физикавий қуролларни айтиб ўтирмайлик. Табиатга бундай мутлақо ёт, фан тилида ксенобиотик омиллар нафақат инсон саломатлиги ва ирсиятига, балки сайёрамиздаги барча тириклик ирсиятига ҳам ниҳоятда катта хавф солмоқда. Атоқли генетик олим, академик Н. Дубинин айтганидек, бугун сайёрамизнинг энг ноёб тизими – ҳаёт хилма-хиллиги, қолаверса, инсон генофонди – “ҳаёт занжири” олдида узилиш хавфи кўндаланг бўлиб турибди.

Палеонтологик йилномаларнинг кўрсатишича, кейинги эллик йил мобайнида Ер юзидаги биологик турларнинг йўқотилиши олдинги асрларга қараганда юз, ҳатто минг маротаба тезлашиб кетди. Табиатни асраш халқаро иттифоқи раиси Ж. Мартон-Лефевр 2010 йили барча сут эмизувчилар турининг 22 фоизи; сувда ва қуруқликда яшовчиларнинг 30 фоизи; қушларнинг 12 фоизи; чучук сувда яшовчи балиқларнинг 37 фоизи; ўсимликларнинг 70 фоизи; умуртқасизларнинг 35 фоизи; қишлоқ хўжалиги учун керакли бўлган ўсимликлар генетик хилма-хиллигининг 75 фоизи мутлақо йўқолиб кетганини маълум қилди.

Одамзот ҳаёти бошқа мавжудотлар билан ҳамбарчас боғлиқ, улар йўқолса инсоният ҳам яшаб қола олмайди. Биз мазкур қонуниятни тан оламузми-йўқми, бу – ҳақиқат. Шунинг учун ҳам БМТ 2010 йилни дунёда биологик хилма-хилликлар йили деб эълон қилди ва ҳамманинг эътибори шунга қаратилди.

Вақт ўтгани сари тўпланиб бораётган янги экологик муаммолар инсоният олдида ўта мураккаб вазифалар қўймоқда. Уларнинг ечимини топиш зарур. Бунинг учун бутунлай янгича ёндашув лозим. Мутахассислар кўп қиррали, фанлар-

аро билимлар мажмуасини, бошқача айтганда, “Барқарор тараққиёт таълими” назариясини пухта эгаллаган ёш авлод вакилларига умид боғламоқда.

Шунинг учун БМТ Бош Ассамблеяси 2005 – 2014 йилгача бўлган даврни “Барқарор тараққиёт таълими” ўнйиллиги деб эълон қилди. Бунга барча давлатлар кўшилди. Мамлакатимизда ҳам бу борада кўламли ишлар олиб борилмоқда. Марказий Осиёда биринчи бўлиб Урганч давлат университети қошида барқарор тараққиёт таълими бўйича ЮНЕСКО кафедраси очилгани бунга бир мисолдир.

Инсоният тамаддуни тараққиётининг технократик йўли бундан буён янги йўналишга бурилмоғи муқаррар. Чунки олдинги даврда ихтирочилар яратган ички ёниш двигателлари-дан бундан буён углеводород ёнилғилари камайиб кетаётгани, уларни қайта тиклаб бўлмаслиги сабабли секин-аста воз кечилади ва тараққиёт янгича энергия манбаларидан (куёш, сув ва шамол энергияси) кенг фойдаланиш сари юз буради. Бу жараён аллақачон бошланган.

Ж у р н а л и с т: Пойтахтнинг Профессорлар даҳасида Билал Аминов деган элшунос олим яшайди. У кишини кўпдан буён танийман. Билал аканинг ҳамма қатори уч-тўрт сўтихли ховлиси, икки-учта ўрик ва бир-иккита гилос дарахти бор. Бироқ ҳар йили баҳорда таҳририятимизга ана шу ўригу гилосларидан илинади. Бу одатини қанда қилмайди. Биз хижолат бўлсак, у киши “Бу халқимизнинг азалий одати, шу анъана йўқолиб кетмасин, гўзал одатларимиз сақланиб қолсин”, дейди.

Олимхон Шарипов деган дўстимиз Чикагодан хат ёзиб айтадики, тоғалари янги уйга кўчиб келган куни тансиқ таом пишириб, кўшнларига чиқартирибди. Америкаликлар хайрон қолиб, “Бу нимаси?” деб сўрашибди. Жавобни эшитгач эса, “Одатларинг-ку яхши экан, факат илтимос, иккинчи бундай қилманглар”, дейишибди. Бу технократик тафаккур ғалаба қилиб, соф инсоний туйғулар заволаб қолгани, маънавият экологияси, миллий ўзига хослик муво-

занати бузилаётганидан далолат эмасми? Менимча, ҳар бир миллатда эзгу туйғулар, бир-бирига ўхшаш урф-одатлар, фазилатлар бор. Бироқ қайсидир миллат ундан тезроқ, бошқа бири эса шошмасдан воз кечаётир. Бу жараёни таҳлил этсангиз, инсоният ўзининг энг олий туйғуларини гўрга тика бошлаганига ишонч ҳосил қиласиз. Нега шундай бўлмоқда? Эътибор беринг, халқ дostonларида, ислomий ақидаларда инсоний мардлик, тантилик, дўстлик туйғуси бор бўйи билан улуғланган. Лекин туйғулар дeгpадацияси шунга олиб келяптики, айримлар бу фазилатлардан ўз жирқанч башарасини никоблаш учун фойдаланмоқда. Худбинликнинг авж олиши, тоза, латиф туйғулар ўрнини ёвузлик эгаллаши инсониятни сергак торттириши керак. Абдулла Ориповнинг бундан неча ўн йиллар аввал ёзилган “Кўриқхона” шеърининг асл моҳияти шунда:

*Тўқайга ўт кетса ёнгай бус-бутун,
Адолат борлиққа ёлғиз онадир.
Дунё ҳам, инсонлар қалби ҳам бугун
Ёвузликдан зада кўриқхонадир.*

Японияда бўлган кучли зилзила ҳаммани ҳушёр торттирди. Аммо биз бунинг илдизига етиб боролганимиз йўк. Табиат бизни сергакликка ундамоқда. Нимага десангиз, шоир айтганидек, сайёрамизнинг ўзи – бутунбошли кўриқхона. Бу планетар кўламда идрок этила бошлади. Ва ниҳоят Германия жаҳонда биринчи бўлиб атом энергиясидан воз кечишга қарор қилди. 2012 йилдан бошлаб ўн икки йил ичида мамлакатдаги барча АЭСлар босқичма-босқич тўхтатиладиган бўлди. Французлар эса АЭСлар туфайли экологик мувозанатни ушлаб турибмиз, дейишмоқда. Қаранг, қанчалик парадокс ҳолатлар. АЭСлардан воз кеча олган инсоният ўзининг туйғуларига, миллий ўзига ҳослигига дахл этаётган дeгpадациядан ҳам воз кеча оладими?

О л и м: Чернобиль ва Японияда содир бўлган мудҳиш АЭС фожиасидан тўғри хулоса чиқарган баъзи давлатлар

бу йўлдан қайтиб, бошқа энергия манбаларига ўтиш ҳақида қарор қабул қилди. Буни жуда катта бурилиш десак бўлади. Радиоактив хавфни бошидан кечираётган кишиларни кўриб-билиб турибмиз. Маъмурлар аҳолини нима деб овутса овутаверсин, унинг оқибатларини бартараф этиш инсониятга жуда қимматга тушади. Бундан хулоса чиқариб олиш керак. Умуман, экологик тарбия, табиатга оқилона муносабат ғоят муҳим. Шу жиҳатдан, Юртбошимиз ташаббуси билан ташкил топган, бугун сафи тобора кенгайиб бораётган Ўзбекистон экологик ҳаракати экологик билимларни кенг тарғиб этиш, экологик маданият даражасини кўтариш сари ташланган катта қадам бўлди. Шу ўринда яна бир фикр айтмоқчиман. Мустақилликка эришилгач, давлатимиз раҳбари Ўзбекистон ядро қуролидан холи ҳудуд бўлсин, деган ташаббусни илгари сурди. Ўзбекистоннинг бу ташаббуси катта минтақада бир овоздан ҳамжиҳатлик билан маъқулланди. “Марказий Осиё – ядро қуролидан холи ҳудуд” деб эълон қилинди.

Жаҳон миқёсида АЭС масаласига муносабат кейинги бир неча даҳшатли оқибатдан сўнг ўзгарди. Биз табиатни суиистеъмол қилсак, ундан ниманидир юлиб олсак, у ҳам шунга яраша жавоб қайтаради...

Ж у р н а л и с т: Чорак аср муқаддам атоқли рус шоири Андрей Вознесенский “Литгазета”да Лев Толстойнинг буюк дарёси “телевидение” ва “кино” деб аталмиш янги санъат турлари исқанжасида бўғилиб, саёзлашиб бормоқда, одамлар Толстойни ўқимай кўяётир, тамаддун инсонни ёлғизлатиб кўймоқда, бунинг оқибати эса хатарлидир, деб ёзган эди.

О л и м: Табиатда рўй бераётган ўзгаришлар билан жамият ўртасида, унинг энг муҳим қисми бўлган инсон ва унинг онги, қалби, руҳияти ўртасида қандайдир боғлиқлик борми ёки йўқми? Бу саволга жавоб асносида япон адиби, Нобель мукофоти лауреати Ясунари Кавабатанинг бир ҳикояси ёдимга тушади. Асарда инсон, табиат ва жамият ўртасидаги чуқур, нозик боғлиқлик маҳорат билан кўрсатилган. Воқеа Японияда, шаҳарда, суд залида бўлади. Зал – тирбанд, диққинафас.

Бутун мамлакат аҳолисини ларзага солган, бир неча ота-она ва болаларни кийнаб ўлдирган ваҳший устидан суд ҳукми ўқилмоқда. Судья котилга олий жазо берилганини маълум қилади. Шу пайт залга эгни увада, жулдур; ирkit сочлари тўзғиган телбанамо бир аёл отилиб киради. У тарашадай қўлларини залда ўтирганларга, кейин ҳайъат томон чўзиб “Жаноб судья! – дея илтижо қилади. – Менга раҳм қилинг, илтимос, менга ҳам ўлим жазоси беринг! Сиздан ўтиниб сўрайман!” Ҳеч қутилмаган ва соғлом мантикка зид бу му-рожаатдан судья ҳам, залда ўтирганлар ҳам ҳайратда қолади. Судья бироз ўзини қўлга олгач, аёлниг бу илтимосини ба-жара олмаслигини айтади. Японияда қонунлар фақат жиноят содир этган кишини жазолаш учун қўлланади, дейди у. Аёл “Ахир, шу жиноятчини дунёга келтирган мен-ку! – дейди. – Шунинг учун у қилган жиноятларга тенг шерикман!”

Судья унга қонуний жавоб қайтаради: “Тергов ҳужжат-ларида кўрсатилишича, у жиноят содир этган жойда сиз бўлмагансиз...” Шунда аёл залга ўгирилади-ю, кўйлагини чок ёқасидан шартта йиртади. Қон тусдаги қорамтир сийнасини одамларга кўрсатиб: “Мен ҳам бир вақтлар, сиз нозанин хоним-лар, барча бахтиёр кишилардек, турмуш қуриб фарзанд кўриш бахтига муяссар бўлганман, – дейди. – Менинг суюкли эрим темир йўл ишчиси эди. Фалакнинг ишини қарангки, ўша кеча мен тўлғоқ азобида қийналиб ётган маҳал фалокат рўй берган. Қоронғида эримни кўрмай қолган машинист тепловозда уни нақ иккига бўлақлаб кетган. Бу даҳшатни эшитиб мен ҳушдан кетдим. Ўзимга келгач, не кўз билан кўрайки, қонга беланган чақалок оёғим учуда ётибди. Бир амаллаб уни ювинтирдим, ўраб-чирмаб, тирик қолсин, деб эмиза бошладим. Шунда у нозик лабчалари билан сийнамга ёпишган, мен биринчи бор оналик бахтини ҳис этганман. Аммо кўкрагимни қоплаб тур-ган мана шу дағал қора туклар ва улар тагидаги қизил қондек туғма нор у кўз очиб кўрган дунёнинг илк ранглари бўлган. Ҳар гал эмизганимда унинг нозик лаблари кўкрагимдаги шу ўткир туклардан озор чеккан, у ютган ҳар қултум сутга қон

таъми аралашган бўлган. Ўша кунлар ижарада яшаётган уйимиздан хайдаб чиқаришган. Киссамда ҳеч вақо бўлмагани учун шаҳар четидаги тўқиндилар ташландиғига қандай бориб қолганимни ўзим билмайман.

Мен боламни ўша уюм-уюм чиқинди ва ахлатлар орасидан бирор егулик кидириб топиб едириб-ичирганман, кийинтириб улғайтирганман. Уни ўқитиб, саводини чиқариш учун мактабга бера олмаганман... У кўрган илк ранг мовий эмас, кондек қизил бўлса, ахлатхонада улғайган, мактаб кўрмаган бола қалбида қаердан раҳмдиллик, ҳиммат ва олижаноблик пайдо бўлсин?! У қандай қилиб қонхўр ва жаллод бўлмасин?!”

Бундан инсон маънавияти технократик тараққиёт таъсиридагина саёзлашиб бормаяптими, деган маънавий муаммо келиб чиқяпти. Наҳот, ўша поезд аёлнинг таянч тоғини эмас, одамзот туйғуларини ҳам икки бўлакка бўлиб ташлаган бўлса! Ўйлайманки, Ясунари Кавабата қўяётган бу саволга жавоб излашимиз керак.

Машҳур олим, ядро физикаси ва нисбийлик назарияси асосчиси Альберт Эйнштейн: “Сиз табиатга чуқурроқ назар солинг, шунда ҳамма нарсани тушуниб етасиз”, деган эди. Ҳақиқатан ҳам шундай. Қаранг, бир авлод кўз ўнгида қуриб, гигант туз маконига айланган Орол денгизи ҳақида айтилмаган гап қолмади. Аммо табиатга нисбатан йўл қўйилган машъум хатони, минг афсуски, тузатишнинг иложи бўлмаяпти.

Ж у р н а л и с т: Кўплаб олимлар, иқтисодчи ва эколог мутахассислар Оролбўйи аҳолиси эндиликда кўп сув талаб этадиган анъанавий зироатчилик тарзини бироз ўзгартириши, бинобарин, пахта, ғалла, шоли, балиқчилик билан бирга уларга тенг ва улардан ҳам ортиқроқ даромад берадиган соҳаларни ўзлаштириши зарур, деган фикрни илгари сурмоқда. Хусусан, ЮНЕСКОнинг “Мир науки” журнали сиз олиб бораётган тадқиқотлар, жумладан, индиго ҳақида тўхталиб, самовий ранг берадиган индигофера ўсимлиги бу борадаги муаммоларни ҳал этишда қўл келиши мумкин, деб ёзади.

О л и м: Кўпчилигимиз дастлаб жинси шим харид қилганда индиго билан тўқнаш келганмиз. У энг қадимий

ранглардан биридир. Тўрт минг йил илгари қадимги Мисрда, фиръавн Тутанхамон даврида индигофера баргидан ранг олиб, мато кўк рангга бўялган. Ҳозирги даврда табиий ранг бериш усули жанубий Ҳиндистонда қўлланилади, холос. Бошқа жойларда амалда кимёвий синтез қилинган бўёк билан ранг берилади.

Агар ЮНЕСКОнинг индиго лойиҳаси рисоладагидек амалга ошса, Орол денгизи минтақасида ҳам индигофера ўсимлигини етиштириш имконияти туғилади. Яқин-яқингача индигофера тинкториа ўсимлигини Оролбўйида етиштириш масаласига одамлар жиддий қараган эмас. Нимага уни ўстириш учун бу минтақа танланди? Нафақат ўсимлик ва ҳайвонот оламига, балки одамларга ҳам зарарли бўлган шўр босган далада уни ўстиришга не ҳожат?

Европа космик агентлиги сунъий йўлдошлари олган суратларга қараганда, Орол денгизининг Ўзбекистон қисмидаги ҳудуди уч йил мобайнида саксон фоизга қисқарган. 2020 йилга бориб денгизнинг жанубий қисми бутунлай йўқолиб кетиши мумкин. Бу вазиятга қарши саъй-ҳаракатлар бошланмоқда, яъни ҳалокат келтирувчи туз шамолига қарши шўрга чидамли ўсимлик ва дарахтлар экиш урф бўлаётир. Ҳар йили кучли шамол денгиз ҳудудидан 150 минг тоннага яқин туз чангини кўтариб, бир неча юзлаб километр кенгликка ёяди. Бу эса, ўз навбатида, шу минтақада яшаётган аҳоли, умуман, тирик жонзот учун хавфли бўлиб, минтақада қишнинг одатдагидан совуқ ва ёзнинг иссиқ бўлишига олиб келаётир.

Марказий Осиёда индиго ўсимлиги саноат мақсадида етиштирилгани ҳақида маълумот деярли учрамайди. 2005 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Тошкентдаги ваколатхонаси ҳомийлигида индиго лойиҳаси йўлга қўйилди. Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти асосан қишлоқ хўжалиги билан шуғулланади. Минтақадаги ноқулай экотизим ва сув танқислигига қарамай, фермерларнинг яшаш тарзи пахта ва шоли билан боғлиқ. Олимларнинг фикрича, фер-

мерларга яхшироқ шароит яратиш учун пахтадан ташқари муқобил экинлар етиштириш ва бунда инновацион технологиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Индигофера тинктория ўсимлиги бу борада қўл келади. Индигофера ва бошқа ўсимликларни ўстириш бўйича ЮНЕСКО гуруҳи фикрича, индиго нафакат минтақа иқтисодиётига ижобий таъсир кўрсатади, балки шўрланган ерларни қайта тиклайди ҳам. Индигофера – фойдаланиш кўламига кўра, кўп киррали ўсимлик. Баргидан ранг олингандан кейин унинг қолдиқлари ва илдизлари сабзавот етиштиришда, узумзор ёки мевазорда азотга жуда бой яшил ўғит сифатида ишлатилиши мумкин.

Маҳаллий хунармандлар ва тўқимачилик саноатимиз ҳам бундан катта фойда кўради. Ташландик бўлиб ётган шўр ерларда ғўза, шоли қатори бошқа даромад келтирадиган муқобил экинлар, масалан, доривор ёки табиий ранг берувчи ўсимликлар, оқ жўхори, мевали ва ўрмонбоп дарахтлар экиб, катта иқтисодий фойда кўриш, аҳолини иш билан таъминлаш, сайёҳликни ривожлантириш мумкин. Шунинг учун бу лойиҳа Орол бўйида кучайиб бораётган ижтимоий-иқтисодий ва экологик муаммоларни ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этади, деб ҳисобланмоқда.

Ж у р н а л и с т: Демак, экологик муаммоларни ўз вақтида ҳал этиб бориш, нафакат соғлом турмуш тарзи ва фаровон яшаш учун имконият яратади, айтиб чоғда, одамларнинг руҳиятини бойитади, ички олами деградацияга учрашининг олдини олади. Бинобарин, суҳбатимиз бошида тилга олинганидек, ғўзал сайёрамиз ўз жозибасини йўқотиши, тириклик учун ярқисиб бўлиб қолиши хавфини ҳам бартараф этади.

Эндиликда зилзилалар, тўфону қасирғалар АЭСларнинг фойда-зиёни ҳақида янгича муносабатини вужудга келтирганига ҳаммамиз гувоҳмиз. Модомики шундай экан, иддаоларини демократия ниқоби орқали тикиштиришга устаси фаранг бўлиб кетган, қирғин қуроллари сотиб бойишдан орқилмаётган руҳий хаста кимсалар қўлида неча юзлаб одам-

лар ҳаёти барбод бўлаётгани, инсониятнинг аждодлардан мерос олий туйғулари саёзлашиб, унутилиб, йўқолиб бораётгани бизни ҳам ташвишлантириши зарур.

Умид шулки, бу жараёни тўхтатиш, шубҳасиз, яхши ниятли одамларнинг қўлидан келади.

Мурод Абдуллаев суҳбатлашди.

Дамин ЖУМАҚУЛ

(1968 йилда туғилган)

ҒУРУР ҶЗНИ БИЛМАҚДИР

Инсоний ғурур дегани, шаън, кадр-киммат, ор-номус дегани нима ўзи? Миллий ғурурнинг ўк илдизи қаердан бошланади, инсон онгида қай йўсин шаклланади ёки булар ген орқали ўтувчи туғма инстинктми? Балки улар замона зайлига қараб ўзгариб борувчи нисбий тушунчалардир ёинки қатъий меъёрларга асосланувчи турғун туйғулармикан?

“Ғурур”, келиб чиқишига кўра, арабча сўз. Тўғридан-тўғри таржима қилинса, “манманлик” дегани бўлади. Каттазанг кимсаларни эса бирор дин ва бирорта прогрессив таълимот ёкламайди. Жумладан, Куръони карим нозил бўлган тилда “кибр”, “такаббур”, “мутакаббир” бир ўзакли сўзлар ҳисобланади. Мутакаббир Оллоҳ таолонинг зоти сифатларидан биридир, унга маънодош бўлган ғурурга берилган киши ўзини Буюк Яратувчига тенг тутган чиқади. Бинобарин, ғурурга кетган кимса Оллоҳнинг қаҳрига учраши баробарида ён-атрофдаги одамларнинг ҳам назаридан қолади.

Аммо бу сўзнинг ўзлашма сўз эканини инобатга олиб, истилоҳий маъносига назар солинса, ўзгача маъно билдиради: инсоннинг ўз кадр-кимматини англаши, уни ҳимоя қилиш ҳисси, иззат-нафси. Демак, арабчадаги “ғурур” билан тили-

мизга ўзлашган “ғурур” сўзлари ўртасидаги фарк ўзни катта олмоқ илллати билан камситишларга йўл қўймаслик фазилати ўртасидадир. “Ор-номус”, “шаън”, “қадр-киммат” сўзлари ҳам шунга монанд ёндош тушунчалар ҳисобланади.

– Бу сўзлар маъносини жамлаб, “ўз қадр-кимматини билиш” деб айтиш мумкин. Инсонда ўзини ҳурмат қилиш ҳисси у ижобий натижаларга эришганда, жамиятдан муносиб ўрин топганда, бус-бутун шахс сифатида шаклланганда пайдо бўлади.

Ғурурли кишилар мардлиги, фикрида собитлиги билан атрофдагилар ҳурматини қозонади. Бундай фазилатларга эга бўлмаган кимсаларнинг иззатталаблик қилиши эса акс натижа беради, унга нисбатан бошқаларнинг нафратини кўзғайди.

* * *

Қишлоғимизда ўтган тўйларнинг бирида унчалик номдор бўлмаган полвон ўнг ёни билан йиқилди. Баковул “ҳалол” деб юборди. Шунда полвон жаҳл отига миниб, “Бир елкам билан тушдим, йиқилганим йўқ”, деб давра айлана бошлади. Унинг бу қилиғини кузатиб турган чоллардан бири “Полвоннинг йиқилгани шу бўлади, чик, болам”, дея уни ҳассаси билан даврадан ҳайдаб солди. Ўша кезлар биз етти-саккиз яшар бола эдик.

Отахоннинг важоҳат билан айтган бу гапидан сўнг сакраб ўйноқлаётган полвоннинг шашти пасайиб, қанчалик мулзам бўлгани ҳозиргача кўз ўнгимда. Бу воқеа сабаб мурғак ёшимда англаганим шу бўлдики, полвонлар даврада ор талашар, ўзини полвон деб билган мардумнинг ерда чалқанча юлдуз санаб ётиши ўлимдан баттар уят ҳисобланар экан.

Бу курашларда қайсидир қишлоқ полвонларидан бири йиқилгудек бўлса, бошқаси сакраб туриб унинг изига чиқарди, у ҳам йиқилса – яна бирови. Борди-ю, омад юз ўгириб, энг катта полвони йиқилиб қолса, ўша қишлоқдан келган томошабинлар тўйдан кўз ёши билан қайтар эди. Кейин эса навбатдаги курашли тўйгача “мағлуб баҳодир”лар тунлари

давра олиб, тайёргарлик машқини ўтарди. Кураш бошланган заҳоти олдинги тўйда ўзларини йикитган полвонларга талабгор бўлиб чиқарди. Шундай ориятли йигитлар эди бизнинг боболаримиз, оталаримиз, акаларимиз.

Болаликдаги хотираларни эслашимга ўзининг беорлиги билан фахрланадиган бир одам билан юзма-юз келганим сабаб бўлди. Таассуфки, бу одам кичикрок бўлса-да, бир идоранинг раҳбари бўлиб, қўл остидаги ходимларни ҳам тинимсиз шунга даъват қилар, орсизликнинг афзаллигини, яшаш учун, униб-ўсиш учун нақадар қулайлигини жон-жаҳди билан уқтирар эди.

Воқеа бундай бўлди: кўп йиллардан бери ўзи ишлайдиган идора раҳбарлари билан судлашиб юрган “зақунчи”лардан бири ҳақида гап кетди. Сухбатдошлардан бири унинг қонунларни, кодексларни жуда пухта билгани боис судьяларни ҳам шошириб қўяётгани, ҳамкасбларини ҳали судма-суд судраб роса сарсон қилиши ҳақида гапирди.

– Бу одамни ўзлари шу даражада “қонуншунос” қилиб етишгирди, энди ўзлари “ҳузур”ини кўради-да, – деди яна бир ҳамсуҳбатимиз.

– Барибир тўғримас, бу аҳволда ўзини хароб қилади, – деди ҳалиги раҳбар.

– Унда одамнинг шаъни, ор-номуси, ғурури қаерда қолади?

– Хўш, ўша одам ғурури учун курашиб нима топди?

– Ғурури учун курашган одам албатта фойда кўриши керакми? Ахир, унинг қадр-қиммат учун курашгани жамиятга фойда-ку. Одамлар бу воқеадан ибрат олади ва ўзини камситишга йўл қўймайди, ҳуқуқларини қонун билан ҳимоя қилади.

– Одам ғурурини синдирса ҳам ўзини синдирмаслиги керак.

– Ғурури синган одамнинг нимаси қолади?

– Бола-чақаси-чи?..

Дунёда турли қарашга, ҳар хил табиатга эга одам кўп. Лекин орсизлиги билан фахрланадиган одам – ноёб ҳодиса. Вожаб, инсон нима учун яшайди ўзи? Яхши-яхши таомлар еб,

турли-туман кийимлар кийиш ёки фақат бола-чақа орттириш учунми? Азизу мукаррам қилиб яратилмиш ҳазрати инсон бошқа тирик мавжудотлардан нимаси билан фарқ қилади? Шарафсиз инсоннинг яшашидан не маъни?

Ўзбекда инсоннинг ор-номуси, шаъни, ғурурини улуғ-лайдиган минглаб мақоллар, аждодлардан мерос ибратли ҳикматлар бор. Миллатимизга мансуб ёшу қари – барчаси шу ҳикматларга амал қилиб, ҳазрати инсон эканидан фох-рланиб юради-ку! Унда бояги тоифа қайси миллатга мансуб?.. “Қоражон мени бугун чоҳдан тортиб олса, эртага бун юзимга солиши мумкин”, деган андишада арконни атай узиб юборган кўйи яна бир неча йил зиндонда ажали ёки тақдири илохийни кутиб ётишни афзал билган Алпомиш авлодлари орасидан шундай шарафсиз кимсалар чиқишига нима сабаб? Наҳотки, қуллик психологияси онгимизга шу қадар сингиб кетган бўлса? Ундай десангиз, қуллар ҳам бу даражада орсиз бўлмаган. Бун тарих китобларида кўп ўқиганмиз.

Ҳа, дарвоқе, “Алпомиш” достони. Бу асар халқ тафаккури дурдонаси бўлган бошқа юзлаб дostonлардан нимаси билан фарқ қилади? Нима учун кексаю ёш уни севиб ўқийди?

Чунки дoston бошдан охирига қадар инсоний ор-номус хақида. Бир эсга олайлик, ўн тўрт ёшга тўлиб, маст бўлган нордай кўпириб юрган Ҳакимбекка узок қалмоқлар юртига кўчиб кетган амакисининг қизи Барчинойдан хат келади. Мактубда Барчиной қалмоқлар юртида талаш бўлгани ва улардан олти ой муҳлат олганини маълум қилиб, Алпомишдан мадад сўрайди. Хатни ўқиган Ҳакимбек “Олтойчалик йўлда бўлса, қалмоқнинг элида бўлса, зўр ёвнинг қўлида бўлса, бир хотин оламиз, деб сандираб ўлаимизми”, дея хатни тиззасига бостириб ўтиради. Бун кўрган Қалдирғочойим акасига карата:

*Ака, айтган сўзим оғир олмагин,
Нар-мода ишини бунда қилмагин,
Бу ишдан беҳабар бўлиб турмагин,
Сен бормасанг, ёринг қалмоқ олади,*

Барчин йиглаб нима илож қилади? – дейди.

Акасининг қадри учун жон куйдираётган мушфик сингил Қалдирғочдан бу таънани эшитгандан кейин ҳам йўлга тушмаслик, ор учун жон тикмаслик мумкинми?

Энди Алпомиш қалмоқларнинг энг зўр пахлавони Кўкалдош билан кураш тушаётганда Барчинойнинг айтган сўзларига эътибор қилинг:

*Қизлар сизни нар-мода деб айтади,
Қизларнинг айтгани менга ботади.
Мардлар олишмайди, силтаб отади,
Майдон бўлса иш кўрсатиб кетади,
Бўш одамнинг иши кейин кетади.*

Севган ёрининг ҳақли таънаси кўкайини кесиб ўтган Алпомиш рақибини силтаб отиб юборади. “Бўш одам” деганда, Президентимиз таъбири билан айтганда, ўз қадрига, ўз шаънига эга бўлмаган, беқарор ва салбий таъсирларга тез берилувчан, шахс сифатида шаклланиб улгурмаган киши назарда тутилмоқда. Бундай одам ҳаётда кўп-кўп тўсиқларга дучор бўлади, беқарор ва салбий таъсирларга тез берилади, унинг шахс сифатида емирилиши ҳам осон кечади. Энг аянчлиси, максadini, орзу-ҳавасларини амалга оширишни эрта-индин билан ортга суриб, умрини бой бериб қўяди.

Аслида, Барчиной Алпомишнинг Кўкалдошни енгишига шубҳа қилмаган. Аммо унинг ланжлиги, рақиб билан бағирлашиб давра айланиб юргани, мардларча кураш намойиш этмагани ғашини келтирган, нафсониятига теккан. Чунки, одатда, қиз боланинг белидан кучиб айланиб юрилади. Рақиб эса яқинлаштирилмайди ва полвоннинг ўзи ҳам рақибга суяниб олмайди. Эътибор қилган бўлсангиз, ҳозирги тўйларда ҳам курашга тушган полвонлар бир-бирига суяниб, давра айланиб колса, дарҳол томошабинлар баковулга анави иккаласининг зотини бериб айириб юборинг, деб уларни ўртадан чиқариб солади.

Айтиб ўтилганидек, Алпомиш зиндонда ётганда дўсти Қоражон енг шимариб уни озод этгани Чилбир чўлига бора-

ди. Қалмоқлар ғафлатдалиги боис уни сезмай қолади. Қоражон дўстининг халоскорига айланишига, Алпомишнинг зиндондан озод бўлиб, қалмоқнинг додини бериб, юртига ёруғ юз билан қайтишига бир баҳя қолади. Лекин бунга бир нарса – инсоний ғурур йўл бермайди. Бу воқеа бахши тилидан куйидагича ифода этилган: “Ипак арконни зиндонга ташлади. Алпомиш белига боғлаб олди, Қоражон чирпиниб тортди, караса, тортиб олиб кетгудай ғайрати. Алпомиш туриб айтди: “Бу зиндондан тортиб олиб кетиб қолади, шекилли. Зиндондан чиқариб олиб борар, элда маърака-мажлис бўлар, бир тошиб гапириб ўлтирган вақтимда “Зиндонда чириб кетадиган одам эдинг, фалокатдан кутқарган фақир-да”, деб бетимга улгу қилиб юрар”, дея орқасини бериб, оёғини тираб турди. Алп Қоражон чирпиниб тортди, ипак аркон узилиб кетди, Алпомиш зиндонга тушиб кетди”.

Шу дамда дўстининг кўнглидан нималар ўтганини Қоражон сезган. Негаки, у замонлар кимсанинг кўмагига таяниб жон сақлаб қолиш алплик мақомига номуносиб иш саналган. Аммо Қоражон дўстини бу аҳволда ташлаб кетолмасди, унинг дўстга садоқати, ваъдага вафоси бунга изн бермасди. У Алпомишга:

*Шаънингга Қоражон номард бўлами,
Қилган хизматини улгу қилами?
Хаёлингга Қоражон номард бўлибди,
Кўнглингга шундайин гаплар келибди,
Ўйлаган шумлигинг бекор бўлибди,*

– дейди. Кўнғиротга қайтганимда хушxabар кутиб югуриб чиккан Қалдирғочойимга нима жавоб қиламан, деб роса аврайди – харчанд ўтинмасин, уни душман чоҳидан озод бўлишга кўндира олмайди.

Эй биродар, Алпомиш ўлим билан юзма-юз турган бўлса-да, бир оғиз таънадан кўркиб, синалган дўсти мададидан юз ўгирди! Биз эса арзимаган моддий неъмат ёки кичикроқ бир амал курсисига етишиш илинжида дўстми-душманми суриштирмай, дуч келган одамнинг қошида жилпанглаймиз. У бирор каромат кўрсатмай туриб қилган илтимосимизни неча бор юзимизга

солса-да, хушомадни янада баландроқ пардада давом эттирамиз. Нима учун бунчалар ночормиз, нега бунчалар хор ва забунмиз? Телевизор воситасида кашф этилаётган “юлдуз”чаларнинг ўзини ҳар муқомга солиб чиранишини кўринг, ҳаммангни лақиллатиб бойиб оламан дея кўзбўямачилик йўлида турли ўйинлар, лотореялар ўйлаб топаётган, ёлғонни минг оҳангда қалаштираётган лўттибозларга қаранг!..

Аллакаерлик “акахон”ларининг садақасига кун кечиришни одат қилган, содда ҳамюртларини алдаб, уларни одам савдоси билан шуғулланувчи манфур кимсалар қўлига топшириб келаётганлар ҳам ўзларини Алпомиш авлоди деб билармикан?..

Бундай ялтоқилик, ҳаёсизлик, ғурурсизлик ва бошқа-бошқа иллатлар қаёқдан келди ўзи бу юртга?

Педагог олимларнинг фикрича, инсон бутун умри давомида эгаллаган тарбиянинг тўксон фоизини беш ёшга тўлгунга қадар олар, шунга мувофиқ, инсоннинг характери ҳам беш ёшга қадар саксон фоиз шаклланар экан. Халқимизнинг “Бўлар бола – бошидан”, дегани шу экан-да. Табиийки, бола гўдак ёшида асосан она ёнида бўлади. Демак, бизга Барчиною Қалдирғочдек оналар керак. Негаки, ўтюррак оналаргина фарзандлари қалбига чўғ ташлаб, уларни маънан ва жисман юксалтиришга қодир.

Етти йил зиндонда ётган Алпомиш озодликка чиқиб, калмоқлар юртида адолат ўрнатиб, уларга Кайқубодни хон кўтариб юртга қайтади. Ўз мулкида юз берган фитналарнинг асл сабабчиси ким экани ҳамда дўсту душманни ажратмоқ касдида ўзини танитмай юрганида уни Қултой деб билган ўғли Ёдгорбек дилини ёради:

*Асли ўзим добонбийлик тўраман,
Гул энамни қандай унга бераман,
Гул энамни Ултонтозга берган сўнг,
Не бет билан Кўнгирот элда юраман?!*

Алпомиш калмоққа кетганида Ёдгор онасининг гумонаси эди. Шу ҳисобда, ҳали етти ёшга тўлиб-тўлмаган болакай “Гулдай онамни Ултонтоз деган кулга бергудек бўлсам, Қўнғирот элида бош кўтариб юргулигим қоладими?!” дея орлянапти. Мана, бўлар боланинг ташвиши, дарди, орияти!

Миллий истиқлол мафқураси тамойиллари давлат ва жамоат ташкилотларида фаол тарғиб этилаётган, ўқув юртларида бу фандан дарс ўтилаётган бир замонда аёлию қизларини бозорга чиқариб қўйиб, уларнинг меҳнати эвазига қават-қават уй қуриб, “Nexia”ю “Matiz”лар миниб қариллаб юрган ака-хонлар, ор-номус, кадр-қиммат учун курашишни эп кўрмаган амалпарастларни қандай она тарбиялаб вояга етказган экан?

Бояги мисоллар ўзбек халқ оғзаки ижодидаги биргина дostonдан дафъатан ёдга келиб қолганлари, холос. Фикримизча, шунинг ўзиёқ миллатимиз қанчалик номусли бўлганига яққол далилдир.

Ғурурсизлик, инсоний кадр-қиммат топталиши ислом динида ҳам қораланган. Айрим диний таълимотларда “Ким сенинг ўнг юзингга тарсаки туширса, чап юзингни ҳам тугтиб бер” (*Матто Инжил*), дейилади. Ислому даъвати эса ҳақиқий инсон қалби садосидир. Табиийки, ёмонлик кўрган одамга қасос ҳаққи берилсагина унинг қалби ҳаловат топади. Бирок у “Қасос олишдан кўра афв қилмоқ афзал” деган фикрга кўндирилса, албатта шундай қилади. Ҳеч шубҳа йўқки, инсон қасос олишга имкони бўла туриб кечирса, бу раҳмат ва иззатдан келиб чиққан афв ҳисобланади. Аммо у аввалбошданок афв қилишга даъват этилса ва қасос олиш ҳуқуқи берилмаса (бошқа динлардагига ўхшаб), жабр кўрган одам бунга кўнган тақдирда ҳам, барибир, зулму ўтказган кишини кечиролмайди. Иззат-нафсига тегилгани, ғурури топталгани боис, “Кечирдим”, деган одамига зиён етказишга зимдан пайт пойлаб юради. Негаки, бу ноиложликдан афв қилишдир. Ислому дағи афв эса ўзаро келишмай юрган тарафларнинг дўстлигига айланади.

Тариқат шайхлари ҳам инсоний ғурурни саклаш борасида юксак матонат кўрсатгани тарихий ва адабий манбалар орқали маълум. Жумладан, Мансур Ҳалложнинг қатл этилиши “Мантиқ ут-тайр” асарида Худхуд тилидан куйидаги мазмунда ҳикоя қилинади: “Анал – Ҳақ” дегани боис ўлимга ҳукм этилган улуғ шайхни дорга осишдан олдин кўл-оёқларини кесадилар. Кесилган жойдан тирқираб қон оққани боис унинг ранги сарғая бошлайди.

Сурди кесик қўлларни юзга ул,
Қон сўраркан юзга, дерди ўзга ул:
– Эр киши гулгунаси шу тоза хун,
Гулгун этгум юзимни мен бугун.
Кўрмасин саргайганимни бир касе,
То қизил юз бирла тургаймен басе.
То биров саргайганимни кўрмагай,
Кўрқди Ҳаллож деб хаёлга бормагай.
Йўқ менинг жонимда қўрқувдан асар,
Юзларимга гулгуна сурсам етар.
Эр киши гар дорга тикса бошини,
Шер бўлиб этгай аён бардошини.

(Фариуддин Аттор. Мантиқ ут-тайр. Т., “Фан”, 2006, 200-бет.) Мана, эр кишининг иши! Эр киши ўз лафзини ана шундай ҳимоя қилади.

Бобур Мирзо 1506-1507 йил воқеалари баёнида бундай ёзади: “...Бадиуззамон Мирзонинг маҳкама уйига етдик. Шунга қарор қилинган эдики, мен уйга киргач, таъзим қиламан. Бадиуззамон Мирзо ўрнидан туриб пойгакка келади ва кўришамиз. Мен уйга киргач, бир таъзим қилдим ва тўхтамай унга қараб юра бошладим. Бадиуззамон Мирзо шошилмай ўрнидан туриб сустрок юрди.

Қосимбек менинг хайрихоҳим, менинг номусим унинг номуси эди, белбоғимдан бир тортди, хушёр тортдим. Секинрок юриб белгиланган ерда кўришилди.

...Иккинчи сафар келганида Бадиуззамон Мирзо бурунги-дек таъзим қилмади. Муҳаммад Бурундукбек ва Зуннунбек орқали: “Гарчи ёшим кичик бўлса-да, мартабам улуғдир. Ота тахти Самарқандни икки бора жанг билан олиб ўтирибман. Бу хонадон учун ёт-душман бўлганлар билан қанча жанг-жадал қилганман, шу боис менинг таъзимимда бўлмаслик асоссиздир”, деб айттирдим. Бу сўз етказилгач, маъқул бўлгани учун эътироф этиб, таъзимни кўнгулдагидек қилди” (Бобурнома. “Ўқитувчи” нашриёт-матбаа уйи. Т., 2008, 143-144 бетлар).

Инсон шаъни, кадр-қиммати унинг нафсидан нечоғлик улуғлигига бадиий адабиётимизда ҳам мисоллар бисёр. Кўп узокқа бормай, “Ўткан кунлар” романининг “Хайрихоҳ қотил” бобига эътибор қаратайлик. Отабек ёлғиз ўзи тунда уч нафар қаттол душман билан олишиб, уларни мағлуб этади. Сўнг эса уй эгаларига билдирмай Тошкентга қайтиб кетади.

Ваҳоланки, хавфни бартараф этиш, душманидан ўч олишнинг қулай йўли бор эди: айтайлик, у фитнадан хабар топгач, воқеа жойига ёлғиз келмасдан ёнига уч-тўрт нафар йигит ёллаши, бундан хонадон соҳибларини ҳам хабардор қилиб қўйиши, хавф-хатардан фориғ бўлгач, қиш-кировли кунларда отда узок йўл тортиб Тошкентга қайтмасдан ўзини вафодор ёри Кумушшибининг бағрига отиб, хузур-ҳаловат топиши мумкин эди. У шундай қилган тақдирда ҳам шарафларга бурканарди.

Ё бу ўнғай тадбирларни Отабек билмасмиди? Ҳамма гап шундаки, Содикнинг уйида тузилган манфур режадан хабардор бўлганда унинг ҳам хаёлидан шу фикрлар ўтган: “... Душанба кун кечаси бир эмас, уч душман билан кураш тўғрисидагина ўйлар эди. Бу бирга уч масала бироз миясини қотирган: кишилар ёллаш, ҳукуматка билдириш, қутидорни хабардор қилиб қўйиш мулоҳазаларигача келиб еткон бўлса ҳам, аммо иззати нафси бу кўрқоқликка тамоман зид турар эди. Бора-бора бу мулоҳазасини тамоман кўнглидан чиқариб ташлади; на кишилар ёллайтурган, на ҳукуматга

билдиратурған ва на кутидорни хабардор қилатурған бўлди. Чунки рақиб билан дилдорнинг уйи орқасида танҳо олишмоқ, ёр оёғи остида қонлик тупроққа қоришмоқ унинг учун жуда лаззатлик ва шоирона туйила бошлаған эди. Саройга кирар экан ўзича: – Ширин ўлим, – деб қўйди” (Абдулла Қодирий. *Ўткан кунлар*. Т., “Шарқ”, 244-бет).

Водариғ, инсон шаръий рафиқасининг, қўйида йиллаб саргардон бўлган севгилисининг нафаси эшитиладиган даражада яқин жойда унинг номусини ҳимоя қилмоқ учун жонини гаровга қўйиб қон тўқади. Кейин эса уйга кириб ҳаммаҳаммасини айтиб ўтирмай, Тошкентга қайтиб кетади.

Минг йиллар бурун Алпомиш ҳам худди шундай йўл тутган эди: у гумонаси билан қолган ёрининг дийдорига қанчалик ошиқмасин, дўсти Қоражоннинг ёрдамидан фойдаланмайди. Нега? Чунки инсоннинг шаъни, кадр-қиммати ҳатто муҳаббат соғинчларидан ҳам улуғ! Борди-ю, Алпомиш ёки Отабек орсиз йигитлар сирасидан бўлганида, ҳарчанд зўр паҳлавон аталмасин, Барчиной ва Кумушбибининг муҳаббатини қозона олмас эди.

Йигирма йил бурун бир яҳудий аёлнинг ширакайф миллатдошига “Сен миллатимиз шаънига иснод келтиряпсан”, деб дашном берганига гувоҳ бўлган эдим. Ўшанда у миллатдошининг маст-аласт юрганидан уялди чоғи, деб ўйлаганман. Кейин билсам, яҳудий аёллар миллат ахлоқи ва равнақи учун ўзларини асосий жавобгар ҳисоблар экан.

Шу мулоҳазаларни битаётган чоғда Корея Республикасининг собиқ Президенти Ли Мён Бакнинг “Мўъжиза содир бўлмайди” деган китоби қўлимга тушиб қолди. Китобни ўқиш асносида, муаллифнинг таржимаи ҳолидан иборат бу асар моҳиятан инсоннинг кадр-қиммати, шаъни, ғурури ҳақида экан, деган фикрга келдим. Қашшоқ бир оила фарзанди бўлган болақайни онаси кўшниларикига меҳмон кутишга қарашгани чиқаради. Уй эгалари ҳарчанд қистамасин, бола тўкин дастурхондан бир лўқма ҳам оғзига солмайди. Чунки унга онаси одамларга беғараз ёрдам қилишни, ўз кадрини билиш лозимлигини ўргатган.

Егани фақат сувда қайнатилган гуруч, ҳатто шунга ҳам бирор марта қорни тўймаган норасиданинг анвои неъматлар билан безатилган дастурхон қаршисида ўтирган аҳволини тасаввур қилинг! Ўша вақт болакай нафсини тийиш учун қанча куч сарфлаган экан? Муаллиф шу кунларни эслаб бундай ёзади: “Мён Бакнинг оиласи бошқача. Улар камбағал бўлса-да, болалари ўз қадрини асло ерга урмайди. Ота-оналари уларни тўғри тарбия қилган”, дер эди кўшнилар биз ҳақимизда хурмат билан” (*Ли Мён Бак. Мўъжиза содир бўлмайти. Тошкент – Сеул, “Ўзбекистон” – “Ewhan”, 2009, 46-бет*).

Яна бир ўринда у Таиландда бирга ишлаган Че деган проабнинг васияти ҳақида ёзади. Орадан йигирма йил ўтиб, унга бир аёл қўнғироқ қилади-да, “Мен Таиландда қурилиш объектида проаб бўлиб ишлаган Ченинг рафикасиман. Агар уни эслай олсангиз, ҳузурингизга бораман, унутган бўлсангиз, бормаيمان”, дейди. Келганидан кейин маълум бўладики, мархум эри унга қийналиб қолса Мён Бакдан ёрдам сўрашни тайинлаган экан. Хотин ўғлини улғайтирибди, саноат мактабини тугатганидан сўнг уни ишга жойлаштириш масаласида ёрдам сўраб келибди. Бу илтимосни бир зумда бажарган Мён Бак аёлдан яна қандай ёрдам кераклигини сўраганда у: “Эрим фақат бир марта ёрдам тилашимни айтган, шунинг учун бошқа нарса сўрай олмайман”, деб жавоб берибди. Унинг ғурурли аёл экани сезилиб турарди, деб эҳтиромини изҳор этади муаллиф.

Нафсиламарини айтганда, ғурурсиз кимсалар ҳамма замонларда, барча миллатларда бўлган. Халқ мақолида айтилганидек, “Ўз қадрини билмаган – бировнинг қадрини на билсин”. Шуларнинг касофати уриб инсоният неча-неча бор талотўмларни бошдан кечирди. Бундай кимсалар ватан дарвозаларини душманга очиб берган, ватандошларининг конини тўккан.

Лекин орсизлигидан фахрланадиган одамлар билан ҳаётда юзма-юз келиш нақадар аянчли! Шу вақтга қадар бундай кимсалар, нари борса, Шекспир асарларидагина учраши

мумкин, улар фожиавийликни кучайтириш учун муаллиф томонидан ўйлаб топилган мажозий образлардир, деган фикрда юрардик. Такдирнинг “иноят”ини карангки, бундай “шон-шарафга бурканган” зотлар замондошларимиз орасида ҳам кам эмас экан.

Ўша воқеадан сўнг инсон умри мазмуни ҳақида кўп ўйлайдиган бўлдим. Ва шундай хулосага келдимки, умримиз шунчалар қисқаки, уни ор-номусдан кечиб, ёлғон-яшиқ, турланишу тусланишларга сарфламоқ уволдан уволдир! Алҳосил, Жалолиддин Румий ҳазратлари айтганидек:

*Ё аслинг каби кўрингил,
Ё кўринганинг каби бўл!*

Абдурахим ЭРКАЕВ

(1948 йилда туғилган)

ОҚСОҚОЛ

Жамият тараққий этиши асносида унинг институтлари ҳам ўзгариб, янгиланиб боради. Айримлари тарих саҳнасида бутунлай тушиб, унутилиб кетса, баъзилари янгитдан пайдо бўлади. Лекин ижтимоий институтлар орасида сиёсий ва иқтисодий тузум ўзгарса-да, мазмуни ва шаклини янгилаб, жамиятдаги вазифаларини давом эттираверадиган собитлари ҳам йўқ эмас. Оила ва никоҳ, ахлоқ ва ҳуқуқ, урф-одат ва таълим-тарбия каби жамият ҳаётини тартибга солувчи, ривожланишда давомийлик ва ворисийликни таъминловчи институтлар ана шундай хусусияти билан ажралиб туради.

Кўпчилик олимлар инсон моҳиятини унинг ижтимоийлигида кўради. Бинобарин, жамоага бирлашиш илк қоида ва талабларни юзага келтирган. Жамоа ичидан ҳар хил жараёнларга бошчилик қила оладиган кишилар лаёқат ва маҳоратига (*масалан, ов қилишга ёки бошпана қуришга, меҳнат қуроллари ва бошқа анжомлар ясашга*) қараб, ажралиб чиқа бошлаган. Жамоа аввал-азалдан умумий бошлиққа эҳтиёж сезган. Натижада ибтидоий жамиятда уруф-жамоалар етакчиси – оқсоқоллик институти шаклланган.

Оқсоқол жамоадешларидан топқирлиги, фикрлаш қоби-
дияти ва катъияти, билими, тажрибаси, ташкилотчилиги ва
бошқа муҳим хислатлари билан бирмунча устун бўлган. Ким-
дир жисмонан кучлироқ, овда мохирроқ ёки бошқа бирор
сохада зўрроқ бўлиши мумкин, лекин оқсоқолнинг бошликка
хос фазилатлари устунлик касб этган. Шу боис оқсоқол уруғ-
жамоанинг ҳақиқий, норасмий етакчисига айланган ва жа-
моа аъзоларининг ихтиёрий бўйсунушига асосланган обрў
ва ҳокимиятга эга бўлган.

Ибтидоий тузумда оқсоқолнинг қарори (*бошқалар билан
келишиб ёки ўз хоҳиш-иродасига кўра қабул қилинишидан
қатъи назар*) ҳамма учун мажбурий ҳисобланган, бирор
киши унга қарши чиқмаган. Чунки бу тузумда шахсий ман-
фаат, индивидуализм инкор қилинган, уруғ манфаатига, жа-
моавийлик принципига бўйсунилган. Натижада оқсоқоллик
институти ўзига хос авторитарлик касб этган.

Жамият бирмунча ривожланиб, хусусий мулк пайдо
бўлиши, одамлар ўртасида мулкий ва ижтимоий табақаланиш
юзага келиши билан уруғ-жамоалар, қабилалар ич-ичидан
емирилган, давлат ва ҳуқуқ вужудга келиб, асосий бошқарув
оқсоқоллардан расмий амалдорлар кўлига ўтган. Аммо Шарқ
мамлакатларида, хусусан, бизнинг ҳудудда оқсоқоллик бу-
тунлай йўқолиб кетмаган. Бу институт янги шароитга мос-
лашган, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни давлат идоралари
билан боғловчи ҳалқага айланган. Кўп ҳолларда оқсоқол бир
йўла маҳаллий ўзини ўзи бошқариш бўғини – қишлоқ ёки
маҳалла жамоаси бошлиғи ҳамда давлат бошқаруви тизими-
даги қуйи амалдор вазифасини бажарган. Масалан, хонлик-
лар давридаги қишлоқ аминлари бир томондан, оқсоқол ик-
кинчи томондан, давлат амалдори ҳисобланган. Ибтидоий
жамоадан фаркли ўлароқ, аграр жамиятда оқсоқол норасмий
етақчидан расмий етакчига айланган.

Бутун аграр жамият тарихи давомида Шарқ мамлакат-
ларида оқсоқоллик институти сақланиб қолишининг са-
баблари, энг аввало, ерга хусусий мулк ўрнатилмагани,

суғориладиган деҳқончилик талаблари ҳамда аввалига патриархал, кейинчалик ярим патриархал турмуш тарзи шароитида жамоавийлик тамойилининг одамлар ҳаётидаги аҳамияти йўқолмаганидир.

Асосий тирикчилик манбаи – ер ва сувдан жамоа бўлиб фойдаланиш, ўнлаб чақиримга чўзилган арик ва зовурларни йил сайин биргаликда тозалаш каби ишлар ҳам жамоавийликка бўлган эҳтиёжни сақлаб қолди. Шу тарика оқсоқоллик янги тузумга мослашиб такомиллашди, янги шароитга хос хусусиятлар касб этди ва табиийки, баъзи янги вазифаларни ҳам бажара бошлади. Масалан, оқсоқол қишлоқ амини сифатида солиқ йиғиб, ҳазинага топширишда давлатга ёрдам берди ёки вақф ерларидан олинадиган даромаднинг масжид ва мадрасага етиб боришини таъминлади ва ҳоказо.

Шаҳарларда қишлоқ жамоасига монанд маҳалла жамоаси вужудга келди. Ўша даврда саноат ишлаб чиқариши оила даражасида ташкил этилган, маҳаллалар бирор касб-ҳунарга қараб ихтисослашган эди. Шу сабабдан оила жамиятда ишлаб чиқаришнинг бирламчи, маҳалла эса жамоавий тузилмасига айланган эди. Маҳалланинг масжиди, мактаби, зарур инфратузилмаларни жамлаган гузари бўлган. Ёш авлод маҳаллада касб-ҳунар сирлари ва кўникмаларини, дастлабки иқтисодий ва ижтимоий муносабатларни ўзлаштирган, масжид қошидаги мактабда бошланғич таълим олган. Бошқача айтганда, маҳалла ҳам истиқомат қилиш жойи, ҳам ўзига хос ишлаб чиқариш уюшмаси (*қорхонаси*), ҳам кадрлар тайёрлайдиган ижтимоий-тарбиявий муассаса бўлган.

Оқсоқол жамоанинг ички муносабатлари баробарида иқтисодий, ижтимоий-ҳуқуқий, касбий-тарбиявий ҳаётини ҳам тартибга солган, шунингдек, унинг эътиқоди, маънавияти – жамоавий мафкураси (*қабил*а ёхуд *қасб-ҳунар билан боғлиқ асотирлари*) ҳимоячиси, анъаналари, урф-одатлари, расм-русмларини ўтказадиган ташкилотчиси ҳам бўлган. Ушбу омил оқсоқоллик институтининг сақланиб қолишида муҳим аҳамият касб этган. Чунки Шарқ мамлакатлари тур-

муш тарзида ҳамма вақт анъаналар, урф-одат ва маросимлар катта роль ўйнаган. Боз устига, кишлок жойларда патриархал ва ярим патриархал ҳўжалик юритишнинг, шаҳарда эса оилавий ҳунармандчиликка асосланган ишлаб чиқаришнинг турғунлиги иктисодий, сиёсий ва диний-мафкуравий муносабатлар турғунлигини белгилаган. Бу каби омиллар мажмуи ва урф-одатлар ҳукмронлиги охир-окибатда анъанавий жамият шаклланишига олиб келган. Оқсоқоллик анъанавий жамият талабларига мос бўлгани сабабли бошқарув тизимининг ажралмас доимий бўлагига айланган ва аграр жамиятнинг барча боскичларида шаҳарда ҳам, кишлокда ҳам асосий ижтимоий тузилмалардан бири сифатида фаолият кўрсатган.

Оқсоқолнинг ўзига таъриф берадиган бўлсак, у – халқ орасидан чиққан норасмий етакчи сифатида кишлок жамоасининг ёки шаҳарларда бирор ҳунармандчилик турига ихтисослашган маҳалланинг умумий корпоратив манфаатларини ҳаммадан аввал ёки биринчилар каторида пайкай олиш қобилиятига эга киши. У, шунингдек, умумий манфаат ва мақсад йўлида жамоадосларини бирлаштирадиган, ишонтира оладиган, улар кучини мувофиқлаштириб, ўз ортидан эргаштира биладиган ташкилотчи ҳамдир. Одатда, оқсоқол мулоқотга уста, ўзига хос дипломат – ҳамма билан тил топишади. У зарур ҳолда жамоага, бирор шахсга ёхуд расмий идора вакилига ён босади, муроСага боради, зарур бўлса, қатъият кўрсатади, босим ўтказади, ўз позициясини ҳимоя қилади. Бунинг учун обрў-эътибордан ташқари, у жамоага (оммага) маъкул келиши, одамларни ўзига жалб қила олиш каби туғма хислатга ҳам эга бўлмоғи керак. У ҳокимият билан тил топа олиши, унга ҳам маъкул келиши, жамоаси манфаатини, айниқса, ер ва сув, нарх-наво, солиқ ва бож масалаларида ҳимоя қила олиши, давлат идоралари ва ўзга жамоалар, гуруҳлар билан келиша билиши лозим. Бундан ташқари, оқсоқол истараси иссиқ, жозибали, харизматик шахс бўлиши керак.

Ҳокимият ва халқ, давлат ва фуқаро ўртасида ҳар доим иккиёклама ахборотга эҳтиёж бўлган. Жамиятнинг ривожла-

ниш даражасига мос равишда ахборот алмашиш ҳам турлича эди. Ўрта асрларда ҳокимиятнинг энг муҳим фармон ва қарорларини бозорларда, гавжум жойларда жарчилар эълон қилган. Ўз навбатида, давлатнинг махсус кишилари аҳолининг ҳокимият сиёсатига, муайян фармон ва буйруқларга муносабатини, бир сўз билан айтилса, жамоатчилик фикрини юқорига етказиб турган. Оксоқол ўз жамоаси фикрини ифодаловчи ва бундан маъмуриятни хабардор этиб борувчи асосий бўғинлардан бири саналган. У жамоаси муаммоларини, одамлар ҳокимиятдан қандай чора-тадбирлар кутаётганию қайси масалаларда ҳокимиятдан рози ёки норози эканини яхши билган. Шу маънода, оксоқол аграр жамиятнинг ўзига хос социологи ҳисобланган. У жамоаси фикрини ифодалаш баробарида маълум йўналишда фаол шакллантирган ҳам. Маъмурият сиёсати ва талаблари билан жамоа манфаатлари ҳамда адолат мезонлари ўртасида зиддият пайдо бўлса, вазиятни юмшатишга, қарашларни, мезонларни яқинлаштиришга ҳаракат қилган. Маъмуриятни аҳоли кайфиятидан огоҳ этиш баробарида мардумнинг арз-додини ҳам унга етказган. Маъмурият зарур ҳолларда оксоқоллар, имом-хатиблар орқали жамоатчилик фикрини бошқарган. Лекин баъзан жамоатчилик ҳам оксоқоллар орқали ёки оксоқоллар жамоатчилик орқали маҳаллий маъмуриятга ўз нуктаи назарини ўтказган.

Мустамлакачилик даврида Марказий Осиёда анъанавий жамият емирилиб, ижтимоий ҳаётда кескин ўзгаришлар юз берди, аста-секин индустриал жамият шаклланди. Шаҳар аҳолиси тез ўсди. Индустриал жамият маҳалласи анъанавий ўрта асрлар маҳалласидан тубдан фарқ қилади. Бу даврга келиб маҳалла жамиятнинг асосий ишлаб чиқариш ва касб-хунарга ўргатиш тузилмаси мақомини йўқотди. Чунки энди завод ва фабрикалар, асосий ишлаб чиқариш жамоаси кадрлар тайёрлаш маскани сифатида маҳаллага бўйсунмайдиган халқ таълими ва касб-хунарга таълими муассасалари эса таркиб топди. Шундай шароитда маҳалланинг ижтимоий вазифалари кескин камайиб кетди. Қишлоқ жамоаларида ҳам аҳвол шунга мувофиқ тубдан ўзгарди.

Маҳалла мавқеининг тушиши табиий ҳол эди. Биринчидан, буни ишлаб чиқариш ва иктисодиётнинг мазмуни ва шакли ўзгаргани тақозо этар эди. Иккинчидан, жамоавийликка муқобил тарзда индивидуализм кучли ривожлангани, жамиятда алоҳида инсоннинг мухторийлиги ва ҳақ-ҳуқуқлари, айниқса, индивидуал манфаатлари тан олингани оилаларнинг маҳалладан касбий ва иктисодий мустақиллиги ортишига, одамларнинг ҳаётдаги эркинлиги, ташаббускорлиги ўсишига олиб келди. Натижада айнан шу борадаги муносабатларни тартибга солувчи маҳаллага, оксоқолга эҳтиёж кескин камайиб, анъанавий жамият асосларига путур етди. Маҳалла фақат маиший турмуш ва маросимлар билан боғлиқ айрим вазифаларнигина давом эттирди. Ҳатто ободончилик, тозалик ва бошқа коммунал масалалар билан ҳам махсус тузилмалар – коммунал хўжалик, электр тармоқлари, сув-оқава, газлаштириш ва шу каби идоралар шуғулланадиган бўлди.

Совет даврида жамиятнинг аксар анъанавий институтлари, жумладан, оксоқоллик расман барҳам топди. Аммо бу бирданига юз бергани йўқ. Дастлабки даврларда кишлоқ кенгашларига, қўшчилар союзларига, шаҳарларда эса хунармандлар артеллари ва ширкатларига раис этиб кўпроқ собиқ оксоқоллар сайланган. Коллективлаштириш ва қулоқларга қарши кураш компанияси, айниқса, 30-йилларнинг сиёсий катағонлари давомида оксоқоллик расман жамият институти сифатида тугатилди. Лекин унинг унсурлари батамом йўқ бўлиб кетмади. Халқ психологиясида барибир оксоқоллик институтига мойиллик сақланиб қолди. Совет ҳукумати дастлабки йиллар бундан усталик билан фойдаланди. Айрим ижроия идораларига, ҳатто республика Марказий Ижроия Қўмитасига Йўлдош Охунбобоев каби саводхонлик даражаси паст, аммо халқдан чиққан оксоқоллар раис этиб тайинланди (*аслида эса бошқарув уларнинг фирқадан қўйилган ўринбосарлари қўлида бўлган*).

Аҳолининг маиший турмушини ташкил этиш ва мувофиқлаштириш доирасида оксоқол вазифасига маълум даражада

эхтиёж сақлангани сабабли маҳалла етакчиси ўз вазифасининг маиший турмуш билан боғлиқ қисмини норасмий тарзда, стихияли давом эттирди. Бу даврда маҳалла қўмитаси раиси (*оқсоқоли*) жамоатчилик асосида урф-одат ва маросимларни тартибга солувчи, хонадонларда тўй ўтказиш саналарини мувофиқлаштирувчи, турли идоралар сўраганда эса, фуқароларга турар жойидан маълумотнома ёзиб берувчи котиб даражасига тушиб қолган эди.

Мустақиллик шарофати билан Ўзбекистонда жамият ва давлат қурилишида чуқур ислохотлар бошлаб юборилди. Биринчидан, hozirgi давр ахборот технологиялари, глобаллашув ва бозор иқтисодиёти, замонавий тараққиёт талабларидан келиб чиқиб, жаҳондаги юксак ривожланган мамлакатлар тажрибаси, умуминсоний кадриятлар ўрганилмоқда, демократия ва ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти асослари мустаҳкамланмоқда. Иккинчидан, бу жараёнда халқимизнинг учинчи йиллик давлатчилик ва жамиятни идора қилиш, жумладан, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тажрибаси ўрганилиб, унинг аҳамиятини йўқотмаган кадриятлари бугунги кунга мослаштирилмоқда. Шу муносабат билан маҳалла институти янги ҳуқуқий ва ташкилий асосда қайта тикланиш ва замонавий жамиятга интеграция бўлишга интилаётгани диққатга сазовордир.

Демократия ҳар томонлама ривожланган, қонун устуворлиги таъминланган ҳуқуқий давлатда ижтимоий қатламларнинг, жисмоний ва юридик шахсларнинг, умуман, барча социумларнинг бир-бири ва давлат билан муносабати энг аввало қонунчилик билан тартибга солинади. Шу боис, бир томондан, давлатнинг турли-туман идоралари ва қонунларини бажариш билан боғлиқ бўлмаган анъанавий тузилмаларга объектив эҳтиёж янада пасаяди. Фақат ахлоқ институти ва қисман маиший урф-одатлар ҳамда умумхалқ байрамлари ва расмий саналар – давлат байрамлари бундан мустасно. Иккинчи томондан, фуқаролик жамияти асослари ривожланиши жараёнида янги типдаги жамоат ташкилотлари ва тузил-

маларига (жумладан, ўзини ўзи бошқариш институтларига), уларнинг янги типдаги ҳақиқий, норасмий етакчиларига, фаолларига эҳтиёж туғилади.

Ўзбекистонда жамият ва давлат қурилиши соҳасида амалга оширилаётган ислохотларнинг устувор йўналишларидан бири бошқарувни босқичма-босқич номарказлаштиришдир. Марказий ҳокимият идоралари ваколатларининг бир қисми маҳаллий ҳокимликларга ўтмоқда. Улар эса баъзи вазифаларини ўзини ўзи бошқариш ва жамоат ташкилотлари билан баҳам кўрмоқда.

Бошқарувни демократлаштириш, номарказлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини мустаҳкамлашда юз бераётган ўзгаришларга маҳалла бошқаруви мавқеининг ўсиб бораётганини мисол келтириш мумкин. Ушбу мавзуга бағишлаб кўплаб мақолалар эълон қилинди, махсус илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Мустақиллик даврида қайта тикланган маҳалла аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, коммунал таъминот ва турмуш шароити қулайликларини яратувчи инфра-тузилмалар, ободонлаштириш, оилалараро ва шахслараро муносабатларни, оиладаги тотувликни мустаҳкамлаш, ёшлар тарбияси ва шу каби кўплаб масалалар билан шуғулланмоқда. Фуқаролик жамияти институти сифатида маҳалла фаолиятининг яна бир йўналиши маҳаллий давлат идоралари, савдо ва хизмат кўрсатиш шахобчалари, бошқа тижорат тузилмалари устидан жамоатчилик назоратини йўлга қўйишдир. Тўғри, бу – маҳалла учун янги вазифа. У давлат идоралари ва амалдорларидан бироз ҳайикиб туради. Совет даврида барча савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналари тўлиқ давлатники бўлгани сабабли улар фаолиятига аралашмаслик, назорат қилмаслик одат эди. Аммо маҳалланинг ушбу йўналишдаги одимлари аста-секин собит бўлиб бормоқда. Чунки унинг жамиятдаги ўрни ва мақоми Конституциямизда мустаҳкамлаб қўйилган. Президент Ислон Каримов таъбири билан айтганда: “Айни пайтда у (маҳалла бошқарувига берилаётган эътибор — А.Э.) юртимизда амалга оширилаётган “Кучли давлатдан

– кучли жамият сари” деган тамойилни мустаҳкамлаш, ёш авлодимизнинг онгу тафаккурини замонавий асосда шакллантириш борасида муҳим аҳамият касб этмоқда” (*Ислом Каримов. “Юксак маънавият – энгилмас куч”, 59-60-бетлар*).

Маҳаллаларнинг аҳоли сайлаган раиси (*оқсоқоли*) яна кишлоқ ва маҳалла фуқаро йиғинлари ҳақиқий етакчисига, маҳалладошларининг ваколатли вакилига, уларни турмуш масалаларида давлат идоралари билан боғловчи шахсга айланмоқда. Аммо келажакда ҳам шундай бўлиб қоладими? Оқсоқоллик институти замонавий тараққиёт талабларига қанчалик мос, уни ривожлантириш керакми?

Таъкидлаш лозимки, маҳалла, кишлоқ фуқаролар йиғини каби ўзини ўзи бошқариш тузилмаларини бошликсиз, оксоқолсиз тасаввур этиш кийин. Агар маҳаллани ривожлантириб, замонавий жамиятга тўлиқ интеграция қилмоқчи бўлсак, оксоқолликни ривожлантириш лозим. Албатта, замонавий маҳалла ўрта асрлар, ҳатто совет даври маҳалласидан, замонавий оксоқол эса ўтмишдошидан тубдан фарқ қилиши табиийдир.

Замонавий оксоқол ташкилотчилик қобилияти билан бирга кенг билимли, эркин ва демократик тафаккур соҳиби бўлмоғи лозим.

Жамият ривожланиши тенденциялари, глобаллашув ва ахборот технологиялари даврининг ижобий устунликлари, имкониятларини, шунингдек, баъзи таҳдидларини яхши билмоғи, уларнинг салбий оқибатларини юмшатиш йўллари изламоғи лозим. Одамларнинг ўзаро бегоналашуви ва худбинлашуви кучайиши, “оммавий маданият” ва истеъмолчилик психологияси таъсирида жамоавийлик, миллийлик, ижобий маънодаги шахсият туйғуси заифлашиши глобаллашувнинг энг хавfli таҳдидларидан биридир. Одамларда жамоавийлик, ўзаро ёрдам ҳиссининг сусаяётгани, жамоавий бирлик, ҳатто йирик социум бирлиги даражасида ички дезинтеграция аломатлари пайдо бўлаётгани, одамларнинг

бир-биридан индивидуал маҳдудлашуви ва ўз уйи, хонадони қобиғида ўралиб қолаётгани мазкур кўзга ташланмас хавф анча жиддийлигидан далолат беради. Қўни-қўшнилар, ҳатто ота-оналар ва болалар ўртасида меҳр-оқибат совиб, дилдан мулоқот қилиш камайиб кетмоқда. Аввалги жамоавий алоқалар ва муносабатлар ўрнини энди корпоратив, гуруҳий манфаатларни ифодаловчи муносабатлар, эгоистик интилишлар эгалламоқда.

Худбин индивидуализм, ўзаро бегоналашиш инсоннинг ижтимоий табиатига зид. Балки Ғарб мамлакатларида “шведча оила” деб ном олган, бир неча эркак ва хотиннинг умумий никоҳда яшашига асосланган “оила”лар пайдо бўлиши ўша жамиятда юзага келган ўта худбинлик ва ўзаро бегоналашишга қарши стихияли, онгсиз тарзда топилган чоралардир. Яна ким билади, дейсиз? (*Ҳар ҳолда “шведча оила” ибтидоий даврдагига ўхшаш гуруҳий никоҳга асосланган ягона уруғ-жамоадир.*)

Замонавий алоқа ва мулоқот қанчалик ривожланмасин, жамиятда инсоннинг ўзини ёлғиз сезиши кучайиб бораётгани аниқ.

Ҳозирги жамиятнинг парадокси шундан иборатки, яшаш суръати – турли-туман шаклдаги алоқа ва мулоқотлар ҳаддан ортиқ жадаллашиб кетгани сабабли инсон озгина бўлса-да ўй-хотиралари, орзу-ҳаваслари билан якка қолишнинг иложини топа олмайди, лекин, айни пайтда, у ёлғиз, яқин ҳамдарди, маслакдош дўсти йўқ ёки узоқ болаликда қолиб кетган. Бундай шароитда инсоний муносабатларнинг, жамоавий ўзаро ёрдам, ҳамдардлик ва мулоқотнинг янги шаклларини топиш ва маҳалла имкониятларидан фойдаланиш зарур. Глобаллашувнинг оммавий маданият орқали инсон турмуш тарзи, тафаккури ва интилишларини стандартлаштириб, маънавий дунёсини қашшоқлаштириш, ватанпарварлик, миллийлик ва халқчиллик туйғуларини сусайтириш тенденциясига фақат миллий ва мумтоз умуминсоний кадриятларни яхши ўзлаштириш орқалигина қарши туриш

мумкин. Миллий кадрийатларга, илғор урф-одатларга, элу юртга меҳр – ватанпарварлик, одамийликнинг илк сабоклари – гуманизм пойдевори оилада, мактабда, маҳаллада шаклланади.

Табиийки, маҳаллада яшайдиган оилалар, ўз даромади, ишда бандлиги, касб малакаси, билими ва маданий савиясига кўра, бир-биридан фарқ қилади. Ўзига тўқ, топиш-тутиши яхши оилалар қатори ижтимоий ҳимояга муҳтожлари ҳам бор. Аксарият оилалардаги муносабатлар ҳавас қилгули. Баъзи оилалар эса нотинч – кимнингдир ичкиликка ружу қўйган ёки тарбияси мушкул фарзанди бор. Эр-хотин келишмайдиган ёки ажралиб кетган оилалар ҳам йўқ эмас. Оқсоқол маҳалла фаоллари, давлатнинг ижтимоий муҳофаза ва таъминот идоралари, хайрия ва ҳомий ташкилотлар билан бундай оилаларга ёрдамга келиши зарур. Бирор киши ёки биронта оила қийинчиликлар ва муаммолар гирдобида қолиб кетмаслиги чорасини кўрмоғи, одамларда, маҳалла – кадрдон маскан, ягона катта оила, деган туйғуни тарбиялашга интилоғи керак.

Бунинг учун маҳаллада ихтиёрийлик асосида турли тадбирлар, маърифий-маънавий ва дам олиш кечалари, жамоавий суҳбатлар уюштириш мақсадга мувофиқ. Одамларни оммавий тадбирлар, умумий мақсад, эркин ва самимий суҳбатлар яқинлаштиради, меҳр-окибатли қилади. Кам учрашадиган, умумий мақсади бўлмаган кишилар аста-секин узоқлашиб, бегоналашиб кетаверади. Халқимиз бежиз “Меҳр – кўзда”, демайди.

Бугун оқсоқолдан одамларни яна жамоавийлик ва ўзаро ёрдам, инсоний ҳамдардлик асосида жипслаштира олиш, маҳалланинг тарбиявий таъсиридан фойдалана билиш каби хислатлар талаб этилади. У авторитаризмдан мутлақо холи, ўзгаларни тинглай оладиган, улар фикрини ҳурмат қиладиган, мафкуравий ва эътиқодий жиҳатдан бағрикенглик (*толерантлик*) ва плюрализм тарафдори бўлмоғи лозим.

Фуқаролик жамияти асосларини мустаҳкамлаш мақсадида маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг ҳуқуқий асослари-

ни доимий равишда такомиллаштириб бориш талаб этилади. Энг аввало ўзини ўзи бошқариш институтларининг молиявий мустақиллигини таъминлашнинг ҳуқуқий асосларини аниқ белгилаб қўйиш лозим. Масалан, маҳалла ва кишлоқ фуқаролари йиғинлари юридик шахс сифатида банклар, йирик ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш корхоналарининг акциядорлари бўлиши мумкинлиги бозор иқтисодиёти талабларига, мулкчилик тўғрисидаги қонунларга мос келади. Шунингдек, уларнинг коммунал хизмат кўрсатиш корхоналари, газ, сув, электр энергияси етказиб берувчи ва турли хизмат кўрсатувчи бошқа корхоналар билан шартнома асосида ҳамкорлик қилиши, даромадларидан улуш олиши ҳам қонунчиликка зид эмас. Молиявий таъминотнинг хайрия, ҳомийлик ва бошқа манбаларидан фойдаланиш, маҳалла тасарруфидаги кичик бизнес субъектларига солиқ ва тўловлардан имтиёзлар бериш каби бошқа манбалар ҳақида ўйлаб кўриш лозим. Лекин, албатта, ўзини ўзи бошқариш институтларини, айникса, маҳалла ва кишлоқ фуқаролар йиғинларини ривожлантириш замонавий тараққиётнинг ижобий тенденцияларига зид келмаслиги, уларни инкор этмаслиги шарт. Биз фуқаролик жамиятини ривожлантириш баҳонасида қолоқ традиционализмни, турғунликка ва маиший авторитаризмга мойил анъанавий жамият қоидаларини қайта тиклаш ва озиклантиришдан мутлақо йироқ туришимиз лозим.

Муайян фуқаролик институти жамиятнинг ўтмиши ва бугунги кунда қанчалик катта мавқе эгалламасин, унинг истиқболи эртанги кунда жамиятга интеграция бўлиш имкониятларига, глобаллашув ва ахборот технологиялари даври талабларига, инсон ҳуқуқлари ва шахси ривожланиши тенденцияларига жавоб бера олиши билан белгиланади. Айнан ушбу масалалардан келиб чиқиб, маҳалла ва оксоқоллик институтлари истиқболини алоҳида илмий тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ.

Сафар ОЛЛОЁР

(1969 йилда туғилган)

ОЛИСДАГИ МАЁҚ ШУЪЛАСИ

Одам боласини, дейлик, ўйлаб-чамалаб иш қилишга одатлантириш мумкин, бироқ унга теран фикрлашни рисоладагидек ўргатиб бўлмайди. Шу боис, “Калламга бир фикр келиб қолди”, дея дабдурустдан ажиб ҳикмат сўйлайдиган ҳамсухбат орамизда кам топилади. Зеро, фикрлаш – қобилият талаб этадиган жараён. У илм-ла бойитилган лаёқатдир. Тўғри, бошқа унсурлари ҳам бисёр, аммо фикримча (*қаранг, яна фикрга таянман!*), асосийси шу. Кўпинча тинмай фалсафа сўқиётган, астойдил гурунг бераётган, панд-насихат қилаётган одамларнинг барчаси фикрлаётгандек туюлади. Аслида эса улар атиги жўяли гапларни айтаётган бўлади, холос. Орадаги фарқ шуки, асл фикр – онг-шурримизнинг беандоза, мутлақ янги, оригинал маҳсули. Жўяли гап эса қайсидир андоза, аниқроғи, кўникма ва тажрибанинг бирон бир шаклдаги ифодаси, холос. Икковини бир-бирига чалкаштириб юборишимизнинг сабаби эса оддий – ўша андоза, кўникма ва тажрибаларнинг асл манбаи бизга ё ярим-чала маълум, ё эсимиздан буткул кўтарилган. Донишманд боболарнинг олмос фикрлари маталу мақолларга айланиб, умумбашарий маънавий мулк бўлиб кет-

ганининг боиси ҳам айни шунда, яъни жўяли, ақлли гапларни ўзимизники деб билишга нафақат ички майлимиз борлиги, балки бунга ҳатто одатланиб қолганимиздадир. Фикримиз тасдиғи учун бир мисол келтирсак. Гоҳ-гоҳ эфирдан бирон валлават бошловчининг ажиб талқини янграб қолади. У ўзи баҳс юритаётган мавзу бўйича бирон жўяли, ақлли фикр айтадию “...деган экан файласуфлардан бири” ёхуд “...деган экан бир донишманд” қабилидаги сийқа изоҳни илова этади. Эътибор қилсангиз, ўша “файласуф” ё “донишманд” унинг ўзи эканини дарҳол фаҳмлайсиз. Мен ўзи топган “ҳикмат”ни қайсиям донишмандга йўйган ана шундай бошловчи билан бир гал очик мубоҳаса қилганман. У ички бир хўрсиниш билан “айб”ини тан олди ва “Кўрсатувни жадал тайёрланг, деб кисталанг қилиб туришганда, китоб титкилаб ўтиришга вақт топиб бўлармиди?” деган хашаки “сабаб”ни рўқач қилди. Ҳартугул виждони бор экан – иқроор бўлди, йўкса, нима ҳам қила олардингиз уни?! Сухбатдошимиз фикр айтяптими ёхуд фикрляяптими, ана шунга диққат қилмоғимиз лозим. Агар у фикрляётган бўлса, баҳсли саволлар берсак, топилдиғи янада такомиллашади. Ахир, олмосга ҳам қанча ишлов берилса, шунча қиммати ортади – салмоғидан-да олдин жилоси билан диққатни тортади. Шу маънода, фикрляётган кишини заргарга қиёс қилиш мумкин – у фикрини олмос каби обдон сайқалламоғи лозим. Дарвоқе, заргарнинг ҳам укувлиси бор, укувсизи бор – ишининг натижаси ҳам шунга яраша. Бинобарин, фикрнинг ҳам “пишган”у “пишмаган”и, “палаги тоза”сию “уруғи айнигани” бўлади, албатта.

Фикр орқалигина буюкликка эришилади. Одатда, бу жараён шу қадар табиий кечадики, кўплаб даҳолар ҳатто ўзини муносиб баҳолай билмаган. Ваҳоланки, улар эл аро чин шахс ўлароқ танилган, тан олинган. Демак, улуғлик худо юктирган истеъдод боис сокин ва собит рўй берган. Бир вақтлар кимдир айтиб кетган ҳикматни бамаврид тилга олиш билан мутлак янги фикрни ўртага ташлаш ўртасидаги нозик ўхшашлик ва кескин тафовутни фарқлаган ҳақимлар ўзи ҳам пайқамаган ҳолда илм чўккиларига чиққан бўлса, ажаб эмас.

Агар танганинг иккинчи томонига эътибор қаратсак, умумлашма фикр кўникмага айланишини кузатишимиз мумкин. Хусусан, жамият ва табиатда учрайдиган муайян воқелик хусусида деярли ҳамма бир хил фикрлайди. Масалан, баҳор ҳақида сўз кетса, унинг уйғониш, гўзаллик фасли экани албатта тилга олинади, айти чокда, унинг табиати инжиқлиги: гоҳ қуёш тўғрисида “Ҳа, баҳор куйиши каби ҳоллар чарақлаб нур сочса, гоҳ ёмғир шаррос ҳавоси-да!” деган қарийб бир хил гап қулоққа чалинади. Айти иборани қайсидир замонда кимдир биринчи бўлиб айтганига ақл бовар қилмайди. Чунки дунёнинг турли ўлкаларида, турфа тилларда ушбу фикр (*бир-биридан бехабар ҳолда*) бирваракайига айтилган бўлиши мумкин. Чунончи, кузнинг олтинлиги ёинки кишининг зумрадлигини, муайян шахсни қўя турайлик, қайси халққа мансуб кашфиёт деб айта оламиз? Бундай жумбоқларнинг эса сон-саногии йўк...

Янгича фикрлаётган одамнинг нечоғли ижодкор экани бешак, унинг ҳикматомуз Сўзида намоён бўлади. Ана шу асно Сўзнинг кучи, Сўзнинг қудрати бўй кўрсатади. Одатда, одам ва одамийлик хусусидаги мусохабаларда, айтайлик, Алишер Навоий ҳазратларига мурожаат қилсак, ул зот бисотидан ўзимизга зарур ибратли фикрни осонгина топамиз. Ёинки, қайсидир мавзуда гурунғ кетса, “буни фалончи ундок, писмадончи эса бундок таърифлаган” кабилидаги иқтибослар диққатни тортади. Зеро, ўткир фикр ҳамиша муаллифи билан бирга зикр этилади, тилдан тилга кўчади, асрдан асрга ошади.

Бинобарин, мусоҳиби ёдида қолмокни истаган одам унинг эътиборини қозонадиган, у мутлақо кутмаган тоза Сўз айтмоғи лозим. Бунинг учун эса инсонга худо юқтирган иқтидор керак. Албатта, кимда қанча қобилият бор, буни вақт ва муҳит аниқлаб беради. Яъни, янги фикр айтаман деб чучмал сўзлаб қўймаслик лозим. Зеро, руҳиятни сўниқ сўз сўлдиради, ёниқ сўз эса ёндиради. Қай йўлни танлаш ҳар кимнинг ўзига ҳавола-ю, аммо ҳар не бўлгандаям, даҳоликка даъвогарликдан тийилган маъқул. Сухбат асносида тилимиз-

га (бошимизга эмас) келиб қолган, расмона фикрдек туюлган (аслида анчайин жўн) гапниям (уялганимиздан) аллақайси донишмандга тўнкаб қўймайлик. Жаҳон таниган ва тан олган, қалб тўрида эъзозлаган алломалар бисоти жавонларда жам, демак, бир озгина ҳафсала қилсак бас, бизга зарур фикр биридан бўлмаса, бошқасидан шаксиз топилади. Ул зотлар бисотида бир-биридан салмоқли, бир-биридан ибратли ташбеҳу иборалар ошиб-тошиб ётибди. Зотан, пири комиллар ғоят кенг қамровли ақлу заковат соҳиблари бўлган, олам ва одам ҳақиқатига доир ҳеч бир сир улардан пинҳон қолмаган. Лўнда қилиб айтганда, донишлар бисотидан фикр излаб топиш, рухий-маънавий куч олишга ҳафсала йўқми (гарчанд бу шайтда бировлар дилини равшан қилиш иштиёқи бўлса-да), уларни тинч қўййлик.

Агар тотли суҳбатидан баҳрамандлик насиб этса, фикр айтаётган одамни чалғитиб бўлмайди, чунки адашиб кетиши мумкин; янгича фикрлаётган киши билан эса имкон қадар баҳслашмоқ керак, токи фикрати мукаммалашсин, пишиб етилсин. Зеро, унинг қайноқ мулоҳазалари бир кун келиб сархил мевалар берса ажаб эмас. Қолаверса, фикрдан фикр, баҳсдан баҳс туғилади. Ҳарқалай эзгу ўй ва некбин умид билан яшаган киши ҳеч замон ютқазмаган.

Одам – табиатнинг онгли аъзоси. Аммо баъзан шу онги билан онгсиз махлуқотлардан-да баттар мудҳиш ишларни қилаётирки, оқибатда авлодлар елкасида бартараф этилиши лозим бўлган муаммо-ташвишлар юки кўпайгандан кўпайиб боряпти. Тан олиш керак, одамдан бошқа ҳеч бир жонзот табиатни бу қадар чиқиндига “бойитмайди”, наботот ва ҳайвонот оламига бу қадар шафқатсизларча зиён етказмайди. Буларнинг бари нафақат фикрлаш тарзимиз саёзлашгани, балки ўзлигимиздан – одамийликдан ҳам тобора узоқлашиб бораётганимизни кўрсатади.

Ҳозирги глобаллашиш, тезкор ахборот алмашиш асрида маданий-инсоний муносабатлар ҳам шу қадар нозиклашиб кетганки, баъзан рўпарангдаги одамнинг рухий аҳволини

ҳис этиб турсанг ҳам, унга бирор нажоткор сўз у ёқда турсин, жўяли гап топиб айтолмай хуноб бўласан киши. Бу миямиз ўта енгил ахборотлару юзаки маълумотларга мослашиб қолганига; китобни кўнгил учун эмас, эрмак учун ўқишга кўникиб бораётганимизга далил эмасми?! Демак, биз – одам зурриётлари ўзимиз билган-билмаган ҳолда фикрат маёғидан аллақанча олислаб кетганмиз. Оппоқ кўпикланган ахборот оқими эса чексиз уммон янглиғ бизни тобора домига тортмоқда. Умид шулки, гарчи олис бўлса-да, ўшал маёқ бор ва у рўё эмас. Вужуд ва руҳимизнинг бутун куч-қувватини жамлаб ана шу маёқ сари сузайлик, шундай некбин ва нажоткор жонланиш ҳиссиётлари ҳар кимга эш бўлсин, замондош!

Ҳаким САТТОРИЙ

(1953 йилда туғилган)

РУСТАМНИНГ ШАХМАТ ДОСТОНИ

Гапнинг индаллосини айтганда, жаҳон шахмат тожини кийишга муяссар бўлган улуғ спортчиларни етиштира олган миллатлар кўп эмас. Шукроналар бўлсинки, бу рўйхатда ўзбек фарзандининг исм-шарифи ҳам қайд этилган. Мустақил юрти-миз шахматномаси 17-жаҳон чемпиони Рустам Қосимжонов номи билан бошланди, десак, хато бўлмайди. Не бахтки, бу шонли китобнинг саҳифалари бир-биридан ёрқин ғалабалар билан узлуксиз бойиб бормоқда.

Шахмат достонининг босқичларини бирров сарҳисоб қилиш Истиклолимиз саодатини яна бир бор ҳис этишга сабаб бўлади.

1

1997 йил, октябрь. Эрта куз кунларининг бирида Шаржа – Тошкент рейси билан пойтахтимиз тайёрагоҳига қўнган йўловчилар тантаналарсиз кутиб олинди. Ахир ҳар куни меҳмонларнинг ё тижорат, ё зиёрат мақсадида ташриф буюриши қулай жуғрофий ўринда жойлашган шаҳар ҳаётига хос оддий ҳолат. Фақат кутиш залида баланд бўйли, озғин ўсмирни меҳр билан қучиб, уни дилдан алқаётган она ва

уларнинг атрофидаги тўрт-беш кутиб олувчининг ҳаяжонли ҳолати умумий манзарани бузиб турарди. Яқинда Кишинёв шаҳрида ўтган шахмат федерацияси – ФИДЕнинг навбатдаги конгрессидан Тошкентга хушxabар келганди. Шахмат бўйича спорт устаси Рустам Қосимжоновга тахмин қилинган уч мусобақада эмас, икки мусобақадаги юксак натижаси учун муддатидан олдин халқаро гроссмейстер унвони берилган эди. Бу пайтда Рустам дунёнинг бошқа бир бурчагида уюштирилган турнирда қатнашаётган, уни она шаҳрида шодлик муждаси билан интизор бўлиб кутишаётганди.

2

Шахмат жиддий спорт тури сифатида маърифатли инсоният ҳаётига сингиб кетганига минг йиллар бўлди. Ватанимиз худудидаги энг қадимги топилмалар ичида шахмат доналари борлиги эса бу ўйин ижодкорларининг ворислари эканимизни тасдиқлаб турибди. Буюк бобоқалонимиз Соҳибқирон Амир Темур ҳазратлари ҳозиргидан-да мураккаб ва улкан шахматни доимий ҳамроҳ тутганлари кўнгилда шавқ уйғотади.

Ибн Арабшоҳнинг қайд этишича, “(Амир Темур) ўз фикрини пешлаш мақсадида муттасил шатранж ўйнарди. Унинг ҳиммати кичик шатранж (ўйнаш)дан олий бўлиб, катта шатранж ўйнарди”. Бундай шахмат тахтасида ҳозирги доналардан ташқари айиқ (даббаба), жирафа, туя, вазир, илғор пиёда ҳаракат қилган. Шунингдек, тарихчи ўйинларда давралик ва узунчоқ шахматларни кўрганини ҳам ёзади. Ҳазрат Соҳибқироннинг шахмат борасидаги фаолияти хусусида эса ўзига хос истехзо билан шундай дейди: “Темур Шарқу Ғарб иқлимларини алғов-далғовга солди. Унинг жангу жадалидан ҳар бир султон ютқазиб, ҳар бир шоҳ жангда ҳам, шахмат ўйинида ҳам ундан енгилиб мот бўлди”. Соҳибқироннинг шахматда дона сурадиган рақибни Аловуддин Табризий бўлиб, уни Ибн Арабшоҳ “шатранжчиларнинг алломаси, факих, муҳаддис олим, чиройли юзли-ю, ҳақ сўзли инсон” деб таърифлайди. У ҳазрат Алини тушида кўрган, халифа

унга бир халтачада шатранж тутказган, шундан кейин у бу санъатда тенгсиз бўлган. Бир вақтнинг ўзида икки ракиб билан ўйнарди. Аловуддин Табризийнинг истеъдоди ҳақида хабар бериб, муаррих унинг бошқа энг моҳир шахматчилар – Зайн Яздийга бир пиёда, Ибн Ақилга эса бир от ортиқча кўйиб (бериб) ўйнашини ва ютишини таъкидлайди. Демак, Соҳибкирон маҳоратда тенгсиз шахматчини ўзига муносиб ракиб сифатида танлаган. Бундан бобокалонимизнинг шахмат истеъдоди ҳам чакки бўлмаганини англаш мумкин. Қолаверса, ҳазрат ўз рақибини “Мен мулк сиёсатида ягона бўлганим каби сен ҳам шахмат оламида тенги йўксан. Бизлар ўз санъатида кўп кароматларга эга бўлган беназир кишилармиз. Шатранж ўйини ва унинг мансуба (комбинация)лари илмида менинг ҳам, Аловуддиннинг ҳам ўзига хос талқинимиз бор” сингари мақтовлар билан сийлар эканлар.

Улуғ мутафаккир шоир Алишер Навоий шахмат тимсолларидан гўзал бадийий образлар яратди, улардан ўз ижтимоий қарашларини ифодалашда фойдаланди. Мисол учун:

Шах ёнин фарзин киби кажлар мақом этмиш, не тонг,
Ростаравлар арсадин гар тутсалар рухдек кироқ.

Яна бир буюк аждодимиз Мирзо Бобурнинг ўз замонасининг ашаддий шахмат ишқибози Мир Муртоз ҳақида “... бири билан ўйнарди ва бошқасининг этагидан ушлаб турарди” қабилдаги лутфидан ёқимли кайфият уйғонади. Султон Ҳусайннинг умароларидан Зуннун аргуннинг ишқибозлигини таърифлаб, “Шатранжга кўп машъуф эди. Эл бир илик ила ўйнаса, ул икки илик била ўйнар эди”, деб ёзади Мирзо Бобур.

Шахмат мавзуси кейинги давр қаламкашлари, шунингдек, халқ оғзаки ижодида ҳам етарлича васф этилди, махсус рисола ва қўлланмалар яратилди...

Йиллар ўтиб, шахмат халқлар ва юртлар салоҳиятининг ўзига хос кўзгусига айланди. Расмий мусобақа ташкил қилиниб, дунёнинг энг кучли шахматчиси аниқланадиган бўлди. Бизнинг ўсмир тасаввурларимизда дастлабки расмий чем-

пион Вильгелм Стейнициинг серсоқол рухсори Лев Толстой билан ёнма-ён мухрланиб қолганди. Суратдаги бу икки қария фақат кўринишидан эмас, балки миллатининг нуфузини намойиш этишда ҳам гўё тенг мавқеда эди. Улар, умуман, инсониятнинг буюк фарзандлари эди. Кейинрок Лев Толстойнинг бир гапини тасодифан ўқиб қолдим. Улкан сўз санъаткори “бошқа соҳага аралашиб” шундай деган экан: “Мен ўзимдаги мислсиз шахмат ватанпарварлиги ҳиссини енга олмайман ва албатта, шахмат бўйича жаҳон чемпиони рус кишиси бўлишини хоҳлайман”. Бу кўнгил изҳоридан, аввало, буюкликнинг илдизлари умумий эканини яна бир марта тушунган бўлсам, сўнгра ҳам санъат, ҳам фан, ҳам спорт асо-тирларини ўзида мужассамлаштирган ўйиннинг юксак мартабасини ҳис қилганман.

Ҳуллас, кўналғанинг хилват бурчагида катта йўлга қадам қўйган ўғлининг эътироф этилганидан қалби қувончга тўлиб турган онанинг шодлигини тушуниш мумкин.

3

Аслида, гроссмейстерлик даражасига эришиш шахмат оламида ҳамма нарсани уддалади, дегани эмас. Лекин айнан бу воқеанинг, 17 ёшли ўсмир эришган муваффақиятнинг биз учун – мустақил ҳаётнинг илк босқичида турган халқ учун ўзгача кадрли томони бор. “Қатрада куёш акс этади”, дейдилар. Бу мўъжаз ҳаёт парчаси юртимизда давом этаётган янги-ланиш ва тараққиёт томон алп одимлар билан олға бораётган ҳаракатнинг бир рангин кўриниши. Айтиш мумкинки, барча жабҳада – ишлаб чиқаришда, фанда, санъатда ана шундай бардам кайфият ҳукм сурмоқда, бироқ уларни ҳис қилишда бизнинг лоқайд зехнимиз кўпда фаоллик кўрсата олмаётир.

Гроссмейстернинг шаъни ҳақида бир чимдим мулоҳаза. Бир вақтлар муаззам Осиёда ягона гроссмейстер бор эди. Унинг номи – Торе эди ва у Багио (Филиппин) деган афсонавий (бизнинг тасаввуримизда) шаҳарда яшарди. Бу ягоналик, менимча, ўтган асрнинг 70-йиллари охирларигача

сакланиб турди. Марҳаматли дунё жаноб Торенинг шахматдаги ютуқларини эмас, уни туккан Осиёнинг оппоқ сочини хурмат қилди чоғи ФИДЕнинг қарори билан тож даъвогарлари – Карпов ва Корчной ўртасидаги беллашувни Багиода ўтказишни ихтиёр этди. Зора, шахматдаги иккита шернинг жанглари ҳарорати қитъага илиқлик олиб кирса ва шундан кейин гроссмейстерлар рўйхати кенгайса. Шундай ҳам бўлди! Кучлилар сафидан кейинчалик бизнинг Григорий Аъзамов (марҳум), Владимирова, Ананд, Ткачёв... Сайдали Йўлдошевлар кетма-кет жой олишди.

Ўшанда бир-бирига рўбарў келганлар икки дунё вакили эди (гўё бири – оқ, униси – қора). Виктор Корчной СССРдан этагини силтаб чиқиб кетган. Анатолий Карпов эса СССРнинг умидли юлдузи эди. Ҳаётнинг бешафқатлигини қаранги, “соткин” ва “ватанпарвар” фақат спорт салоҳиятларининг устунлигини эмас, капитализм ёки социализмнинг афзаллигини намойиш этишлари керак эди. Ҳар ҳолда, мусобақада Карпов ғолиб чиққан, уни сарқотиб бағрига босиб табриклаган ва “Меҳнат Қизил Байроқ” нишони билан сийлаган эди.

Шахмат ана шундай ғурур, орият ва шон-шараф ўйини!

4

Рустам эришган муваффақиятларнинг ўзига хос қимматли томони нимада? Халқимизда “Баҳорнинг бир куни кузнинг ўн кунига татийди” деган пурмаъно сўз бор. Рустам катта шахмат оламида жуда эрта эътироф этилди. Маълумотлар тили билан айтганда, шахматчиларнинг энг юқори натижаларга эришадиган пайти 30-40 ёш орасига тўғри келишини назарда тутсак, унинг қиёфасида жаҳон шахмат тожининг бўлажак даъвогарини кўриб турибмиз. Бу – аниқ гап, насиаси эса шундаки, табиий равишда ҳаммамизда енгилмас “шахмат ватанпарварлиги” мавжуд ва шахмат бўйича жаҳон чемпиони ўзбек йигити бўлишини истаймиз. Мабодо, кўзланган мақсад йўлининг ўтмишига назар солсак, бу йўлнинг ҳар бир қаричи қурашларга, синовларга бой эканини ва муваффақият (жаҳон

чемпионлиги) катта жасорат эвазига (ҳатто унинг номини “қаҳрамонлик” ҳам деб аташ мумкин) қўлга киритилишини тушуниб етамиз.

Ҳозирча ҳар жиҳатдан қадимий тарихимизни эсга туширувчи хонадонлардан бирида Олижаноб Умид уйғоняпти. У ўз йўлини қатъий белгилаган, ёруғ манзилини аниқ кўриб турибди. Унинг ҳозирги кийёфаси, борлиғи юксак имкониятларидан дарак бермоқда.

5

– Негадир боламнинг шахмат ўйнашини ҳеч хоҳламасдим, балки уни аягандирман, – дейди онаси Меҳринисо опа, – кўзимга шахмат билан кўринмасди. Бир кун тўшакда устига чойшаб ёпиб олиб, дафтари варақларида шахмат масаласини ечаётганига гувоҳ бўлиб, меҳрим ийиб кетди.

...Ўз даврида “шахмат машинаси” деб доврुक таратган Хосе Раул Капабланка ҳаётидан бир лавҳа. Икки сеньор шахмат вариантларининг ич-ичига шўнғиб кетма-кет дона суришар, тўрт ёшли гўдак уларнинг дикқатини ҳам тортмасди. Тахта устидаги ўйинни кузатиб турган болани эса доналарнинг силлиқлиги, ранги жуда қизиқтирар, нима рўй бераётганини тушунмасди ҳам. У зехн солиб, доналар ҳаракатини фарқлай бошлайди. Бирданига отаси оқдан қорага сакраб юриш қилаётган оти билан рақибининг оқ катакдаги фарзинини уриб олади ва ютади. Бу ғирромликни бола сезади ва ўйин тугагач, айтиб беради.

Капабланка учун шахмат пешонасига ёзилган аъмол экани рост чиккан ва ўз ўйинлари билан кўп йиллар дунёни ҳайратга солган, шахмат тожини илк марта Америка китъасига олиб кетган. “Пешонасига битгани” деб Рустамга ҳам шахмат ўйнашга рухсат беришди. Унга эса ўз иктидорини намойиш этиш имкони туғилганди: болаларнинг ҳаваскорлик тўғарагида икки йилга мўлжалланган дастурни бир ойда бажарди.

У қобилятини камол топтириш учун бор кучини сарф-

лади. Шундан кейин дастлабки ютуклар ва биринчи жиддий ғалаба: 1994 йилда Рустам Қосимжонов 16 ёшгача бўлган шахматчилар ўртасида Осиё биринчилигини қўлга киритди. Ўшанда у спорт усталигига номзод эди.

6

Республика илмий-техника кутубхонасидаги учрашув Рустамнинг ҳаёт йўлида алоҳида нурли кун бўлиб қолиши шубҳасиз. Ўшангача шахматни шунчаки ўйин деб юрган бола илк марта унинг Ватан, миллат шарафи бўлиши мумкинлигини ҳис қилгандир. Унинг фақат яқинлари, оила аъзоларининггина танийдиган тасавури, ғурури босган қадамини бутун халқ кузатиб турганини тушунишга қадар улғайгандир.

Рустамнинг Қатардаги муваффақияти республикаимиз Президентини бефарқ қолдирмади. Унга замонавий компьютер совға қилинди. Бундай эътиборни баланд оҳангларда истаганча тавсифлаш мумкин. Энг яхшиси эса, мўъжизаларга тўла дунё ишларидан бирини, худди шунга ўхшашини эслаш жоиз бўлса керак. Ана шундай муносабатларни таққослаб, инсонга, истеъдодга эътибор ҳамма жойда ҳам бир хил эмаслигини, шунингдек, мамлакатимизда олиб борилаётган сиёсат моҳиятини тушуниб олиш осон кечади.

Мухлислар Гата Камский деган шахматчининг жуда тез тилга тушганидан, кизиқарли ўйинлари билан шов-шувларга сабаб бўлганидан хабарлари бор. Дон дарёси бўйидаги шаҳарлардан бирида туғилган Гатанинг қобилияти жуда барвақт намоён бўлади. Отаси – татар миллатига мансуб Рустам Гарифулин (ёки Гатаулин) вилоят театрида актёр, табиатан чапани, бокс билан шуғулланувчи киши эди. У ўғлининг қобилиятини намоён этиш учун турли мусобақалар уюштиради. Уларда болакай, албатта, ютиши керак эди, бўлмаса, отасидан таъзирини ерди. Қўрқув ёки туғма қобилият туфайлими, Гата тез орада кўпчилик эътиборини тортди. Уни авайлаб тарбиялаш ҳақида даъватлар кучайди. Бола эса шахматдаги нодир партияларни таҳлил қилишда кўмаклашувчи

компьютери бўлишини орзу қиларди. Шу мақсадда вилоят раҳбарларига мурожаат қилинди. Муаммо ҳал бўлмади. Ҳатто республика ҳукумати ҳам кўмак бера олмаслигини билдирди. Шундан кейин “ноумид шайтон” деб машҳур шахматчи, жаҳон чемпиони Гарри Каспаровга хат ёзиб, ёш истеъдодга ёрдам беришини сўрашди. Ахир дунёнинг энг кучли шахматчиси, бунинг устига миллионер одам ўсиб келаётган ўз издошидан марҳаматини аямас. Газеталарнинг ёзишича, Каспаров бу хатни ўқиб, олдин жаҳли чиққан, кейин кулиб юборган. У нотаниш бир болакайга қимматбаҳо буюм совға қилишни тентаклик деб билган. Шундан кейин ҳафсаласи бутунлай пир бўлган ота-бола Камскийлар СССРни ташлаб, АҚШга кетиб қолишди. У ерда қандайдир фирма гаров йўли билан Гатани қўллаб-қувватлаб турди. Жаҳон чемпионлиги саралаш босқичида ажойиб (айниқса, Ананд билан) ўйинлар намойиш этди. Унда мухлислар жаҳон шахматининг ёруғ юлдузларидан бирини кўришган эди. Ҳаёт эса бошқа ўзанда давом этди...

7

Анча йиллар олдин шахматчилар ҳаётидан бир китоб ўқигандим. Лавҳалар ёрқин, қахрамонлар бир-бирига ўхшамайди, воқеалар шиддатли кечади. Шунданми, китоб жуда маъқул бўлганди.

...Тиззагача ёккан қорни кечиб, қария олға интилади. Пароходдан кечикмаслик керак. У океан оша Америка сафарига отланган. Нью-Йоркда ўз даврининг уч буюк шахматчиси – Хосе Капабланка, Эммануэл Ласкер, Александр Алёхин иштирокида халқаро турнир ташкил этилди. Йигирма етти йил давомида шахмат қироллигини қўлида ушлаб турган, фалсафа ва математика фанлари доктори, кўплаб драмалар ёзган, эллик олти ёшни уриб қўйган профессор Ласкер учун бу учрашув рамзий маънога эга. У бир-биридан етук икки салафи таъқиб қилиб келаётганини билади. Уларнинг кучлилигига ишонади. Фақат бу қадимий жозибадор ўйин яна қандай

махоратларни кашф этганини кўриш учун ҳар қачонгидан ҳам кўра юксак иштиёқ билан йўлга тушди. Иссик қаютага ўрнашиб олгач, чамадончалардан бирини очди. Қаттиқ қоғоздан катак қилиниб, ҳар бирига тухум жойланган. Оксарғиш сиртга турли ёзувлар битилган эди: 29 февраль (ейиладиган кун) ва “Марта (хотини)ни унутма”, яна бирига “Кўп чекма”, бошқасига “Иссик кийиниб юр” каби. Менга анча ёши ўтиб қолган одамга хотини томонидан кўрсатилган бу илтифот шахматчига, инсонга нисбатан энг олий ғамхўрлик бўлиб туюлганди ўшанда.

Кейинчалик худди шу Ласкернинг ўзи ёзган эди: “Шахмат таланти мўрт нарса. Уни эҳтиётлаш даркор”.

Ғолиб бўлиш осон, уни сақлаб қолиш кийин, дейдилар. Истеъдодни ҳам Оллоҳ таоло кўплаб бандаларига раво кўргандир, бироқ ҳамма ҳам уни юзага чиқара олавермайди. Агар истеъдод борлигини намоиш этиш мақсадни дилга туғиш бўлса, мақсадга эришиш эса бойликдан фойдалана олиш – ғолиб бўлишдир. Демак, Рустам илк боскичдан ўтди, энди асосий юриш бошланади.

Жаҳонгашта бўлиб дунё кезиш, турнирларга тайёрланиш ва иштирок этиш, энг муҳими – муваффақият қозониш. Шахмат кишидан ҳар томонлама тайёргарлик талаб қиладиган ўйин. Эҳтимол, унда ақл кучи, руҳий бардамлик, жисмоний камолот баробар асқотар.

8

Хонада муқаддас зот – Она мадҳига тизилган шеърӣ мисралар янграйди. Кўнгил ардоғини имкон қадар ўзида сингдирган сўзлар тингловчиларга етарлича таъсир этади. Ҳали болалик қилиқларидан халос бўлмаган, тинимсиз саволлари билан ҳаммани имтиҳон қилиб турган Рустам ҳам астойдил кулоқ тутган, ақлли кўзлари катгароқ очилган. Ҳа, она деганда ҳамма қалбнинг меҳр дарвозалари ланг очилади. Шеър тугайди. Бироз жимлик.

– Шоирмисиз? – кизиқиб сўз қотади Рустам.

– Шоирлигим ҳам шахматчилигим даражасида.

Бу тагдор гап замиридаги армон уни асло қизиктирмайди. Ўз мулоҳазаларидан келиб чикиб давом этади:

– Биринчи кимга таклид қилиб шеър ёзгансиз? Ахир дастлаб бировга эргашадилар-ку... Масалан, Стейнбек биринчи романини Стивенсонга таклид қилиб ёзган. Мен Байрон шеърларини инглизча ўқийман. Муסיқа... Йейтсни биласизми? Китсни-чи? Танганинг юзидек мамлакатдан чиқишган. Нобель мукофотини олишган. Осиёдан Нобелни олган япон ёзувчиси Кавабатани биламан. Яна борми?

Осиёдан ҳали кўп машхур одамлар чиқишга улгурмади. Жумладан, ер юзи худудининг энг катта қисмини ташкил этадиган, энг кўп аҳоли яшайдиган китъада шахмат тожини кийишга ярайдиган қахрамон ҳам чикмади. Осиёдан ҳали ҳеч ким шахмат бўйича жаҳон чемпиони бўлолмаган. Нобель мукофотини олганлар бор. Тагор, Далай Лама, Тереза она...

Шундай қилиб, адабиёт ҳақида қизикарли суҳбат бошлади. Оиланинг севимли ёзувчиси Эрнест Хемингуэй, насрда мўъжизалар яратган Жеймс Жойс, янги замон классикларидан Габриэль Гарсиа Маркес, Чингиз Айтматов ҳақида кизгин баҳс бўлади. Мусохабанинг руҳи оила муҳитининг бир манзарасини англатиб турибди. Қаерда болаларга юксак мақсадлар, буюк инсоний ғоялар, дунёвий миқёслардаги ҳаёлот ҳақида кўпроқ гапирилса, улар гўдаклигиданок қанот чиқариб, парвозга шай бўлишини яна бир марта ҳис қиламиз. Ортикча ҳашамлардан холи, бойлиги фақат китоблар бўлган оилада Хуршид ҳам, Рустам ҳам ана шундай сийрат кашф этдилар.

Даврадаги мовий бир равшанлик яна тиниклашади. Адабий фуқаролар ҳаёти ёқимли хотираларни кўзгайди. Она маърифатга чулғанган лаҳзаларни эслаб кетади:

- Яхши кўрган китобим...
- “Зима тревоги нашей” (Жон Стейнбек).
- Бешигинг устида ўқиганман. Қийин ҳолатларни бошидан кечирган қахрамон – Итон Ҳоули тақдири кишини чуқур ўйга толдиради.

– “Сўна” даги Жеммининг тақдирига ҳам роса йиғлагансиз.

Суҳбатдошлар – она ва ўғилни ҳозир чулғаб турган туйғулар занжирини тасаввур қиламан. Она – Меҳринисо Қосимжонова – кимё фанлари номзоди, республика Фанлар академияси биоорганик кимё институтида етакчи мутахассис – шу ҳолатда янада ўқтам ва шукуҳли кўринади. Эҳтимол, бу фазилатлар тўлалигича ўғилга ўтгандир.

Шахматчининг маънавий таянчлари ҳақида гап кетганда, умрининг охиригача жаҳон чемпионлигини сақлаб қолган, лекин ҳаётини муҳожирликда ўтказган улуғ рус гроссмейстери Александр Алёхиннинг кийёфаси кўз олдимга келаверади. У шон-шуҳратга эришганда ҳам, ғалабалардан боши айланиб, таназзулга юз тутганда ҳам оддийгина рус кишисини, унинг жайдари каломини ичикиб қўмсарди. Кейинчалик тушкунликдан чикиб кетишида олис Россиянинг ғойибона меҳри куч-қувват берганди. Ажнабийлар билан тўла, уларнинг эркатойи билан бўладиган мурасасиз кураш кетаётганда залдан эшитилган бир оғиз русча калом фикрини ёритиб юборган, қийин вазиятда энг яхши юришни топган эди.

Рустам эртанги кунимизнинг эгаси бўладиган, бугун камол топаётган ёшларнинг бир вакили. Ҳар ҳолда, уларнинг суянадиган маънавий устунлари бақувват, келажаги таъминланган. Энг катта бахтлари эса озод ва обод Ватанлари, эътиқод қиладиган миллий маслаклари бор.

9

Ҳа, янги авлод камол топаяпти. Бизнинг улардан умидимиз катта. Ана шу уйғок, безовта туйғу тазйики остида хали кўпчилик танимайдиган ўсмир йигитча ҳақида баландпарвоз сўзлар айтилса ҳам маъзур тугилади. Зеро, халқимиз “Тоғдек тиласанг, тепадек беради”, дейди.

...Дафъатан ўз фикримга асир бўлиб қоламан: ёшларимиз ҳақиқий ўзбек бўлиши шарт. Маънавияти, ҳаракати, жасорати билан. Биз уларга ҳадя этмоқчи бўлган заминда қанчалаб асрий дарахтлар чуқур томир отган. Том устида очилган

кизгалдокнинг умри бир сония, бундан ортикча ҳам бўла олмайди. Мабодо, ота-боболарнинг оёқ излари колган, уларнинг бўйини дунё қадар кўтаришга имкон етган тупроққа таянишса-чи?

Тўғри, Рустам эришган ютуқ ҳали жаҳоншумул эмас (аслида, шундай дейиш ҳам мумкин – ҳозиргача шахмат тарихида 5 нафар спортчи 17 ёшгача гроссмейстерлик талабини бажарган). Бирок даҳолар, қаҳрамонлар тайёр ҳолда осмондан тушмайди. Улар тарбияланади. Шунда халқнинг, миллатнинг нималарга қодирлиги аён бўлади.

– Ўзбекистонимизнинг қаерларида бўлгансан?

– Ҳамма вилоятларида. Фақат икки-уч кун, мусобақаларда.

– Бизда шахмат энг оммабоп спорт турларидан. Чойхоналарда, мактабларда ўйналади. Улардаги маҳорат даражаси қандай?

– Францияда уч юздан ортик шахмат устаси бор, лекин Франция иккинчи даражали шахмат мамлақати ҳисобланади. Эронда эса бирорта ҳам гроссмейстер йўқ, бироқ шахмат ҳақида махсус журнал нашр этилади.

– Қайси мамлакат биринчи?

– Россия, аниқроғи, СССР эди. Ҳозир Россияда ҳам 18-20 ёшли кучли шахматчилар йўқ ҳисоби. Венгрия дадил. Эҳтимол, келажакда Польша ёки Бразилия бўлар.

– Катта шахматчилар ўртасида бирданига бир нечта рақиб билан ўйнаш, мамлакатни кезиб, сеанслар бериш одати бор. Сен шунга тайёرمىсан? Масалан, бирданига 20 киши билан ўйнашга.

– Айланиб чиқишга вақт етса, 50 киши билан ҳам ўйнашим мумкин. Гап сонда эмас, муносиб қаршилиқ кўрсата олишда.

10

Ҳозирча оммавий учрашувларнинг бўлажак иштирокчиси истиқболидаги жозибали кунларга жиддий тайёрланыпти. Шубҳасиз, уни ҳам балоғат ёшининг қирмизи уфқлари мафтун этади, ўзини улғайтирган, камолига кўз тикиб турган

Олижаноб Умид қанотида самоларда сайр этади. Қалбининг тўрида дунёдаги энг кучли шахматчи бўлиб етишиш, онажонига, Ватанига туганмас шон-шуҳратлар келтириш орзу-си жўш уради. Бу олий мақсад йўлида жами имкониятини сарфлаб, ўша ёруғ кунни йил ўтиб, ҳафта ўтиб, йўқ, хозир қаршилашга интилади.

– Ойи, сиз биологсиз, айтинг-чи, нуклеин кислотаси нейронларда ахборотларни қандай қонуниятлар асосида тўплайди? Шунини тушуниб етсам, балки фотографик хотирани юзага келтириш усулини билиб олармидим. Нуклеин кислоталарининг қайси бири хотирага кўпроқ таъсир этади?

Навкирон қалб ҳаяжонларидан, учмоққа шай истакнинг безовталигидан холи бўлмаган бу мулоҳазалар шунчаки билимдонлик ёки қизикувчанликдан эмас, уларда эртанги шахмат жанглариининг тадориғи, ўз истеъдодини мақсадга тўла йўналтириш ва ғолиб бўлиш хоҳиши яширинган. Албатта, бу жўн нарса эмас. Ахир, бир халқ маданияти тараққиёти тарихида янги саҳифа очиш осонми? Ҳозирча, ана шундай орзунинг пайдо бўлганини, бу йўлда дадил кадам қўйилганини табриклайлик-да, улуғ мақсадларнинг ушалишига омад тилайлик.

Сафарлар... Эҳтимол, энди шахматчимиз ўз аъмолини шундан топар. У Альп тоғлари орасидаги Валь Торанс шаҳрида ўтказилган халқаро турнирни эсга олди. Ўзиям, поездда, автобусда 24 соат йўл юриб боришди. Энг ёқимлиси – шу беллашувда илк марта биринчи ўринни забт этди. Натижа доим шундай бўлсин, Рустам!

11

... Одатдаги кунларнинг бири. Тошкент тайёрагоҳида навбатдаги самолёт оҳиста қўнади. Бугун ҳамманинг эътибори ундаги йўловчилардан бирига қаратилган. Майдонда одам тирбанд, карнай-сурнай, мусиқа садолари авжида. Радио, телевидениенинги барча дастурларидан тўғридан-тўғри хабарлар тарқалапти. Бунақа шодиёна ҳеч қачон Тошкентда, умуман, Осиёда бўлмаганди.

Тантана иштирокчилари шахмат бўйича жаҳон чемпионлигини қўлга киритган ватандошларини кутишаётир.

Яхши ният – ярим давлат!

12

2004 йил, июль. Етти йил олдинги бу битикларда катта йўл бошида турган йигитчанинг ҳаяжони, унинг келажагига умид билан боқаётган кишиларнинг ишончи сезилиб турибди. Ишончки, мен ҳам ўша йил 13 октябрь кунги суҳбатдан сўнг ёндафтарчамга: “Рустамнинг ҳозирги эришган натижаси қобилияти ва имконияти олдида арзимаган ютук” деб қайд этиб қўйган эканман. Ва шу кайфият очеркни авж нуктада яхши ният билан якунлашга туртки бўлгандир. Мулоқотимизнинг биринчи кунда эса мухбирнинг саволларига жавоб қайтарар экан, ойижонисига қараб: “Менинг фурсатим етишсин, чемпионликни, албатта, олиб келаман” деганида, бу гапни ўсмирнинг қизиққонлигига йўйиб, кўп-да эътибор бермаган эдим.

Не бахтки, ўшанда эртақ бўлиб туюлган гаплар ҳақиқатга айланди, Рустам жаҳон чемпиони бўлди, ростдан ҳам уни тайёрагоҳда тантана билан кутиб олишди.

Шубҳасиз, ўтган йиллар давомида Рустам янада улғайди. Шахмат бўйича ўз маҳоратини муттасил ошириб борди, кўплаб беллашувлар қаҳрамонига айланди. Ҳар йили дунё микёсидаги икки-уч йирик мусобақада катнашди. Жумладан, Голландиянинг Вейк-ан-зее (1998) ва Дордрехт (2003), Германиянинг Эссен (2001, 2003) шаҳарларида ва Люксембург (2004)да ўтказилган халқаро гроссмейстерлар турнирларида биринчи ўринни олди. 2000 йил Туркиянинг Истанбул шаҳрида ўтган Жаҳон шахмат олимпиадасида юртимиз спортчиларига етакчилик қилган Рустам Қосимжонов 1-тахтада учинчи ўринни эгаллади. 2002 йил Ҳиндистоннинг Ҳайдаробод шаҳрида ўтган Жаҳон кубогида 24 шахматчи орасидан финалга етиб келди ва ўша пайтда Осиёда тенги йўқ деб таърифланган, ўзидан бир неча ёш катта Вишвана-

тан Ананд билан тенгма-тенг кураш олиб борди. Агар булар каторига ҳамюртимиз 2-ўринни эгаллаган Испаниянинг Линарес (1998) шахридаги турнир ва Сараевода бўлиб ўтган (2003) супертурнирларни кўшсак, ўтган йиллар унинг учун кизгин ва мурасасиз мусобақаларга бой бўлганини билиб олиш мумкин.

Рустам Триполида ўтган 17-жаҳон чемпионатининг финалига 56 мамлакатдан келган 128 шахматчини ортда қолдириб етиб келди У бу муҳорабада Европа чемпиони В. Иванчук (Украина), гроссмейстерлар В. Топалов (Болгария), А. Гришчук (Россия), Венгриянинг беш карра чемпиони З. Алмаши, Ч. Адамс (Англия) сингари дунё тан олган спортчиларни яккама-якка беллашувда курагини ерга тегизди. Шубҳасиз, хали бу жанглар хакида кўп ёзилади. Биз ҳам шу ўринда мазкур зафарноманинг икки ёруғ нуқтасини қайд этиб ўтишни ўринли деб билдик.

Аввало, Рустам финалда жаҳон рейтингида ўзидан 48 поғона юқори турган шахматчини енгди. Қолаверса, хозирги замон шахмат гигантларидан бирининг очик тан олишича, хали жаҳон чемпионлиги учун курашлар тарихида ҳеч бир ғолиб бунчалар кўп кучли, машҳур шахматчиларни доғда қолдириб, шоҳсупага кўтарилмаган. Рустам Қосимжоновнинг шахмат оламини ҳайратга солган истеъдоди хали унга, демак, юртимиз шахмат ишқибозларига кўплаб ёрқин муваффақиятлар келтиришига шубҳа йўқ.

2013 йил, август. Республикамиз спортчилари сафидан шахмат бўйича жаҳон чемпионининг эътироф этилиши бир жихатдан юртимизда ёшлар камолоти, жумладан, спортнинг юксалишига давлатимиз томонидан кўрсатилаётган эътиборнинг самарасини намойиш этган бўлса, иккинчи томондан, қадимий ўйинга бўлган кизиқишни кучайтириб юборди. Шахмат тўғарақларига қатнашадиган болаларнинг сони кескин ортди. Турли даражадаги мусобақалар ташкил этишда эса мутасаддилар суръатни пасайтиришмаяпти. Хуллас, шахмат ҳаёти кучли тўлқин касб этди. Айниқса, 2011 йил март ойи-

да амалдаги жаҳон чемпиони Вишванатан Ананднинг Тошкентга ташриф буюриши ва Рустам Қосимжонов билан во-баста ҳолда ишқибозлар учун катта шахмат байрамини тухфа этиши камдан-кам учрайдиган ҳодиса бўлди. Тошкент эса жаҳондаги энг йирик шахмат шаҳарлари қаторида эътироф этилди: Лондон, Париж, Мадрид, Лиссабон каби шаҳарлар қаторида энг кучли гроссмейстерлар иштирокидаги жаҳон чемпионатининг ҳудудий беллашувлари ўтказиладиган марказлардан бири сифатида танланди.

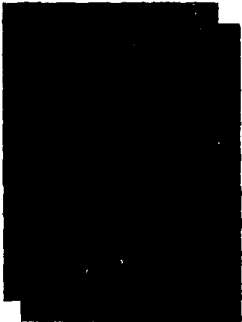
“Оққан дарё оқаверади” деганларидек, шахматчиларимизнинг қўлга киритаётган ютуқлари ҳали юртимиздан кўплаб тождорлар етишиб чикишини башорат қилмоқда. 2012 йилда саккиз ёшли Нодирбек Абдусатторов болалар ва ўсмирлар ўртасидаги жаҳон чемпионатида бирор марта ҳам мағлубиятга учрамай, жаҳон чемпионлигини қўлга киритди. Бу йил эса олти ёшли Исломбек Синдоров Осиё чемпионатида биратўла учта медални қўлга киритди. Ҳали олти ёшида ҳеч ким бу даражага эришмаган экан. Қолаверса, Нафиса Мўминованинг миллатимиз вакилаларидан биринчи бўлиб шахмат маликаси сифатида эътироф этилиши – халқаро гроссмейстер даражасига лойиқ қўрилиши ҳам ўзига хос муваффақият. Ғолибликка даъвогарлар рўйхати эса анча узун.

Алҳосил, шахмат оламида ўзбекча юришлар дадил давом этаверади.

Абдусаид КЎЧИМОВ

(1951 йилда туғилган)

СУВИ КУЙ, КУЙИ НУР ФАВВОРАЛАР

Жазирама ёзда ҳамма салқин жой излайди. Кечкурунлари фавворалар атрофи одамларга тўлиб кетади: болалар дунёни тўлдириб чувиллайдилар, катталар ўриндиқларда қалдирғочлардай тизилишиб гурунглашади, чекка-чеккада бири-бирига суюнган кўйи кўкка отилаётган биллур шалолага жимгина тикилиб турган ошиқ-маъшуклар эса ширин хаёлларга чўмади...

Мен ҳам иш тугагаши билан, юракни лоҳас қилувчи дим ҳаводан безиб, Алишер Навоий номидаги театр майдонига бордим. Улкан фавворадан юзимга сачраган намхуш томчилар дилимни яйратиб юборди. Кўзларимни юмганча ҳузурланиб тургандим, калта шим, чит куйлак, пешайвони каттакон лагта шапка кийган жиккаккина бир япон ёнимга келди. У жуда киришимли, сергапгина экан, бир пасда эски кадрдонлардай суҳбатлашиб кетдик.

– Тошкент жуда бошқача бўлиб кетибди! – деди меҳмон кўксини тўлдириб нафас оларкан очиқ чехра билан. – Ҳаммаёқда янги иморатлар, равон кўчалар, манзарали боғлар. Айниқса, кўркам фонтанларнинг кўпайгани... Мана шу фон-

тан уч йил аввал жуда оддий эди. Келиб кўрган эдим. Энди бўлса... камалакдай товланиб-тусланиб мусиқий оҳангларга уйкаш ҳолда рақс тушишини кўринг!

Янги танишим кўп жаҳонгашта ва фаввораларга ишқивоз экан, зумда бир олам янгиликларни айтиб ташлади.

– Ер юзида “мўъжизавий” деб тан олинган 15 та фонтан бор, – деди у. – Бизнинг Осака шаҳридаги фонтан ҳам шулар қаторида туради. Мен Рим, Париж, Лас-Вегас, Дубай шаҳарларидаги фонтанларни кўрдим. Аммо, ростини айтсам, Тошкент фавворалари ҳаммасидан бошқача. Сизга ҳавасим келади, мамлакатингиз яшин тезлигида ривожланиб боряпти, саф-саф жозибадор фавворалар қуряпсиз. Биласизми, фавворалар мамлакатнинг қудрати, буюклиги, юксак маданиятини ифодалайди.

Меҳмоннинг жаҳон фаввораларини энг дарози Жидда шаҳрида бўлиб, бўйи 300 метр экани, энг каттаси эса Сингапурдаги Гиннеснинг рекордлар китобига кирган фаввора бўлиб, унинг умумий майдони 1683 квадрат метр экани ҳақидаги ҳикояларидан сўнг, мўъжизавий бу дунёнинг мафтунига айланиб қолдим. Билмас эканман, фаввора дегани осмонга қараб пишқираётган ёввойи тўфон эмас, балки, сеҳрли қудратга эга меъморий мужассамот экан.

Билмаганларимни билишда Тошкент шаҳар ҳокимлиги қошидаги “Тошкент фаввораси“ Давлат унитар корхонаси бош директори Соибжон Каримжоновнинг ёрдами айрича бўлди.

– Айрим манбаларда биринчи фаввора Тошкентда 1890 йили князь Романов саройида, иккинчиси А.А.Половцовга қарашли уй – ҳозирги Ўзбекистон Амалий санъат музейи ҳовлисида қурилган, дейилади, – деб гапни узоқроқдан бошлади Соибжон Асомович. – Бу қайд унчалик тўғри эмас. Негаки, Низомийнинг “Хамса”, Бобурнинг “Бобурнома” китобларига ишланган миниатюраларда, Афросиёб деворий расмларида ҳам фавворалар тасвири акс эттирилгани юртимизда жуда қадим замонларда фавворалар бўлганидан дарак беради.

Қолаверса, Амударё ва Сирдарё оралиғида яшаган аждодларимиз истикомат қилган кўхна кентлар қаъридан топилаётган ажойиб меъморий хазиналар: тош, сопол, ҳатто мис қувурлардан фойдаланиб сардобалар, қудуқлар, коризлару тазарлар сингари ер ости каналлари, банд ва тўғонлар қурилган даврда фаввораларнинг бўлмаслиги мумкин эмас! Чорсу, тим, тоқ каби аҳоли зич жойларда ҳамда шаҳар четидаги боғларда нозик дид, юксак маҳорат билан ижод этилган шаршара монанд фавворалар бўлгани ҳам уста ва устазодларимиз санъати авлоддан-авлодга ўтиб сайқал топганини тасдиқлайди.

Топилган осори-атиқалар шаҳодатига кўра, Ўрта Осиёда фавворалар қурилиши 14-15-асрларда кенг ривожланган.

Фавворалар тараққиёти буюк Соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар даври билан узвий боғлиқ. Уйғониш – Шарқ Ренессанси сифатида таърифланган, “ер юзининг сайқали” Самарқандда Соҳибқирон бобомиз саъй-ҳаракати билан бунёд этилган кўшқу саройларда, шаҳар атрофидаги Боғи Дилқушо, Боғи Нақши Жаҳон, Боғи Шамол, Боғи Чинор каби бир-биридан мухташам боғларда ўша замон меъморларининг нодир ижоди бўлмиш биллур фавворалар бўлган. Маҳобатли масканларга кўрк берган бу фавворалар унча баланд бўлмаса-да, гўзаллиги билан дилларга ором бағишлаган. Асосан қудуқ, чашма, ҳовуз каби сув иншоотлари яқинида барпо этилиб, соддарок усулда қурилган: сув махсус сопол қувурлардан келиб, ҳовузларга тушиб арикчалар орқали ташқарига оқиб чиққан. Ҳовуз атрофлари ҳар хил рангдаги мрамар тошлар, ранг-баранг гуллар тасвири билан безатилган. Ҳовузларга қуйиладиган арикчаларнинг қирғоқлари мрамар тошлар билан қопланган.

Ҳозир пойтахтимиз боғларида, майдонларида, ҳукумат ва жамоат бинолари олдида, бозорларда юзлаб фавворалар қайнаб турибди. Уларнинг 90 фойизи истиклол йилларида қурилди. Юксак нафосат манбаига айланган 41 та фаввора улуғворлиги билан бошқаларидан алоҳида ажралиб

туради. 1969 йили Мустақиллик майдонида қад кўтарган фаввора 2006 йилга қадар Тошкент фаввораларининг энг маҳобатлиси ҳисобланар эди. 2006 йили ҳозирги замон фан-техника ютуқлари асосида реконструкция қилиниб, қайта таъмирланганидан кейин янада кўркам кийёфага эга бўлди. Таъмирлаш жараёнида 120 метр узунликдаги 10 минг куб-метр сиғимга эга бўлга сув ҳавзаси, терраса ва каскад мрам-мар билан қопланиб, сахнига сайқалланган гранит плиталар ётқизилди. Соатига 3 минг кубметр сувни осмонга отадиган кудратли агрегатлар ўрнатилди. Турнақатор биллур шаршараларни эслатувчи фаввораларни оқшомлари юзлаб рангли чироқлар чароғон қилиб туради.

Майдон бўйлаб яна бир нечта янги фавворалар бунёт этилиши натижасида мазкур ансамбль катта техник имкониятга эга бўлган, ноёб манзарали мураккаб муҳандислик иншооти-га айланди.

Фавворалар ансамбли меъморий услуби ва кўлами жиҳатидан атрофидаги маъмурий биноларга яхлитлик бағишлаш баробарида мазкур биноларни совутиш учун хизмат ҳам қилади.

– Мамлакат Бош майдонининг бош меъмори давлатимиз раҳбари Ислоҳ Каримов экани ҳаммага аён, – дея фахрланиб давом этди Соибжон Каримжонов. – Менга қолса, Бош майдон ва майдондаги фавворалар муҳтарам Юртбошимизнинг кашфиёти, деган бўлар эдим.

Соибжоннинг ифтихори бекорга эмас. Ҳурматли Юртбошимиз фақат Мустақиллик майдони ёки Тошкент шаҳрининг эмас, балки, бутун мамлакатимизнинг Бош меъмори ҳисобланади.

Ўлкамизда ҳали тарих билмаган, ривожланган мамлакатлар фуқароларини ҳам ҳайратда қолдирадиган ҳашаматли иншоотларнинг қад кўтариши, пойтахтимизнинг “меъморий роман” деса дегулик гўзалликка эга бўлиши – буларнинг барчаси дарёдил Президентимизнинг ғоялари, меҳнатлари, кашфиётларининг мевалари, албатта.

Мустақилликдан кейин Президентимиз бошчилигида Ўзбекистон қайтадан бунёд этилди. Қурилиш майдонларига қудратли техника ва индустрия олиб келинди. Махсус ойна, пластмасса каби замонавий қурилиш материаллари, безакбоп тошлар фавворачиликда ҳам чексиз уфқлар очди. Бу эса бетакрор фавворалар тиклаш имконини яратди. Тошкент фаввораларининг ўзига хос жиҳати шундаки, улар шакл жиҳатидан бир-бирига сира ўхшамайди: бири – гулга бурканган маҳобатли дарахтни, бири – чўккидай баланд оппоқ алангани, бири – кадрдон она сайёрамизни, бири улкан нилуфар гулни эслатса, яна бирлари – Сангардак ва Зомин шаршаралари каби кўзларни сеҳрлайди. Алишер Навоий театри, “Саёҳат” меҳмонхонаси, “Тантаналар саройи” рўпарасидаги фавворалар “ракс тушувчи” ёки бошқача қилиб айтганда “қўйловчи фавворалар” дейилади. Мумтоз ва миллий меъморий аънаналар мужассамлашуви ва сувнинг шовуллаши билан мусиқий оҳангларнинг мувофиқлашуви орқали бу фаввораларнинг бадиий-эстетик жиҳатлари ҳамда беадок чиройи ёрқин намоён қилинган. Фаввораларнинг мусиқий шоусидан баҳраманд бўлиш, афсонавий мўъжиза ижро этаётган мумтоз мусикаларни тинглаб, роҳатланиш учун бу ерга келганлар бир нафасда бор ташвишларини унутадилар. Мармардек тиник сувнинг сеҳрли қуй остида бир неча метр юқорига кўтарилиб, ёрқин рангли нурларга беланган қўйи пастга тушиши қалбларга олам-олам завқу шавқ бағишлайди. Амир Темур хиёбони, “Туркистон” саройи, Мирзо Улуғбек боғидаги фавворалар ҳам маҳобатли ва нозик меъморий шакли, серустун ва майда гумбазли жозибалари билан дилларни мафтун этади.

Фаввораларнинг вазифаси кучли босим воситасида сувни осмонга отиб, одамларни “елпиб” туришдан иборат, деб ўйлаганлар янглишади. Замонавий фаввора – бу юқори сифатли материаллар, илғор техника, теран муҳандислик салоҳияти, аниқ гидродинамик ҳисоб-китоблар билан узвий боғлиқ ўта мураккаб сув иншооти деганидир. Дилларни мафтун

тун этувчи инжа манзаралар ҳосил қилиш учун компьютерда махсус дастур яратиш, сув тўлқинларини чироқ нурларига мос равишда ҳаракатланишини таъминлаш ҳамда уларни муסיқа оҳангларига сингдириб юбориш эса осон юмуш эмас.

Фан ва техника кун сайин тараккий этиб бораётган ҳозирги замонда фавворалар воситасида сеҳркор мўъжизалар яратиш имкониятларининг чегараси йўқ. Биргина сув ости прожектори нурлари воситасида 16 миллион хилдан ортик рангли манзаралар яратиши мумкин. Ўзбекистон фавворасозлари бу вазифаларни аъло даражада адо этаётирлар.

– Фавворалар келинчаклардай сулувлигидан ташқари саломатлик манбаи ҳамдир, – дейди медицина фанлари доктори, профессор Жуманазар Бекназаров. – Сувнинг тинмай айланиши, кўкка отилиши натижасида ҳавода ионлар пайдо бўлади. Одамзот учун бу ионларнинг фойдаси беҳад катта.

Фақат Тошкентда эмас, республикамизнинг барча шаҳарларида юз-юзлаб бир-биридан мафтункор фавворалар қайнаб турибди. Бу қадар салобатли ва нафис иншоотларни тасаввур қилиш ҳам қийин эди яқин-яқингача.

Ҳа, япониялик меҳмоннинг эътирофи чин: фавворалар ҳам худди ҳайбатли тоғлар оша Сурхон воҳасига кириб борган темир йўллар, Амударё устида қурилган кўприклар, заводлардан қаторлашиб чиқаётган ўзимизнинг машиналар сингари мамлакат юксалишининг ёрқин тимсолларидир.

Фаввораларинг сингари қайнаб-жўшиб қалбларни ғурга, дунёни ҳайратга солавер, шиддатингга кўз тегмасин, Ўзбекистоним!

Алишер НАЗАР

(1976 йилда туғилган)

КЎНГИЛ ЭҲТИЁЖИ

Бугун шонли тарихимизга назар ташлар эканмиз, ғариб ва паришон кунлар орасида кўнглимизни тоғдек кўтарадиган замонлар аксини ҳам кўраимиз. Дунё аҳлига муаллим бўлган, бугунги замонавий илм-фаннинг тамал тошини кўйган, соф инсоний маданият таълимотини яратган улуғларимиз, юртининг шаъну шавкатини юксалтирган жаҳонгирлар, фотиҳлар кўз ўнгимизда бир-бир намоён бўлади. Тарих катидаги бу нури кунлардан кўнглимизга ғурур ва ифтихор хислари кўчади.

Инсоният тарихи давомида қўлга киритилган бу ютуқ ва муваффақиятларнинг бир сири бор эди. Бу – аждодларимиз ғоясининг манбаи имон эди. Улар ўзига боғланганларни ботқоқликдан тортиб чиқарадиган халоскор риштани, инсон ақли ўйлаб топган ҳар қандай ...изм-пизмлардан устун бир ҳаёт низомини тўғри топган эдилар. Бу низомнинг ҳар бир жумласида инсон ҳақлари, ватан ва миллат манфаати муҳофаза қилинганди. Бу ғоя ўчирмоқчи бўлиб пуфлаганинг сайин яна-да ловуллаб ёнадиган бир олов эди. Унда миллий ва диний, рухий ва жисмоний, моддий ва маънавий ҳаёт изчил-

лик билан камраб олинганди. Мана шу дастуриламал миллатимизни тараққиёт пиллапояларидан дунё сахнасига олиб чиқди. Бугун ҳамма жойда – Осиёда, Африкада, Европа ва Америкада ана шу тараққиётнинг нишонларини кўришимиз мумкин. Ахир бугун Ибн Сино деса ким танимайди? Ал-Хоразмий бўлмаганда, инсоният яна қанча вақт санокдан адашиб юрарди – ўзига аён. Замахшарий даҳоси дунёга келмаганида араблар грамматикасини ўзлаштиролмастикларини бот-бот тан оладилар.

Аммо бир аламли жойи бор: гарчи бугунги тараққиёт дарахтининг илдизлари бизнинг заминда бўлса-да, бошқа ўлкаларда мева берди. Бунга ҳеч ким айбдор эмас, ҳаммасига ўзимиз айбдоримиз. Асрлар ўтиши билан асл маслақдан узоклашиш бошланди. Кишилар бир-бирларининг ҳақларига риоя қилмай қўйдилар. Маънавий хасталик бошланди. Жоҳиллар жасурлик даъво қилди. Бу эса душманларимиз учун айни муддао эди. Улар бизни ўзимиздан ҳам яхши билишарди. Куч-қудратимиз ва маънавиятимизнинг асл манбаи уларга кундек маълум эди. Шунинг учун ҳам улар даставвал эътиқодимизга ҳужум қилишди. Имонимизни заифлаштириб, бизни руҳан чўктиришга бел боғлашди. Улар бизнинг дин ва имон атрофидаги жипслигимизни парчалашни, қудратимизни заифлаштиришни, азму шижоатимизни синдиришни, асл мақсадимиздан оғдиришни, йўлдан озиб, беқорчи нарсалар билан овунишимизни хоҳладилар. Уларнинг хоҳишлари амалга ошди. Имон заифлашди. Миллат оммавий лоҳаслик ва лоқайдликка юз тутди.

Тарихни варақлаймиз... “XIX аср ўрталарида бошланган рус истилоси пайтида нафақат аҳолиси қаршилик кўрсатган шаҳар ва қишлоқлар, балки масжид ва мадрасалар ҳам тўпга тутилди. Чор ҳокимиятидан кейин тарих сахнасига чиқиб, ер юзининг олтидан бир қисмини идора қилган большевиклар эса шу ваҳшийликни ўзларига хос изчиллик билан давом эттириб, меъморий ҳамда диний-маърифий обидаларни вайронага айлантirdилар”.

“1873 йилнинг 29 май куни боскинчиларнинг харбий юришлар ва киргинбаротлар оловида тобланган кўпсонли кўшинлари хонлик пойтахти Хива қалъасига бостириб кирди, муқаддас жойларни оёкости қилди, асосий зарба диний ва миллий кадриятларга қаратилди”.

Ўшанда 40 дан ортиқ замбаракдан Хива қалъасига – масжид-мадрасаларга, мақбара ва минораларга қарата тўп отилган. Шаҳарнинг айни кунларда ҳам кишининг ақлини шошириб қўядиган даражадаги салобатли Жума масжиди тўпга тугилаётган пайтда масжид минорасида азон янграётган экан. Бу – кўнгилга тажовуз эди! Зеро, асл қудрат кўнгилдадир.

Нима бўлганда ҳам, бизнинг миллий маслакларимиз, орзуларимиз парчаланиб кетди. Душманлар ичимиздаги ғофиллардан унумли фойдаландилар. Уларга бири-биридан хатарли имтиёзлар беришди. Замонлар келди, бу “имтиёзли”лар миллатимиз эътиқодини бутунлай йўқотиш йўлида кўп қахрамонликлар кўрсатишди. “Худони кўрсат, отаман!”, деб осмонга ўқ узган бадбахтлар ҳам ўшалар эди. “Комсомол комсомолга ҳалол”, деб никоҳсиз оилалар барпо қилганлар, отасига жаноза ўқиганни сазойи қилганлар ҳам ўшалар эди.

Отам ҳикоя қилади: “Бугдой ўрими авжига чиққан кунлар эди. Моҳи Рамазон бошланиб қолди. Саратон иссиғи ёндираман дейди. Айни кун тиккага келганда узоқдан раиснинг машинаси кўринди. Комбайннинг соясида гурунглашиб ўтирган йигирма чоғлик ўримчилар бирдан хушёр тортидик. Машина рўпарамизга келиб тўхтаб, раис билан яна икки нафар шляпали нусха тушди. Келганлар билан бир-бир қўл бериб кўришдик.

– Ким рўза тутган? – деди шляпалилардан бири қовоғини солиб.

Раиснинг ишораси билан “ҳеч ким” деб жавоб қилдик биз ўримчилар. Шунда шляпалининг иккинчиси сояда турган кўзачани олди-да, ёнида турган шофёрга узатди.

– Қани, бошла!

Шофёр ҳаммага бир-бир сув ичира бошлади. Ичимизда

тўрт-беш нафар рўздорлар бор эди. Азбаройи кўркканидан улар ҳам ичиб юборишди.

– Энди раисга бер! – деди шляпалилардан бири. – Раис бува, узр энди, биласиз, бу партия топшириғи!

Раиснинг ранги кув учди. Раис асли илм-маърифатли кишиларнинг зурриёди эди. Биз яхши билардик, у киши ҳеч қачон рўзани тарк қилмасди. Қўллари титраб шофёри узатган кўзачани олди. Унинг кўзларидаги ғилт-ғилт ёшни ҳаммамиз кўриб турардик. Раис кўзачадан бир қултум сув ичди-да, индамай машинага кириб ўтирди”.

Не ажабки, бу “шляпалар” ҳам ўзимизники эди. Улар ўз ичимиздан мафкуравий, эътикодий ва маданий курашлар учун танлаб олинган куллар эди. Аммо тарих гувоҳ: эзгуликни енгиб бўлмайди! Ўша раиснинг кўз ёшлари беҳуда кетмади. Бир аср аввал Хивадаги Жума масжидида, оловлар халқасидан чиқиб кўкка ўрлаган нидо Яратган Зотга етиб борди. Муҳташам тарих зарварақларида яна нурафшон кунларимиз кўринди.

Ҳа, озодлик тасодифлар маҳсули эмас. Негаки, мўйсафид тарих саҳифасининг қайси каторида озодлик ҳақида ёзилган бўлса, албатта унинг давомида курашлар ва қурбонлар ҳақида ҳам битилган. Ҳуррият ҳеч кимга, ҳеч қачон, ҳеч қаерда совға қилинган эмас.

Истиклолга эришгач, биз яна эртанги кунимиз равнақини тикланажак тарих тимсолида кўрдик. Не тонгки, бу йўлдаги саъй-ҳаракатларимиз бугун ўз самарасини беряпти. Дунё машҳурларидан бири: “Агар ғафлатда ётган халқни уйғотмоқчи бўлсанг, даставвал унинг тарихини уйғотгин”, деган эди. Бугун тарих уйғонди. Унинг чанг босган саҳифаларида боболаримиз шижоати ҳам кўшилиб уйғонди. Ана шу шижоат бугун бизнинг қалбларимизга-да, билақларимизга-да кўчяпти.

Бироқ бир ҳақиқатни унутмаслигимиз керак: ҳали уруш тугагани йўқ. Бўйсундириш шоуси ҳамон давом этмоқда. “Катта ўйин”нинг услублари ўзгарган, холос.

Бу шундай услубки, бировнинг ватанига курул кўтариб бориш шарт эмас. Чингизхондек лак-лак черик тўплаш ҳам шарт эмас. Эндиги боскинчилик шинамгина хоналарда ўтириб амалга оширилмоқда. Бутун бошли миллатларни йўқ қилиш, динидан, тарихидан, маданиятидан ажратиш, беҳуда ва бекорчи нарсалар учун миллиардлаб кредитлар ажратиш ва пировардида иктисодий қарам қилиш сингари маккор ўйинлар авжига чиқмоқда.

Бу шундай услубки, улар бири-биридан жозибали шиорларни ўртага ташлайдилар. Гарчи ўзлари амал қилмасаларда, инсон ҳуқуқлари ва демократия ҳақида оғиз йиртадилар. Авратларини бор бўйига очиб юришни демократия, эркак билан эркакнинг никоҳдан ўтишини инсон ҳуқуқлари дейдилар. Ана шундай чиркин кутку билан ўзларига махлиё қилмоқчи бўлишади.

Буларнинг ҳаммаси том маънода инсон қалбига тажовуздор. Инсон қалбини бўйсундириш унинг ватанини бўйсундиришдир. Ўз тарихидан, динидан, маданиятидан ажралган инсондан-да хатарлироқ курул бўлмайди. Бугунги “ўйин”ларнинг энг ташвишли жойи ҳам шунда. Бу ҳақда Президентимиз “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида ёзадилар: “Биз халқимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги, фарзандларимизнинг биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлиб яшаши учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этаётган эканмиз, бу борада маънавий тарбия масаласи, ҳеч шубҳасиз, бекиёс аҳамият касб этади. Агар биз бу масалада хушёрлик ва сезгирлигимизни, қатъият ва масъулиятимизни йўқотсак, бу ўта муҳим ишни ўз холига, ўзибўларчиликка ташлаб қўядиган бўлсак, муқаддас кадриятларимизга йўғрилган ва улардан озикланган маънавиятимиздан, тарихий хотирамиздан айрилиб, охир-оқибатда ўзимиз интилган умумбашарий тараққиёт йўлидан четга чиқиб қолишимиз мумкин”.

Дарвоқе, биз ҳар доим мустақиллик ҳақида гапирар эканмиз, даставвал унинг яшаш тарзимизга берган имкониятлари хусусида айтамыз. Ваҳоланки, мустақиллик ман-

фаат эмас, мустакиллик – масъулият. Озодлик яшаш учун эҳтиёжгина эмас, балки яшашнинг ўзидир. Озодликка фақат мустақил фикр ва ақлгина эҳтиёжманд бўлади. Ҳурлик заминдаги ҳамма тушунчалардан юксакда туради. Дунёдаги муқаддасликларнинг энг аввали ҳам озодликдир. Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз, дунёда нимаики муқаддас бўлса, у химояга муҳтож. Модомики, шу муқаддасликдан баҳраманд бўлишни истар эканмиз, уни ҳар ким ўз сўзи ва амали билан химоя қилишга бурчлидир.

Иқбол
ҚЎШШАЕВА

(1982 йилда туғилган)

ЭРТАКЛАР ТАРК ЭТАЁТГАН ОЛАМ

Биз “ички дунё”, “рухий олам”, “руҳият манзаралари”, “кўнгил мулки” каби ибораларни ишлатишни хуш кўрамиз. Гўёки шу жумлаларни ишлатмасак, нутқимиз рангсиз, жонсиз, “ўзига хос” чиқмаётгандек.

Ўзимча ўйлаб қоламан... Чиндан ҳам нима у “ички дунё”?

Яхшиси, келинг, “руҳият минтақалари”ни бир кезайликчи, неларга йўлиқарканмиз:

“Худога шукур, лўлининг аравасига чиқсам-чиқмасам, унинг ашуласини айтавераман, бу борада мени фаросатдан қисмаган... Ҳа, айтмоқчи, Чаманхон ўн кун концерт берибдими? Унда, мен ўн тўрт кун концерт берганим бўлсин... Нима қилиб бўлса ҳам рейтингни ушлаб туриш керак. Биламан, залнинг ярмидан кўпини хотин-халаж ташкил қилади. Кеча шоирим Севдиёр билан гаплашгандим “Онажоним то-вони...” деган айни менбоп шеър ёзаётган экан... Аммо-лекин шоир болача роса топибди-да, ўзиям! Бу она ҳақидаги тўққизинчи қўшигим. Матбуот котибам Баҳорага ҳам эслатиб қўйишим керак, концерттолди интервьюни “Она ҳақида ҳар қанча куйласанг оз...” сарлавҳасида чиқарса яхши

бўларди, олдингисини “Машҳурликдан чарчадим...” деб номлаганди. Концертларимни ўтказиб олай, яна бир мақола уюштирамиз: “Ноҳақликка чидай олмайман!”... айрим галамисларни бир бошлайин-да!”, “Режиссёр учта котта янгиликка журъат этган: биринчиси, Фалончихон ва Фалончибой жуфтлиги, иккинчиси, қаҳрамонлар адабий тилда гапирадилар, учинчиси, қаҳрамоннинг касби журналист!”. “Кино жуда ҳаётий чиққан, ишонасизми, унда ўзимни кўрдим. Онагинам мени ҳам “орқачам”дан худди шундай шاپатилардилар. Ўзим ҳеч ўйламагандим яратган бу образимдан кейин юлдуз бўлиб кетаман деб. Фестиваллардаям мени мақташвотти...”, “Лоқайдлик ижодкор учун ёмон иллат! Икроман, бу қусур ўзимда ҳам бор. Мана, бир ҳафтадирки, тувакдаги гулларга сув қўя олганим йўқ...”, “Мақтанчоқлик, манманликни ёқтирмайман. Бизга устозларимиз актёр камтар бўлиши керак, деб таъкидлардилар. Қаранг, қанчалар доно бўлган улар! Ўтказганига шукур, уларнинг ўғитларига кириб кам бўлмадим. Қаерга борсам, меҳмондўст халқим қўлини кўксига қўйиб кутиб олади. Шахсан мени театрга Шукур аканинг шахсан ўзлари олиб келганлар, мен ижро этган ролларни фақат сен ўйнай оласан, қиёфанг ҳам, ўзинг ҳам Улугбекка ўхшаб кетасан, деб...”, “Шарофатингдан ўргилай истиқлолгинам, бизга компьютер-интернет, уяли телефонлардан фойдаланиш имкониятини яратди, тилимизда “диск”, “флэшка”, “DVD”, “iPod” каби атамалар пайдо бўлди. Бу неъматлардан унумли фойдаланаётган неварамнинг завқ-шавққа тўла шодон қийқиригида порлоқ келажакни кўраман...”

Хуллас, “рухий олам”нинг қўлга илинадиган бор-йўқ шакир-шуқури шу! Кўпчилигимиз чикиндилардан тўлиб бораётган ана шу “идиш”ни дабдабаю асъаса билан “ички олам” деб атаймиз. Ахир, бу нари борса “ташқари”нинг хира нукси эмасми? Ана энди Муҳаббат, Ўтикод, Ватан ҳақидаги салламноларни ана шу дахлиздан излайверинг... Яна шоир Эшқобил Шукур: “Санъат, санъаткорлар, хуллас, ижодкор-

лар ҳақида ёзилаётган мақола-суҳбатларда қалб тадқиқи етишмайди, уларнинг руҳияти очиб берилмайди”, деб куюнади. Кечирасиз-у, шоир акам, бор нарса тадқиқ қилинади-да, ўзи умуман йўқ, бўлмаган нарсани очиб, қумдан уй қуриб беролмайсиз-ку! Ёки “зиёлилар минбари” деб аталадиган газетада “журналистлар “хонанда компьютерда ўйин ўйнаб ўтирган экан”, демасдан, у китоб мутолааси билан банд экан, деб ёзса бўлади-ку, яхшилик йўлида, керак бўлса, ёлғон ишлатишнинг айби йўқ”(?), деб ўзини фош этган “эл ардоғидаги” Халқ артистининг ўгитига қулоқ солиш керакми? Эҳтимол, ўз хониши билан тўйларга “файз” киритиб қиздирар, “кўнгил самосида наволар қилиб” “ашъор” битар ёки маржон-маржон кўз ёшлари билан чиройли юзини юва оладиган, она ҳақида монолог ўқиса ҳам ўзи, ҳам томошабинларни йиғлатмагунча кўйвормайдиган талантдир... Бироқ, нима бўлганда ҳам, сиз излаётган маъно-машҳурми, машҳур эмасми, ижодқорми, ижодқор эмасми – ҳамма бандага ҳам хос эмас экан.

Тушунишимча, ички олам ташқи дунё билан ёнма-ён яшайдиган (*лекин ҳамоҳанг эмас!*), ҳаётнинг ҳукмларидан бир қадар озорланадиган, дунёнинг даккиларини назарига илавермайдиган мурасасиз борлик. Бегонани яқинига йўлатмайдиган ўй-хаёллар, тавба-тазаррулар, қувончлар ҳамда Яратган ташриф буюриши мумкин бўлган орзуманд маскан. “Бегона”нинг эса насл-насаби йўқ. Ҳатто отанг, онанг, фарзандингу умр йўлдошинг ҳам бўлиши мумкин у. Шунинг учун биз изтироб қаршисида ўзимизни доим ёлғиз сезамиз. Бу ҳудудга мўралаш учун фақат муҳаббатгагина изн берилди. Шоҳга дарвешнинг қулоҳини, дарвешга шоҳнинг тожини кийдирадиган ягона мамлакат ҳам шу ер! Мана шу сирли “дунё”га гоҳ-гоҳида куй-қўшиқ, шеърят, хуллас, санъатнинг мўъжизавий қудрати ёрдамида назар ташлашинг мумкин. Ўз дарду дунёси орқали бизга ўнлаб тилсимларни очиб берган инсон, шубҳасиз, санъатқордир.

Бир аёл кундалигидан: “...Одамлар орасида ҳеч шеър ўқий олмайман... на яхши кўрган фильмим, на мутолаа қилаётган

асарим ва на севган кўшигим ҳақида гапиргим келади. Назаримда, улар менинг сирларимни фош қилиб қўядигандек... Ҳар бирида менинг дардларим сочилиб ётибди...”

Ички олам йўл-йўлакай ўқиган, кўрган, эшитганларнинг факат ўзидангина эмас, таъсирлантирган ҳодисалардан бойиб бораркан. Таассуротлар хаёлларни гўзаллаштиради, хаёллар эса инсонни... Ўзингиз бир ўйлаб кўринг-чи, мавлоно Румийнинг машҳур ҳикматларини тилга олаверадиган ҳар бир олим “донишманд”, Толстойдан бир-икки фикр айтган нотик “файласуф”, Достоевскийни вараклаган китобхонлар “рухшунос” бўлиб қолармиди? Кимдир гарчи бутун умрини бағишлаган бўлса-да, ўша шоҳ асарлардан ҳам ҳеч нарса тополмай “Анна Каренина” энгилтабиат аёлнинг саргузаштлари ҳақидаги роман, ёзувчи эрига хиёнат қилган аёл охири мана шунақа хунук ўлим топади, демокчи бўлган, деб ҳисоблар. Ёки “Тамара Демон-Иблисга бўса бериб тўғри қилдими, нотўғри қилдими? Нега энди жаннатга кетаркан?”, “Шайх Санъонми, ҳа, белига зуннор боғлаган...” деб яшаб ўтар, эҳтимол, бу қарашлар соҳиби “...шунос Фалончи Фалончиевич”дир. Бироқ назарингиз ҳеч илмаган яна кимгадир ҳақиқат – бахт сирини кўнгилдан излаши, “ахир, ерда яшаётгани учун мангу кувғиндилар – Одам фарзандлари айбдор эмас-ку?!” дея ўзига савол бериши, инсоний изтироблар залворини ҳис қилиши учун ёмғирнинг шитир-шитир саси кифоя! Нигоҳ ҳам ўзини ҳеч ноумид қилмайдиган хазинага тикиларкан...

Шулар ҳақида ўйларканман, князь Андрей (*Лев Толстой*, “*Уруш ва тинчлик*”)нинг Пьер Безуховга айтган фикрлари бир қадар хушёр торттиради: “Сен ўзингнинг оламшумул фалсафаларинг билан бир хизматкор кўзини очмоқчи бўласан. Ахир, бу ўйларинг унинг яшашига ҳалал беради. Факат изтиробини оширасан, холос. Қўй ўз ҳолига, агар билсанг, ундаги бахт сену менда йўқ. Негаки, у ўзининг ҳақиқий аҳволини билмагани учун ҳам бахтиёр”. Назаримда, бугунги маданий дунёда кечаётган аҳвол замирида ҳам айни шу киноя яшириниб ётгандек. Ҳа, сиз айтишингиз мумкин, бу факат

бугуннинг гапи эмас. Чак Норрису Ван Дамдан хузурланган отаю Митхун Чакрабортига кўз ёш тўккан онанинг фарзанди, эндиликда “Божалар”дан завқланиши табиат қонуни, деб. Сочларига бир-икки оқ оралаган, жиддийнамороқлари эса, бошини сарак-сарак қилганча Озодбек Назарбеков ашулаларидан маъно излар...

Ақлнинг бу совуқ ҳукмига жавобан Валентин Распутиннинг ўтган аср саксонинчи йиллари бошида айтган бир фикрини эслаб ўтмасак бўлмас. У: “Пушкиндек даҳоларнинг энди чикмаслигига сабаб, бугунги кун болалари Ариадна Родионовнанинг эртақларини эмас, Алла Пугачёванинг кўшиқларини тинглаб улғаяпти”. Инсоф билан айтганда, бугунги дунёнинг ҳақиқий яъжуж-маъжужига айланган шоубизнес куткуси қаршисида кўнгил ўйинларидан ҳеч толиқмас Алла Борисовна ҳам бир санамга айланиб қолди. Сериаллар улғайтираётган гўдақларни сиз энди “Онанинг дўхтирдан сенга ука олиб келаркан”, деб алдай олмайсиз. Бу болаларнинг “ур тўкмоғ”у “учар гиламлар”га, мўъжизаларга инониши қийин. Назаримда, эртақлар тарк этиб кетаётган бугунги дунёдан ҳатто девлар ҳам қаттиқ ранжиб “сеҳрли чироғи”га кириб кетгандек... Сир эмас, гўзаллик, эзгулик, комиллик ҳақидаги илк тасаввурни эртақлар уйғотарди. Бора-бора Эътикод аталмиш истехкомга айланиши мумкин бўлган “ички дунё”нинг пойдевори шу тарика кўйилган. Барибир, кадр-қиммати, камолоти қалбида мужассам оқила малика ҳамда ўз севгиси, ҳақиқати, ёрининг шаъни учун бошини кундага ҳам кўйишга тайёр жўмард шахзодадан таъсирланиб улғайган кўнгил билан аёлнусха “альфонс”лару тантик, сатанг қумринисоларга таклид қилиб кўзи очилган банда орасида еру осмонча фарк бор...

Шубҳасиз, ҳамма сир инсоннинг ўзида, мавлоно Румий “боғ ҳаёли боғ сари элтади” деб бежиз айтмайди. Агар кимдир сериаллар, фильмлару клиплар таъсирида бузилаётган экан, демак, унинг ичида, аслиятида ўша емирилишга мойиллик бор. Фақат қанақадир фильм вужудида мудраб ёт-

ган “хоин”нинг уйғонишига туртки бўлган, холос. Бу “хоин” унинг ўзи эди. Санъат асарлари қандай савияда бўлмасин, кимнингдир тарбиясини (агар бор бўлса!) издан чиқариб юбориши баҳсли масала. Бу ҳол ношуд фарзанди бор шўрлик онанинг “Боламини фалончи йўлдан урди” ёки Болам ёмон болаларга қўшилиб қолипти” кабилидаги дийдиёсини эслатади. Ҳолбуки, ҳеч бир она: “Болам фалончининг боласини йўлдан урди”, деб айтмайди... Агар кимдир қонли манзараларга бой жангари фильмлар мухлиси бўлса, демак, у мана шу экран асари орқали ўзининг қондирилмаган эҳтиёжларини қондирмоқчи. Ўзи ҳам англаб етмаган шууридаги хохиш уни мана шу яланғоч манзарани кўришга ундаяпти, бор гап шу!

...Маҳатма Ганди таҳсил учун Англияга кетаётганда онаси қаршисида қасам ичган экан: “Гўшт емайман, май ичмайман, аёлларга бормамайман, хуллас, оиламиз анъаналарини оёқ ости қилмайман”, деб. Бу онтни, айниқса, Моҳандаснинг ўтхўр (вегетариан)лигини гарчи Англиядаги совук иклим кўтаролмаса-да, у ваъдасида содик қолишга ҳаракат қилади. Ҳатто дўсти: “Дунёдан мутлак беҳабар жоҳил хотинга берган сўзингни деб қийналиб юрибсан”, дея таъна ҳам қилади. Бир қараганда, унинг гапида жон бордек, нима қилипти, саломатлиги учун бир-икки лўкма гўшт еса? Лекин ўзликка, кадриятларга хиёнат ҳам мана шу тариқа, биз ҳаёт тақозоси, деб ҳаспўшлайдиган вазу қарсонлардан бошланаркан... Буюк қалб эгаси деб тан олинган зот эътиқодининг шаклланиши учун бу босқич дастлабки имтиҳон эди. У булганмаган, ҳар қандай тақлидлардан холи соф ҳинд қалби билан инсоният муҳаббатини қозонди. Бугун, афсуски, Гандининг Ҳиндистонига ҳам шарқликларга умуман ярашмаган, кўҳна ҳинд кадриятларини оёғини осмондан қилар даражадаги ажнабий жилвалар кириб келяпти. Буни уларнинг фильмлари фош этиб турибди. Бизнинг “маданиятимиз” ҳам мана шу жилва кўйида сарсон...

Бироқ бир андиша ҳам борки, биз ҳамма айбни ўзга бир маданият елкасига ортмоқлашимиз – чорасиз онанинг

холига тушишимиз тўғримики? Аксинча, “инглизча маданият таъсири”, “русча тарбия маҳсули” кабилида фикр юри-таётганда нигоҳни ўша халқлар ўтмиш маданиятига, аслига ҳам қаратсак, масалага сал холисрок ёндашган бўлармидик. Жумладан, инглиз фарзанди Шекспирнинг “О, сиз номусли кизмисиз?” деб ўртанган даниялик шаҳзодасини эсланг: “Бола туғиб, гуноҳкор бандаларни кўпайтиришдан не фойда? Ҳаммамиз мунофиқлармиз. Ҳеч биримизга ишонма... Қордек оқ, муздек мусаффо бўлсанг ҳам, тухматдан қочиб кутулолмайсан. Узлатга чекин, узлатга...”. Ёки хиёнатни ҳеч ҳазм қилолмаган шўрлик Отеллони ёдга олинг. Онегиннинг қурбони думбул қиздан малика ясаган шоиртабиат ўн саккиз яшар Владимир Ленский қисмати-чи? Туйғулари таҳқирланганини ўзига ор билиб, топталган ғурурдан ўлимни афзал кўради. Эҳтимол, ёшликнинг иши-да, дерсиз. Бўлмаса, айни камолот ёшдаги Пушкиннинг тақдири ҳам бизга номус-сизликка мурасасизлик, инсоннинг бурчи, деган ҳақиқатни айтмайдими.

Бир ахлоқсиз эркак томонидан аёли шарафига кўтарилган қадах учун қўлини қонга бўяган Пьер Безухов аламини эслаб кўрайлик-чи. Демак, ор-номус, ахлоқ, ғурур, уят, анъана, кадрят каби умуминсоний тушунчалар фақат биргина миллатнинг бисоти бўлиб қолмай, ОДАМЛИКНИНГ мезони экан. Буларнинг бари инсониятнинг таянч нуқталари, ўзлигидир. Фақат мана шу инсоний ўзлик цивилизация таъсири остидаги курама маданиятлар туфайли дарз кетмаяптимики? Инглиз инглизга ўхшамайди, рус русга, немис немисга... одам одамга... Йўқса, буюк Станиславский театрининг бугунги сахнасида Отелло билан Яго севишармиди? Бу бо-рада табиатнинг ўзи ҳам кўп нарсани айтади: биз серқуёш ўлкада яшасак-да, ҳар қанча парваришланган, ҳеч вақт тропик ўлкаларнинг мевасию ўсимликлари бизнинг боғ-роғларимизни тўлдириб яшнатиши даргумон. Ёки уммон узра учиб юрган оқчарлоқни олтин қафасга солиб бўлмайди. Эшитганда сизу бизнинг этимиз жунжикадиган шимолий муз

Ўлкалар – кутб айикларининг жонажон маскани. Шубҳасиз, егани олдида, алоҳида қаровда бўлган ҳайвонот боғидаги шердан кўра, ҳар бир куни хатар билан юзма-юз ўтадиган оху бахтиёр!.. Ҳар бир жонзот ўз заминида ҳаёт..

Табиийки, миллат ҳам ўз бўю таровати, табиати, об-ҳавоси билан тирик. Фақат ундаги кадриятлар товонхона қаричи билан ўлчанадиган расм-русумлар йиғиндиси эмаслигини тушунишимиз, менталитет тушунчасини “узун кўйлагу яктак” деб, “майиз емаган хотин” даражасига туширмаслик керакка ўхшайди. Шубҳасиз, оиласининг сири – икки инсон ўртасидаги нозик ришта ҳақида қўшнисига чайналиб ўтирган аёлнинг “ҳаё”сини эғнидаги узун кўйлагию бошидаги рўмоли тасдиқламайди. Ёки ҳар қанча уринманг, ишқий саргузаштлари ҳақида оғзидан бол томиб сўйлаётган эркак “ғурур”ини унинг бошидаги дўпписи ифодалай олмайди! Эҳтимол, сизга эриш туюлар, бироқ Аёл шаънини худбинона эҳтиросидан тубан кўрган эркакнинг “ватан”ига асло ишолмайман.

Инкор этиб бўлмайди: миллат ва инсоният деган тушунчалар бир-бирига таяниб, бир-биридан қувват олиш эвазига яшайди. Ахир, қандай қилиб умуминсоният қиёфасини сарийдаги ҳинд, саллали панжобий, сербар енгини ҳилпиллатиб кимоно кийган япону “гамаржоба” деганча ракс тушаётган сархуш грузинсиз тасаввур этиб бўлади? Улар ўртасида Хитой деворини ўрнатиш тараққиёт йўлларини қанчалик сустлаштирса, космополитликка даъвогарлик ҳам ўшанчалик йўқотишларга олиб келаркан.

Миллат ҳам тирик бир организм. Чунки у ўйлаётган, ҳис қилаётган, кун кечираётган нафси уйғок жонлардан ташкил топади. Айтишади-ку, одам улғайгани сари унинг гуноҳлари ҳам ўзи билан бирга улғаяди, деб. Яъни гуноҳ ҳам бир жойда, бир номда турғун ҳолатда турмаса керак. Борган сари у ўзини янги-янги шаклу шамойилларда намоён этиб бораркан. Авлодлар ўзига “мерос” бўлиб келаётган шайтоний неъматларни асрлар оша елкасига ортмоқлаб ўтишдан

ташқари, унга “сайқал” бериб бегаётгандек... Яхшиси, бир зум нигоҳингизни ўн саккиз-ўн тўққизинчи аср Фарб адабиётига ёки ўша давр тарихига, машхур шахсларининг таржимаи ҳолларига қаратинг. Аксариятида бир умумийликни кўрасиз: ёш барон бир графиняга хуштор. Буни кекса граф билади. Лекин барчасидан кўзини юмиб яшайди. Чунки кекса графнинг ҳам ёш барон каби ўз ўтмиши бўлган. Шундай экан, ёш графинянинг шўхликларига чидаши, унинг “қўнгли”га дахл қилмаслиги шарт. Қолаверса, бароннинг боласига олижаноблик юзасидан ўз фамилиясини беришга ҳам тайёр. Энг муҳими, хотинидан воз кечолмайди, бунга жамиятдаги мавқеи, черков, хуллас, шунга ўхшаш важлар йўл қўймайди. Графиня эса эрининг ўтаётган ҳар бир кунини санаб яшайди... Ана энди ўзингиз бир ўйлаб кўринг-чи, бугун ўзларининг “эрк”и билан ҳайвонни-да ожиз қолдираётган хаворанг либосли Элтон Жону Рики Мартинлар, хуллас, буларнинг қавмдошлари, мана шу шарлотталарнинг зурриётлари эмасмикан? Албатта, буларнинг кўргиликларига бугунги Парижу Лондон эшикларини кенг очиб қўйган бўлса-да, бироқ машхур “Париж ибодатхона”лари ҳам ларзага келяпти. Эҳтимол, сиз гуноҳнинг янгиси ё миллати бўлмайди, деб ўша ойимқизларнинг-да юзини қизартирадиган персонажларни Абдулла Қодирий ё Ҳамза асарларидан келтиришингиз мумкин. Фикрингиз тўғри, лекин ҳамма бало шундаки, бугун гуноҳ ўзининг гуноҳ эканини унутди. У ўзига “эркинлик” ва “озодлик” деган исмларни ўйлаб топди. Ҳаммадан ҳам ёмони бу маккора санъат либосида ҳаётимизга сурбетларча бостириб қирапти...

Маънавий таъйикларнинг олдини олиш учун телевидениеда, кинотеатрларда бу ҳолатларга чек қўйиш мумкиндир, лекин бу уринишларнинг бари, афсуски, тараққиёт гандираклапти қўйганидан дарвозасиз қолган дунё учун “оғилхонагача етиб боролган бузукчанинг югуриши”дан ўзга нарса эмас. Сўнги умид шуки, неча асрлардан бери сайқалланиб келаётган, қон-қонимизга сингиб кетган кадрят даражасидаги ту-

шунчалар рухий таназзулдан бир кадар бўлсин асраб қолар, ҳар ҳолда, ички мувозанатни сақлаган ҳолда узоқроқкача боролсак керак... Буткул издан чикиб кетишга ирсий тарбия – “қон”имиз йўл қўймас, деган илинждаман. Агар кўринишидан замонавийнамо, Европа адабиёти таъсирида улғайган киз вужуди бўйлаб югурган ҳаяжони нақ бўғзига тикилса-да, таъкиб этаётган нигоҳ ўтига тобе бўлмасликчун ўзида куч топа оляптими, билингки, бу журъатга ҳатто ўзи ҳам англаб улгурмаган, қон-қонида яшаётган момомерос ҳаёси йўл қўймапти. Бу фақат узундан-узоқ тарбиявий соат дарслари ўзининггина маҳсули эмас. Лекин шуниси ҳам бор, “киприкдаги ёшдек” титраб турган ирсият кўмакка, маънавий озукага – рухий ҚАЛЪАга ниҳоятда муҳтож...

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

(1946 йилда туғилган)

БАДИИЙ ПУБЛИЦИСТИКА МИЛЛИЙ ТАРАҚҚИЁТ ХИЗМАТИДА

Публицистика ҳаётнинг барча соҳаларини ёритувчи ижодий фаолият тури, воқеа-ҳодисаларга муносабат билдирувчи, таҳлил этувчи тафаккур маҳсули ҳисобланади. Айниқса, ёзувчи ва бошқа ижодкорлар қаламига мансуб бадиий публицистика ўқувчи онгига тез ва самарали таъсир ўтказиши, жамоатчилик фикрини шакллантиради ва уни йўналтиради.

Публицистик асарда илмий, адабий-бадиий ифода усулларидан унумли фойдаланилади, ижодкорнинг образли мушоҳадаси, ҳиссий-эмоционал ҳолати, ижтимоий-эстетик қарашлари, конкрет воқеликка нисбатан ижобий ёки танқидий муносабати ўз ифодасини топади. Шу маънода бадиий публицистикани журналистиканинг юқори сифат босқичи дейиш мумкин.

Жамиятни янгилаш, мамлакат ҳаётини модернизация қилиш жараёнида оммавий ахборот воситаларининг ижтимоий-сиёсий жараёндаги иштироки, жамоатчилик фикрини шакллантиришдаги роли кескин ошади, журналист кадрлар-

ни янги шароитга мос равишда тайёрлаш, қайта тайёрлаш зарурати юзага келади. Айни чоғда, якин ўтмишда матбуот фаолиятида йўл қўйилган хато-камчиликларни такрорламаслик, оммавий ахборот воситаларини собик тузум шароитидаги мафкуравий “ур, тўқмоқ”дан жамоатчилик фикрининг холис ифодачисига, р дунёқарашдаги турфаликларнинг эркин минбарига айлантириш зарурати юзага келади. Бинобарин, янги мустақил матбуотнинг шаклланиш босқичлари ва ўзига хос хусусиятларини илмий жиҳатдан ўрганиш ва тегишли хулосаларга келиш ғоят долзарб вазифадир.

Давлатимиз раҳбари Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асари бошдан-оёқ ижтимоий публицистиканинг таъсирчан руҳи билан суғорилган. Асарда инсониятнинг энг буюк бойлиги бўлмиш маънавиятнинг маъно-мазмуни, унинг инсон ва жамият ҳаётидаги ўрни ва ахамияти, бу мураккаб ва серкирра тушунчанинг назарий томонлари кенг қамровли фикр ва хулосалар орқали чуқур таҳлил этилади. Ўқувчи асарни мутолаа қилар экан, бугунги мураккаб дунёнинг чигал муаммоларидан бохабар бўлади, турли тажовузкор кучларнинг сиёсий, иқтисодий ва маънавий таҳдидлари моҳиятини тушуниб етади, жамият, миллат олдида турган энг муҳим вазифаларни аниқ тасаввур қилади. “Бу ҳаётнинг шафқатсиз бир қонунияти бор, – деб ёзади Ислом Каримов. – Яъни, тарихнинг мураккаб ва ҳал қилувчи бурилиш палласида ҳар қандай миллат ва элат ўз аҳиллиги ва бирдамлигини сақлаб, ўз миллий манфаатлари йўлида қатъият билан турмаса, масъулият ва ҳушёрлигини йўқотадиган бўлса, охир-оқибатда ўзининг энг катта, тенгсиз бойлиги бўлмиш мустақиллиги ва озодлигидан жудо бўлиши шубҳасиз”.

Тарихда ҳам, кечаги якин ўтмишда ҳам бунда мисоллар кўп. Муаллиф бизни четдан ёпирилиб келаётган “оммавий маданият” никоби остидаги маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларига бефарқ ва лоқайд бўлмасликка, дунёда турли мафкуралар, иқтисодий ва сиёсий манфаатлар тортишуви кундан-кунга кес-

кин тус олаётган бир пайтда “фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этаётгани”ни тушуниб олишга даъват этади. Зеро, “агар биз аҳил бўлсак, эл-юрт манфаати йўлида бир тану бир жон бўлиб яшасак, ўзимиздан соткин чиқмаса, ўзбек халқини ҳеч ким ҳеч қачон енга олмайди”.

Китобда маънавиятимизга бўлаётган турли кўринишдаги таҳдидларга алоҳида эътибор берилади. Маънавий қуролисизлантирилган ва бунинг оқибатида маънавий илдизлари заифлашган халқ оддий хавф-хатар олдида ҳам ожиз бўлиб қолади. Дунёнинг ривожланган ҳар бир мамлакати ўз ташқи сиёсатида, энг аввало, шахсий манфаатларини кўзлар ва бу манфаатлар гоҳо тўқнаш келиб қолиши мумкин экан, янада хушёр ва огоҳ бўлишга тўғри келади. Негаки иқтисодий, ҳарбий тазйикни сезиш осон, аммо мафкуравий тазйик кўринмас бир офат сифатида халқ, миллат ҳаётига аста-секин кириб келади ва чуқур илдиз отади. Иқтисодий тангликни бартараф этиш мумкин, аммо маънавий таназзулни енгиш жуда оғир кечади. Бунинг сабаби, бузғунчи кучлар бугунги глобаллашув замонида ўзга бир халқ, миллат маънавиятига қарши кураш бошлар экан, бир қарашда ўта беозор кўринадиган, аммо таъсир кучи ғоят самарали воситалардан фойдаланади. Бунда асосий куч ва имкониятлар ёш авлод онги ва қалбини эгаллаш, уларни тўғри йўллардан чалғитишга қаратилади.

Мазкур асарда комил инсон тарбиясида, жамиятнинг маънавий асосларини мустаҳкамлашда сўз санъати деб аталмиш қудратли восита – бадиий адабиётнинг ўрни ва аҳамияти ҳам кенг очиб берилган. “Агар биз Ўзбекистонимизни дунёга тарафдор этмоқчи, унинг қадимий тарихи ва ёруғ келажagini улуғламоқчи, уни авлодлар хотирасида боқий сақламоқчи бўлсак, авваламбор буюк ёзувчиларни, буюк шоирларни, буюк ижодкорларни тарбиялашимиз керак, – деб уқтиради муаллиф. – Нега деганда, улуғ адиб Чўлпон айтганидек, адабиёт яшаса – миллат яшайди”.

Асарда миллий тараққиёт, миллий тафаккур, ижтимоий фаоллик ва Ватан равнақи, халқимизнинг тинч-тотув яшаши йўлидаги фидойиликни янада оширишнинг муҳим вазифалари, ҳар биримизнинг бу борадаги бурч ва масъулиятимиз аниқ-равшан белгилаб берилган: “Ер юзидаги барча ўлмас обидалар, инсон ҳаётини тубдан ўзгартириб юборган жамики улуғ кашфиёт ва ихтиролар, мумтоз санъат ва адабиёт дурдоналари, мардлик ва қаҳрамонлик намуналари одамзоднинг ақл-тафаккури, салоҳияти ва маънавий жасорати маҳсулидир. Шунинг учун ҳам бу ёруғ оламда энг буюк жасорат нима, деган саволга, ҳеч иккиланмасдан, энг буюк жасорат бу – маънавий жасорат, деб жавоб берсак, ўйлайманки, янглишмаган бўламиз”.

Ислом Каримов маънавият тушунчасини, унинг тугал маъно-моҳиятини, халқни халқ, миллатни миллат қилишдаги, тарихий хотира ва улуғ аجدодларнинг маънавий-ахлоқий меросини келажак авлодларга тўла етказишдаги ўрни ва аҳамиятини чуқур тушунтириб беради. Чунончи, халқ, миллат ўз миллий маънавиятини, миллий-ахлоқий қадриятлари, замонлар синовидан ўтган урф-одат ва анъаналарини йиллар, асрлар давомида ривожлантириб, тўлдириб боради. Чунки “маънавият қотиб қолган ақидалар йиғиндиси эмас, аксинча, доимий ҳаракатдаги узлуксиз жараён бўлиб, тараққиёт давом этар экан, унинг шиддатли юриши туфайли маънавий ҳаёт олдига кўйиладиган талаблар ҳам муттасил пайдо бўлаверади”.

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари охири ва тўқсонинчи йилларнинг бошларида ўзбек матбуотида, хусусан, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида таназзулга юз тутаётган собиқ тузумнинг ҳақиқий афт-башарасини очиб беришда муҳим аҳамият касб этган оташин публицистик мақолалар эълон қилинди. Ёзувчилар Оролбўйи минтақасида вазият тобора мураккаблашиб бораётгани тўғрисида бонг ура бошладилар. Уларнинг собиқ иттифоқ Фанлар академияси раҳбарларига мурожаати матбуотда эълон қилинди. Унда, жумладан, шундай дейилади: “Иш тажрибангизда

маҳкамавий манфаатлардан чиққан асоссиз режа сифатида сизлар томонингиздан рад этилган лойиҳалар кўпми, бунга тескари ҳоллар, яъни сизлар маъқуллаган ва орадан бир неча йил ўтиб, ҳатто ундан ҳам илгари иқтисодий бетайинлиги фош бўлиб қолган, жамиятнинг нормал ҳаёти ва сиҳатлиги талабларига жавоб бермаган лойиҳаларнинг саноғи борми? Бейхтиёр савол туғилади: нега Фанлар академияси бу ва бошқа кўпгина хатоликларни совет жамоатчилигига тушунтириб бермаяпти, нега янглиш қарорлар учун биринчи навбатда жавобгар бўлган олимларнинг номлари тилга олинмаяпти?.. Фанлар академиямиз Орол фожиасидан четда турибди, шу билан бирга 30 миллионга яқин аҳоли яшовчи бу регионда юз берган аҳвол ҳақида бизга бор ҳақиқатни ҳам айтмаяпти, ерларнинг унумдорлигини яхшилаш деб ном олган тадбирлар натижасида қанча ўрмон ва ер бой берилгани хусусида лом-мим демаяпти, барча регионлардаги сув ва ҳавонинг булғаниши, шунингдек, бизнинг фахримиз бўлмиш меъморчилик ва санъатга доир абадий вайрон этилган тарихий обидалар ҳақидаги аниқ маълумотларни маълум қилмаяпти...”.

Шу йиллари “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида айни шу муаммоларга, мамлакатнинг турли вилоят ва шаҳарларида экологик вазиятга таъсири мутлақо ўрганилмай қурилган қатор саноат корхоналарининг зарарли чиқиндилари тўғрисида туркум мақолалар эълон қилинди. Бундай мақолаларни, жумладан, Қўқон суперфосфат заводининг ён-атроф экологиясига, оналар ва болалар саломатлигига жиддий зарар етказаётганлиги тўғрисида “Косага тушган илон” (муаллиф Ё. Хўжамбердиев) мақоласини журъат билан эълон қилган адабиёт газетаси таҳририятига зуғумлар кучайди.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёкубовнинг СССР халқ депутатлари қурултойида сўзлаган нутқи ёзувчининг ғайрининсоний ақида ва тамойилларга асосланган, умри тугаб бораётган сохта тузумга нисбатан жиддий зарбаси эди. Адиб ўз нутқида машаққатли меҳнати билан пахта етиштираёт-

ган ўзбек деҳқонининг аянчли аҳволига алоҳида тўхталади: “...шундай хомашёни етиштираётган деҳқоннинг аёли бугун қандай аҳволда яшамоқда? Бу одамлар машаққатли меҳнатлари эвазига қанчадан ҳақ олишаётир? Бизнинг опасингилларимиз куёшнинг радиация сочувчи нурлари тиғида, жазирама офтобда заҳмат чекишаётир. Ҳа, улар бажараётган иш аёл зотига муносиб эмас. Офтобнинг захри, захарли химикатларнинг ҳуда-беҳуда қўлланиши натижасида рақ, ошқозон-ичак ва сариқ касалликлари, аёлларнинг камқонлиги ва бошқа хасталиклар беҳад урчиди. Республикада аёллар ва болалар ўлимининг ўсишига ҳам сабаб шу... Жанубий Америкадаги “тошбағир” оқ танли фермерлар тутган йўлни бир эслайлик. Улар пахта плантацияларида ўзлари ишлашни хоҳлашмади, бу заҳматдан хотинларини, бола-чақаларини халос этиш учун Африкадан неча юз минг қора танлини кишанбанд этиб олиб келишди. Аммо, адолат юзасидан шуни ҳам айтиш керакки, насли-насабини пахта заҳматида асраган ўша қаҳри каттиқ фермерлар ҳам келгусида қулларидан соғлом, яъни оғирини енгил қиладиган насл етишсин учун уларни тўйдириб боқишган. Шунинг шарофатиданки, бўйи икки метр келадиган кўплаб қоратанли полвонлар дунёга келди ва уларнинг авлодлари бугунги кунда Америка спортининг, санъатининг гултожларидир... Инқилобга қадар, “Туркестанские ведомости” газетаси қайд этганидек, рус савдогари (Ҳа, ўша, ўлкамизга бу меҳнати оғир экинни олиб келган рус савдогари) бир пуд пахта эвазига ўн саккиз пуд бугдой берар эди. Бизнинг жонажон социалистик давлатимиз эса бир килограмм пахта учун ўртача ҳисобда эллик тийин ҳақ тўлаётир. Бу пулга Тошкентдаги Олой бозорида атиги ярим килограмм бодринг беради, холос...”.

“Ҳар бир халқ ўзича бетакрор, – деб таъкидлаган эди ўша йиллари “Иностранная литература” журнали бош муҳаррири бўлиб ишлаётган атокли ёзувчи Чингиз Айтматов қурултой минбаридан туриб. – Бизнинг матбуот ва телевидение, менинг назаримда, “ўзбеклар иши” деган иборани боқибёғамларнинг

миясига қуявериб, ўзбек халқига нисбатан андишасизлик қилмоқда. Бу ишга ўзбекларнинг нима алоқаси бор? Бу ҳақорат нима учун? Бу халқ ўз ҳаётини пахта етиштириш каби хосиятсиз, серминнат ишга тиккани учунми? Ёки пахта давлат хазинасига валюта келтирадиган энг муҳим экин экани учунми? Агар уюшган жиноятчилик у ёки бу жойда бор бўлса, бу билан ҳуқуқ-тартибот органлари шуғуллансин, халқнинг миллий ғурурига тажовуз қилинмасин”.

Курултойда Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тўлепберген Қаипбергенов мамлакат иктисодиётини режалаштирувчи ва бошқарувчи масъул раҳбарлар ҳамда жамоатчилик эътиборини куриб бораётган Орол муаммосига, бу минтақада истиқомат қилаётган аҳолининг аянчли аҳволига, қозоқ адиби Ўлжас Сулаймонов эса ядро полигонларида ўтказилаётган синовларнинг зарарли оқибатларига қаратди. Адабиёт газетасининг курултой ишига бағишланган бош мақоласида эса қуйидагилар таъкидланган эди: “Съезд қайта куриш ҳаракатининг буюк тўлкинига айланди. Аммо ҳамма муаммолар ҳал бўлди, тугунлар ечилди, йўлдаги ғовлар олиниб, йўллар очилди, дея айта олмаймиз. Шундоққина ёнимизда турғунлик даври деб аталмиш яқин ўтмишимиз хансираб турибди. Унинг илдизлари батамом қирқилганича йўқ”.

Совет тузумининг сўнгги кунларида собиқ иттифок ҳудудида, жумладан, Ўзбекистонда юзага келган мавҳум ижтимоий-сиёсий ҳолат бадий публицистикада жуда яққол акс этди. “Барча кулфат шундаки, бизда баландроқ курси, мўмай мукофот ёхуд депутатлик нишони ваъда қилинса, миллат, халқ, Ватан тақдирини унутиб қўядиган элдошларимиз кўп, – деб ёзган эди Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Эркин Воҳидов “Улғайиш азоби” мақоласида. – Иккинчидан, неча йиллардан, балки асрлардан буён қон-қонимизга сингиб кетган жуда ёмон ақида бор. Мен сизни ёки тасарруфингиздаги соҳани танқид қилсам, камчиликларингизни кўрсатсам, хафа бўласиз. Бу одамга нима ёмонлик қилдим экан, деб ўйлай бошлайсиз. Биз ана шу қоқ психологиядан қутулишимиз

керак. Ҳеч бир одам хато ва камчиликлардан холи эмас – табиатан шундай яралган. Демак, уни дўстона танқид қилиш, камчиликларини кўрсатиш мумкин ва зарур. Бу фалсафани ҳамма, аввало, турли тоифадаги раҳбарлар, тан олиши ва унга кўникиши керак. Бу кўникиш раҳбарларнинг обрўсини туширмайди, аксинча, уни безайди, бағрикенг, танқидга тоқатли сардор сифатида халқ орасида ҳурматини оширади”.

Муаллифнинг фикрича, жамиятни орқага тортадиган, бузадиган энг катта душман – одамлардаги журъатсизлик, катта-кичик раҳбарлар олдидаги кўркув. Бундай кўркув ҳукмрон бўлган юртга “танклару ракеталар билан бостириб кириш шарт эмас. Шусиз ҳам одамлар бир-бирининг этини еб, мамлакатни ғорат қилади. Агар кўнгилдаги гапни раҳбарнинг юзига шартта айтадиган замонлар бўлганида, Сталин қирғинларини кўя турайлик, кўшинларимиз (Собик иттифоқ армияси кўзда тутилмоқда – А.М) Афғонистонга бостириб кирмас, БАМ деган сарсон қурилишга миллиард-миллиард пулларимиз сочилмас, Орол қуриб, пахта якказироатчилиги келиб чикмас, Агропром ташкил этилмас эди”.

Эркин Воҳидов таникли журналист Қулман Очил билан “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафталигида эълон қилинган ушбу суҳбатида қадим Юнонистон тарихига оид бир муҳим маълумотни келтиради: бу мамлакатда ҳар бир фуқаро мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсати, юз бераётган воқеа-ҳодисалар, қабул қилинаётган қарорлар тўғрисида ўзининг шахсий фикрига эга бўлиши қонун йўли билан белгилаб қўйилган экан. Шахсий фикрига эга бўлмаган фуқарога ҳатто жазо берилган. Бу билан одамлардаги бефарқликка, ўзимбўлайчиликка барҳам берилган. Ҳар бир киши ўзини миллат, халқ, Ватан тақдирига дахлдор деб билган.

Эркин Воҳидовнинг “Муҳитга сиғмаган юрак” сарлавҳали публицистик мақоласи машъум ўттиз еттинчи йил қатағони қурбони бўлган шоир Усмон Носир ҳақида. Муаллиф Усмон Носирни ижод боғидан юлиб олиб кетган даврни қоралаш билан бирга, истиқлол арафасида, собик иттифоқ

рахбарининг “кайта куриш” сиёсати авжига минган пайтда юзага келган маънавий инқирозга, катта-кичик минбарлардан янграётган эхтиросли хайкирикларга тўхталиб шундай ёзади: “Биз ижодкорлар неча истеъдодларга завол бўлган ўша мухитни коралар эканмиз, ҳозирги ўз мухитимизга ақл кўзи билан, келажак кўзи билан боксак, ёмон бўлмасди. Қайта куришни ўзича тушунган, барча кадриятларнинг оёғини осмондан килиб қўйишга уринаётган, давр эпкинисида юзага чикиб олишни кўзлаётган бадниятлар йўқ эмас. Улар Ёзувчилар уюшмаси минбарини эгаллаб, истеъдод эгаларига лой отаётганлари, ошкора таъкиб ва таҳкир қилаётганлари ўша ўттиз еттинчи йил мухитини эслатмайдими? Мен у ўктам ваъзхонларнинг кимлигини айтиб ўтирмайман, кимга хизмат қилаётганларини ҳам гапирмайман. Факат эслатмоқчиманки, уларнинг асосий қуроли – тухмат, шаллақилик, ғазабкорлик. Ўша даврларда Усмон Носирга қарши ишлатилган қуролларга ўхшаб кетади. Факат фарқи шуки, ўттиз еттинчи йилда бундай мажлислардан кейин шоирларга камокхоналарнинг эшиги очилган бўлса, энди касалхоналарнинг эшиги очилмоқда”.

Даврнинг ижтимоий, маънавий-ахлоқий муаммоларини тахлил қилиш, айниқса, жамият бир даврдан иккинчи даврга, бир тузумдан иккинчи тузумга ўтаётганида фавқулодда фаол бўлиш масъулияти асосан публицист ижодкорлар зиммасига тушади. Таникли публицист Турсуной Содикова эътироф этганидек, “сўз излаш, сўз ўйлаш, сўзга ранг-тус бериш, уни чиройли ижрода тақдим этишга уриниш, кўзларни, қулоқларни ўзингга мубтало қилиш учун жон терига тушиб жанг қилиш, сўзда ўлиб, сўзда тирилиш” публицистнинг қисматига айланади. Поляк адиби Ян Парандовский “Сўз кимёси” асарида қуйидагиларни ёзади: “Ёзувчини унинг касб-қорига олиб келадиган куч, сира енгиб бўлмайдиган қудратли даъват нимадир? Бундай даъватнинг илдизларини қидирар эканмиз, биз инсон табиатининг хусусиятларидан бирига эътиборимизни қаратмоғимиз лозим... Ҳамма одамларга хос бўлган бу хусусият шундан иборатки, одамлар ҳаётда мавжуд бўлган

ҳар қандай ҳодисани сўзда ифодалашга эҳтиёж сезадилар ва бу билан боғлиқ равишда ўз-ўзларини намоён қилишга ҳам эҳтиёж сезадилар. Бу эҳтиёж деярли физиологик эҳтиёждир ва унинг заифлашиши ёхуд бутунлай йўқ бўлиб кетиши инсон табиатининг моҳиятига зид келади”.

Бу фикрнинг нақадар тўғри эканлигини мустақиллик йилларида матбуотимизда эълон қилинган чуқур таҳлил мақолалар, хусусан, Озод Шарафидинов, Одил Ёкубов, Пиримқул Қодиров, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Муҳаммад Али, Шукур Холмирзаев, Иброҳим Ғафуров, Тоҳир Малик, Хуршид Дўстмуҳаммад, Дадахон Нурий, Тоҳир Қаҳҳор, Нурали Қобул, Шодмонбек Отабоев, Ёкубжон Хўҷамбердиев, Бекқул Эгамқулов, Абдунаби Ҳайдаров, Нусрат Раҳмат, Ҳабибулла Олимжонов, Мурод Абдуллаев ва бошқа кўплаб ижодкорларнинг туркум публицистик асарларида яққол кўриш мумкин. Озод Шарафиддинов, Одил Ёкубов публицистикасида кучли мантикий таҳлил, нуқсонларга муросасизлик, фикрни очик ва лўнда ифодалаш, Шукур Холмирзаев, Иброҳим Ғафуров, Карим Баҳриевда ҳиссий мушоҳада ва образлилик, Хайридин Султонов, Тоҳир Қаҳҳор, Хуршид Дўстмуҳаммад, Мирпўлат Мирзо ва бошқаларда образли бадиий эстетик туйғу ҳосил қилиш, далиллаш ва ишонтириш маҳорати устуворлик қилади.

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Абдулла Орипов ижодида бадиий публицистика алоҳида ўринга эга. Шоир қаламига мансуб шеърлар, мақолалар оригинал ташбеҳлар, фалсафий умумлашмалар, таъсирчан қиёсларга жуда ҳам бой. “Ҳар бир халқнинг жаҳонга кўз-кўз қиладиган турфа бойликлари бўлади, – деб ёзади шоир. – Жумладан, Франция, Италия, Буюк Британия сингари қадимий мамлакатлар ўзларининг осори атикалари билан қанчалик фахр этсалар, биз ҳам балки улардан юсакроқ микёсда ва ҳақли равишда ўз ўтмишимиз билан ифтихор этамиз. Айниқса, бизнинг кўҳна шаҳарларимиз Самарқанду Бухоро, Хиваю Шаҳрисабз жаҳоннинг кўркига айланган. Тошкент эса наин-

ки қадимий маърифат ва илм маскани, балки мамлакатимизнинг мухташам пойтахтидир. Мустақиллик йилларидаги энг катта бунёдкорлик ишлари айнан мана шу шаҳарда бошланиб кетгани асло бежиз эмас. Тошкентнинг ўтмиши ҳақида сўз юритадиган бўлсак, бу кўҳна манзилда яшаб, истикомат этган ўнлаб алломаларнинг номларини эслаймиз. Кейинги даврларда ҳам маънавий тараққиёт, мустақиллик учун кураш мана шу шаҳарда куч олиб, рўёбга чиқди. Адабиёт ва санъатимизнинг неча-неча унутилмас сиймолари шу шаҳарда яшаб ўтдилар. Мустақиллик майдонимизда бир замонлар мустамлакачиликнинг ҳарбий машиналари юрарди. Ҳозир эса ушбу масканда ўзбекнинг мунис ва меҳрибон онаси, келажакимизни ўзида мужассам этган беғубор болакай қиёфаси нурланиб турибди. Буларнинг барчасида ҳеч шубҳасиз истиклол нафаси бор. Халқимиз азалдан топганини бунёдкорликка бағишлаган, тинимсиз уй-жой қурган, ниҳол эккан, боғ яратган. Бугунги кунда агар фазодан туриб юртимиз ҳудудига назар ташласангиз, уни ҳеч шубҳасиз, улкан қурилиш майдони дердингиз. Ҳар куни ҳар нафасда нимадир қурилмоқда. Беназир юртимиз чирой очиб, кўркамлашиб бормоқда. Шаҳар ва қишлоқларимизга айнан меъмор кўзи билан караш ажойиб урф бўлди. Буларнинг барчасининг тагида битта сабаб бор. У ҳам бўлса ҳурриятимиз берган чексиз имконият.

Бунинг акси бўлган бир мисолни айтиб ўтай. Бир вақтлар Қибрай тарафларда куш қўнмас тепаликда адибларга далаҳовли учун ер ажратилдию у ерда домламиз Озод Шарафидинов қўналға қурадиган бўлдилар. Амал-тақаллик билан тикланган қўналғага шамол тегиб турсин деб болохона ҳам қуриладиган бўлди. Ажабки, болохона ўша даврда ман этилган кўп каватли уй ҳисобига ўтиб қолди ва домланинг болохонаси буржуйлик белгиси сифатида бузиб ташланди”.

Публицистикаўқувчинимустақилфикрлашга, ён-атрофида кечаётган воқеа-ҳодисалар тўғрисида эмин-эркин мулоҳаза юритишга, хулоса чиқаришга, демакки, жамият ҳаётида фаоллашувга даъват этади. Таассуфки, бу жанговар соҳа узок

вақт сўзсиз итоат, муросасозлик ва хайбаракаллачилик билан шуғулланиб келди. Тарихга “турғунлик даври” деб кирган боскичда у фикрсизлик, лоқайдлик дардига мубтало бўлди. Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари ўрталарига келиб, ўзбек бадий публицистикаси, тўла маънода айтиш мумкинки, янги ижтимоий мавқега кўтарилди. Мустақилликнинг дастлабки кезларидаёқ миллий матбуотимиз зиммасига жамиятда кечаётган ўта мураккаб жараёнларни, яқин-ўтмишимизда содир бўлган воқеа-ҳодисаларни адолатли, холис ва ҳаққоний ёритиш, истиқлол ғояларини изчил тарғиб қилиш, айтиш пайтда, мустақиллик манфаатларини ҳимоя қилиш, ўқувчиларни мамлакатда, ён-атрофимизда содир бўлаётган воқеалардан хабардор қилиш, жамият аъзоларини янги демократик давлат куришдек ягона мақсад атрофида бирлаштириш вазифаси юкланди. Бунинг боиси шуки, журналистика, айниқса, публицистика ўтиш даврида жамият ҳаётида мавжуд бўлган муҳим муаммолардан баҳс очади. Воқеа-ҳодисалар ривожини синчковлик билан кузатади ва таҳлил этади. Бундай публицистикани бир ижодкорнинг фаоллиги ёки қуюнчаклиги дейишдан кўра, жамиятнинг фикрловчи, мушоҳада юритувчи, миллат, мамлакат тақдирига бефарқ бўлмаган илғор қатлами вакилларининг умумлашма фикри дейиш тўғрироқ бўлади. Чунки публицист ўз ижодида жамоатчилик фикрига таяниб қалам тебратади.

“Чекланган тафаккур, мафкуравий карамлик, бокимандалик билан боғлиқ барча нарса ўтмишга айланиб бормоқда, – деб таъкидлаган эди давлатимиз раҳбари Ислом Каримов. – Кишиларимизда мамлакат ичидагина эмас, балки унинг ташқарисида ҳам содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга дахлдорлик туйғуси ошиб бормоқда. Мустақиллик йилларида ўзимизнинггина эмас, бошқа мамлакатлар мисолида ҳам тўпланган, кичик бўлса-да, анчагина аччик тажриба одамларнинг кўзини очди, улар зийракроқ ва бошқаларга нисбатан сабр-бардошлироқ бўлиб қолди. Ҳаётнинг ўзи бизга турли миллат, эътиқод ва дин вакиллари ўртасида ўзаро ҳурмат

хукм сурган шароитдагина умумий хонадонимиз, умумий келажагимиз, фарзандларимиз келажагини қуриш мумкинлигини кўрсатиб турибди”.

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари охирига келиб собик иттифоқнинг мафкуравий кўрғонлари аста-секин қулаётган кезлари матбуотда авваллари мутлақо четлаб ўтилган янги-янги мавзулар кўзга ташлана бошлади. Ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзи таҳририятларни шундай йўл тутишга чоғлади десак, муболаға бўлмайди. Айни шу йиллари халқнинг овози, ўй-фикрлари, таклиф ва мулоҳазалари матбуот юзига қалқиб чиқди. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси саҳифаларида ташкил этилган “Ихтиёр менда бўлса” рукни остида эълон қилинган кўплаб мактублар жамият ҳаётида тамомила янги бир давр пишиб етилаётгани, одамлар дунёқараши яқин ўтмишга тегишли воқеаларнинг янгича идроки ҳосилалари билан тўлишаётганидан далолат берди. Мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлган киритгач, бу янги йўналиш янада кучайди. Аммо вазият жуда мураккаб эди. Бир вақтнинг ўзида ҳам сиёсат, ҳам иқтисодиёт, ҳам таълим-тарбия, тарих, маданият, муҳофаа, дин ва бошқа соҳалар билан шуғулланишга, ҳар бир қадам ва қарорда ягона тўғри, адолатли ечимни топишга, собик тузум мафкураси асоратларидан тезроқ қутулишга, ички ва ташқи таҳдидларнинг олдини олишга тўғри келди. Давлатимиз раҳбари Ислом Каримов республика Олий Кенгашининг 12-сессиясида (1992 йил, 2 июль) сўзлаган нутқида бу тўғрида куйидагиларни таъкидлаб ўтди: “Бизнинг олдимизда йигирма бир миллион нафар катта бир халқни боқиш вазифаси кўндаланг бўлиб турибди... Дунёга келган чақалок аввал эмаклаб, кейин тетапоя бўлади. Вазият шундай келдики, мустақил Ўзбекистон туғилган куниёқ оёққа туришга, ўзи юришга мажбур бўлди. Қарз олиш осон, лекин уни бир кун келиб тўлаш ҳам керак. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки эртамизни, келажак авлодларни ҳам ўйлашимиз зарур. Бугун биз хато қилиб қўйсақ, фарзандларимиз келажакда яна қоқилиб қолишини

хисобга олмасак, бу – катта гуноҳ бўлади. Озодлигимизни, иқтисодий мустақиллигимизни йўқотмасдан, ким билан, қайси давлат билан муносабат ўрнатмайлик, халқимизнинг иззатини жойига қўядиган, унинг тенглигини таъминлайдиган йўлни танлашимиз керак бўлади...”.

Истиклолимиз арафасида ва унинг дастлабки йилларида матбуотнинг турли қатламларга мансуб кишиларнинг онгига етиб борадиган, уларни ягона мақсад йўлида бирлаштирадиган, янги шароитдаги бурч ва масъулиятини тўла англашларига ёрдам берадиган ошкора, дадил ва таъсирчан сўзига кучли эҳтиёж пайдо бўлди. Бу ҳолат тасодифан юзага келгани йўқ, албатта. Аммо бундай сўзни айтиш учун публицистик маҳорат билан бирга, ижтимоий фаоллик, қатъият ва шижоат, мустақил фикрлаш салоҳияти, жамият тарафидан эса – эркин фикрга нисбатан хайрихоҳлик зарур эди. Бунинг боиси, дастлабки кезларда жамият аъзоларининг маълум қисми, жумладан, айрим зиёлилар ҳам, иккиланиб, иттифокнинг парчаланиши, “катта оила”дан ажралиб чиқиш, Москвадан узилиш эртага қандай оқибатларга олиб келишини тасаввур қила олмай, собиқ салтанат матбуотининг “Москва Ўрта Осиёсиз яшай олади, аммо ўзларича мустақиллик эълон қилган Ўрта Осиё республикалари Москвасиз яшай олмайди ва бўйинларини эгиб яна сафимизга қайтиб келишади” каби башоратлари таъсирида воқеалар ривожини эҳтиёткорлик билан кузатиб туришарди. “Нега деганда бизларда кўркинч бор, вазир бўлса ҳам, ҳоким бўлса ҳам, бу одамлар ўзидан кўрқади, – деб таъкидлаган эди Президент Ислом Каримов “Озодлик” радиоси ўзбек шўъбаси ходимлари билан учрашувда (1997 йил, 15 январь). – Совет даврининг тарбиясини олган, менга ортикча масъулият керак эмас, менга тинчлик керак, деган одат бор... Ҳокимлар саволларга жавоб беришдан кўрқади, жойларда сўрасангиз, улар ё қандайдир мужмал жавоб беради, ё мутлақо жавоб бермайди. Биз бу ярамас одатдан воз кечишимиз керак... Демократия, демократиянинг асосий шарти бўлмиш матбуот эркинлигини таъминлаш,

умуман, матбуот ҳақида менинг фикрим шундай: жамоатчиликнинг, халқнинг ҳокимиятга нисбатан, Президентга нисбатан, умуман, мансабдорларга нисбатан билдирган фикрини ифодаловчи матбуотгина демократик матбуот ҳисобланади... Матбуот буларнинг ҳаммасини ифодалаб бериши керак. Ўн хил, юз хил фикр бўлса ҳам, ҳаммасини бериш керак, шунга биз чидашимиз даркор. Ана ўшандагина матбуот демократик матбуот бўлади”.

Дарҳақиқат, узоқ йиллар давомида ягона мафкура манфаатларини ифодалаб келган, юқори раҳбар ташкилотларнинг катъий кўрсатмаси билан иш юритган матбуотнинг янги демократик йўлга ўтиши, жамият ҳаётидаги фикрлар хилма-хиллигини ифодалашни, табиийки, осонликча кечмади. Публицистиканинг ошкора, аччиқ таҳлилинини қабул қилиш яқин-яқингача оғир, оғриқли кечаётганининг сабаби ҳам шунда. Айрим ҳокимлар, вазирлар, давлат ташкилотларининг раҳбарлари газета-журналлар, радио-телевидениенинг соғлом танқидини совет замонидаги кораловчи, “уриб чиқувчи”, фош қилувчи танқиддан узоқ вақт фарқлай олмадилар.

Ўтган аср саксонинчи йилларининг охирида “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” ҳафталигида эълон қилинган ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий мавзудаги публицистик мақолаларнинг маъно-мазмунини уларнинг сарлавҳасидан ҳам билиб олиш мумкин. Мана, уларнинг айримлари: “Виждонимиз уйғокми?”, “Ғуруримизга нима бўлди?”, “Нутқимиз софми?”, “Сувнинг кадри борми?”, “Марҳумлар руҳидан кўркмайсизми?”, “Уйғоклар нима дейди?”, “Тўзал Фарғона, сенга нима бўлди?”, “Ғожианинг илдизи қаерда?”, “Сусткашликнинг боиси нимада?”, “Тилимизни ҳаққа чўқиганми?”, “Алпомишни ким уйғотади?”, “Олимлар, элингизни биласизми?”, “Қоғозбозликка тоқатингиз борми?”, “Хатоларни тузатайлик”, “Дарднинг давоси қаерда?”, “Ҳақиқатга ташналик”, “Яхшидир аччиқ ҳақиқат”, “Навоийни ўргатинг менга...”, “Қодирий кадрини сўрар авлодлар”, “Эътикод мангу ҳақиқатдир”, “Таҳқирланган эътикод”, “XX аср талон-

чилиги”, “Шафкатсизлик мерос эмас”, “Инсонни маърифат тарбиялайди”, “Тил эрки – эл эрки”, “Нажот – ҳақиқатда”, “Иллатни ўзимиздан кидирайлик”, “Хатолар сабоғи”, “Ҳаёт эртак эмас”, “Халкни алдаманг!”, “Дехқонга эрк беринг!”, “Руҳимизга ёнгин тушмасин!”, “Тил – халқ руҳи”, “Хурлик – дунёдаги олий мазҳабдир”, “Шоир яшай билмас, тилини тишлаб...”, “Узоқни кўзлаб рост сўзлайлик”, “Уйғонаётган фикр” ва ҳоказо. Муаммолар шу каби очиқ ва дангал таҳлил қилинган публицистик мақолалар шу йиллари “Туркистон” газетасида ҳам кўплаб эълон қилинган.

Савол туғилади. Матбуот бундай журъатни қаердан олди? Гап шундаки, бу даврга келиб, дунёда тамомила янги ижтимоий ҳолат юзага келди, инсоният ҳаёти, тафаккури ва келажаги билан боғлиқ тушунчаларни қайта идрок этиш зарурати пайдо бўлди. Юқорида ҳам, қуйида ҳам бундан буён эски андозалар, тақик ва чекловлар, хомхаёл шиорлар билан яшаб бўлмаслиги, коммунистик тузум ҳукмронлик қилаётган мамлакатларда инсон дунёқарашини сиёсий мафкура тамойиллари асосида шакллантиришга ва уни бошқаришга доир уринишлар самара бермаслиги, дунё кескин бурилиш нуктасида турганлиги аён бўлиб қолганди. Республиканинг янги раҳбари Ислон Каримов мустақиллик арафасидаёқ мамлакатда ижтимоий адолатни тиклаш, миллатнинг ор-номуси, шаън-шавкатини жой-жойига қўйиш, дин ва диндорларга муносабатни ўзгартириш, улуғ аллома аждодларимиз меросини ўрганиш, мустақиллик эълон қилинганидан кейин эса эски тузумнинг ғайрихлоқий шиорлари, маънавиятга зид қонунқоидаларидан тезроқ қутулишни жамият олдидаги асосий вазифа деб белгилади. Бу вазифани бажармай туриб, жамиятни тараққий эттириш, халкнинг эртанги истиқбол кунларига ишончини мустаҳкамлаш, янги инсонни камолга етказиш мумкин эмас эди. “Бугун кўтаринки, шодиёна сўзлар айтиладиган кун. Ҳар қанча айтсак, қувонсак арзийди, – деб таъкидланади “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг 1991 йил 6 сентябрь сонисидаги бош мақолада (муаллиф И. Фафуров).

– Шу билан бирга, бугун янги ишонч кунлари келди. Энди кўтаринки сўзлар ишчан сўзларга ўз ўрнини бўшатиши керак. Тўғри, биз мустақилликда яшаб кўрмаганмиз ва унинг гўзал муҳотида яшаётган давлатлар, уларнинг халқларига хавас билан караймиз. Қолбуки, жумҳурият конституцияси ҳам, иттифоқ конституцияси ҳам жумҳуриятлар мустақиллигини қайд этган. Лекин бу мустақилликни сталинизм мустабидлиги бутунлай кўмиб ташлаган ва тўла маҳв этган эди. У сталинизм кўзбўямачилиги сифатида қоғоздагина қолди. Халқларнинг хохиш-ихтиёри марказлашган салтанатнинг партия-давлатчилик ҳокимиятига бўйсундирилди. Миллатларнинг қонуний истаклари зўравонлик билан шафқатсиз тарзда бостириб келинди. Ниҳоят, халқларнинг иродаси билан сталинизм истибдоди чок-чокидан сўкилиб кетди. Бугун дунё янги мустақил давлатларнинг туғилаётганига гувоҳ бўлиб турибди...

Бугун жаҳоннинг барча эшиклари Ўзбекистонга очилди. Бугун ўз ерига бунчалар боғланиб қолган халқимизга қараб туриб: “Жаҳонга чик! Оламини кез, ўзбегим!” – деймиз...

Шак-шубҳа йўқ: тупроғимиз ғоят бой. Том маънода олтин унадиган тупрок. Табиат саховат билан яратган барча хазиналар ҳам шу тупрокда. Ҳозир бу тупрок, хазиналар ваҳшиёна талон-торожлардан қакшаб, тўзғиб ётибди. Дарҳол, зудлик билан бу тупрок ва хазиналарнинг қалитларини қўлга олмақ, оқил хазинабонга айланмоқ керак: токи улар яна минг йилларча наслларимиз ҳаёти учун хизмат қилсин. Оқил ва омилқор хазинабон бўлмаган халқнинг келажаги йўқ ... Ҳаётнинг ўзи шу ўзгариш нуктасига етиб келди. Озодлик ва мустақиллик жараёни ўзгармас нуктага эга. Ҳеч ким бу жараёни тўса олмайди ва тўхтата олмайди”.

Тўқсонинчи йилларнинг биринчи ярмида нафақат ижодкор зиёлилар, оддий касб эгалари, мактабларнинг ўқитувчилари, саноат, қишлоқ хўжалиги, тиббиёт соҳаси ходимлари, кўп болали оналар ҳам қўлларига қалам олдилар. Матбуот улар учун эркин мушоҳада минбарига айланди, фикр алма-

шиш, бошқаларни ҳам эшитиш, киёслаш, хулоса чиқариш имконияти пайдо бўлди. Тахририятларга йўлланаётган мактубларнинг аксариятида жамият ривожини, миллат тақдири билан боғлиқ куюнчак мулоҳазалар устуворлик қиларди.

“Адабиёт, сўз санъати азалдан халқ калбининг ифодачиси, ҳақиқат ва адолат жарчиси бўлиб келади, – деб таъкидланади Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” аса-рида. – Хусусан, мустикаллик йилларида юртимизда маъна-виятимизнинг ғоят муҳим ва узвий қисми бўлган адабиётни ривожлантириш, шоир ва ёзувчиларимизнинг эзгу меҳнатини кадрлаш ва муносиб рағбатлантириш бўйича амалга ошири-лаётган ишлар ўз ҳосилини бераётгани, бадиий адабиётимиз мавзулар кўламини жихатидан ҳам, жанрлар нуктаи назаридан ҳам ранг-баранг бўлиб бораётгани, адабиёт майдонида ян-ги-янги номлар пайдо бўлаётгани китобхон халқимизни, ал-батта, қувонтиради. Буларнинг барчаси миллий тикланиш жа-раёнлари қалам аҳлининг ижодий изланишлари учун қандай қатта уфқлар очиб берганини яна бир бор кўрсатади. Дейлик, ҳозирги пайтда тарихий мавзунини ёритишда – бу Имом Бухо-рий ёки Имом Термизий бўладими, Жалолиддин Мангуберди ёки Амир Темур сиймосини яратиш бўладими, олис ва яқин ўтмишимизнинг ҳали очилмаган саҳифаларини акс эттириш бўладими – буюк аждодларимизнинг ибратли ҳаёт йўли тас-вирланган кўплаб асарлар юзага келмоқда” (136-137-бетлар).

Собиқ тузум шароитида бунга асло йўл берилмади. Бади-ий адабиётда, матбуотда ёки оддий давра суҳбатида ўтмиш аждодларнинг номини тилга олишнинг ўзи “тарихни идеал-лаштириш, феодал замонларни қўмсаш” деб баҳоланди. Кўпчилик ижодкорлар шундай оғир шароитда ҳам имкони-ят даражасида қалам тебратишга, тарих ҳақиқатига қарши бормасликка ҳаракат қилдилар. Давлатимиз раҳбарининг миллий адабиётимизни янада ривожлантириш, Ёзувчилар уюшмаси фаолиятининг самарадорлигини ошириш юзаси-дан билдирган фикр-мулоҳазаларида бу тўғрида жуда аниқ айтилган: “Шуни айтиш жоизки, аксарият ёзувчиларимиз со-

вет даврининг тарбиясини олган, узоқ йиллар ҳукмрон мафкура руҳида ижод қилган. Лекин яна бир ҳақиқат ҳам борки, уларнинг кўпчилиги коммунистик тузум ғояларини сўзда маъқулласа ҳам, аслида ич-ичидан уларни қабул қилмаган. Негаки, коммунистик тузум инсоннинг, бинобарин, миллат ва халқнинг эркин ва озод яшашига, миллий тафаккур, диний кадриятларга қарши бўлганини ижод аҳли ҳаммадан кўра чуқурроқ англаган. Табиийки, давр тақозосига кўра, ёзувчилар яшаш учун, ўз истеъдодини рўёбга чиқариш учун коммунистик тузум билан муроса қилишга мажбур бўлган. Шу маънода, мустабид тузум даврида виждон азобини ким кўпроқ тортган, деса, мен, доимо бу ҳаётнинг маъно-мазмунини, инсоннинг кадр-қиммати, эл-юрт тақдири ҳақида қайғуриб яшайдиган одамлар ва уларнинг олдинги қаторида бўлган ижод аҳли, деб айтган бўлардим”.

Бу юксак эътироф матбуотимизнинг фидойи ва журъатли вакиллари ҳам тааллуқли десак тўғри бўлади.

Эътироф этиш керакки, мустақиллик йилларида оммавий ахборот воситаларининг ҳуқуқий базаси яратилди. “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”, “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинликлари тўғрисида”, “Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги учта муҳим қонун қабул қилинди. Матбуотимиз таркиби мустақил, партия ва хусусий нашрлар ҳисобига кенгайди. “Хуррият”, “Моҳият”, “Оила ва жамият”, “Миллий тикланиш”, “Адолат”, “XXI аср”, “Тафаккур”, “Жаҳон адабиёти”, “Мозийдан садо” каби янги нашрлар, вилоятларимизда чоп этила бошлаган кўплаб газета ва журналлар, мустақил теле-радио каналлари ижодкор зиёлилар учун янги имкониятлар уфқини очди. Матбуот фаолияти самарадорлигини ошириш мақсадида берилаётган имтиёзлар ўзининг дастлабки натижаларини бермоқда. Чунончи, кейинги йилларда матбуотимизда эълон қилинаётган бадий публицистик мақолаларнинг мавзу кўлами анча орди, уларда мамлакатимизда амалга оширилаётган бунёдкорлик ишлари, халқимизнинг турмуш тарзи ва дунёқарашида

юз бераётган ўзгаришлар, мустақил Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги муносиб ўрни ва нуфузи, юртимиздаги тинч-тотув ҳаёт қувончлари, оптимиздан етишиб келаётган баркамол авлод вакилларининг турли соҳаларда эришаётган ютуқлари фахр-ифтихор билан қаламга олинмоқда.

Президент Ислом Каримовнинг Олий Мажлис палаталари кўшма мажлисида баён қилган “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси”да оммавий ахборот воситаларига доир қонунчиликни янада ривожлантириш юзасидан яқин-келгусида амалга оширилиши лозим бўлган вазифалар аниқ-равшан белгилаб берилди. Демократик жараёнларни чуқурлаштириш, аҳолининг мамлакат ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий ҳаётида фаол иштирок этишига замин яратиш учун, аввало, жамиятда ахборот эркинлигини таъминлаш, оммавий ахборот воситаларини одамлар ўз фикр-мулоҳазаларини эмин-эркин ифода этадиган ҳолис минбарга, жамият ҳаётининг ўзига хос кўзгусига айлантириш зарур. Фуқароларнинг ахборот соҳасидаги ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш масаласи, маърузада айтиб ўтилганидек, “инсоннинг ахборот олиш, ахборотни ва шахсий фикрини тарқатиш ҳуқуқи ва эркинлигини ўзида мужассам этган бўлиб, бу Ўзбекистонда демократик жамият асосларини барпо этишнинг муҳим шарти, таъбир жоиз бўлса, тамал тоши ҳисобланади”.

Аммо таъкидлаш керакки, матбуот фаолияти самарадорлигини таъминлаш борасида ҳали кўп ишлар қилиниши керак. Шу маънода давлатимиз раҳбарининг куйидаги кўрсатмалари айни муддао бўлди: “Мамлакатимизда фуқароларнинг ахборот соҳасидаги ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш борасида амалга оширилган кенг қўламли ишларни танкидий баҳолаш эканмиз, муҳим бир масалага алоҳида эътибор қаратишимиз зарур, деб ўйлайман. Яъни бу ўринда гап оммавий ахборот воситалари ва давлат ҳокимияти органлари ўртасидаги муносабатларнинг устувор жиҳатларини тўғри белгилаш, жумладан, оммавий ахборот воситалари фаолияти устидан назорат

қилишнинг иқтисодий механизмларини, ахборот манбаларининг ёпиқлигини, шунингдек, тахририятларга ҳокимият органлари ва маъмурий тузилмалар томонидан бўлаётган маълум даражадаги босимларни бартараф қилиш билан боғлиқ муаммоли масалаларни ҳал этиш ҳақида бормокда”.

Баъзилар матбуот саҳифаларида мавжуд бўлиши талаб этилаётган фикрлар хилма-хиллигини ўзларича талкин қиладилар. Матбуот жамиятдаги маълум тоифа ёки айрим гуруҳларнинг ҳаёт мантиғига зид, жамиятда носоғлом мухитни юзага келтириши, ҳиссиётларни ўринсиз кўзгаши мумкин бўлган, янада аниқроғи, айрим кишиларнинг шахсий манфаатларига хизмат қиладиган “мулоҳаза”ларни ҳам фарқламай чоп этувчи, кимнингдир йўлини тўсувчи, ўч олувчи минбарга айланмаслиги керак. Фикрлар хилма-хиллиги – бу миллий тараққиёт йўлида белгиланган мақсад-муддаога эришишнинг хилма-хил йўллари, шакл ва усуллари демакдир. Биз бугун дунёнинг ривожланган, тараққий топган давлатлари сафидан мустаҳкам ўрин олишни, жаҳон майдонига бор овозимиз билан чиқишни ният қилган эканмиз, матбуот бу улуғ ниятга эришиш йўлидаги кадамларимизнинг таҳлилига, реал таклиф-мулоҳазаларга, камчилик, нуқсон ёки сусткашликларнинг сабаблари ўринли таҳлил қилинган мақолаларга алоҳида эътибор билан қараши лозим.

Матбуотнинг мавқеи унда эълон қилинаётган хабарларнинг нечоғли янги ва муҳимлиги, зарур ва таъсирчанлиги, таҳлилий мақолаларнинг салмоғи, билдирилаётган фикр-мулоҳазаларнинг умуммиллий мақсадга мувофиқлиги билан белгиланади. Ахборот, турли янгиликлар, воқеа-ҳодисаларнинг тафсилотлари, сабаб ва оқибатлари, таҳлил ва мушоҳада, газетхонларнинг мактублари оммавий ахборот воситаларининг қон томири ҳисобланади. Ҳаётнинг бугунги тезкор шиддати, одамларнинг янгича турмуш тарзи, дунёқарашида юз бераётган ўзгаришлар журналистлардан касб маҳоратларини мутасил ва кенг кўламда ошириб боришни, мамлакат, миллат, жамият олдида турган энг муҳим, долзарб вазифаларни теран

идрок этишни талаб этмоқда. Шу маънода Юртбошимизнинг “Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиклиги тўғрисида”ги қонун қабул қилиш таклифи жамиятимизда демократик тамойилларни янада мустаҳкамлаш, матбуот ва сўз эркинлигини янги сифат босқичига кўтариш пайти етилганидан далолат беради. Чунки жамият очик бўлмас экан, матбуот ўзининг бош вазифасини тўла адо эта олмайди, унинг қон томирларида ахборот оқими сустрлашиб қолади. Вақтида айтилган, етказилган ва мушоҳада қилинган ахборот эса, шубҳасиз, таракқиётга, оғоҳликка хизмат қилади.

Президентимизнинг яна бир таклифи “Оммавий ахборот воситалари фаолиятининг иқтисодий асослари тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши матбуотда холислик ва ҳаққонийлик принципларининг тўла қарор топишига замин яратади. Чунки ўз харажатларини қоплай олмайдиган, тижорат ишлари билан шуғулланмайдиган ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий нашрлар реклама материалларини чоп этишга зўр беради, асосий вазифадан чалғийди, ўзи истамаган ҳолда таҳририятга моддий ёрдам кўрсатаётган расмий-норасмий ҳомийларнинг таъсирига тушиб қолади, уларнинг буюртма мақолаларини эълон қилади. Буюртма журналистиканинг пайдо бўлиши эса матбуот мавқеини кескин пасайтириб юбориши, унга бўлган ишончни сусайтириши мумкин. Бу борадаги муаммолар “Оммавий ахборот воситаларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш қафолатлари тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши билан ўз ечимини топади, деб ўйлаймиз.

Мундарижа

Сўзбоши.....	4
<i>Абдулла Орипов</i>	
Юксалиш.....	7
<i>Эркин Воҳидов</i>	
Тирик хазина ёхуд жаҳонгашта сўз.....	12
<i>Муҳаммад Али</i>	
Сулولا.....	23
<i>Абдугафур Расулов</i>	
Глобал жараёнлар ва маънавият.....	48
<i>Ўткир Ҳошимов</i>	
Уммондаги хазина.....	57
<i>Иброҳим Фафуров</i>	
Маънавият – яратиш кўникмаси.....	64
<i>Сирожиддин Саййид</i>	
Эзгулик аркаси.....	76
<i>Анвар Обиджон</i>	
Тинчликнинг таъми.....	92
<i>Иқбол Мирзо</i>	
Бу бинолар кўкдан бино бўлиб тушмаган.....	96
<i>Маҳмуд Тоир</i>	
Тараққиётнинг янги марралари.....	102
<i>Муҳаммад Қуронов</i>	
Мустақиллигимиз абадий бўлсин.....	111
<i>Эркин Самандар</i>	
Маънавият боғлари.....	129
<i>Абдуқаҳҳор Иброҳимов</i>	
Умримиз бокийдир, бокий!.....	134
<i>Сайди Умиров</i>	
Ҳотамтойнинг ўзи.....	143
<i>Саъдулла Ҳаким</i>	
Ўзбекнинг беш панжаси.....	156
<i>Зиёвиддин Мансуров</i>	
Одамийлик дорилфунуни.....	159
<i>Ўрозбой Абдураҳмонов</i>	
Парвози баланд юртим.....	173

<i>Жиянбой Избосканов</i>	
Эр давлати элида.....	178
<i>Шароф Уснатдинов</i>	
Даврони келган юрт.....	183
<i>Ашурали Жўраев</i>	
Меҳринг қани, меҳрибоним?.....	189
<i>Мурод Абдуллаев</i>	
Самарқанд зиёрати.....	201
<i>Қутлибека Раҳимбоева</i>	
Кўксимиздаги ғурур, кўзимиздаги чўғ.....	214
<i>Фармон Тошев</i>	
Ҳаёт, тафаккур ва ижод.....	218
<i>Кўчқор Норқобил</i>	
Заминни кўтариб парвоз этган куш.....	224
<i>Собир Ўнар</i>	
Виждон.....	232
<i>Мирпўлат Мирзо</i>	
Райҳон иси.....	241
<i>Шухрат Жабборов</i>	
Томорқа инқилоби.....	251
<i>Янгибой Кўчқоров</i>	
“Денгиз бугун қайтса, эртага тошар”.....	257
<i>Луқмон Бўрихон</i>	
Ота бўлиш осон, аммо.....	264
<i>Ёқубжон Хўжамбердиев</i>	
Таянч нуқтаси.....	270
<i>Рустам Мусурмон</i>	
Қорабайирдан “Lacetti” гача.....	278
<i>Нодира Афоқова</i>	
Ботиндаги илоҳий ҳакам.....	287
<i>Абдуқодир Эргашев</i>	
“Адолат борлиққа ёлғиз онадир...”.....	297
<i>Дамин Жумакул</i>	
Ғурур – ўзни билмақдир.....	313
<i>Абдураҳим Эркаев</i>	
Оқсоқол.....	326
<i>Сафар Оллоёр</i>	
Олиздаги маёқ шуъласи.....	338

<i>Ҳаким Сатторий</i>	
Рустамнинг шахмат достони.....	343
<i>Абдусайд Кўчимов</i>	
Суви куй, куйи нур фавворалар.....	359
<i>Алишер Назар</i>	
Кўнгил эҳтиёжи.....	365
<i>Иқбол Қўшшаева</i>	
Эртақлар тарк этаётган олам.....	371
<i>Аҳмаджон Мелибоев</i>	
Бадий публицистика миллий тараққиёт хизматида.....	381

ОЗОД ВАТАН САОДАТИ

Адабий-бадиий нашр

Муҳаррир *Отабек Сафаров*
Техник муҳаррир *Нодир Сувонов*
Дизайнер *Ойгул Фозилова*

Нашриёт лицензияси № 181. 08.12.2011.
Теришга 20.11.2012 й.да берилди.
Босишга 10.10.2013 й.да рухсат этилди.
Бичими 60x90^{1/16}. Офсет босма. “Times” гарнитураси.
Шартли б.т. 38,5. Нашр-ҳисоб т. 25,5. Адади 3000 нусха.
Бюролма № 287-13.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
“ADIB” нашриёти масъулияти чекланган жамияти.
100027. Тошкент. “Ўзбекистон” кўчаси, 16-А уй.
Тел.: (8371) 245-89-24

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
“O‘qituvchi” нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди.
Тошкент, Юнусобод даҳаси, Янгишаҳар кўчаси, 1-уй.

ISBN 978-9943-4165-4-3

